

*Національна спілка краєзнавців України
Хмельницька обласна організація Національної спілки краєзнавців України
Хмельницька міська організація Національної спілки краєзнавців України
Центр дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України
Хмельницький обласний краєзнавчий музей*

ХМЕЛЬНИЦЬКІ КРАЄЗНАВЧІ СТУДІЇ

НАУКОВО-КРАЄЗНАВЧИЙ ЗБІРНИК

ВИПУСК 18

Хмельницький
2018

УДК 908 (477.43)
ББК 26.891 (4 Укр-4Хме)
Хме 65

*Друкується за ухвалою
Центру дослідження історії Поділля і Південно-Східної Волині Інституту
історії України НАН України
Протокол № 11 від 07.11.2018 р.*

Рецензенти:

Григоренко Олександр Петрович, доктор історичних наук, професор, член НСКУ
Місінкевич Леонід Леонідович, доктор історичних наук, професор, член НСКУ,
Почесний краєзнавець України

Голова редакційної колегії:

Баженов Лев Васильович, доктор історичних наук, професор, голова Хмельницької
обласної організації НСКУ (голова);

Відповідальний секретар:

Єсюнін Сергій Миколайович, кандидат історичних наук, провідний науковий спів-
робітник Хмельницького обласного краєзнавчого музею, член НСКУ, заслужений
працівник культури України;

Редакційна колегія:

Байдич Володимир Григорович, кандидат історичних наук, директор Хмельниць-
кого обласного державного архіву, член НСКУ;

Брицька Олена Миколаївна, директор Хмельницького обласного краєзнавчого
музею, заслужений працівник культури України;

Блажевич Юрій Іванович, кандидат історичних наук, доцент, голова Хмельницької
міської організації НСКУ, Почесний краєзнавець України (співголова);

Погорілець Олег Григорович, директор історико-культурного заповідника «Межибіж»,
член НСКУ, Почесний краєзнавець України;

Синиця Надія Миколаївна, заслужений працівник культури України, член НСКУ,
Почесний краєзнавець України;

Телячий Юрій Васильович, доктор історичних наук, професор, начальник Управ-
ління контролю за діяльністю вищих навчальних закладів Державної інспекції
навчальних закладів України (м. Київ), член НСКУ, Почесний краєзнавець України.

Хме 65 **Хмельницькі краєзнавчі студії: науково-краєзнавчий збірник** / [редкол.
Баженов Л.В. (голова), Блажевич Ю.І. (співголова), Єсюнін С.М. (відп.
секр.) та ін.] – Хмельницький : ФОП Стрихар А. М., 2018. – Вип. 18. – 234 с.

Збірник містить наукові та краєзнавчі дослідження членів Хмельницької міської
організації Національної спілки краєзнавців України та матеріали їх колег з інших регіонів.

Матеріали друкуються в авторській редакції.

Усі права захищено. Жодна частина цього збірника не може бути відтворена в будь-
якій формі або за допомогою будь-яких електронних або механічних засобів, включаючи
системи зберігання і пошуку інформації, без письмового дозволу видавця. Дозволяється
лише цитувати уривки статей з посиланням на автора.

© Автори публікацій, 2018

НАШІ ЮВІЛЯРИ

СИНИЦЯ НАДІЯ МИКОЛАЇВНА

СИНИЦЯ НАДІЯ МИКОЛАЇВНА – ПРОФЕСІОНАЛ БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ, КРАЄЗНАВЕЦЬ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ, ГРОМАДСЬКА ДІЯЧКА

У статті розкрито основні життєві та професійні віхи одного з керівників Хмельницької обласної універсальної наукової бібліотеки, ветерана бібліотечної справи Хмельниччини, її становлення як фахівця, менеджера та громадського діяча, роль у здобутках галузі.

Ключові слова: бібліотеки Хмельниччини, Хмельницька обласна універсальна наукова бібліотека, бібліотечна професія, бібліотекари, керівники бібліотек, ветерани бібліотечної справи

Вже майже півстоліття, усе своє професійне життя на ниві бібліотечної справи Хмельниччини працює Надія Миколаївна Синиця, відома в області та державі як організатор та висококваліфікований фахівець, дослідник історії та новатор бібліотечних технологій, краєзнавець та громадський діяч. Тридцять років з них віддані Хмельницькій обласній універсальній науковій бібліотеці. Тут вона пройшла шлях від старшого бібліографа до директора, керувала закладом понад 10 років. За цей час вона змогла кардинально змінити обличчя обласної бібліотеки та публічних бібліотек області, запровадити новітні інформаційні технології, досягти суттєвого впливу на імідж бібліотек в області та державі.

Початок професійного шляху – це вибір професії та навчання, становлення як бібліотечного фахівця. Шлях у професію Надія Миколаївна розпочала у 1970 р. з Котюржинецької сільської бібліотеки у Краси́лівському районі на Хмельниччині. Перше місце роботи – завжди відповідальне завдання, особливо у сільській бібліотеці, де ти одна на всю установу і сама маєш усе організувати і впорядкувати. Тож з молодечим запалом переставляла фонди, робила художньо-ілюстративні виставки літератури, носить книги жителям села додому, співпрацює з школою та щоденно відвідує з книгами та періодикою колгоспників на їх робочих місцях. На другий рік, у 1971-му вступає заочно та у 1977 р. закінчує Київський державний інститут культури імені О. Є. Корнійчука за спеціальністю «Бібліотекознавство та бібліографія».

Після переїзду у 1974 р. до м. Хмельницького вона стає завідувачкою профспілковою бібліотекою Хмельницької шкіргалантерейної фабрики. У зв'язку з централізацією та реорганізацією останньої перейшла на роботу в обласну базу профспілкову бібліотеку спершу на посаду старшого

бібліотекаря, а згодом – завідуючої відділом комплектування, обробки та каталогізації бібліотечних фондів. Тут досконало опанувала процесами замовлення та опрацювання книг, створення каталогів та картотек, передплати періодичних видань, знала систему книготоргівлі. На той час обласна профспілкова бібліотека здійснювала методичне керівництво мережею профспілкових бібліотек області. На плечах завідувачки, а невдовзі – заступника директора бібліотеки лежала організація і координація діяльності профспілкових бібліотек області, приведення їх у відповідність до чинних інструкцій та стандартів. Розпочався етап вивчення досвіду попередників та впровадження інновацій, спілкування з колегами та розширення горизонтів співпраці. У своїх спогадах Надія Миколаївна згадує, скільки разом з колегами проведено перевірок роботи і надано практичної допомоги, упорядковано книжкових фондів та каталогів, проведено семінарів, показових бібліотечних заходів та нарад. З болем в душі сумує ветеран про ліквідацію мережі профспілкових бібліотек.

У Хмельницьку обласну універсальну наукову бібліотеку імені Миколи Островського Н. М. Синиця прийшла у 1988 р. на посаду старшого бібліографа бібліографічного відділу. Вже через місяць її організаторські здібності помічає керівництво та підвищує в посаді до головного бібліотекаря по координації роботи бібліотек усіх відомств, а через 2 роки призначає заступником директора з питань науково-методичної роботи. Саме на цій посаді розкриваються творчі здібності Надії Миколаївни, її знання бібліотечної теорії та практики. Вона бере активну участь у підготовці і проведенні щорічних науково-практичних історико-краєзнавчих та бібліотечних конференцій, досліджує історію Подільського краю, його культуру і традиції. За участю Н. М. Синиці за 10 років з 1991 по 2001 роки проведено 15 таких заходів [2, с.8-9], укладено і видано матеріали і тези конференцій. До 100-річчя обласної книгозбірні у 2001 р. підготовлено видання «Бібліотека і час» де Синиця Н.М. була відповідальним редактором. Загалом, Синиця Н.М. є автором понад 40 статей з питань бібліотечної справи та історичного краєзнавства [1, с.373]. Саме наукова краєзнавча робота привела її до Всеукраїнської спілки краєзнавців, а згодом вона стає членом Президії Хмельницького обласного відділення.

У 2004 р. Надія Миколаївна очолює Хмельницьку обласну універсальну наукову бібліотеку імені Миколи Островського. На цій посаді дбає про підвищення ролі бібліотеки в інформаційному суспільстві, перетворенні її на лабораторію передового досвіду для бібліотек області. Велику увагу звертає на проведення локальних досліджень бібліотечного фонду, удосконалення бібліотечних процесів, бібліографічної роботи, вивчення іміджу бібліотекаря. Сама була активним учасником тренінгсемінарів по управлінню інноваціями в бібліотеках і запроваджувала отримані знання

в практику. За її ініціативи реалізується програма «Обласна бібліотека-бібліотекам села», стратегія і програма розвитку бібліотек Хмельниччини, у якій чільне місце відводиться саме краєзнавчій роботі і розповсюдженню досвіду роботи поліфункціональних закладів «бібліотека-музей» [7, с.314]. Неоціненна роль Синиці Н.М. в інформатизації бібліотечної справи Хмельницької ОУНБ та бібліотек області. За її участі та підтримки отримано гранти в проєктах відділу Преси і культури Посольства США в Україні «Інтернет для читачів публічних бібліотек. LEAP», Біла та Мелінди Гейц «Глобальні бібліотеки»-«Бібліоміст», створено Інтернет-центр та Центр регіональної інформації, Регіональний тренінговий центр для бібліотекарів, інформаційно-ресурсний центр «Вікно в Америку» та інші. Бібліотека стала партнером Гете-Інституту в реалізації проєкту «Заочний абонемент». Запроваджено близько 20 нових видів бібліотечних послуг [6, с.58]. У полі зору Синиці Н.М. завжди була видавнича діяльність. За її ініціативи в Хмельницькій ОУНБ започатковано серію «Видатні особистості Хмельниччини», в рамках якої підготовлено та видано низку краєзнавчих видань. Під її керівництвом розширюються зв'язки Хмельницької ОУНБ з бібліотеками області, України і світу в корпоративних проєктах створення електронної бібліотеки «Культура України», «Центрально-український Кооперативний каталог», «Історична Волинь», регіональних проєктах «Пам'ять Поділля», «Зведений краєзнавчий каталог». Розуміючи роль громадських організацій у розвитку бібліотек, залученні додаткових позабюджетних коштів, захисті інтересів бібліотечних працівників та лобюванні інтересів установ, Надія Миколаївна очолила Хмельницьке обласне відділення Всеукраїнської громадської організації «Українська бібліотечна асоціація», яке об'єднує понад 500 індивідуальних членів [3]. Під егідою відділення проводиться щорічний обласний форум бібліотек Хмельниччини та бібліотечні ярмарки, обласні конкурси серед бібліотек і бібліотекарів, Дні керівника, акції та проєкти, бібліотекарям області надається можливість участі у тренінгах і семінарах, навчальних поїздках.

Внесок Синиці Н.М. в культурному та громадському житті області і держави оцінено нагородами. Вона має грамоти та подяки від керівництва галузю області, обласної адміністрації та ради, почесну відзнаку Міністерства культури України «За багаторічну сумлінну працю в галузі культури», є лауреатом обласної премії імені Мелетія Смотрицького, носить почесне звання Заслужений працівник культури України та «Почесний краєзнавець України». З 2017 р. Надія Миколаївна – учений секретар Хмельницької обласної універсальної наукової бібліотеки. Свої знання втілює в підготовці нормативних документів бібліотеки, проєктній діяльності, науковій роботі, займається громадською діяльністю, передає досвід новому поколінню.

Джерела та література:

1. Баворовська О. Синиця Н.М. //Енциклопедія освіти Хмельниччини. – Хмельницький, 2012. – 459 с.
2. Бібліотека і час: ювілейний збірник, присвячений 100-річчю ОУНБ /За ред. і уклад. Н.М.Синиці. – Хмельницький, 2001. – 116с.
3. Бібліотек@ - сучасна, креативна, твоя! /Хмельницьке обласне відділення УБА// Українська бібліотечна асоціація: Ел.ресурс.- Режим доступу: <https://ula.org.ua/pro-uba/struktura/regionalni-viddilennya/2853khmelynske-oblasne-viddilennia-uba>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 16.09.2018р.
4. Історична довідка на фонд Р-4185 Хмельницької обласної універсальної наукової бібліотеки імені Миколи Островського (ХОУНБ ім.М.Островського) // Державний архів Хмельницької області, Ф.Р-4185, оп.2. Справи постійного зберігання за 1972-1975 рр., арк.8
5. Лауреати обласних премій Хмельниччини: Біобібліогр. покажч. / Упр. культури Хмельниц. облдержадмін.; Хмельниц.обл. універс. наук, б-ка ім. М. Островського. – Хмельницький,2004. – 176 с.
6. Покликання – бібліотекар: Біобібліогр. покажчик/ Упоряд. С. Михайлова. – Хмельницький, 2001. – 80с.
7. Синиця Н.М. Бібліотеки Хмельниччини – нові умови – нові можливості //Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету. Серія: Бібліотекознавство. Краєзнавство. – Вип.1. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет,2008. – С.311-315.

Хронологічний бібліографічний покажчик Н. М. Синиці

1993

1. Бібліотечне краєзнавство і національне відродження // Пріоритетні напрямки розвитку бібліотечної справи в Україні : матеріали Міжнар. науково-практ. конф. – Рівне, 1993. – С. 83-84.
2. Невичерпне джерело поділлязнавства // Культура Поділля : історія і сучасність : матеріали II науково-практ. конф., присвяч. 500-річчю м. Хмельницького. – Хмельницький, 1993. – С. 61-62.
3. Створюється «Червона книга Поділля» // Ровесник. – 1993. – 30 жовт.

1994

4. Визначні бібліографи – краєзнавці Хмельниччини // Духовні витоки Поділля : творці історії краю. Ч. 1 / ред. кол. П. Я. Слободянюк [та ін.]. – Хмельницький, 1994. – С. 30 – 33.
5. Розбудова бібліотек Ізяславщини в 1959-1962 рр. // Велика Волинь: минуле й сучасне: матеріали міжнар. науково-краєзн. конф. – Хмельницький, 1994. – С. 369-371. – (у співавт.)

1995

6. Бібліотеки Хмельниччини : віхи становлення / С. Карван, Н. Синиця // Хмельниччина: роки становлення та поступу (1937-1997) : матеріали Всеукр. наук. історико-краєзн. конф. 26 верес. 1997р. / Хмельниц. облдержадмін. – Хмельницький, 1997. – С. 324 – 330.

7. Видатні уродженці Полонщини // Полонному 1000 років: матеріали міжнар. науково-практ. конф. 15-17серп. 1995. – Полонне, 1995. – С. 100-102.

8. Краєзнавча робота бібліотеки : єдність науки та практики // Збереження та відтворення культурно-національної спадщини Хмельниччини в нових суспільних умовах : матеріали науково-практ. конф. 26 січ. 1995 р. – Київ, 1995. – С. 142-144.

9. Література української діаспори у фондах Хмельницької ОУНБ // Проблеми духовного і національного відродження на Поділлі : матеріали Всеукр. науково-краєзн. конф. – Хмельницький ; Київ, 1995. – С. 57-58.

10. Обласна бібліотека в системі створення національної бібліографії // Національна бібліографія України : стан і тенденції розвитку : матеріали наук. конф. – Київ, 1995. – С. 120-122.

11. Регіональні аспекти національної бібліографії в Україні // Національна бібліографія України : стан і тенденція розвитку : матеріали міжвідом. наук. конф. 12-14 квіт. 1994 р. – Київ, 1995. – С. 90-92.

1997

12. Відзначено в обласній бібліотеці Всесвітній день книги // Поділ. вісті. – 1997. – 25 квіт.

1998

13. Маркетинг в бібліотеках Хмельниччини / С. Карван, Н. Синиця // Підприємництво на Хмельниччині : історія та сучасність : матеріали Всеукр. науково-практ. конф. 3 – 4 лип. 1998 р. – Хмельницький, 1998. – С. 281 – 284.

14. Тема визвольної війни у бібліотечному краєзнавстві / С. Карван, Н. Синиця // Поділля і Південно-Східна Волинь в роки Визвольної війни середини XVII ст. : матеріали Всеукр. Історико-краєзн. Науково-практ. конф. – Стара Синява, 1998. – С. 131 – 133.

1999

15. Бібліографічна база краєзнавства Хмельниччини // Історія наукових бібліотек у контексті історії, культури, освіти в Україні. – К., 1999. – С. 80-82. – (у співавт.).

16. Бібліотеки у відновленні історичної пам'яті // Поляки на Хмельниччині : погляд крізь віки : зб. наук. праць за матеріалами між нар. наук.

конф. (23-24 черв. 1999 р.) / Ін-т історії НАН України та ін. ; редкол. А. І. Мельник та ін. – Хмельницький, 1999. – С. 410-413.

2000

17. Бібліотечне та історичне краєзнавство в діяльності Хмельницької ОУНБ ім. М. Островського // *Культура Хмельниччини : синтез традицій і інновацій* / В. Вибодовська, С. Шевченко, Т. Таньчук. – Хмельницький, 2000. – С. 43 – 48.

18. «Кобзар» – книга віків // Тарас Шевченко і українська культура ХХІ ст.: Зб. наук. праць за матеріалами Всеукр. симпозиуму (19-20 трав. 2000 р.), – Кам'янець-Подільський, 2000. – С. 228-229 (у спіавт.)

19. Хмельницька державна обласна універсальна наукова бібліотека ім. М. Островського / С. Карван, Н. Синиця // *Матеріали Х Подільської історико-краєзнавчої конференції* / Міносвіти і науки України, Ін-т історії України НАНУ, Укр. акад. істор. наук та ін. ; відп. ред. О.М. Завальнюк, Л.В. Баженов, І.С. Винокур та ін. – Кам'янець-Подільський, 2000. – С. 30-33.

2001

20. Бібліотека і влада: Матеріали на допомогу створенню на базі ЦБС публічних центрів регіональної інформації. – Хмельницький, 2001. – 12 с. (у спіавт.).

21. Обласна наукова бібліотека ім. М. Островського відзначає сторіччя // *Проскурів*. – 2001. – 16 лют. – С. 8-9.

22. Хмельницька ОУНБ: історія заснування, роки становлення, поступу // *Бібліотека і час: Ювіл. зб., присвяч. 100-річчю з часу заснування Хмельниц. ОУНБ ім. М. Островського*. 21 верес. 2001 р. – Хмельницький, 2001. – С. 10-19.

23. Хронологія основних подій в житті бібліотеки // *Там же*. – С. 4-8.

24. Інформатизація бібліотек Хмельниччини: початок і перспективи// *Бібліотеки в інформаційному суспільстві: Матеріали наук.- практич. конф., присв. 100-річчю Хмельниц. ОУНБ ім. М.Островського.-Хмельницький, 2001.-с.130-133.*

2002

25. Бібліотека і влада: соціальне партнерство: Матеріали на допомогу діяльності публічних центрів регіональної інформації на базі ЦБС. – Вип. 2. / Уклад. Н. Синиця. – Хмельницький, 2002. – 11 с. – (Сер. «Бібліотека і влада»).

26. Бібліотечні ресурси в Інтернеті: Використання Інтернет у підвищенні фахового рівня бібліотекарів / Уклад. Н. Синиця. – Хмельницький, 2002. – 10 с.

2003

27. Журко Олексій Іванович: бібліогр. покажч. / Хмельниц. ОУНБ ім. М. Островського; Хмельниц. ін-т економіки і підприємництва; Хмельниц. обл. орг. Всеукр. спілки краєзнавців; Хмельниц. обл. т-ва «Просвіта» ім. Т.Г. Шевченка; Уклад. Н. Синиця. – Хмельницький, 2003. – 44 с.

28. Матеріали на допомогу діяльності публічних центрів регіональної інформації на базі ЦБС. – Вип.3. / Уклад.: Н. Синиця. – Хмельницький, 2003. – 21 с. – (Сер. «Бібліотека і влада»). – (у співавт.).

29. Правовий та податковий аспекти діяльності бібліотек / упоряд. Н. Синиця. – Хмельницький, 2003. – 18 с.

2004

30. Бібліотека – центр інформації // Вісник обл. ради. – 2004. – верес. – С. 44-46.

31. Бібліотеки Хмельниччини у створенні єдиного інформаційного простору : початок і перспективи // Бібліотеки у створенні єдиного інформаційного простору Хмельниччини : матеріали обл. міжвідомчої науково-практ. конф. / Упр. культури Хмельниц. облдержадмін., Хмельниц. обл. універс. наук. б-ка ім. М. Островського ; наук. ред. Н.М. Синиця. – Хмельницький, 2004. – С. 16-21.

32. Лауреати обласних премій Хмельниччини: Біобібліогр. покажч. – Хмельницький, 2004. – 176 с. – (у співавт.).

33. 55 років з іменем М. Островського // Микола Островський на сторінках історії і в нашому житті : матеріали міжнар. наук.-практ. конф.: до 100-річчя з дня народження / М-во культури і мистецтв України, Хмельниц. облдержадмін., Хмельниц. обл. універс. наук. б-ка ім. М.Островського. – Хмельницький ; Шепетівка, 2004. – С. 90-92.

2005

34. Бібліотека сьогодні : місія та перспективи розвитку // Бібліотека як міжнаціональний центр духовного надбання : матеріали обл. міжвід. науково-практ. конф. / Упр. культури Хмельниц. облдержадмін., Хмельниц. обл. універс. наук. б-ка ім. М. Островського. – Хмельницький, 2005. – С. 4-9.

35. Бібліотечне краєзнавство як складова нематеріальної культурної спадщини // Фольклорна спадщина та етнографія: шляхи збереження і розвитку: Матеріали обл. наук.-практ. конф. 15 груд. 2004 р. – Хмельницький, 2005. – С.54-58.

36. Бібліотека як міжнаціональний центр духовного надбання // «Просвіта» в духовно-культурному піднесенні України: Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. присвяч. 100-річчю з часу створення «Просвіти» на Поділлі. – Хмельницький, 2005. – С. 146-148.

2006

37. «Пророцтво щодо витискання Інтернетом книжки з життя сучасної людини не збувається» / Бесіду з дир. ОУНБ вела Т. Яровенко // Місто. – 2006. – 23 листоп. – С. 6.

38. Хмельницька обласна універсальна наукова бібліотека імені Миколи Островського : динаміка змін та розвитку // Бібліотеки регіону у формуванні інтелектуального та інформаційного простору : матеріали обл. міжвід. науково – практ. конф. 26 верес. 2006 р. – Хмельницький, 2006. – С. 11 – 17.

2007

39. Національні меншини Хмельниччини / Упр. внутріш. політики Хмельниц. облдержадмін.; упр. культури, туризму і курортів Хмельниц. облдержадмін.; Хмельниц. ОУНБ ім. М. Островського. – Хмельницький, 2007. – 40 с. – (у співавт.).

2008

40. Бібліотека – центр інформації // Вісник обласної ради. – 2004. – верес. – С. 44 – 46.

41. Бібліотека : якісні зміни вже розпочато / розмову вела Д. Гостинна // Поділ. вісті. – 2008. – 30 верес.

42. Бібліотеки Хмельниччини: нові умови – нові можливості // Наукові праці Кам'янець-Поділ. ун-ту. – Кам'янець-Подільський, 2008. – С. 311-315. – (Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство).

43. Жужа К. Книг багато не буває... [Із слів директора ОУНБ ім. М. Островського Н.М. Синиці] // Всім. – 2008. – 10 верес. – С. 4.

44. Регіональні краєзнавчі ресурси: бібліотечний аспект // Сучасні проблеми бібліотечної діяльності у вищих навчальних закладах в контексті переходу до інформаційного суспільства: зб. тез доповід. наук.-практ. конф. 23-24 квіт. 2008р. – Хмельницький, 2008. – С. 10-13.

45. Регіональні краєзнавчі ресурси : бібліотеч. аспект // Бібліотека і книга у контексті часу : зб. наук. праць II Міжнар. науково-практ. конф. / М-во культури і туризму України, Нац. Парламент. б-ка України ; ред. Т. І. Вилегжаніна та ін. – Київ, 2008. – С. 123 – 126.

46. Бібліотека-музей: зберігаємо історію територіальної громади: [краєзнав. діяльність б-к Хмельниц. обл.] / Н. Синиця // Сучасний читач і бібліотека : зб. матеріалів круглого столу, 15-18 верес. 2008 р., м.Сімферополь. – Київ, 2008. – С. 70-74.

2010

47. Хмельницька обласна універсальна наукова бібліотека: період становлення та розвитку / Н. М. Синиця // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка. Серія:Бібліотекознавство. Книгознавство. – Кам'янець-Подільський : Аксіома,2010. – Вип. 2. – С. 112-117.

2011

48. Бібліотека – світ нових можливостей // Матеріали III науково – краєзн. конф. «Місто Хмельницький в контексті історії України» / Хмельниц. міськрада, Хмельниц. обл. краєзн. музей, Центр дослідж. історії Поділля та ін. ; гол. ред. Л. В. Баженов, ред. Ю. І. Блажевич, С. М. Єсюнін та ін. – Хмельницький, 2011. – С. 422-425.

49. Сучасна бібліотека – поінформована громада // Проскурів. – 2011. – 21 квіт. – С. 5.

50. Хмельницька державна обласна універсальна наукова бібліотека ім. М. Островського. Бібліотеці 110 років // Ювілеї і ювіляри / авт.-упоряд. О. Шахівський. – 2011. – С. 49. : фото.

2012

51. Бібліотека – територія успіху : досвід Хмельниччини у реалізації соціальних програм // Бібліотека та сучасні тенденції в інформаційному забезпеченні освітньої, науково – дослідницької та інноваційної діяльності вищих навчальних закладів : матеріали науково – практ. конф., присвяч. 50-річчю наук. б-ки Хмельниц. нац. ун-ту, 15-16 берез. 2012 р. / редкол. О. Б. Айвазян. – Хмельницький, 2012. – С. 25-29.

52. Хмельницька обласна універсальна наукова бібліотека імені Миколи Островського : традиції та динаміка змін // Хмельниччина в контексті історії України : матеріали Всеукр. наук.-краєзн. конф. / Хмельниц. облдержадмін., Упр. культури, туризму і курортів Хмельниц. облдержадмін., Центр дослідж. історії Поділля ; гол. ред. кол. Л. В. Баженов, ред. С. М. Єсюнін, О. М. Брицька. – Хмельницький, 2012. – С. 311-314.

2015

53. 2015 рік : імена, події, факти // Хмельницькі краєзнавчі студії : наук.-краєзн. зб. – Хмельницький, 2015. – Вип. 3. – С. 204-209.

2017

54. Вплив зовнішніх факторів на організацію та розвиток бібліотек в умовах ОТГ // Реформа децентралізації і публічні б-ки : зб. матеріалів. – Київ, 2018. – С. 97 – 103; Бібліотечна планета. – 2017. – № 4. – С. 8-10.

55. Синиця Н. Децентралізація на бібліотечній мапі України: Хмельниччина [Електронний ресурс] // Публічна бібліотека об'єднаної територіальної громади : блог Національної бібліотеки України ім. Ярослава Мудрого. – Київ, 2017. – Режим доступу <http://oth.nplu.org>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 17.10.2017.

56. Книжкові раритети Хмельниччини як джерело вивчення історії краю // Хмельниччина: історія та сучасність : матеріали наук. історико-краєзн. конф. з міжнар. участю / Хмельниц. облдержадмін., Хмельниц. обл. краєзн. музей, Хмельниц. обл. орг. Нац. спілки краєзнавців України ;

гол. ред. Л. В. Баженов, відп. ред. С. М. Єсюнін. – Хмельницький, 2017. – С. 292-295.

57. Красназвача бібліографія Хмельниччини : суч. та іст. аспекти // Матеріали XV Подільської наукової історико-красназвачої конференції 17-18 листопада 2017 року / М-во освіти і науки України, Ін-т історії України НАН України, Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, Центр дослідж. історії Поділля та ін. ; ред. С. А. Копилов, О. П. Реєнт, Л. В. Баженов та ін. – Кам'янець-Подільський, 2017. – С. 375-379.

58. На пульсі бібліотечного життя // Бібліотека : бюлетень УБА. – 2017. – №2. – С.3: фото.

2018

59. Вплив регіональних відділень УБА на професійний розвиток бібліотекарів та включення їх у колопрофесійного спілкування // Бібліотека. – 2018. – №1. – С.3-4

60. Бібліотек@ – сучасна, креативна, твоя! / Хмельницьке обласне відділення УБА [Електронний ресурс] // Українська бібліотечна асоціація. – Режим доступу: <https://ula.org.ua/pro-uba/struktura/regionalni-viddilennya/2853-khmelnytske-oblasne-viddilennia-uba>. – Назва з титулу екрана. – Дата перегляду: 16.09.2018.

61. Вплив зовнішніх факторів на організацію та розвиток б-тек в умовах ОТГ // Реформа децентралізації і публічні б-ки: зб. матеріалів / уклад.: Н. Розколупа, Т. Богуш. – Київ, 2018. – С. 97-103. – Бібліогр. в кінці ст.

62. Історія бібліотечної справи на Хмельниччині у виданнях початку ХХІ ст. / Н. М. Синиця // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія : Бібліотекознавство. Книгознавство. Вип. 5. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2018. – С. 92-98.

Матеріали про Н.М. Синицю.

63. Про відзначення державними нагородами України працівників бібліотечної справи: Указ Президента України від 26 верес. 2007р. №19/2007 // Уряд. кур'єр. – 2007. – 10 жовт.; Культура і життя. – 2007. – 24 жовт.

Із змісту: Звання «Заслужений працівник культури» присвоєно Синиці Н.М. – директору ОУНБ ім. М. Островського.

64. Михайленко В. З вірою у світле майбутнє // Поділ. вісті. – 2003. – 28 серп.

Із змісту: обл. премію ім. М. Смотрицького присвоєно заступнику директора ХОУНБ ім. М. Островського Синиці Н. М.

65. На вершині професійної майстерності :[до ювілею директора Хмельницької ОУНБ Синиці Надії Миколаївни] // Хмельницький. – 2008. – 28 с.

66. Карван С.Л. Ветерани бібліотечної праці Хмельниц. обл. універс. наук. б-ки // Духовні витоки Поділля: Творці історії краю: Матеріали між-нар. наук.-практ. конф. – Хмельницький, 1994. – С. 188.
67. Провідні освітяни області // Енциклопедія освіти Хмельниччини / Хмельниц. облрада, Хмельниц. облдержадмін., Департамент освіти і науки. – Хмельницький, 2017. – С. 207-422 : фото
68. Синиця Надія Миколаївна // Лауреати обласних премій Хмельниччини: Біобібліогр. покажч. – Хмельницький, 2004. – С. 63-65.
69. Синиця Надія Миколаївна // Календар знаменних і пам'ятних дат Хмельниччини на 2008 рік / Уклад. Мельник В. О. – Хмельницький, 2007. – С. 2.
70. Синиця Надія Миколаївна // Покликання бібліотекар: (Бібліогр. покаж.) / Упоряд. Михайлова С. – Хмельницький, 2001. – С. 57-60.
71. Чабан К.А. Синиця Надія Миколаївна – професіонал бібліотечної справи, краєзнавець Хмельниччини, громадська діячка / К. А. Чабан // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія : Бібліотекознавство. Книгознавство. Вип. 5. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2018. – С. 110-114
72. Слободянюк Т. Життя, віддане бібліотеці: [до ювілею директора ОУНБ ім. М. Островського Н. М. Синиці] // Поділ. вісті. – 2009. – 13 січ.
73. Бібліотека імені Островського має нового директора [Синицю Н.М.] // Місто. – 2004. – 1 квіт.

ВИЗНАННЯ ПЛІДНОЇ ПРАЦІ

МИТТЕВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У колі директорів районних бібліотек 2008 р.

У колі колег-директорів

*Голова державної атестаційної комісії
Кам'янець-Подільський коледж культури*

Колектив бібліотеки занесено на Обласну Дошку Пошани 2011р

У колі краєзнавців. 2017 р.

Відкриття форуму Книжкова весна на Хмельниччині 2018

КУЗІНА БОРИС СТАНІСЛАВОВИЧ

Почесна ГРАМОТА

Правління Хмельницької міської організації
Національної спілки краєзнавців України
нагороджує Почесною Грамотою та відзнакою «Кращому
краєзнавцю Хмельниччини»

Кузіну

Бориса Станіславовича,

кандидата історичних наук, доцента, члена правління
Хмельницької обласної організації НСКУ, члена міського
краєзнавчого осередку, виконавчого директора обласного
благодійного фонду імені Василя Баженова за багаторічну
плідну роботу на краєзнавчій ниві Хмельниччини
та з нагоди 80-річчя від дня народження.

З глибокою шанобою і повагою
Голова правління Хмельницької
міської організації НСКУ,
кандидат історичних наук, доцент,
Почесний краєзнавець України

Ю. Близевич
Ю. Близевич

08 жовтня 2018 року
м. Хмельницький

Баженів Л.В.
м. Кам'янець-Подільський
Блажєвич Ю.І.
м. Хмельницький
Тєлячий Ю.В.
м. Київ

80-РІЧЧЯ КУЗІНИ БОРИСА СТАНІСЛАВОВИЧА

Борис Кузіна належить до плеяди тих подвижників історичної науки і краєзнавства, які на цій стежі якнайкраще виявили свої творчі таланти і за роки державної незалежності України здобули визнання в суспільстві, як відомі дослідники рідного краю, зокрема Поділля-Хмельниччини, а також в галузі художньої літератури. У 2018 р. освітянська, наукова і літературна громадськість відзначає його 80-річчя від дня народження і 60-річчя педагогічної, наукової і літературної діяльності.

Борис Кузіна народився 8 жовтня 1938 р. в м. Проскурові (нині м. Хмельницький). Дитячі роки разом з сім'єю провів у Башкирії та Камчатці. Після повернення до Хмельницького, в 1954 р. завершив здобуття середньої освіти. У 1955-1958 рр. студював у Новоселецькому зооветеринарному технікумі, що на Старокостянтинівщині, де отримав перші уроки професійної літературної праці, написав перші статті і оповідання в учнівській студії, якою керував видатний подільський педагог, член Національної спілки письменників України В.М. Баженів. В 1968 р. закінчив філологічний факультет та у 1975 р. аспірантуру Київського державного (тепер Національного) університету імені Тараса Шевченка. В 1976 р. завершив навчання в Київському інституті політології та соціології, отримав нову спеціальність – вчитель історії та суспільствознавства.

Трудову діяльність Б.С. Кузіна розпочав 1958 р. в сільській амбулаторії радгоспу ім. Щорса, тоді Ружичнянського району, потім працював будівельником на спорудженні трансформаторного заводу, робітником на промислових підприємствах, учителем української, російської мови, історії. Особливим був період 70-х років, роботи секретарем, літературним працівником редакції газети «Прибузька Зоря» в Хмельницькому районі. Як він визнавав у наступному, «саме тут я отримав такі глибокі навички в роботі над словом, які неспроможний дати жоден університет». З лютого 1967 р. перейшов на роботу в апарат Хмельницького обкому партії, де працював переважно викладачем історії, консультантом.

В 1985-1989 рр. призначений директором університету при цій структурі. Здобув визнання у хмельничан як чудовий лектор і одночасно літератор. Робота директора вимагала визначення в галузі наукової діяльності. Отже основним науковим напрямом було обрано вивчення історії подільської споживчої кооперації. Дослідження цієї теми триває впродовж всього його наступного життя.

Проте, як багатостороння особистість, Кузіна Б.С. не пориває з художньою літературою. Публікує свої оповідання, новели, нариси, критичні статті в місцевих і центральних газетах, літературних альманахах. Разом з тим, якщо у науковій творчості він повністю присвятив себе вивченню Всесвітньої економічної історії і, зокрема, історії кооперації, то у роботі над художнім словом помічаємо багатовекторність. Як літератор він виступає в кількох амплуа. Публіциста (відлуння роботи в районній газеті), оповідача – в напрямку художньої новелістики (захоплення з років юності), літературного критика. Була спроба написання драматургічних творів. Але цей напрям далі кількох сценаріїв для студентських театрів не реалізовувався. Всі літературні повісті, оповідання, новели, нариси присвячені популяризації сторінок історії рідного краю. Хоча і тут помічаємо певну особливість.

В зв'язку із тим, що наукова робота постійно пов'язана із визначними світовими подіями, Кузіна Б.С. і в літературних працях не обмежується життєвими сценами якогось конкретного (європейського, азійського) регіону. Місце дії персонажів його оповідань і новел це – Україна, Поділля, Івано-Франківщина, і разом із тим – акваторія Тихого, Індійського океанів, Атлантика. Серед героїв – від простого хлопчика – безпритульного, сільського ветлікаря, до постатей Івана Франка, Василя Стефаника, Христофора Колумба, Франкліна Рузвельта, Че Гевари. Завдяки спілкуванню із кращими літераторами Хмельниччини: В. Баженовим, М. Годованцем, Б. Грищуком, П. Карасем, М. Федунцем, М. Магерою, М. Сумишиним, А. Ненцінським, В. Горбатюком, М. Мачківським, а також журналістами С. Хмизом, В. Соколянком, В. Трачуком, В. Поповичем, І. Ломпом і під їхнім впливом, відбувається еволюція якості художнього письма.

Якщо перші новели і оповідання «Шуліка», «Біля Джерела» відзначені непевністю пошуків, багатослів'ям, описовістю, то в наступних творах ми бачимо підвищення майстерності, власний стиль, поглиблення думки і чіткості образних, психологічних, історичних узагальнень.

З початку 1990-х рр. Б.С. Кузіна повністю перейшов на педагогічну роботу у вищі навчальні заклади м. Хмельницького. Викладав історію України, Всесвітню економічну історію та історію економічної думки, логіку, історію мистецтва. Зокрема, працював проректором з навчально-виховної роботи Хмельницького економічного університету (1993-1999),

був помічником ректора з питань виховної роботи, а згодом – завідувачем кафедри суспільних дисциплін Хмельницького університету економіки та підприємництва (1999-2009) Продовжує, як сказано вище, наукову роботу над дослідженням діяльності Подільської споживчої кооперації, від заснування до сьогодення.

Під науковим керівництвом доктора історичних наук, академіка Л.В. Баженова підготував і в 2008 р. захистив у спеціалізованій вченій раді Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича дисертацію «Подільська споживча кооперація в другій половині XIX - на початку XX ст.» і здобув наукову ступінь кандидата історичних наук. У розвиток цієї проблеми опублікував дві книги про одного з фундаторів подільської кооперації Й.А. Волошиновського, а також монографію «Історія споживчої кооперації Поділля. 1861-1914 рр.» (2010). Як історик і письменник Б.С. Кузіна відомий і за рубежами України. Зокрема польська газета «*Slowo Polskie*» постійно публікує його нариси.

Борис Станіславович виступив організатором 15 всеукраїнських та регіональних науково-практичних конференцій і наукових круглих столів, у тому числі з краєзнавчої тематики, став фундатором меморіального музею подільського письменника Василя Баженова у ЗОСШ № 6 м. Хмельницького, видав понад 100 наукових статей, методичних посібників і розробок, рецензій, три повісті, більше 30 історичних нарисів та оповідань з різних аспектів минулого та культури Поділля-Хмельниччини. З 1999 р. є активним дійсним членом Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України при Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка, представником наукової школи професора Л.В. Баженова. З утворенням в 2008 р. Хмельницької обласної організації Національної спілки краєзнавців бере активну участь в її розбудові. Нагороджений золотою медаллю Виставки досягнень народного господарства України за внесок у справу виховання молоді, Золотою медаллю Всесоюзної організації товариства «Знання», медалями «За доблесну працю», «За довголітню добро сумлінну працю. Ветеран праці», чотирма ювілейними медалями та ін. Сьогодні працює доцентом кафедри педагогіки і психології Хмельницького інституту соціальних досліджень університету «Україна», є співробітником, на громадських засадах, місцевих газет «Подільські вісті», «Проскурів», «Прибузька зоря» та «Моя газета», редагує збірники науково-краєзнавчих конференцій, систематично друкує свої літературні твори.

Зичимо Борису Станіславовичу міцного здоров'я, життєвих гараздів, реалізації накреслених творчих планів. Многая літа.

ТВОРЧІЙ ДОРОБОК Б.С. КУЗІНИ

Вибрані художні твори та літературно-критичні статті

1. "Біля джерела". Оповідання. Присвячене видатному земляку, співаку Київської опери Сергію Козаку. Написане у червні 1972 р. Надруковано вперше у райгазеті "Прибузька зоря" липень 1972, в обласній газеті "Радянське Поділля" 11 лютого 1973 р. Повторно в газеті "Трибуна будівельника" 15 грудня 1983 р.

2. "Шуліка" оповідання. Написане 10-15 вересня 1982 р. Надруковано в газеті "Прибузька зоря" 16–23 жовтня 1982 р.

3. "В останню блокадну ніч". Оповідання. Написане 15-19 грудня 1983 р. Надруковане в обласній молодіжній газеті "Корчагінець" 2 лютого 1984 р., "Прибузька зоря" під назвою "На передову", 24 грудня 1983, повторно в газеті Колпінського району Ленінградської області "Ижорець" у січні 1983 р.

4. "Легка рука" – оповідання. Написано 8 січня 1983 р. Надруковане в обласній газеті "Радянське Поділля", 9 грудня 1983 р.

5. "Юстина" – оповідання (молодь на будівництві Хмельницької АЕС). Написане 2 лютого 1984 р. Надрукований вперше "Трибуна будівельника", ("Закувала зозуля") – 21 червня 1984 р., "Корчагінець" – 11 серпня 1984 р., "Молодь України" – 16 травня 1985 р.

6. "Тіні великих" (юність І.Франка, В.Стефаніка) – оповідання. Написане 29 липня 1984 р. Надруковане 9 серпня 1986 р. ("Вершини духовності") в обласній молодіжній газеті "Корчагінець"; 26 серпня 1986 "Прибузька зоря"; "Радянське Поділля" 28 вересня 1986 р.

7. "Ось вона – краса" (новела). Написана 10–18 липня 1986 р. Надруковане в газеті "Прибузька зоря" 2 липня 1987 р.

8. "Запах печеної картоплі" ("Одного зимового вечора") – (оповідання) // "Корчагінець", 26 грудня 1987 р.

9. "Крихти" – (оповідання). Написане 10–15 липня 1991 р. // "Корчагінець", 7 вересня 1991 р.; "Радянське Поділля", грудень 1991 р.

10. "Крихти" – (оповідання) // Альманах "Творче Поділля", – Хмельницький, 1993. – С. 114 - 118.

11. "Малий Кобзар" – (оповідання) // Альманах "Творче Поділля", присвячений 180-й річниці від дня народження Т.Г. Шевченка. – Хмельницький, 1995. – С. 140- 145.

12. Молодіжна тематика у творчості Василя Баженова – Хмельницький, 2001.

13. Легенда Подільської філології (Євгенія Гінзбург – педагог, учений, літературознавець). – Хмельницький 2005. – С. 50-55.

14. Микола Магера – дослідник історії і культури Поділля // Історичне краєзнавство: здобутки, проблеми, перспективи. – Кам'янець-Подільський: Абетка нова, 2002. – С. 363-371.

15. Коли Колумб відкривав Америку. (Новела) // Ділове Поділля, 1994.

16. Кузіна Б.С. Поцілунок королеви. // «Моя газета» №№ 29-30, 2013

17. Kuzina B. Ojciec Podolckiej spoldzielczosci // grudzien 2013 nr 12 Slowo polskie.

18. Kuzina B. Ojciec Podolckiej spoldzielczosci // stichien 2014 nr 15 Slowo polskie.

19. Кузіна Б. Жах пустелі // Подільські вісті, січень 2014.

20. Кузіна Б.С. Голіруч проти акул // «Моя газета» № 31. 32. – Хмельницький 2014.

Окремі видання

1. Василь Баженов (сторінки життя і творчості). Історична повість. – Хмельницький, 2001. – 62 с.

2. Легенда Подільської філології (Євгенія Гінзбург – педагог, учений, літературознавець(есе). – Хмельницький 2005. – 107 с.

3. Батько Подільської кооперації. (повість). – Хмельницький: Видавництво ХІЕП. 2004. – 87 с.

4. Иоахим Волошиновський – редактор «Світової Зірниці». (історична повість). – Хмельницький Видавництво ЦЮПАК. 2006.

5. Нариси з історії Подільської кооперації. – Хмельницький. 2007. – 157 с.

6. Історія Подільської споживчої кооперації. 1861-1914 р. Монографія. – Хмельницький. 2010. – 245 с.

7. Розстріляти – всіх! (Збірка оповідань). – Хмельницький: ПП Цюпак, 2014. – 145 с.

НАУКОВІ СТАТТІ

*Адамський В.Р.
м. Хмельницький*

ПОДІЛЬСЬКА ГУБЕРНСЬКА РАДА ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ: МЕХАНІЗМИ КОНСТРУЮВАННЯ ІНСТИТУЦІЇ

У статті аналізується процес скликання та засідання Подільської губернської ради громадських організацій. Подано персональний склад членів ради та ухвали, прийняті 7-8 травня 1917 р. у Кам'янці-Подільському.

Ключові слова: Поділля, громадські організації, революція, губернський комісар, повітові ради.

Лютнева революція 1917 р. призвела до радикальної зміни суспільно-політичної ситуації у всіх регіонах Російської імперії та трансформації усієї владної системи. На зміну інституту губернатора та справників Тимчасовим урядом призначалися губернські та повітові комісари. Вони мали уособлювати центральну владу на місцях. Певної трансформації зазнали також представницькі органи, репрезентовані інститутом місцевого самоврядування, позаяк до їхнього складу, як правило, громадським сектором, були делеговані демократичні елементи.

Однак революційний процес вийшов за прогнозовані владними структурами межі, свідченням чому стало формування практично на усіх теренах імперії комітетів громадських організацій. Вітчизняною історіографією останнім, з огляду на їхній вагомий вплив на суспільно-політичну та соціально-економічну ситуацію, приділено чимало уваги [1; 2; 3; 4; 5]. Проте регіональний контекст проблеми, який у кожному окремому випадку мав свої особливості, досліджено недостатньо. Поділля не становить у цьому винятку. Отож у пропонованій студії автор ставить за мету проаналізувати механізм скликання Подільської губернської ради громадських організацій, її персональний склад та ухвалені нею рішення, що стали предметом безпосереднього обговорення.

На відміну від міських, повітових та навіть сільських комітетів громадських організацій, що в багатьох випадках виникли відразу після початку революції, аналогічна структура губернського рівня на Поділлі була створена лише 7 травня 1917 р., коли у Вінниці розпочала свої засідання громадська Рада. Прикметно, що ініціатором її скликання виступили не

представники революційних сил регіону, а власне губернський комісар П. М. Александров. Він, у свою чергу, керувався розпорядженням Міністерства внутрішніх справ від 14 березня 1917 р., в якому пропонувалося керівникам центральних структур у регіонах взяти цей процес під особистий контроль [2, с. 160].

На засідання Подільської ради 7 травня 1917 р. з'явилося 53 делегати, які представляли різні державні, самоврядні та громадські структури. Першим у реєстраційному листку поставив свій підпис Подільський губернський комісар П. М. Александров.

Від єврейської національності губернії були делеговані Я. М. Крайз та Д. Ш. Шлейфер, від польських організацій – А. Є. Журовський та Ю. А. Гіжицький, від українських структур – С. П. Гречинський, В. К. Приходько та Т. І. Павловський.

Раду робітничих, солдатських та селянських депутатів Брацлавського повіту представляли Г. С. Голічер, Ю. А. Бельський та О. І. Мороз. Селян Монастирської волості Брацлавського повіту – П. І. Пилявоз.

Від Балтського повітового комісара був присутнім М. А. Конколович, від Балтського повітового виконавчого комітету – Ф. Ф. Орлов та П. В. Смолієвський, від Балтської ради робітничих депутатів – М. З. Шабонович.

Вінниця була репрезентована повітовим комісаром П. М. Ренненкампом, та членами повітового виконавчого комітету П. Т. Чорноморцем та Д. І. Миронюком.

Від об'єднаних громадських організацій Гайсинського повіту були делеговані О. Г. Кешоли, С. Г. Криленко та С. Х. Скотинюк, від селян Гайсинського повіту – Ф. З. Коваль та С. Ф. Бурлаченко, від солдат Гайсинського гарнізону – М. Х. Майборода та П. Є. Ладика.

Раду робітничих та солдатських депутатів Летичівського повіту представляв Л. М. Фінгер, Летичівський повітовий виконавчий комітет Б. С. Куперман та В. О. Белавін, раду селянських депутатів Летичівського повіту О. К. Терлецький, І. І. Войтов та Ф. М. Багрій.

Від Літинського повітового виконавчого комітету зареєструвалися А. І. Винославський, С. В. Костюк та Ф. К. Слободянюк, від волосного комітету Літинського повіту – П. Д. Лисовой та Я. Д. Карпачов.

Могилівський повітовий виконавчий комітет делегував С. І. Якимчука та М. М. Ляшкевича, Могилівський міський виконавчий комітет – М. І. Фрайберга, рада Могилівського гарнізону – С. І. Добролюбова, Н. І. Шпаковського та Й. І. Блага.

Від Ольгопільського повітового комісара був присутнім лише І. С. Христин.

Достатньо репрезентативно була представлена Кам'янецьчина. Повітовий виконавчий комітет делегував П. Й. Блонського, І. Ю. Качуровського та Ю. В. Гарбулинського. Раду об'єднаних організацій міста Кам'янца представляв М. А. Альтер, раду робітничих депутатів губернського центру – М. А. Кост. Уповноваженим від селянського з'їзду Кам'янецького повіту виступав М. Ф. Пашенко.

Від ради солдатських і робітничих депутатів міста Проскурова зареєструвалися Є. А. Осадчук, М. П. Москаленко та А. А. Дубінін, інститут Проскурівського повітового комісара особисто представляв голова П. Д. Шостаковський, а від Проскурівського повітового виконавчого комітету був присутнім Б. З. Коган.

Ямпільський повітовий виконавчий комітет делегував Г. В. Темчуріна, В. С. Перекатова та І. П. Косицького. Також у списку зареєструвався Ямпільський повітовий комісар В. В. Труфанов.

Від Ушицького повіту був присутнім лише повітовий комісар М. М. Вільчевський [6, арк. 1–1 зв.].

Засідання відкрив Подільський губернський комісар П. М. Александров о пів на восьму вечора. Його ж обрали головою зібрання. Товаришем голови став С. П. Гречинський, а секретарями обрали М. А. Альтера та С. В. Костюка.

Після формування президії зібрання вирішило перевірити наявність присутніх членів ради. При цьому з'ясувалося, що представники деяких організацій від повітів через нез'ясованих обставин форумом проігнорували. Відтак виникло ще одне питання: за якої кількості присутніх вважати зібрання ради правомочним. Очевидно, з огляду на певну критичність ситуації щодо подальшого зволікання з конструюванням громадського органу, вирішили вважати зібрання легітимним за будь-якої кількості присутніх. Але при цьому, орієнтуючись уже на перспективу, члени ради затвердили механізм скликання наступних засідань. Про час і місце проведення громадського форуму необхідно було за десять днів телеграфно повідомляти повітові виконавчі комітети та повітових комісарів. Наразі членам ради поштовим переказом мали надсилатися листівки із персональним запрошенням та переліком питань порядку денного. У листівці також мало бути зазначено, що засідання відбудеться за будь-якої кількості присутніх членів ради.

Після цього за невеликої перерви учасники зібрання перейшли до обговорення порядку денного, який спонукав до дискусії і забрав чимало робочого часу. Зокрема, делегатом Голером було запропоновано наступну програму дня: 1) мета, спрямованість та порядок діяльності ради; 2) про взаємовідносини комітетів (губернського, міських, повітових та волосних); 3) компетенція комітетів; 4) вибори виконавчого комітету; 5) вина-

города або повернення витрат делегатам ради; 6) про військових інструкторів, агітаторів і літературу; 7) про місце засідань губернської ради [6, арк. 2].

Прокурівський повітовий комісар П. Шостаковський вніс пропозицію доповнити запропонований порядок денний ще трьома питаннями: 1) про утворення губернських земельних комітетів; 2) про охорону лісів та 3) про заміну ліквідованих розпорядчих комітетів. Наразі Кам'янецьким повітовим комісаром П. Блонським також було запропоновано розглянути додатково питання про реформування губернського з міських та земських справ присутствія. Крім того, іншими учасниками зібрання було ініційовано ще два питання: 1) про боротьбу з контрреволюцією та 2) про місце губернського комітету в системі адміністративних інституцій.

Щодо процедури розгляду питань порядку денного, то члени ради шляхом голосування визначилися, що кожен з присутніх матиме право з одного питання виступити не більше двох разів.

Однак після цього знову виникла потреба повернутися до обговорення питань порядку денного. Члени ради погодилися додатково внести на розгляд ради такі питання: 1) про боротьбу з дорожнечею; 2) про засоби боротьби з правопорушеннями; 3) про заснування місцевих органів губернської влади; 4) про взаємовідносини губернського та повітових комітетів з органами земського та міського самоврядування і громадських комітетів; 5) про забезпечення паливом сімей запасних та про покращення їхнього становища; 6) про участь землевласників і власників церковних земель в світському зібранні; 7) про дезертирів; 8) про діяльність продовольчих комітетів в питанні хліба та худоби; 9) про видачу безповоротних субсидій на видання робітничих і селянських газет [6, арк. 2].

Першим члени зібрання вирішили розглянути питання щодо мети, спрямованості та порядку діяльності ради. Після його обговорення була ухвалена досить розлога резолюція. У ній, зокрема, йшлося: «Для обговорення та вирішення справ, що підлягають компетенції Губернського Комісара Уряду, для встановлення контролю над діяльністю губернських закладів, а також задля об'єднання і спрямованості діяльності повітових рад громадських організацій та інших адміністративних органів губернії в м. Кам'янці-Подільському засновується головний адміністративний колегіальний орган губернії Кам'янець-Подільська Губернська Рада громадських організацій. Рішення Губернської Ради є обов'язковими для Губернського Комісара та виконавчих комітетів всіх інстанцій, за винятком питань, що мають суто місцевий характер, крім випадків оскарження рішень і дій місцевих органів та посадових осіб або визнання таких шкідливими, в яких випадках вказівки та рішення Губернської Ради є обов'язковими» [6, арк. 2 зв.].

На прохання Голера та Костя з метою вироблення резолюцій, проектів та інших текстів було запропоновано обрати редакційну комісію. Погодившись із цим, члени зібрання вирішили персональний склад комісії затвердити на наступному засіданні. Також на пропозицію Голера делегати одногосно підтримали ідею надіслати привітальну телеграму на адресу з'їзду делегатів армій Південно-Західного фронту, який цього ж дня розпочав роботу в Кам'янці-Подільському.

О першій годині ночі засідання закрили, попередньо повідомивши, що наступне розпочнеться 8 травня о 10 годині ранку [6, арк. 2 зв.]. Його знову відкрив П. Александров, але головою на це засідання обрали Прокурівського повітового комісара П. Шостаковського, його товаришем – П. Блонського, а секретарями – І. С. Христича та М. А. Альтера.

На початку засідання члени ради відхилили дві пропозиції, внесені їхніми колегами. Зокрема, П. Блонський намагався обґрунтувати необхідність направлення козаків у Летичівський повіт, але йому навіть не дали змоги виступити, а М. Альтер запропонував розділити зібрання на секції, в яких за напрямками розглянути усі питання. Натомість на пропозицію голови, учасники зібрання досить оперативно затвердили рішення щодо винагороди членам ради за дорожні витрати та членам виконавчого комітету за підготовку зібрання. Ці суми були визначені таким чином: а) вартість за проїзд по білету третього класу; б) безкоштовна квартира у місті засідання Ради; в) 20 коп. з версти за проїзд в обидві сторони по ґрунтовим та шосейним дорогам до залізниці; г) п'ять карбованців добових. Останню суму в результаті обговорення було піднято до семи карб. [6, арк. 2 зв.].

Далі за пропозицією групи осіб замість редакційної комісії вирішили поповнити персональний склад секретаріату ще трьома особами. Ними стали Коган, Голер та Приходько. По цьому М. Альтер запропонував відрядити спеціальну делегацію для привітання військового з'їзду делегатів Південно-Західного фронту. До складу уповноважених увійшли Шостаковський, Слободянюк, Дубінін, Майборода та Альтер.

Після цього з позачерговою заявою виступив Белавін. Він обґрунтував необхідність спрямування до Летичівського повіту загону козаків. З цього питання взяв слово Подільський губернський комісар та декілька членів Ради. У підсумку була проголосована резолюція, в якій констатовалося, що з огляду на те, що в Летичівський повіт була направлена військова сила без відому губернського комісара та повітового виконавчого комітету, губернська рада просить губернського комісара про цю постанову сповістити всіх повітових комісарів і військові підрозділи.

Лише після цих подій на пропозицію М.Альтера зібрання затвердило порядок денний, який включав комплекс із семи пунктів. Зокрема, 1) технічні питання (планувалося визначитися з постійним місцем за-

сідань ради та підготувати вибори членів виконавчого комітету); 2) організаційно-юридичні питання, в контексті розгляду яких планувалося розглянути проблему взаємовідносин комітетів, їхньої компетенції, про місце губернського комітету серед інших інституцій, про взаємовідносини губернських і повітових комісарів з органами міського та земського самоврядування і громадськими комітетами; 3) господарсько-фінансові питання включали розгляд проблеми про земельні комітети, про охорону лісів, про покращення становища сімей запасних, про мирський збір; 4) агітаційно-літературні питання, в контексті яких планувалося розглянути повернення субсидій на видання робітничих та солдатських газет, про інструкторів, агітаторів та літературу; 5) загальні питання – про боротьбу з правопорушеннями, про боротьбу з контрреволюцією, про дезертирів та про національні полки; 6) адміністративні питання, які передбачали вирішення низки проблем – про заснування місцевих органів губернської влади, про реформу губернського із земських і міських справ присутствія, про заміну розпорядчого комітету, про коробочний збір та про міліцію; 7) продовольчі питання – про боротьбу з дорожнечою та про продовольчі комітети [6, арк. 2 зв.–3].

Після цього зібрання все ж таки вирішило затвердити текст телеграми на адресу Кам'янець-Подільського з'їзду делегатів Південно-Західного фронту. У ній зазначалося: «Подільська Губернська Рада громадських організацій вітає в особах делегатів армій Південно-Західного фронту Доблесну російську революційну армію, висловлює впевненість у тому, що продуктивна робота фронтового з'їзду в напрямку закріплення завойованих народом свобод і встановлення в армії дисципліни, заснованої на свідомому відношенні вільних громадян-солдат до обов'язку перед Батьківщиною, наблизить момент підписання миру без анексій та контрибуцій у повному єднанні з демократією всього світу» [6, арк. 3].

За наполяганням голови зібрання порядок денний був суттєво скоригований. Зокрема, з нього вилучили розгляд агітаційно-літературних питань, загальних питань, крім питання про національні полки, продовольчі питання та адміністративні питання, крім питання про реформу губернського із земських та міських справ присутствія.

Перейшовши до безпосереднього розгляду питань порядку денного, присутні передусім визначилися із складом виконавчого комітету. Він мав формуватися з дванадцять членів, уповноважених різними інституціями: два представники від робітників, два – від солдат, три – від просвітницьких та культурних організацій, делегованих польською, українською та єврейською етнічними групами, та п'ять членів від селянства. При цьому Подільський губернський комісар вважався також членом комітету з правом ухвального голосу.

Досить вагомою принциповістю вирізнялося питання щодо визначення постійного місця засідань ради. Перевагу віддали Вінниці. Основні напрямки діяльності громадського органу зобов'язали розробити виконавчий комітет, застерігши при цьому, що відповідний проект необхідно було надіслати для ознайомлення усім повітам. У питаннях загального губернського значення повітові та міські структури мали підпорядковуватися губернському комітетові.

Щодо компетенції виконавчих комітетів, то зібранням було визначено, що до них належать усі питання місцевого життя, за винятком тих, які розглядаються судовими інституціями. А щодо взаємин громадських структур з іншими державними та самоврядними органами, то це питання з розгляду зняли.

Не зуміли делегати внести ясності й у питання щодо взаємовідносин губернського та повітових комісарів з органами міського та земського самоврядування і громадськими комітетами. Але під час його розгляду виникла непередбачувана проблематика, пов'язана з переформатуванням Кам'янецького повітового земства. Зібрання навіть винесло з цього питання окрему постанову, щоправда досить розпливчасту: заслухавши губернського комісара, рада визнає його пояснення задовільними та переходить до чергових справ.

Крім того, несподівано для усіх при визначеності у взаємовідносинах між гілками влади виникло ще одне питання. Головою зібрання П. Шостаковським було доведено до присутніх, що помічником губернського комісара йому передано заяву П. М. Александрова, в якій він просить раду визначитись, чи бажає вона надалі бачити його на посаді комісара. Питання поставили на голосування, в результаті якого 40 членів зібрання висловилися проти кандидатури Александрова, 14 підтримало його, а троє присутніх утрималися [6, арк. 3 зв.].

Після цього учасники зібрання шляхом подачі записок визначилися з кандидатом на посаду Подільського губернського комісара. За П. Шостаковського було подано 39 записок, Д. Марковича – 12 та М. Ренненкампа – 2. При цьому 5 делегатів відмовилися від подачі записок. На пропозицію Фрайнберга, якого підтримали присутні, кожному з кандидатів надали можливість виступити із своїми програмами. Першим до слова запросили капітана П. Шостаковського. Основні тези його програми передбачали встановлення сильної влади, виразником якої є народовладдя, утвердження демократичної республіки, форма якої має бути визначена Установчими зборами, отримання права на самоврядування всім національностям та забезпечення їх інтересів як меншості, основним фактором життя громадян Російської держави має виступати праця [6, арк. 3 зв.].

З огляду на відсутність у залі Д. Марковича та відмову від виступу М. Ренненкампа, у залі виставили дві скриньки для голосування.

П. Шостаковський отримав 42 записки «за» та 12 – «проти». За Д. Марковича проголосували 13 «за» та 41 «проти». Таким чином, обраним виявився П. Д. Шостаковський.

По цьому зібрання вирішило направити телеграму Прем'єр-міністру, в якій виразити довіру і підтримку Тимчасовому уряду та Міністру внутрішніх справ з проханням затвердити на посаді П. Шостаковського [6, арк. 6]. Наразі присутні ухвалили рішення про направлення телеграми на адресу Центральної Ради, задля чого утворили спеціальну комісію в складі Павловського, Гречинського, Костюка та Христича. У підготовленому документі зазначалося: «Подільська Губернська Рада об'єднаних громадських організацій щиро вітає Київську Центральну Українську Раду, що невтомно працює на користь рідного краю і бажає її довести Український народ до світлої національної мети» [6, арк. 4].

Врешті, рада вирішила окремо звернутися до Головнокомандувача арміями Південно-Західного фронту генерала О. Брусилова з проханням звільнити П. Шостаковського з посади коменданта 39 тилового етапу з огляду на обрання його губернським комісаром. На пропозицію Голігера з цим же питанням було запропоновано звернутися до військового міністра О. Керенського, який у цей час перебував у Кам'янці-Подільському [7, с. 12].

Затим зібрання перейшло до обговорення питання про відношення повітових виконавчих комітетів до повітових земств. Ухвалена постанова включала в себе три пункти: 1) вся діяльність земських установ повинна проходити під пильним контролем виконавчих комітетів; 2) у повітах, де назва «земство» ліквідоване, запропонувати повітовим виконавчим комітетам відновити їх; 3) доручити губернському виконавчому комітету виробити звернення до громадян українською та російською мовами, взявши за основу звернення партії соціалістів-революціонерів «Яке було земство, і яке повинно воно бути».

Після цього розпочалася процедура виборів до губернського виконавчого комітету. В результаті обраними стали: від поляків – Гіжицький, від українців – Гречинський, від євреїв – Шлейфер, від солдат – Майборода та Осадчук, від селян – Костюк, Качуровський, Карпачов, Гарбулінський та Слободянюк, від робітників – Бельський та Самулевич. Доктор Кост відмовився від участі в комітеті, а тому його обрано кандидатом від робітничої курії. Кандидатами від селян визначено вважати Мороза, Лисового та Косицького [6, арк. 3 зв.–4].

Після цього головою зборів була ухвалена перерва до сьомої години вечора. Вечірнє засідання розпочалося з обговорення питання про охорону лісів. В ухваленій резолюції, зокрема, зазначалося, що ліси, так само як і земельні ресурси складають національне надбання. Базуючись на цьому, губернська

рада визнала, що для вирубки лісів, крім офіційних дозволів лісоохоронних комітетів необхідне також погодження повітового земельного комітету, якщо проти вирубки лісу будуть застереження волосних комітетів [6, арк. 4].

Далі члени ради вирішили видати кожному присутньому по 7 карб. добових з урахуванням дорожніх витрат.

Важливе питання про земельні комітети з обговорення було зняте. Зібрання обмежалося лише тим, що запропонувало виконавчому комітетові обрати чотирьох представників до губернського земельного комітету. Так само було знято з порядку денного питання про мирські збори, оскільки в найближчому часі очікувалось ухвалення закону про волосне земство, яким доручалося обкладати податками місцеву нерухомість.

Далі зібрання перейшло до обговорення питання щодо надання допомоги сім'ям запасних. Ухвалена резолюція містила два пункти: «1) Доручити Губернському Виконавчому Комітету увійти з клопотанням до міністерства внутрішніх Справ видати у терміновому порядку новий закон про допомогу сім'ям призваних на війну на засадах, ухвалених Радою робітничих і солдатських депутатів в засіданні 28 квітня і 2) запропонувати Виконавчим Комітетам провести ревізію попередніх видач і встановити дієвий контроль над діяльністю повітових і волосних попечительств. Зокрема, Рада рекомендує виконавчим комітетам делегувати на кожну роздачу допомоги особливо уповноважених осіб» [6, арк. 4].

Своє ставлення делегати висловили й з проблеми формування національних військових підрозділів: «Рада, обговоривши питання про утворення національних військ, визнаючи право на національне самовизначення, водночас визнає таку організацію не бажаною, як таку, що суперечить загальним принципам демократії, як світової організації, що прагне до об'єднання своїх сил, а тому підлягає розформуванню, про що вважає за необхідне довести до відома Тимчасовий Уряд».

З метою контролю за діяльністю губернського з міських та земських справ присутствія рада доручила виконавчому комітетові делегувати до його складу двох своїх представників. Також було зініційовано делегувати комісара в губернське з товариств та союзів присутствіє для нагляду за правильністю та своєчасністю реєстрації нових товариств. На пропозицію Одинцова зібрання висловило скорботу з приводу смерті відомого на Поділлі лікаря – Л. І. Малиновського. Телеграми були спрямовані на адресу Вінницького повітового земства та сім'ї покійного [6, арк. 4 зв.].

На пропозицію М. Альтера зібрання розглянуло питання щодо реформування «Подольских Губернских Ведомостей». У зв'язку з цим було ухвалено: «Подільські Губернські Відомості переходять у відання Подільського Губернського Виконавчого Комітету, перейменовуються у «Вісті Подільського Губернського Виконавчого Комітету» та реформуються в

сенсі включення літературно-політичного матеріалу і відомостей інформаційного характеру про діяльність усіх комітетів Подільської губернії» [6, арк. 4 зв.–5]. При цьому інформаційний матеріал та офіційна частина мали друкуватися російською та українською мовами, літературно-політичний матеріал мовою, вибраною автором, але з перекладом польських та єврейських статей на українську мову. Оголошення могли друкуватися будь-якою мовою. Водночас у підпорядкування комітету перейшла губернська друкарня.

Під кінець засідання губернська рада ухвалила суто політичні питання. Вона визнала не бажаним сумісництво посад повітового комісара, голови повітового виконавчого комітету з посадою голови повітової земської управи. Зібрання запропонувало обговорити це питання на місцях. Зі свого ж боку, рада твердо висловила протиприпустимості одній особі посідати три посади одночасно. З огляду на важливість цього рішення було вирішено довести його до відома Тимчасового уряду.

За рішенням ради наступне засідання було вирішено провести не пізніше 10 червня 1917 р. Щоправда, надзвичайні зібрання могли бути скликані за ініціативою не менше 12 членів ради у будь-який час. На пропозицію Г. Голігера рада погодилася за два дні до проведення чергового засідання скликати загальногубернську раду робітничих та солдатських депутатів, на яку запрошувалися по три делегати від повітових виконавчих комітетів.

Завершуючи засідання, члени ради висловили вдячність П. Д. Шостаковському. Останній, в свою чергу, у підсумковій промові наголосив на продуктивності праці зібрання.

Таким чином, Подільська губернська рада громадських організацій була скликана Подільським губернським комісаром значно пізніше, ніж утворилися аналогічні структури у містах та містечках губернії. До того ж чимало регіонів не делегували своїх представників на її засідання. Від окремих були присутні лише посадові особи органів державної влади. Та попри це, рада ухвалила низку принципових рішень, які проясняли її місце в структурі інших владних інститутів та у взаємовідносинах з органами державної влади та місцевого самоврядування. Однак низка важливих питань залишилася без відповіді. Рада підтримала кандидатуру капітана П. Д. Шостаковського на посаду Подільського губернського комісара, але йому так і не вдасться її посісти з огляду на подальший розвиток подій. Врешті, рада обрала губернський виконавчий комітет, робота якого триватиме до початку 1918 р.

Джерела:

1. Лозовий В. С. Аграрна революція в Наддніпрянській Україні: ставлення селянства до влади в добу Центральної Ради (березень 1917 р. –

- квітень 1918 р.): монографія. Кам'янець-Подільський: ПП Мошак М. І., 2008. 480 с.
2. Оніщенко О. Чернігівський губернський громадський виконавчий комітет у 1917 році. *Література та культура Полісся*. Ніжин: Ніжинський державний педагогічний університет імені Миколи Гоголя, 2002. Вип. 17: Полісся та Лівобережна Україна в історичному та культурологічному контексті. С. 159–165.
 3. Самсонова І. В. Діяльність громадських виконавчих комітетів у культурно-просвітницькій сфері. *Сумський історико-архівний журнал*. 2010. № X–XI. С. 238–245.
 4. Нітченко А. Чернігівський губернський виконавчий комітет: засади створення, структура та склад. *Гілея: науковий вісник*: зб. наук. пр. 2013. Вип. 77. С. 57–60.
 5. Лопатовський Ю. М. Формування комітетів громадських організацій у Подільському селі після Лютневої революції 1917 року. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*: зб. наук. пр. / за заг. ред. О. А. Мельничука. Вінниця: ДП «Державна картографічна фабрика», 2014. С. 134–137.
 6. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. Ф. 2520. Оп. 1. Спр. 3. 112 арк.
 7. Завальнюк О. М., Комарніцький О. Б. Місто Кам'янець-Подільський в добу Української революції 1917–1920 рр.: Навчальний посібник. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. 116 с.

Байдич В.О.

с. Кузьмин Красилівського району

Лавринчук В.О.

м. Красилів

ДЕЯКІ ВІДОМОСТІ ПРО РЕПРЕСОВАНИХ ОСВІТЯН КРАСИЛІВЩИНИ

У цій статті оприлюднюються біографічні відомості про науковців-педагогів, педагогів шкіль та студентів Краси́лівщини, які зазнали репресій в часи сталінського режиму

Ключові слова: Краси́лівщина, сталінський режим, репресії, науковці, педагоги, студенти, розстріл, виправно-трудо́ві табори.

Репресивна політика сталінського тоталітарного режиму у 20-50 роки ХХ ст. зачепила в нашому краї різні верстви населення. Серед них було

чимало людей, які працювали в галузі освіти. Вони стали одними з перших, кого радянська влада висилала з наших прикордонних районів вглиб СРСР, яких вона позбавляла права навчати дітей та доросле населення, відправляючи у віддалені райони, у виправно-трудові табори, часто при-суджуючи, за виразом Леніна «гнилу інтелігенцію» навіть до фізичного знищення. Згадаємо лише «розстріляне відродження».

І зрозуміло, чому ця влада так чинила. Вона прагнула позбавитися тих людей, які розуміли суть більшовизму, які мали значний вплив на народ, й могли, в певній мірі зашкоджувати комуністичному режиму здійснювати свої далекосяжні плани.

Й до нинішніх часів ми не знаємо всіх імен та прізвищ тих педагогів, які вийшли з Краси́лівщини, або ж працювали в цьому краї, що зазнали репресій або ж, взагалі, загинули у сталінських катівнях.

Тому ми й поставили перед собою завдання – зібрати якомога повніші відомості про таких осіб. На нинішній день у нашому списку налічується 68 освітян Краси́лівщини, репресованих у ті страшні роки. На жаль, через обмежений обсяг цієї публікації ми не можемо детально описати життєву епопею кожного з них. Тому подаємо лише короткі біографічні дані цих жертв сталінізму:

1. Барма Григорій Федорович 1897 року народження, с Митинці, українець, освіта вища. Проживав в с. Дорочинка Ічнянського р-ну Чернігівської обл., вчитель. Заарештований 08.05.1938 р. ст. 54 – 10 ч.1 КК УРСР. 26.05.1939 справу припинено. Реабілітований 28.03.1997.(ДАЧО, Ф.Р-8840, Оп.3. Спр.412).

2. Басистий Іван Прокопович, 1913 року народження, с. Кульчинки Краси́лівського р-ну, українець, освіта вища, вчитель. Заарештований 21.04.45. Звинувачення: зрада Батьківщини. Військтрибуналом військ НКДБ Кам'янець-Подільської обл. 08.06.45. засуджений на 10 років позбавлення волі у ВТТ. Звільнений 02.06.55. Реабілітований прокуратурою Хмельницької обл. 15.07.92. (ДАХМО, Ф.Р-6193, Оп.12, спр.27981).

3. Белінський Альбін Броніславович, 1919 року народження, с.Крачки Хмельницького р-ну, поляк, освіта середня. Проживав в с.Трудове, вчитель. Заарештований 26.04.45. Звинувачення: контрреволюційна діяльність. Військтрибуналом військ НКДБ Кам'янець-Подільської обл. 25.05.45. засуджений на 7 років позбавлення волі у ВТТ з конфіскацією майна і поразкою у правах на три роки. Реабілітований прокуратурою Хмельницької обл. 15.07.92. (ДАХМО, Ф.Р-6193, Оп.12, Спр.26713).

4. Бичковська Марія Арсеніївна, 1907 року народження, українка. с. Западинці Краси́лівського р-ну. Освіта: початкова. До арешту проживала: Північно-Казахстанська обл., Есильський район, с. Петровка. Вчитель, школа. Заарештована 19.01.1938 року Ленінським РВ НКВС. Засуджена ОН

МДБ СРСР від 15.10.1949 року: стаття: 58-6, 58-10 КК РРФСР до висилки на 5 років. Свідчення про реабілітацію: 01.10.1957 року, ВТ Прикарпатського ВО. За відсутністю складу злочину. (www.ssu.gov.ua/sbu/doccatalog/document). Інформація ДКНБ РК по Північно-Казахстанській обл.)

5. Білецький Гіларій Костянтинович, 1912 року народження, м. Волочиськ, поляк, малописьменний, виключений з членів КП(б)У. Проживав в с. Глібки, зав. школи. Заарештований 25.01.38. Звинувачення: член «ПОВ», шпигун. Трійкою УНКВС Кам'янець-Подільської обл. 29.09.38. засуджений до розстрілу. Вирок виконаний у Кам'янці-Подільському 04.10.38. Реабілітований військ трибуналом Прикарпатського ВО 05.11.58. (ДАХМО, Ф.Р-6193 Оп.12 Спр.7007).

6. Борейко Степан Іванович, 1906 р.н., с.Медисівка Теофіпольського р-ну, українець, освіта вища. Проживав в с. Моньки, зав. ремісничої школи. Заарештований 14.03.44. Звинувачення: контрреволюційна діяльність. Військтрибуналом військ НКДБ Кам'янець-Подільської обл. 25.09.44. засуджений до 10 років позбавлення волі у ВТТ з поразкою у правах на 5 років. Звільнений 09.01.54. Реабілітований прокуратурою Хмельницької обл. 09.12.91. (ДАХМО, Ф.Р-6193, Оп.12, Спр.27216).

7. Бородзич Віктор Володимирович, 1892 р., м. Острог Рівненської обл., Шепетівським окружним відділом ДПУ 20.03.30 як соціально небезпечний елемент висланий в Північний край. Реабілітований згідно з Законом України від 17.04.91. (Ф.Р - 164, архів УМВС Хмельницької області). По місцю висилки працював бухгалтером ліспромгоспу Ірбейського району Красноярського краю, навчався заочно, вже мав неповну вищу освіту. Проживав у с.Аргул. Заарештований повторно 06.11.1937. Обвинувачення: трійкою УНКВС КК 07.12.1937р., за ст.58-10 засуджений до 10 років позбавлення волі у ВТТ. Реабілітований 25 травня 1989 року прокуратурою КК. (lists.memo.ru/ Джерело: Книга пам'яті Красноярського краю).

8. Буняк Трохим Андрійович, 1912 р., с.Глібки, українець, освіта початкова, вчитель. Заарештований 19.11.32. Звинувачення: антирадянська агітація. Особливою нарадою колегиї ДПУ УРСР 25.12.32. висланий у Північний край на 3 роки. Реабілітований прокуратурою Хмельницької обл. 25.11.97. (ДАХМО, Ф.Р-6193, Оп.12, Спр.13643).

9. Васильєва Дарія Іллівна, 1924 р., с. Заруддя Красилівського р-ну Хмельницької обл., українка, освіта середня. Проживала у м. Кам'янець-Подільський, студентка педучилища. Заарештована 24.05.46 р. Звинувачення: зрада Батьківщини. Військтрибуналом військ МДБ Кам'янець-Подільської обл. 23.07.46 засуджена на 10 років позбавлення волі у ВТТ. Військтрибуналом військ МДБ Українського округу 09.08.46 покарання зменшено до 3-х років ув'язнення. Реабілітована прокуратурою Хмельницької області 28.08.98. (ДАХМО, Ф.Р-6193, Оп.12, Спр.21).

10. Вознюк Семен Єрмолайович, 1903 р., с. Жолудки Шепетівського р-ну, українець, освіта середня, виключений з членів КП(б)У. Проживав в с. Мала Клітна, директор школи. Заарештований 23.08.37. Звинувачення: контрреволюційна діяльність. УДБ УНКВС Кам'янець-Подільської обл. 22.02.41. справу припинено з-під варті звільнений. Реабілітований прокуратурою Хмельницької області 03.04.98. (ДАХМО, Ф.Р-6193, Оп.12 Спр.5436).

11. Волчинський Андрій Кіндратович, 1885 р., с.Личівка Волочиського р-ну, українець, освіта середня. Проживав в с. Малі Зозулинці, зав. школи. Заарештований 15.04.38. Звинувачення: контрреволюційна діяльність. Трійкою УНКВС Кам'янець-Подільської обл. 08.05.38. засуджений до розстрілу з конфіскацією майна. Вирок виконаний. Реабілітований президією Хмельницького облсуду 22.06.57. (ДАХМО, Ф.Р-6193, Оп.12 Спр.4781).

12. Гайовий Данило Юхимович, 1908 р., с.Кучманівка, українець, освіта незакінчена вища. Проживав в с. Рублянка, вчитель. Заарештований 28.09.44. Звинувачення: антирадянська агітація. Військтрибуналом військ НКДБ Кам'янець-Подільської обл. 26.11.44. засуджений на 10 років позбавлення волі у ВТТ з конфіскацією майна і поразкою у правах на 3 роки. Звільнений 29.09.54. Реабілітований прокуратурою Хмельницької обл. 29.10.93. (ДАХМО, Ф.Р-6193, Оп.12, Спр.28847).

13.Горецький Роман Станіславович, 1910 р., смт. Томашпіль Вінницької обл., поляк, освіта неповна середня. Проживав у с.Слобідка-Красилівська, вчитель. Заарештований 20.04.38. Звинувачення: контрреволюційна діяльність, шпигунство. Трійкою УНКВС Кам'янець-Подільської обл. 25.09.38. засуджений до розстрілу з конфіскацією майна. Вирок виконаний. Реабілітований військтрибуналом Прикарпатського ВО 16.10.56. (ДАХМО, Ф.Р-6193, Оп.12, Спр.4535).

14. Грицюк Антон Онисимович, 1893 р., с.Севрюки Красилівського р-ну Хмельницької обл., українець, освіта середня. Проживав у с.Сарнів Волочиського р-ну, Хмельницької обл., вчитель. Заарештований 07.02.31 Звинувачення: спроба нелегального переходу кордону. Трійкою колегії ДПУ УРСР 09.05.31. засуджений до 7 років позбавлення волі у концтаборі. Реабілітований прокуратурою Хмельницької обл. 14.12.89. (ДАХМО, Ф.Р-6193, Оп.12, Спр.23861).

15. Гуменний Адольф Маркович 1914 р., с.Сохужинці У 30-х роках ХХ ст. проживав у с. Мала Салиха. Працював директором школи. Заарештований Антонінським РВ НКВС 30 грудня 1936 р. Звинувачений за статтями 54-10 ч.І і 196 КК УРСР за те, що «...являвся членом контрреволюційної організації і, будучи в м.Бердичеві на семінарі, проводив контрреволюційну діяльність по завербуванню слухачів семінару до складу цієї організації». В звинувачувальному висновку констатується, що Гуменний А.М.

у вищеперерахованих звинуваченнях визнав себе винним лише частково. Слідство завершилося 25 травня 1937 р. з обвинуваченням у скоєнні злочинів за статтями 54-10 ч.І і 196 КК УРСР. Вироком спецколегії Вінницького обласного суду від 5 червня 1936 р. оголошувалось, що Гуменний А.М. ув'язнений у виправно-трудовах таборах терміном на три роки з обмеженням у політичних правах на один рік. Після арешту доля не відома. Реабілітований 13 лютого 1998 р. (ДАХМО, Ф.Р-6193, Оп.12 Спр.12059).

16. Гуменюк Петро Степанович, 1918 р., с. Глібки, українець, освіта початкова, вчитель. Заарештований 05.05.36. Звинувачення: антирадянська агітація. 05.05.36. взято підписку про невиїзд з місця проживання. Реабілітований прокуратурою Хмельницької обл. 24.12.98. (ДАХМО, Ф.Р-6193, Оп.12, Спр.1602).

17. Давидюк Герасим Іванович, 1887 р., с. Велика Клітна, українець, освіта середня, вчитель. Заарештований 20.10.37. Звинувачення: контрреволюційна діяльність. НКВС і Прокурором СРСР 27.11.37. засуджений до розстрілу. Вирок виконаний 03.12.37. Реабілітований прокуратурою Хмельницької області 09.06.89. (ДАХМО, Ф. Р – 6193, Оп. 12, Спр.18898).

18. Дігтяр Іван Гаврилович, 1885 р., с. Правдівка Ярмолинецького р-ну, поляк, освіта середня. Проживав в с. Вереміївка, вчитель. Заарештований 06.05.38. Звинувачення: контрреволюційна діяльність. Трійкою УНКВС Кам'янець-Подільської області 28.09.38. засуджений до розстрілу. Вирок виконаний. Реабілітований військпрокуратурою Прикарпатського ВО. 22.08.89. (ДАХМО, Ф. Р – 6193, Оп. 12, Спр. 22919).

19. Жукович Тимофій Купріянович 1914 р. с. Корчівка. Українець. Освіта вища. В 40-х роках ХХ ст. проживав у с.Маленки. Працював вчителем місцевої школи. Заарештований Антонінським РВ НКВС 27 грудня 1944 року. Звинувачений за статтею 54-10 ч. II за те, що «... був вороже настроєний до радянської влади, на зборах виступав з плітками на рад-владу і СРСР, а також закликав населення допомагати німецькій армії у справі перемоги над Червоною Армією». В звинувачувальному висновку констатується, що Жукович Т.К. у вищеперерахованих звинуваченнях визнав себе винним лише частково. Слідство завершилося 7 березня 1945 року з обвинуваченням у скоєнні злочинів за статтями 54-10 ч.ІІ. Вироком військового трибуналу військ НКВС від 27 березня 1945 року ув'язнений у виправно-трудовах таборах терміном на 10 років з обмеженням у політичних правах на 5 років, та конфіскацією особистого майна. Після арешту доля не відома. Реабілітований 31 грудня 1996 року. (ДАХМО, Ф. Р – 6193, Оп. 12 Спр.28731).

20. Загоруй Ніна Костянтинівна, 1930 р., с.Моньки, українка, освіта семирічна. Проживала в м. Хотин Чернівецької обл., студентка пед. технікуму. Заарештована 03.02.51. Звинувачення: зв'язок з ОУН. Військтрибу-

налом військ МДБ Кам'янець-Подільської обл. 14.03.51. засуджена на 25 років позбавлення волі у ВТТ з поразкою у правах на 5 років. Військтрибуналом Прикарпатського ВО 12.03.55. строк покарання зменшено до 5 років ув'язнення. Звільнена за амністією 12.04.55. Реабілітована прокуратурою Хмельницької обл. 11.02.97. (ДАХМО, Ф.Р-6193, Оп.12 Спр.29739).

21. Зарицька Зофія Петрівна, народилась в Кам'янець-Подільській області, Антонінський р – н, с.Федорівка, полька, освіта середня спеціальна, старша піонервожата. Проживала Акмолинська (Ціліноградська) область, Енбекшильдерський р-н, с.Казгородок. Заарештована 2 серпня 1952 року Енбекшильдерським РВ МДБ. Кокчетавським обласним судом 17 грудня 1953 р. (ст. 58 – 10 КК РРФСР) засуджена на 5 років позбавлення волі у ВТТ. Реабілітована 28 липня 1993 р. Генпрокуратурою РК згідно Указу Президента СРСР від 13.08.1990. (lists.memo.ru Інформація ДКНБ РК по Акмолинській обл.)

22. Калинюк Назар Семенович, 1908 р., с. Трудове, українець, освіта вища, виключений з членів ВЛКСМ. Проживав в с.Великі Зозулинці, директор школи. Заарештований 11.02.38. Звинувачення: антирадянська агітація. Трійкою УНКВС Кам'янець-Подільської обл. 07.04.38. засуджений до розстрілу. Вирок виконаний. Реабілітований президією Хмельницького облсуду. 03.09.60. (ДАХМО, Ф.Р-6193, Оп. 12 Спр. 9791).

23. Крамар Сергій Фадейович, 1903 р., с. Великі Зозулинці Красилівського р-ну, українець, освіта середня спеціальна. Проживав у с. Миколаїв, вчитель, член КП(б)У до 1937 р. Заарештований 18.12.37. Звинувачення: антирадянська агітація. Трійкою УНКВС Кам'янець-Подільської обл. 28.12.37 засуджений до розстрілу. Вирок виконаний 03.01.38. Реабілітований президією Хмельницького облсуду 07.05.60. (ДАХМО, Ф.Р-6193, Оп. 12, Спр. 9264).

24. Качуровський Іван Хомич, 1912 р., с.Слобідка-Красилівська, українець, із селян, освіта неповна середня. Проживав у с. Ледянка, поляк, учитель школи. Арешт. 08.12.1933 р. Звинувач. за ст. 54-4, 11 КК УСРР. За постановою Трійки ДПУ УСРР від 26.02.1934 р. ув'язн. на 3 р. ВТТ. Реабіл. 30.09.1959 р. Після звільнення проживав у с. Михайлівка Машівського р-ну Полтавської обл. Вчитель неповної середньої школи. Заарештований 1 вересня 1937 р. Засуджений Особливою нарадою при НКВС СРСР 20 листопада 1937 р. (стаття КК не вказана) до розстрілу. Вирок виконано 27 листопада 1937 р. Реабілітований Військовим трибуналом КВО 28 листопада 1958 р. (Реабілітовані жертви комуністичного терору на Полтавщині).

25. Кірман Айзик Хаймович, 1895 р., м. Красилів, єврей, освіта вища, вчитель. Заарештований 08.02.38. Звинувачення: антирадянська діяльність. Трійкою УНКВС Кам'янець-Подільської обл. 21.04.38. засуджений

до розстрілу. Вирок виконаний. Реабілітований прокуратурою Хмельницької обл. 09.08.89. (ДАХМО, Ф.Р-6193, Оп.12, Спр.19630).

26. Коваленко (Няньчур) Роман Якович 1896 р. Місце народження с. Маленки Красилівського р-ну. Національність українець Освіта вища педагогічна Останнє місце проживання – Сумська обл., м. Конотоп, викладач педагогіки педагогічного технікуму Арешт 11.10.1936. Київським обласним судом 26.04.1937 за ст. 54-10 ч.2 КК УСРР та за зловживання службовим становищем засуджений до позбавлення волі на 10 років. (www.geabit.org.ua Національний банк репресованих Запис №7678)

27. Коберник Никифор Федорович, 1894 року народження, Вінницька обл. с. Красилюво, українець, освіта середня. До арешту проживав: Північно-Казахстанська обл., Есильський р-н, с. Петровка. Вчитель. Заарештований 19.01.1938 р. Ленінським РВ НКВС. Засуджений до розстрілу ОС МДБ СРСР від 16.10.1949 р., стаття: 58-6, КК РРФСР. Вирок виконаний. Реабілітований військтрибуналом Прикарпатського ВО 30.09.1957 р. за відсутністю складу злочину [www.vse-adresa.org/.../repression-3 – Росія – Інф. ДКНБ РК по Північно-Казахстанській обл.]

28. Козут Полікарп Євдокимович, 1900 р., с. Глібки, українець, освіта середня, вчитель. Заарештований 06.11.32. Звинувачення: антирадянська агітація. Особливою нарадою колегії ДПУ УСРР 09.12.32. позбавлений права проживання у визначених місцевостях на три роки. Реабілітований прокуратурою Хмельницької обл. 03.09.60. (ДАХМО, Ф.Р-6193, Оп.12, Спр.25689).

29. Кримлов Михайло Карлович, 1896 р., м. Володимир-Волинський Волинської обл., чех, освіта середня. Проживав в с.Западинці, вчитель. Заарештований 14.07.37. Звинувачення: член контрреволюційної організації. Трійкою УНКВС Вінницької обл. 21.08.37. засуджений до розстрілу. Вирок виконаний 29.08.37. Реабілітований згідно з Законом України 7.04.91. (ДАХМО, Ф.Р-6193, Оп.12, Спр.4333).

30. Крушельницький Георгій Семенович, 1901 р., м. Проскурів, українець, освіта середня. Проживав в м. Красилюв, зав. школи. Заарештований 18.03.33. Звинувачення: шпигунство. Вінницьким облвідділом ДПУ 18.05.33. справу припинено, з-під варті звільнений. Реабілітований прокуратурою Хмельницької обл. 19.10.98. (ДАХМО, Ф.Р-6193, Оп.12 Спр.691).

31. Леценко Пилип Петрович, 1890 р., м. Київ, українець, полковник УНР, освіта середня спеціальна. Проживав в с. Михайлівці, вчитель. Заарештований 31.07.37. Звинувачення: контрреволюційна діяльність. Трійкою УНКВС Вінницької обл. 07.09.37. засуджений до розстрілу з конфіскацією майна. Вирок виконаний 13.09.37. Реабілітований військтрибуналом Київського ВО 27.08.57 (ДАХМО, Ф.Р-6193, Оп.12, Спр.5232).

32. Лисенко Андрій Максимович, 1893 р., м. Запоріжжя, українець, освіта вища, виключений з членів ВКП(б). Проживав в с.Кременчуки, вчитель. Заарештований 16.12.37. Звинувачення: шпигунство. НКВС і Прокурором СРСР 02.02.38. засуджений до розстрілу. Вирок виконаний 25.02.38.. Реабілітований військпрокуратурою Прикарпатського ВО 03.08.89. (ДАХмО, Ф.Р-6193, Оп.12, Спр.22339).

33. Ляковська Юзефа Михайлівна Народилася в 1907 році в м. Бирзула (Польща). Полька. Освіта середня. В 30-х роках ХХ ст. проживала у с. Цеценівка. Працювала вчителем місцевої початкової української школи. Заарештована Красилівським РВ НКВС 27 жовтня 1935 р. Звинувачена за статтями 54-10 КК УРСР за те, що «...серед молодих вчителів проводила антирадянську роботу, була учасником організації «ПОВ» (польська організація військових)». В звинувачувальному висновку констатується, що Ляковська Ю.М. у вищеперерахованих звинуваченнях винною себе не визнала. Слідство завершилося 5 грудня 1935 року. Постановою слідчого відділу НКВС від 29 грудня 1935 р. оголошувалось, що Ляковська Ю.М. з-під арешту звільнена, справа закрыта за відсутністю складу злочину. Реабілітована 28 червня 1998 року. (ДАХмО, Ф.Р-6193, Оп.12, Спр.3694). Проживала в с. Кульчини, вчителька. Заарештована 09.08.37. Звинувачення: член «ПОВ». НКВС і Прокурором СРСР 09.11.37. засуджена до розстрілу. Вирок виконаний 30.11.37. Реабілітована прокуратурою Хмельницької області 10.07.89. (ДАХмО, Ф.Р-6193, Оп.12, Спр.18779).

34. Макаревич Мечислав Гнатович, 1903 р.н., с. Сорокодуби Красилівського р-ну Хмельницької обл., прож. с. П'ятигірка Бердичівського р-ну Житомирської обл., поляк, із селян, освіта середня, вчитель, одруж., 1 дитина. Арешт. 27.03.1937 р. Звинувач. за ст. 54-8 КК УРСР. За постановою Трійки УНКВС Вінницької обл. від 31.08.1937 р. розстріляний 02.09.1937 р. Реабілітований. 25.05.1959 р.

35. Миронюк Олександр Кирилович, 1901 р., с. Михиринці Теофіпольського р-ну, українець, освіта незакінчена вища, кандидат у члени КП(б) У з 1924 по 1926 р. Проживав в с. Западинці, вчитель. Заарештований 11.06.37. Звинувачення: контрреволюційна діяльність. Трійкою УНКВС Кам'янець-Подільської обл. 18.11.37. засуджений до розстрілу з конфіскацією майна. Вирок виконаний 02.12.37. Реабілітований військтрибуналом Прикарпатського ВО 16.07.57 (ДАХмО, Ф.Р-6193, Оп.12, Спр.4784).

36. Моциньский Федір Степанович Народився в с.Малі Пузирки в 1896 р. Поляк. Освіта середня педагогічна. У 30-х роках ХХ ст. проживав у с.Тарасівка (тоді Антонінського р-ну, тепер – Ізяславського р-ну). Працював директором школи. Заарештований Антонінським РВ НКВС 19 лютого 1938 р. Звинувачений за статтями 54-7 КК УРСР за те, що «... серед населення проводив контрреволюційну діяльність, підозрювався

у шпигунсько-диверсійній діяльності на користь однієї з іноземних держав». В звинувачувальному висновку констатується, що Мощинський Ф.С. у вищеперахованих звинуваченнях визнав себе винним. Слідство завершилося 30 травня 1938 р. з обвинуваченням у скоєнні злочинів за статтями 54-7 КК УРСР. Вироком Кам'янець-Подільського обласного суду від 15 червня 1938 р. ув'язнений у виправно-трудовах таборах терміном на 10 років з обмеженням у політичних правах на 5 років та конфіскацією особистого майна. Після арешту доля не відома. Реабілітований 26 грудня 1998 р. (ДАХМО, Ф.Р-6193, Оп.12, Спр. 1541).

37. Музичук Павло Васильович, 1890 р., смт. Базалія Теофіпольського р-ну, українець, малописьменний. Проживав в с. Великі Зозулинці, вчитель. Шепетівським окружним відділом ДПУ 24.03.30. як антирадянський елемент висланий на Північ. Реабілітований згідно з Законом України від 17.04.91. (П-69, архів УМВС Хмельницької обл.). Трудпоселенець в трудселищі Самсоновка Ірбейського р-ну Красноярського краю. Працював рахівником в артілі. Заарештований 20.12.1937. Звинувачення: антирадянська пропаганда. Трійкою УНКВС КК 25.12.1937 засуджений до розстрілу. Розстріляний 04.01.1938 в м. Канську. Реабілітований 10.08.1989 прокуратурою КК. (lists.memo.ru Источник: Книга памяти Красноярского края).

38. Нагорнюк Федір Кузьмич, 1909 р., с.Ледянка Красилівського р-ну, українець, освіта середня спеціальна, проживав в с. Котелянка Полонського р-ну, вчитель. Заарештований 09.07.44. Звинувачення: зрада Батьківщини. Військтрибуналом військ НКДБ Кам'янець-Подільської обл. 23.01.45 засуджений на 10 років позбавлення волі у ВТТ з конфіскацією майна і поразкою у правах на 3 роки. Реабілітований президією Хмельницького облсуду 25.05.90. (ДАХМО Ф.Р-6193 оп.12 спр.25714)

38. Негода Олексій Кирилович, 1911 р., с. Хомутинці Калинівського р-ну Вінницької обл., українець, освіта вища. Проживав в с. Яворівці, вчитель. Заарештований 19.11.46. Звинувачення: співпраця з окупаційною владою. Кам'янець-Подільським облсудом 24.12.46. засуджений на 10 років позбавлення волі у ВТТ з поразкою у правах на 4 роки. Звільнений 27.03.54. Реабілітований прокуратурою Хмельницької обл. 10.03.92. (ДАХМО, Ф.Р-6193, Оп.12, Спр.27705).

39. Орел Захарій Федорович, 1893 р., Великі Зозулинці, українець, освіта середня. Проживав у с. Червоний Кут Волочиського району, вчитель. Заарештований 10.04.38. Звинувачення: контрреволюційна діяльність. Трійкою УНКВС Кам'янець-Подільської області 08.05.38. засуджений до розстрілу. Вирок виконаний. Реабілітований президією Хмельницького облсуду 22.06.57. (ДАХМО, Ф.Р -6193, Оп. 12, Спр. 478).

40. Осипчук Петро Сергійович, 1906 р., с. Криворудка, українець, освіта незакінчена вища, вчитель. Заарештований 26.06.46. Звинувачен-

ня: співпраця з окупаційною владою. Військтрибуналом військ МДБ Кам'янець-Подільської обл. 31.07.46. засуджений на 10 років позбавлення волі у ВТТ. Реабілітований прокуратурою Хмельницької області 26.08.93. (ДАХМО, Ф.Р-6193, Оп.12, Спр.26386).

41. Паляничко Мусій Максимович, 1889 р., с.Гриценки Антонінського р-ну. Українець, освіта середня спеціальна, вчитель. Шепетівським окружним відділом ДПУ 25.03.30. як антирадянський елемент висланий на Північ. Реабілітований згідно з Законом України від 17.04.91. (ДАХМО, Ф.Р-6193, Оп.12, Спр.4349).

Українець, із селян, освіта незакінчена вища, вчитель. Прожив: Вінницька обл. с. Пиковець Козятинського р-ну. Заарештований 23.02.1938. Трійкою УНКВС Вінницької обл. за ст. 54-4, 54-11 КК УРСР засуджений до розстрілу 19.04.1938. Дата виконання вироку: 28.04.1938; (www.reabit.org.ua › Національний банк репресованих Запис №20605).

42. Панчук Михайло Тимофійович, 1894 р., с. Берліаді (Югославія), українець, освіта середня спеціальна. Проживав в с. Тріски, вчитель. Заарештований у 1933 р.. Звинувачення: антирадянська агітація. Прокуратурою Старокостянтинівської дільниці 04.04.33. справу припинено, з-під варти звільнений. Реабілітований прокуратурою Хмельницької області 28.12.98. (ДАХМО, Ф.Р-6193, Оп.12, Спр.1632).

43. Півник Ілля Федорович, 1913 р., с.Велика Клітна, українець, освіта середня, член ВЛКСМ. Проживав в с.Великі Зозулинці, вчитель. Заарештований 12.04.38. Звинувачення: контрреволюційна діяльність. Трійкою УНКВС Кам'янець-Подільської обл. 08.05.38. засуджений на 10 років позбавлення волі у ВТТ з конфіскацією майна. Реабілітований президією Хмельницького облсуду 22.06.57. (ДАХМО, Ф.Р-6193, Оп.12 Спр.4781).

44. Прусак Іван Федорович, 1905 р.н. Місце народження: Українська РСР, Вінницька обл., с. Велика Салиха, українець. Освіта вища. Член КП(б)У з 1926 р., історик, професор інституту журналістики. Місце проживання: Українська РСР, м. Харків. Заарештований 27.10.1937. Засуджений 16.11.1937. Звинувачення: 54-11-10 ч. 1, 17, 54-6 («...учасник контрреволюційної троцькістської групи з 1932 р. в інституті Червоної професури. В 1933 р. завербований польським консулом Седлевским для шпигунської діяльності на користь Польщі»). Розстріляний 22.11.1937. Місце розстрілу: м. Харків Реабілітований 01.11.1957. (lists.memo.ru. База даних про жертви репресій Харківської обл. Справа: 013256)

45. Ровинський Володимир Антонович, 1901 р., с.Станкевичі Мінської губернії (Білорусь), українець, освіта середня. Проживав в с.Печеське, вчитель. Заарештований 14.10.37. Звинувачення: контрреволюційна агітація. Трійкою УНКВС Кам'янець-Подільської області 19.11.37. засуджений на 10 років позбавлення волі. Реабілітований прокуратурою Хмельницької області 27.04.89. (ДАХМО, Ф.Р-6193, Оп.12, Спр.17481).

46. Римар Антоніна Матвіївна, 1916 р., с. Кузьмин Красилівського р-ну, українка, освіта незакінчена вища. Проживала с. Лапківці, вчителька. Заарештована 17.06.44. Звинувачення: антирадянська пропаганда. Військтрибуналом військ НКВС Кам'янець-Подільської обл. 17.10.44 засуджена на 6 років позбавлення волі у ВТТ з поразкою у правах на 3 роки. Реабілітована прокуратурою Хмельницької обл. 21.02.96. (ДАХМО, Ф.Р-6193, Оп. 12, Спр. 26530).

47. Ружицький Людвіг Мартинович, 1916 р., с. Ледянка, поляк, освіта середня спеціальна. Проживав в с. Тилявка Шумського р-ну Тернопільської обл., зав. школи. Заарештований 06.11.48. Звинувачення: антирадянська агітація. Кам'янець-Подільським облсудом 13.12.48. засуджений на 25 років позбавлення волі у ВТТ з поразкою у правах на 5 років. Президією Верховної Ради УРСР 14.03.55. строк покарання зменшено до 10 років ув'язнення. Реабілітований прокуратурою Хмельницької обл. 22.01.92. (ДАХМО, Ф.Р-6193, Оп.12, Спр.27425).

48. Семенюк Ольга Ісаківна, 1922 р., с. Терешки, українка, освіта середня спеціальна. Проживала в м. Одеса, студентка. Заарештована 21.10.47. Звинувачення: зрада Батьківщини. Військтрибуналом військ МДБ Кам'янець-Подільської обл. 09.02.48. засуджена на 10 років позбавлення волі у ВТТ з поразкою у правах на 5 років. Реабілітована прокуратурою Хмельницької області 27.07.92. (ДАХМО, Ф.Р-6193, Оп.12, Спр.28036).

49. Сибіковський Олександр Никанорович, 1903 р., с. Великі Зозулинці Красилівського р-ну, українець освіта вища, проживав в м. Ізяславі, вчитель. Заарештований 10.05.46. Звинувачення: зрада Батьківщини. Військтрибуналом військ МДБ Кам'янець-Подільської обл. 05.07.46 засуджений на 10 років позбавлення волі у ВТТ з поразкою у правах на 5 років. Реабілітований прокуратурою Хмельницької обл. 02.04.92. (ДАХМО, Ф.Р-6193, Оп.12, Спр.27880).

50. Сингалевич Сергій Платонович. Народився в 1887 р., Хмельницька (Волинська) обл., Старокостянтинівський р-н, с.Красилово; росіянин; чл. ВКП(б) з 1928 р.; професор, кафедри стародавньої історії, Казанського державного педінституту. Проживав: м. Казань. Заарештований 30 квітня 1938 р.. Особливою нарадою НКВС СРСР 27 серпня 1940 р., звинувачення: 58-2, 58-10 ч.1, 58-11. («учасник есерівської організації, підривна діяльність, наклеп на керівництво ВКП(б)»). Вирок: 8 років ВТТ. Реабілітований 26 квітня 1956 р. (lists.memo.ru Книга пам'яті Республіки Татарстан).

51. Скиба Федот Григорович, 1885 р., с. Вереміївка, українець, освіта середня. Проживав в с. Лука-Барська Барського р-ну Вінницької обл., вчитель. Заарештований 10.04.33. Звинувачення: член повстанської організації.

ції. Прокуратурою Проскурівської дільниці 03.05.33. справу припинено, з-під варту звільнений. Реабілітований прокуратурою Хмельницької обл. 30.11.98. (ДАХмО, Ф.Р-6193, Оп.12, Спр.1921).

52. Соколов Олександр Якович, 1913 р., с. Великі Зозулинці, українець, освіта неповна середня, вчитель, член ВЛКСМ. Заарештований 13.03.38. Звинувачення: антирадянська агітація. Трійкою УНКВС Кам'янець-Подільської обл. 07.04.38. засуджений до розстрілу. Вирок виконаний. Реабілітований президією Хмельницького облсуду 03.09.60. (ДАХмО, Ф.Р-6193, Оп.12, Спр.9791).

53. Суконник Іван Юхимович, 1900 р., с. Писарівка, українець, освіта незакінчена вища. Проживав в м. Красилів, інструктор райвідділу народної освіти. Заарештований 17.07.37. Звинувачення: контрреволюційна діяльність. Трійкою Вінницької обл. 07.09.37. засуджений до розстрілу з конфіскацією майна. Вирок виконаний 13.09.37. Реабілітований військтрибуналом Київського ВО 27.08.57. (ДАХмО, Ф.Р-6193, Оп.12, Спр.5232).

54. Суховецький Михайло Васильович. Народився в с. Митинці в 1900 р. Українець. Освіта вища. Закінчив Кам'янець-Подільський інститут народної освіти. В 40-х роках ХХ ст. проживав у с. Росолівці. Працював директором школи. Заарештований Красилівським РВ МДБ 11 травня 1948 р. Звинувачений за статтями 54-10 ч.ІІ КК УРСР за те, що «...в період тимчасової окупації працював директором школи. Забороняв учителям навчати дітей комуністів і євреїв». В звинувачувальному висновку констатується, що Суховецький М.В. у вищеперерахованих звинуваченнях визнав себе винним частково. Слідство завершилося 3 червня 1948 р. з обвинуваченням у скоєнні злочинів за статтями 54-10 ч.ІІ КК УРСР. За вироком Кам'янець-Подільського обласного суду від 29 червня 1948 р. ув'язнений у виправно-трудових таборах терміном на 10 років з обмеженням у політичних правах на 5 років та конфіскацією особистого майна. Після арешту доля не відома. Реабілітований 7 червня 1991 р. (ДАХмО, Ф.Р-6193, Оп.12, Спр.26400).

55. Українець Трохим Матвійович, 1919 р., с. Малі Юначки, українець, освіта середня спеціальна. Проживав в смт. Антоніни, зав. школи. Шепетівським окружним відділом ДПУ 25.03.30. за антирадянську агітацію висланий на Північ.. Реабілітований згідно з Законом України від 17.04.91. (ДАХмО, Ф.Р-6193, Оп.12, Спр.4349).

56. Фарцабей (Данилюк) Софія Юліївна, 1916 р., м. Красилів, полька, освіта вища, вчителька. Заарештована 31.01.45. Звинувачення: зрада Батьківщини. Військтрибуналом військ МДБ Кам'янець-Подільської обл. 15.03.45. засуджена на 10 років позбавлення волі у ВТТ з конфіскацією майна та поразкою у правах на 5 років. Звільнена 31.10.55. Реабілітована прокуратурою Хмельницької обл. 20.10.93. (ДАХмО, Ф.Р-6193, Оп.12, Спр.28787).

57. Федина Леонід Миколайович. Народився в с. Поляни Волочиського р-ну в 1908 р. Українець. Освіта середня спеціальна. В 30-х роках ХХ ст. проживав у м. Красилів. Працював заввідділом народної освіти. Заарештований Красилівським РВ НКВС 29 липня 1937 року. Звинувачений за статтями 54-8, 54-11 КК УРСР за те, що «був членом контрреволюційної організації і наносив велику шкоду системі народної освіти району». В звинувачувальному висновку констатується, що Федина Л.М. у вищеперахованих звинуваченнях визнав себе винним. Слідство завершилося 25 жовтня 1937 р. з обвинуваченням у скоєнні злочинів за статтями 54-8, 54-11 КК УРСР. За вироком Кам'янець-Подільського обласного суду ув'язнений у виправно-трудових таборах терміном на 10 років з обмеженням у політичних правах на 5 років та конфіскацією особистого майна. Після арешту доля не відома. Реабілітований 28 серпня 1958 р. (ДАХМО, Ф.Р-6193, Оп.12, Спр.6349).

58. Федорчук Феодосій Федорович, 1888 р., с.Дубище, українець, освіта середня. Проживав в м. Красилів, зав. школи. Заарештований 14.10.37. Звинувачення: контрреволюційна діяльність. Трійкою УНКВС Кам'янець-Подільської обл. 23.11.37. засуджений до 10 років позбавлення волі у ВТТ. Реабілітований президією Хмельницького облсуду 29.04.61. (ДАХМО, Ф.Р-6193, Оп.12, Спр.10793).

59. Франковський Володимир Якович, 1884 р., с.Серединці Шепетівського р-ну, українець, освіта вища. Проживав в с.Гриценки, вчитель. Заарештований 07.07.41. Звинувачення: антирадянська агітація. УМДБ Кам'янець-Подільської обл. 10.01.50. справу припинено. Реабілітований прокуратурою Хмельницької обл. 11.08.98. (ДАХМО, Ф.Р-6193, Оп.12, Спр.107).

60. Черкашин Андрій Антонович, 1904 р., с. Решнівка Красилівського р-ну, українець, освіта незакінчена вища. Проживав у смт Базалія, вчитель. Заарештований 04.08.37. Звинувачення: член націоналістичної організації. Трійкою УНКВС Кам'янець-Подільської обл. 18.11.37 засуджений до розстрілу. Вирок виконаний 02.12.37. Реабілітований прокуратурою Хмельницької обл. 21.11.89. (ДАХМО, Ф.Р -6193, Оп.12, Спр.21876).

61. Шамрай Василь Іванович, 1900 р., с.Велика Клітна, українець, освіта середня, директор школи. Заарештований 29.06.37. Звинувачення: контрреволюційна діяльність. Трійкою УНКВС Кам'янець – Подільської області 17.08.37. засуджений до розстрілу з конфіскацією майна. Вирок виконаний 02.12.37. Реабілітований військ трибуналом Прикарпатського ВО 16.07.57. (ДАХМО, Ф.Р-6193, Оп. 2, Спр.16220).

62. Шевчук Юхим Лук'янович, 1924 р., с. Росолівці Красилівського р-ну, українець, освіта незакінчена вища. Проживав у м. Проскурів, студент пединституту. Заарештований 24.09.44. Звинувачення: антирадянська

агітація. Військтрибуналом військ НКДБ Кам'янець-Подільської обл. 17.11.44 засуджений на 10 років ув'язнення у ВТТ з поразкою у правах на 5 років. Реабілітований прокуратурою Хмельницької обл. 11.03.92.). (ДАХМО, Ф.Р-6193, Оп.12, Спр.27544).

63. Шпаковський Олексій Корнійович, 1909 р., с.Липки Київської обл., українець, освіта незакінчена вища. Проживав у м. Красилів, інструктор-методист райвідділу освіти. Заарештований 03.08.37. Звинувачення: контрреволюційна діяльність. Трійкою УНКВС Вінницької обл. 07.09. 37. засуджений до 10 років позбавлення волі у ВТТ. Реабілітований президією Хмельницького облсуду 01.06.57. (ДАХМО, Ф.Р-6193, Оп.12, Спр.5232).

64. Юзюк Степан Митрофанович, 1911 р., с.Маленки, українець, освіта середня. Проживав у с.Велика Медведівка, зав. школи. Заарештований 09.04.44. Звинувачення: антирадянська агітація. УНКДБ Кам'янець-Подільської обл. 28.09.44. справу припинено, з-під варті звільнений. Реабілітований прокуратурою Хмельницької області 30.12.98.. (ДАХМО, Ф.Р-6193, Оп.12, Спр.1399).

65. Яворський Дмитро Карлович, 1919 р., с. Волядинка Кодимського р-ну Одеської обл., українець, освіта вища. Проживав у с.Терешки, вчитель. Заарештований 05.05.44. Звинувачення: співпраця з окупаційною владою. Військтрибуналом військ НКДБ Кам'янець-Подільської обл. 03.11.44. засуджений на 15 років каторжних робіт з поразкою у правах на 5 років. Військтрибуналом Прикарпатського ВО 23.08.55. термін покарання зменшено до 10 років позбавлення волі у ВТТ з поразкою у правах на 2 роки. Звільнений 15.09.55. Реабілітований прокуратурою Хмельницької області 10.03.92.. (ДАХМО, Ф.Р-6193, Оп.12, Спр. 27710).

66. Яневич Степан Федорович, 1892 р., с. Глібки Красилівського р-ну Хмельницької обл., українець, освіта середня. Проживав у с.Попівці Волочиського р-ну, зав. початкової школи. Заарештований 01.12.29 р. Звинувачення: контрреволюційна діяльність. Трійкою колеґії ДПУ УРСР 11.02.30. засуджений за контрреволюційну діяльність до 10 років позбавлення волі у ВТТ. Реабілітований прокуратурою Хмельницької обл. 05.09.89. (ДАХМО, Ф.Р-6193, Оп.12, Спр.20134).

67. Ярошинський Вацлав Олександрович, 1898 р., с. Дубове Розважівського р-ну Київської обл., поляк, освіта середня, виключений з членів ВЛКСМ. Проживав в с. Трудове, вчитель. Заарештований 30.05.38. Звинувачення: член «ПОВ». Трійкою УНКВС Кам'янець-Подільської обл. 27.09.38. засуджений до розстрілу. Реабілітований президією Хмельницького облсуду 02.10.61. (ДАХМО, Ф.Р-6193, Оп.12 Спр.10952).

68. Ястремський Йосип Григорович, 1912 р., м. Житомир поляк, освіта середня спеціальна. Проживав в с.Слобідка-Красилівська, зав. школи. Заарештований 23.07.32. Звинувачення: контрреволюційна діяльність,

шпигунство. Трійкою колегії ДПУ УРСР 26.02.34. засуджений до 10 років позбавлення волі у ВТТ. Реабілітований прокуратурою Хмельницької обл. 19.06.90. (ДАХМО Ф.Р-6193, Оп.12, Спр.26104).

Щодо зазначених вище звинувачень, висунутих освітянам-«ворогам народу», то вони є насправді абсурдними і не витримують ніякої критики. Вони надумані, неправові, через що вже навіть наприкінці 50-х років ХХ ст., частина наших земляків була реабілітована. Іншим же, а точніше, в переважній більшості, їхнім нащадкам довелось чекати ще сорок років щоб отримати повідомлення про повернення доброго імені своїм старшим рідним.

Щодо ж наведеного нами списку, то він постійно поповнюється і розширюється. У нашому розпорядженні є ще ряд імен педагогів, що стали жертвами тоталітаризму, але ми їх поки що не публікуємо, оскільки не зібрали достатньо обширних відомостей щодо них. Також ми почали заглиблюватися у дослідження щодо інтелігенції нашого району 20-х років ХХ ст., яку не висилали на Північ, у Сибір чи на Далекий Схід і не знищували фізично, а лише позбавляли виборчих прав, усували від педагогічної роботи та висилали за межі району. Результати цієї роботи будуть нами оприлюднені в наступних публікаціях.

Байдич О.В.

с. Кузьмин Красилівського району

ДЖЕРЕЛА З ІСТОРІЇ СІЛ РАДОГОЩА ТА РАДОШІВКА XVI – ПОЧАТКУ XVII ст.

У цій статті публікуються джерела з історії сіл Ізяславського району Радогощі та Радошівки XVI - початку XVII ст., які містяться у фонді Кременецького земського суду.

Ключові слова: Кременецький земський суд, XVI – початок XVII століть, Радогоща, Радошівка, джерела-документи.

Детальне опрацювання матеріалів фонду Кременецького земського суду, які зберігаються в Центральному державному історичному архіві України у м. Києві, дозволило нам видрукувати ряд статей про джерела з історії багатьох населених пунктів Південно-Східної Волині XVI – початку XVII ст. У цій статті автор оприлюднює подібні документи-джерела з історії сіл Радогощі та Радошівки, що входять тепер до складу Ізяславського району Хмельницької області. Хронологічні їх рамки – друга по-

ловина XVI – перша чверть XVII ст. мета їх опублікування – продовження створення джерельної бази для дослідження науковцями та краєзнавцями історії поселень Південно-Східної Волині вищезазначеного історичного періоду.

Більшість із вищенаведених документів відносяться до історії села Радогоща й лише три стосуються Радошівки. Але саме про останнє поселення говориться в найдавніших з цих матеріалів.

Зокрема, ще жовтнем 1577 року датується дарчий запис пана Володимира Заболотського пані Ганні Крушинській на село Радошівку [1, арк. 35]. Третім же жовтня, але вже 1579 року, визначається мирова угода між панами Петром Крушинським і Петром Леським, які вели між собою суперечку за маєток Радошівка [2, арк. 107зв, 108].

До часів XVI століття відноситься ще один документ, стосується він вже села Радогощі. Датується 13 листопада 1593 року. Це – запис про нез'явлення до суду панів Олександра та Михайла Сенют, які позивалися до суду паном Іваном Сенютою у справі розподілу маєтків Радогощі та Козину [3, арк. 412].

Всі наступні матеріали уже з XVII століття. До 1601 року відносяться наступні документи:

- 31 липня. Зізнання возного енерала Романа Половецького про огляд вирубаного паном Миколаєм Сенютою Радогоським бортного дерева пана Сенюти Радогоського у маєтку Радогощі [4, арк. 307]

- 1 серпня. Зізнання возного енерала Романа Половецького про вручення панам Олександру, Михайлу та Миколі Сенютам Радогоським позову від пана Івана Сенюти Радогоського в справі розподілу маєтків Радогощі та Козин [4, арк. 313].

- 1 серпня. Зізнання возного енерала Волинського воєводства Яна Заблоцького про вручення пану Івану Сенюті Радогоському позову від пана Миколи Сенюти Радогоського в тій же справі, що значиться в попередньому документі [4, арк. 313]

У березні (28-го числа) 1602 року в актову книгу Кременецького земського суду внесено запис про тестамент пана Миколи Сенюти Радогоського своїй дочці на село Радогощі [5, арк. 396, 397].

28-го травня того ж року у таку ж актову книгу здійснено ставний запис пана Миколи Сенюти Радогоського пану Івану Дядковському на частину маєтку в селі Радогощі [5, арк. 329-331]. У цьому записі є опис вище зазначеного маєтку. 17-го липня наступного 1603 року генеральний возний Роман Половецький здійснив зізнання про заставу паном Миколаєм Сенютою Радогоським пану Івану Дядковському маєтку в селі Радогощі [5, арк. 464]. За два дні до того пан Олександр Сенюта Радогоський, разом із своєю дружиною, видав лист на продаж пані Магдалені Долотецькій

частини маєтку в селі Радогощі [5, арк. 721зв-726]. А 24 липня 1604 липня пан Ждан Долотецький видав тестамент своїй дружині Магдалені на маєтки в селах Радогощі та Козин [6, арк. 661 зв-663]. В свою чергу, 22 травня 1605 року пані Магдалена Долотецька видала тестамент своїм дочкам на маєтки в селах Якимівцях, Радогощі та Козині [6, арк. 659-661].

Наступний же документ датований 19 листопада 1608 року. І відноситься він вже до життя села Радошівки. Того числа пан Ян Станишевський у Кременецькому земському суді дав свідчення про невнесення паном Якубом Леським до судових книг трьох записів про позичку у своєї дружини Катерини 6000 злотих польських та передачу їй маєтку та майна у цьому селі [7, арк. 232].

20-м вересня 1609 року датуються два позови до земського суду:

1. Позов панів Стрибилів, Долотецьких, Вороничів та інших пану Григорію Боровицькому за побиття і поранення радогоського урядника [8, арк. 210зв-212].

2. Позов Панів Стрибилів, Вороничів та інших панам Івану та Григорію Боровицьким за побиття і пограбування радогоського урядника [8, арк. 213зв-215].

У 1615 році серед імен панів, зв'язаних з селом Радогощею, з'являються нові імена. 1 грудня того року поні Раїна Андрузька вчинила позов пану Дмитру Сенюті Радогоському за привласнення земель у Радогощі [9, арк. 168,169].

9-го ж вересня 1616 р. пану Дмитру Сенюті Радогоському вчинив позов пан Петро Стрибиль за побиття і поранення його татаринівських підданих, які рубали ліс у Радогоському гаю [10, арк. 1, 2]. В свою чергу пан Дмитро Сенюта Радогоський 1 жовтня 1616 року подав позов до суду на пана Петра Стрибиля за пограбування будівельного лісу в Радогоському гаю [10, арк. 431]. Він же 23 листопада того ж року подав проти пана Петра Стрибиля ще один позов відносно вивезення останнім дерев із Радогоського гаю [10, арк. 430-431]. Через два дні, 25 листопада 1616 року, вже пан Петро Стрибиль подав у суд позов пані Раїні Сенюті Радогоській щодо захоплення нею сіна на землі його підданого в селі Радогощі [11, арк. 46 зв-48].

3-м січня 1617 року датуються три документа:

1. Апеляція пана Дмитра Сенюти Радогоського на пана Петра Стрибиля за побиття і пограбування його (Дмитра) підданих [11, арк. 138,139].

2. Декрет у справі побиття паном Петром Стрибилем радогоських підданих пана Дмитра Сенюти Радогоського [11, арк. 140, 141].

3. Ще один такий же декрет про побиття паном Петром Стрибилем підданих пана Дмитра Сенюти Радогоського [11, арк. 141, 142].

А 20-го січня 1617 року відбулася ще одна апеляція пана Дмитра Сенюти Радогоського на пана Петра Стрибиля за порубку дерев у Радогось-

кому гаю [11, арк. 136-138]. Ще одне нове ім'я з'явилося у документах з історії села Радогощі початку XVII століття. 3-го травня 1617 року пані Раїна Яловицька видала тестамент своїй дочці і зятю на маєтки в селах Козин та Радогощі, а також на рухоме майно [12, арк. 22, 23].

До того ж 1617 року відноситься ще один документ з історії Радогощі першої чверті XVII століття. 16 листопада в актовій книзі Кременецького земського суду було вчинено запис зізнання панів Петра Стрибиля і Дмитра Сенюти Радогоського про припинення судового процесу у справі побиття і пограбування їх підданих [12, арк. 26, 27].

Наступний матеріал з історії Радогощі зазначеного періоду датується 11-м січня 1621 року. Ним стала апеляція пані Раїни Андрузької у справі захоплення паном Дмитром Сенютою Радогоським землі в селах Радогощі і Козин [13, арк. 50зв-54].

Зовсім інший зміст має документ про Радогощу, що значиться під 28-м лютого 1623 року. Це – випис із книги Луцького гродського суду дарчого запису пана Кліма Сенюти Радогоського своїй дружині на маєтки в селах Радогощі та Козині у випадку його смерті [14, арк. 62зв-64].

Цікавий запис в актовій книзі земського суду в Кременці відноситься до 14 серпня 1624 року. У ньому засвідчено випис з книг Луцького гродського суду листа пана Миколи Сенюти Радогоського на продаж пану Силі Малюшицькому сіл Радогощі та Козина за 5000 польських злотих [14, арк. 88зв-90].

Через три дні, 17 серпня 1624 року, в цьому ж Кременецькому земському суді здійснили запис реєстру дворич, які продав пан Микола Сенюта Радогоський пану Силі Малюшицькому в селі Радогощі [14, арк. 90зв-92]. По зазначеному поселенні це був єдиний документ, написаний польською мовою.

Під 9 липня 1625 року в актовій книзі вище зазначеного суду фігурує три документи:

1. Запис про неявку до суду пана Петра Стрибиля для розгляду справи про захоплення паном Климом Сенютою Радогоським маєтків у селах Радогощі та Козин [14, арк. 114].

2. Запис про нез'явлення до суду пана Петра Стрибиля для розгляду справи про наїзд пана Кліма Сенюти Радогоського на села Радогощі та Козин [14, арк. 114зв-116].

3. Запис про неявку до суду пана Петра Стрибиля для розбору справи щодо захоплення паном Климом Сенютою Радогоським землі у підданого в с. Радогощі [14, арк. 116].

Всі наступні документи по селі Радогощі 1625 року мають, на відміну від більшості попередніх матеріалів, характер розгляду не кримінальних, а цивільних стосунків. Зокрема, це стосується записів у актовій книзі Кременецького земського суду, датованих 12-м липня 1625 року:

1. Випис із книг Луцького гродського суду дарчого запису пана Кли-мента Сенюти Радогоського своїй дружині на 2000 польських злотих [14, арк. 64зв, 65]. На жаль, у цьому документі втрачено кілька аркушів.

2. Лист пана Миколи Сенюти Радогоського на продаж пану Силі Малюшицькому села Радогощі за 5000 злотих польських [14, арк. 82-85]. Також, на жаль, у цьому листі немає початку.

3. Новий лист пана Миколи Сенюти Радогоського на продаж пану Силі Малюшицькому сіл Радогощі та Козин за 5000 польських злотих [14, арк. 85-88].

Й, нарешті, останній оприлюднюваний документ з історії села Радо-гощі, датований 13-м липня 1625 року, - це другий реєстр дворич у с. Радогощі, які пан Микола Сенюта Радогоський продав пану Силі Малю-шицькому [14, арк. 92зв, 93].

В цілому ж, як і раніше, в оприлюднених матеріалах по селах Радого-ща і Радошівка спостерігається їх розподіл на дві частини: кримінального і цивільного напрямків. З них ми дізнаємося про власників та орендарів цих поселень, стосунки між ними, міжособну боротьбу, процес вирішен-ня справ правовим шляхом у судах тощо. Незрозумілим залишається для нас такий момент: а про яку власне Радогощу йдеться в матеріалах суду? Адже в сучасному Ізяславському районі є два села – Велика і Мала Ра-догощ. На жаль, відповіді на це запитання поки що немає, але пошуки її продовжуються.

Джерела:

1. ЦДІА України у Києві. – Ф.22. – Оп.1. – Спр.5
2. ЦДІА України у Києві. – Ф.22. – Оп.1. – Спр.7
3. ЦДІА України у Києві. – Ф.22. – Оп.1. – Спр.8
4. ЦДІА України у Києві. – Ф.22. – Оп.1. – Спр.12
5. ЦДІА України у Києві. – Ф.22. – Оп.1. – Спр.13
6. ЦДІА України у Києві. – Ф.22. – Оп.1. – Спр.14
7. ЦДІА України у Києві. – Ф.22. – Оп.1. – Спр.16
8. ЦДІА України у Києві. – Ф.22. – Оп.1. – Спр.17
9. ЦДІА України у Києві. – Ф.22. – Оп.1. – Спр.23
10. ЦДІА України у Києві. – Ф.22. – Оп.1. – Спр.24
11. ЦДІА України у Києві. – Ф.22. – Оп.1. – Спр.25
12. ЦДІА України у Києві. – Ф.22. – Оп.1. – Спр.27
13. ЦДІА України у Києві. – Ф.22. – Оп.1. – Спр.31
14. ЦДІА України у Києві. – Ф.22. – Оп.1. – Спр.35

*Блажевич Ю.І., Блажевич О.І.
м. Хмельницький*

УРОДЖЕНЦІ ЛІТИНСЬКОГО ПОВІТУ ПОДІЛЬСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ — ВИПУСКНИКИ КИЇВСЬКОЇ ДУХОВНОЇ АКАДЕМІЇ

В статті на основі видання «Видавничого дому Києво-Могиллянської академії» енциклопедії «Київська духовна академія в іменах: 1819-1924», в якій, на відміну від інших енциклопедичних видань, де інформацію про видатних діячів подано в скороченому варіанті, вміщено повноформатні біографічні статті з широкими відомостями про особу (від місця народження до всіх щаблів освіти, місця служби чи церковного служіння, громадських доручень, нагород і відзнак, обставин і місця смерті та поховання тощо). Окрім цього обов'язково додавався бібліографічний опис друкованих праць особи та літератури про неї.

За підрахунками автора статті у двохтомному енциклопедичному виданні вміщено бібліографічні дані про 22 випускників академії – уродженців Подільського краю, зокрема й 4 представників Літинського повіту Подільської губернії

Ключові слова: Київська духовна академія, уродженці Літинського повіту Подільської губернії, випускники, церковне служіння, творчі досягнення.

Актуальність проблеми та стан її вивчення. Релігійний «Ренесанс», який повноводною рікою заповнив духовний простір незалежної України, ще раз підкреслив нездоланну силу і прагнення мільйонів українців прилучитися до чистого джерела Слова Божого, самобутнього українського православ'я, народних звичаїв, традицій, обрядів і віри. Вітчизняні та діаспорні церковні історики, світські вчені, красзнавці, журналісти розпочали клопітку роботу над архівними документами, історичними джерелами, матеріалами періодичних видань та мемуаристики щодо повернення із небуття цілих пластів релігійної історії, як України в цілому, так і окремих її регіонів, зокрема й Поділля.

Зрозуміло, що нині вони звертаються й до наукової та творчої спадщини минулого, особливо до досягнень київської духовно-академічної науки XIX – початку XX ст. у царині догматичного, морального і порівняльного богослов'я, біблієзнавства, патрології, літургії, філософії, мовознавства, історії літератури та ін.

Відомі твори вихованців Київської духовної академії А. Булгакова, М. Олесницького, М. Стелецького, К. Скворцова, М. Оксіюка, Я. Амфіте-

атрова, М. Петрова, Ф. Титова, С. Гогоцького та багатьох інших. Значний доробок в цьому плані зроблений й вихідцями академії – уродженцями Подільської губернії. Більшість з них були прекрасними священнослужителями, церковними діячами, богословами, церковними істориками, педагогами, науковцями, краєзнавцями, письменниками, громадськими активістами тощо. Цінні матеріали щодо цього протягом XIX-XX ст. накопичились в журналі «Праці Київської духовної академії», творах Ф. Титова «До питання про значення Київської Академії для православ'я і руської народності XVII-XVIII ст.». – Книга 3: Вихованці академії на службі в Києво-Печерській лаврі...», «Біографічний словник випускників Київської духовної академії 1819-1920 рр.». Матеріали із зібрання професора, протоієрея Ф.І. Титова і архіву КДА: в 4т.» (упорядник В.І. Ульяновський. – т.1.- Київ, 2014).

Великий масив матеріалів, особливо управлінського напрямку, знаходиться в «Повному зібранні законів Російської імперії», біографічного – в Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського, в обласних державних архівах та інших установах.

Частина цих документів і матеріалів опрацьована і узагальнена. У вищезгаданому двотомнику «Київська Духовна Академія в іменах: 1819-1924» авторським колективом у складі 18 науковців (упорядник і науковий редактор доктор філософських наук, професор Ткачук М.Л.). праця присвячена 400-літтю Києво-Могилянської академії, спадкоємницею якої протягом XIX початку XXст. була Київська духовна академія, а з 1920 року по 1924 рік – Київська православна богословська академія.

Метою цієї статті є висвітлення життєвого і духовного шляху уродженців Поділля – випускників Київської духовної академії з Літинського повіту.

Вклад основного матеріалу. Як свідчать статuti духовних академії Російської імперії, зокрема й Київської, безпосередніми цілями цих духовних навчальних закладів було навчання і виховання майбутніх священнослужителів в дусі відомого лозунгу Уварова «Самодержав'я, православ'я, народність», як важливого чинника для утвердження імперського режиму, повної трансформації життя на приєднаних територіях зокрема й Поділля, за самодержавним взірцем і зробив ставку на православ'я як провідний напрямок інкорпораційної та конфесійної політики самодержавства, який спрямовувався на нищення будь-яких самотніх рис українського православ'я, перетворення його духівників на служителів імперських інтересів. За задумом царського уряду і священного Синоду православні храми, парафії і духовні навчальні заклади повинні були стати найголовнішими місцями зростання українців, зокрема й подолян, внаслідок уніфікації всіх сторін життя за імперськими та синодальними стандартами. Зрозуміло, що безумовне виконання цих завдань покладалась, в першу

чергу, на вихованців духовних академій, яких в Російській державі було утворено 4: в Києві, Москві, Санкт-Петербурзі і Казані. Починаючи з другої половини XIX ст., в нових статутах духовних академій не висувалось жодних станових обмежень до вступників, в більшості випадків вихідців із бідних багатодітних сімей переважно сільських священників, дияконів, паламарів. Тому, в основному, студенти-подоляни, які навчалися в Київській духовній академії, були з таких священницьких родин.

Необхідно також відзначити, що організація чотирьохрічного навчального процесу у КДА, так само, як і в інших духовних академіях, здійснювалась у чіткій відповідності до статутних вимог і нормативних документів синодальних структур, які опікувалися питаннями освіти. Так, наприклад, протягом 1814-1869 рр. студенти КДА навчались у двох відділеннях. У нижчому відділенні головна увага приділялась опануванню філософських дисциплін (історії філософії, логіки, психології, метафізики, моральної філософії). Окрім того викладалися словесність, історія, та математика. У вищому відділенні вивчали богословські предмети (догматичне, моральне, викривальне, «співбесід не» богослов'я, Святе Письмо, герменевтику, канонічне право, церковну історію, археологію, географію, словесність). З 1841 р. до переліку дисциплін вищого відділення входила патрологія, з 1867 р. – педагогіка. Протягом усього академічного курсу тривало поглиблене вивчення мов – грецької, латини, єврейської, німецької і французької (в Київській духовній академії в 1825-1844 рр. додавалась польська). Статут православних духовних академій, затверджений у 1869 р., визначав їхньою першочерговою метою підготовку не тільки пастирів церкви, а й викладачів для навчальних закладів духовного відомства. Задля реалізації цього завдання в академіях було відкрито три відділення – богословське, церковно-історичне та церковно-практичне (поділ на нижче і вище відділення скасовувався), а навчальні програми сформовано за принципом відповідної спеціалізації дисциплін (вибір студентом певного відділення здійснювався відразу після зарахування на перший курс). До спеціальних предметів богословського відділення належали догматичне богослов'я з історичним викладом догматів, моральне і порівняльне богослов'я, патристика, єврейська мова та біблійна археологія. Студенти церковно-історичного відділення вивчали біблійну історію Старого й Нового Завітів, загальну церковну історію, історію Російської Церкви, історію та викриття російського розколу, цивільні загальну та російську історію. Повний академічний курс залишався чотирьохрічний, однак закінчити його мали змогу лише ті студенти, які протягом третього року навчання підготували твір, визнаний академічною Радою задовільним для присудження кандидатського ступеня, і склали іспити за цей рік на «відмінно» (решту вихованців випускали після третього курсу із зван-

ням «дійсного студента»). На четвертому курсі навчання такі студенти у статусі магістрантів займалися спеціалізованим вивченням обраних предметів, з яких складала магістерські іспити й давали пробні лекції. Той, хто встигав протягом четвертого року підготувати й публічно захистити магістерську дисертацію, здобував ступінь магістра богослов'я. Однак переважна більшість магістрантів обмежувалась складанням магістерських іспитів, виходячи з Академії зі ступенем кандидата богослов'я й зберігаючи право на присудження ступеня магістра на підставі захисту друкованої дисертації без додаткових екзаменів [2, с. 545-546].

Чемена Климент Антонович (1867 – р.с.невід.) – випускник Київської духовної академії, протоіерей, Церковний педагог, богослов, народився в с. Петриківці Літинського повіту Подільської губернії в сім'ї священика. Навчався в Шаргородському духовному училищі, Одеській духовній семінарії та в Київській духовній академії (1885-1889), де здобув ступінь кандидата богослов'я і право отримати ступінь магістра на підставі захисту друкованої дисертації без додаткових іспитів. Однак вдалось це зробити аж у 1895 р.

Зразу ж після закінчення академічного курсу був залишений в КДА в статусі професорського стипендіата кафедри біблійної історії. З вересня 1890 р. працював викладачем російської словесності та історії російської літератури Тульчинської духовної семінарії, у лютому 1893 р. – переведений на посаду доглядача(керівника) Черкаського духовного училища. Протягом цієї кар'єри брав активну участь у єпархіальному і громадському житті від члена Черкаського повітового відділення Київської єпархіальної училищної ради до завідування переписною дільницею під час всеросійського перепису населення у 1897 р. (м. Черкаси), члена і скарбника Черкаської публічної бібліотеки [1, с. 788].

У серпні 1901 р. Климент Чемена написав прохання до митрополита Київського і Галицького Феогноста про переведення його на посаду настоятеля Стрітенської церкви в Києві. 29 серпня 1901 р. був висвячений на іерея, а в травні 1910 р.- протоіерея. Майже 15 років активно займався пастирськими обов'язками, адміністративними церковними дорученнями, обіймав різноманітні громадські посади в церковних і цивільних громадських структурах, публікував в часописах «Праці Київської духовної академії», «Західноруська початкова школа», «Киянин» та окремими брошурами низку проповідей, промов, дописів і некрологів.

Адміністративні навички особливо пригодились отцю Клименту під час його перебування у складі комісій і комітетів, пов'язаних з будівництвом і перебудовою різних церковних приміщень КДС під потреби духовних училищ, будівництва комплексу церковно-учительської школи, митрополичих будинків у Києві, приміщення канцелярій Київської єпархіальної

училищної ради, перебудови Стрітенської церкви тощо. У 1907-1910 рр. був членом і заступником голови комісії з підготовки єпархіальних з'їздів духовенства Поділля. Мав обов'язки духовного слідчого Старокиївського благочиння, був членом Київського міського попечительства про народну тверезість, окружним місіонером 2-го благочиння в Києві, обирався до складу Господарського комітету благодійних закладів м. Києва та до багатьох інших установ і громадських формувань [2, с. 778-779].

Климент Чемена також зажив авторитету як ефективний адміністратор церковно-шкільної справи, завідував у 1901-1902 рр. Стрітенською церковнопарафіяльною школою, багато років працював у статусі почесного члена і члена шкільної комісії у Київській єпархіальній училищній раді, обирався членом Правління Києво-Софіївського духовного училища від духовенства. Протягом 1910-1915 рр. отець Климент обіймав посади заковничателя у міських парафіяльних училищах ім. М.А. Терещенка, приватній гімназії А.І. Степовича, чоловічій гімназії М.А. Стельмашенка, Київській чоловічій 6-й гімназії, жіночій гімназії М.Ф. Стельмашенка тощо [1, с.779].

За сумлінну пастирську, педагогічну і громадську діяльність мав численні церковні і державні відзнаки. У революційні роки залишався настоятелем Стрітенської церкви, нових підходів до церковного життя не сприйняв, увійшов до складу Союзу пастирів, де виступив з доповіддю проти українізації богослужіння. На жаль, подальша доля, рік смерті та місце поховання невідомі.

Ще один уродженець Літинського повіту Подільської губернії Шпачинський Микола Амвросійович (1874 – р.с. невід.) випускник Київської духовної академії, протоієрей, церковний педагог і історик народився у с. Томашпіль у сім'ї священика. Навчався у Шаргородському духовному училищі, Подільській духовній семінарії, у Київській духовній академії (1893-1897), де здобув ступінь кандидата богослов'я та право отримати ступінь магістра на підставі захисту друкованої дисертації без додаткових іспитів, що й було зроблено лише через 10 років. Його дисертаційне дослідження «Київський митрополит Арсеній Могилянський і становище Київської митрополії в його правління (1757-1770)», зважаючи на науковий і документальний характер праці, актуальне й понині, незважаючи на певні ідеологічні підходи і висновки в світлі вимог імперських і синодальних стандартів [1, с.821-822].

Після закінчення академії Микола Шпачинський був призначений на посади вчителя російської мови 1-го класу Черкаського духовного училища та священика училищної церкви. В цьому ж році був рукоприкладений у сан ієрея. Водночас викладав Закон Божий у недільній школі, був затверджений на посаду вчителя російської мови в старших класах Черкаського

духовного училища. Із 1899 по 1902 рр. служив доглядачем (керівником) Богуславського духовного училища.

У березні 1902 р. переїхав до Києва і очолив Києво-Подільське духовне училище. Водночас став настоятелем київської церкви Святих апостолів Петра і Павло. Тричі, протягом 1905, 1914 і 1915 років завідував курсами псаломщиків Київської єпархії, що діяли при ввіреному йому училищі. З 11.03.1915 р. очолював Правління Товариства допомоги нужденним вихованцям цього закладу. З початку 1911 р. був затверджений на посаді постійного члена Київської єпархіальної училищної ради.

Надзвичайно активною пастирською і громадською діяльністю вирізнявся отець Миколай в роки Першої світової війни (1914-1918). Він входив до складу «Комітету київського духовенства по облаштуванню біженців», заснованого на пастирських зборах Києва 21.08.1915 р., був членом виконавчої комісії цього комітету. Водночас він систематично проводив релігійно-патріотичні бесіди у 5-ій Київській школі прапорщиків, обговорюючи з юнкерами, більшість з яких становили призвані на військову службу студенти вищих навчальних закладів, актуальні питання релігійно-морального змісту (про клятву і присягу, про війну з християнського погляду тощо). 9 грудня 1915 р. він був обраний членом комісії при Київському відділенні «Тетяниного комітету», що займався допомогою постраждалим внаслідок військових дій (почесною очільницею Комітету була велика княжна Тетяна Миколаївна Романова) [1, с.882].

Протягом багаторічної пастирської, педагогічної і наукової діяльності він заслужив повагу й шану серед мирян, вагомий авторитет духовенства, чиновників духовних і світських управлінських структур, а також отримав чимало церковних і державних відзнак.

Микола Шпачинський проявив себе і як активний прихильник українізації церковного життя, входив до складу Тимчасової Всеукраїнської православної церковної ради, яка займалася підготовкою Всеукраїнського Православного Церковного Собору (1917). Брав участь у 1-й (січень-лютий 1918 р.) та 2-й (червень-липень 1918 р.) сесіях Всеукраїнського Православного Церковного Собору. На 1-й сесії Собору був обраний до складу його Редакційної комісії. Однак Собор встановив квотне представництво Всеукраїнської православної церковної ради від єпархії (3 особи), отець Миколай вийшов з великою частиною делегатів зі складу Собору. У березні-квітні 1918 р. він був членом Приватної комісії з православно-церковних справ Департаменту сповідань Української Центральної Ради [3, с.113].

На жаль Микола Шпачинський не підтримав у 1921 р. ініціаторів створення Української Автокефальної Православної Церкви і залишився і складі Українського екзархату РПЦ. На початку 1920-х років служив у Ки-

єво-Подільській церкві в ім'я Різдва Христового, згодом обіймав посаду настоятеля Малога Софійського Собору.

Політичні репресії проти духовенства на початку 30-х років ХХст. не обминули й нашого земляка. У січні 1931 р. він був заарештований співробітниками Київського оперативного сектора ДПУ УРСР у груповій «справі церковників», відгалуженій від справи «Весна», спрямованих проти старих військових кадрів. Був обвинувачений в участі в контрреволюційній організації, яка поставила собі за мету ліквідацію радянської влади збройним шляхом. Під тортурами визнав себе винним і згідно із заключною постановою слідства від 07.03.1931 р., погодженою із прокурорськими органами, заслуговував на вищий захід соціального захисту – розстріл. Однак ухвалою Судової Трійки при Колегії ДПУ УРСР від 14.04.1931 р. був засуджений на 5 років концтаборів. Подальша доля, дата смерті та місце поховання Миколи Шпачинського невідомі. Реабілітований рішенням Прокуратури УРСР від 16 липня 1989 р. [2, арк.59-62].

Архієпископ РПЦ, випускник Київської духовної академії, церковний діяч, педагог, богослов, літургіст, церковний історик, археограф, перекладач Модест (в миру – Стрельбицький Даниїл Костянтинович) (1823-1902) народився у с. Зиновинці Літинського повіту Подільської губернії у сім'ї священника. Після закінчення Подільської духовної семінарії у грудні 1848 р. прийняв чернецтво, тоді ж був висвячений на ієродиякона та через місяць – ієромонаха. У 1848-1849рр. навчав півчих архієрейського і семінарського хорів та проповідував у тюремному замку (Стара фортеця).

Майбутній архієпископ у 1849-1853 рр. навчався у Київській духовній академії, одержав ступінь кандидата богослов'я, підтвердивши ступінь магістра у 1857 р. Указом Св. Синоду від 24.05.1854 р. був призначений доглядачем (керівником) і вчителем російської граматики, церковного уставу і співу Слуцького духовного училища (Білорусія). Через місяць він також став настоятелем Слуцького Свято-Троїцького чоловічого монастиря. В листопаді 1858 р. він стає ректором і вчителем Києво-Подільського духовного училища, а в грудні 1860 р. був призначений інспектором і професором Мінської духовної семінарії, у 1862 р. – піднесений до чину архімандрита. Із 31 грудня 1862 р. його призначають інспектором і професором Литовської духовної семінарії в м. Вільна – (нині м. Вільнюс), а в жовтні 1866 р. – інспектором і професором Чернігівської духовної семінарії, із грудня 1868 р.- ректором Іркутської духовної семінарії [4, арк.1-4]. На служінні в Іркутську архімандрит Модест був також цензором проповідей духовенства місцевого кафедрального собору, членом духовної консисторії, цензором і редактором журналу «Іркутські єпархіальні відомості».

Починаючи із грудня 1876 р. розпочалася його єпископська кар'єра. Указом Св. Синода від 25.12.1876 р. він був призначений на посаду єпископа

Скатеринбурзького, вікарія Пермської єпархії, у грудні 1878 р. – єпископом Люблінським, вікарієм Холмсько-Варшавської єпархії. Правлячим архієреєм-єпископом Нижегородським і Арзаманським Модест попрацював чотири роки (1885-1889 рр.), а з 25 листопада 1889 р. і до кінця життя очолював Волинську єпархію – з березня 1892 р. в чині архієпископа [1, с.227].

Набувши чималий організаторський і пастирський досвід він у вірених йому єпархіях звершував богослужіння, оглядав парафії, відновлював та започаткував хресні ходи, будував нові храми, підтримував церковне благодійництво, допомагав клірикам похилого віку, вдовам і сиротам із священницьких сімей, організовував ювілейні урочистості, зокрема й 700-річчя засновника Нижнього Новгороду Святого благовірного князя Георгія Всеволодовича, 900-річчя хрещення Волині і заснування Волинської єпархії, 300-річчя перебування на горі Почаївської чудотворної ікони Божої Матері, дбав про належне дотримання чернечого статуту, підтримував церковне шкільництво. Як настоятель Свято-Успенської Почаївської лаври значно активізував видавничу справу, збудував нову друкарню, іконописну школу, притулок для літніх ченців, приміщення для прочан, церковно-парафіяльну школу тощо.

Особливу увагу надавав питанням збереження пам'яток церковної архітектури, ініціював створення Волинського церковно-археологічного товариства, побудував для нього музеєсховище у Свято-Успенській Почаївській лаврі (1893) і почав збирати колекцію. Як ревний шанувальник православних святинь, виготовив власним коштом дорогоцінну митру для мощів святителя Інокентія, першого Іркутського єпископа [1, с.228].

Не забував Модест і про своє рідне село Зиновинці, про чудотворну ікону Божої Матері «Зиновинська», молитви до якої зцілили його в дитинстві. Тоді ця ікона знаходилася в трьохкупольній дерев'яній Свято-Іоано-Богословській церкві. До цієї чудотворної святині завжди було велике паломництво богомільців. В пам'ять про своє зцілення архієпископ Модест в 1890 р. заклав кам'яну церкву на колишньому парафіяльному цвинтарі, де були поховані його батьки. При закладці був вкладений срібний хрест із святими мощами і декілька каменів з Елеонської гори в кипарисовому ящику. У 1895 р. храм був освячений двома архіпастирями: Подільським – Димитрієм і Волинським – Модестом. Іконостас був пожертвуваним духівником Гефсиманського скиту Троїце-Сергієвої лаври ієромонахом Варнавою, частина ікон були пожертвовані із Почаївської лаври, а також із Афонського монастиря. Кам'яний будинок для священника був побудований ще у 1892 р. на кошти високо преосвященного Модеста, дещо пізніше – господарські та псаломщицькі будови [5, с.541].

Церковні, педагогічні, наукові і громадські заслуги архієпископа Модеста були відзначені численними нагородами і відзнаками, він був дій-

сним і почесним членом багатьох товариств, братств, благодійних організацій тощо.

Модест був відомим церковним істориком, богословом і проповідником. Свої наукові дослідження він публікував у часописах «Додатки до церковних відомостей», «Пермські єпархіальні відомості», «Іркутські єпархіальні відомості», «Холмсько-Варшавський єпархіальний вісник», «Ниžньгородські єпархіальні відомості», «Вісник Західної Росії», окремими виданнями в Києві, Вільно, Єкатеринбурзі, Іркутську, Пермі, Санкт-Петербурзі, Варшаві, Житомирі.

Помер у Житомирі на 79-му році життя. Похований у крипті Житомирського Спасо-Преображенського кафедрального собору. У 1931 р. поховання було сплюндроване, але віруючі встигли сховати останки, які знайдено у 1993 р. і переховано.

Творчий доробок Шпачинського досить великий. На початку ХХ ст. він активно публікував наукові дослідження, проповіді, дописи, повчання тощо, присвячені актуальним темам духовної освіти, церковного і суспільного життя, в часописі «Київські єпархіальні відомостях», «Працях Київської духовної академії», в журналі «Керівництво для сільських пастирів», окремими книгами тощо. Серед церковно-історичної тематики відомі публікації «Історична довідка про вікаріатство Київської митрополії в ХVІІІ ст.», «Вибір парафіяльного духовенства в Малоросії в половині ХVІІІст.», «Загальний погляд на історію Київської єпархії в половині ХVІІІ ст.», «Суспільна діяльність парафіяльного священика», «Пастирське слово про свободу слова», «Замітка про Петропавлівську церкву Києво-Подільського духовного училища» та ін.

У сім'ї священика в с. Северинівка Літинського повіту Подільської губернії (нині – Жмеринського району Вінницької області) народився Даниїл Олександрович Синицький (1835-1908) – випускник Київської духовної академії, педагог, освітній і громадський діяч, церковний історик, краєзнавець. Навчався в Подільській духовній семінарії (1853-1857), в Київській духовній академії (1857-1861), де здобув ступінь магістра богослов'я і розпочав свій життєвий шлях з посади вчителя словесності та латинської мови Подільської духовної семінарії. З січня 1865 р. замість латинської мови викладав православний катехізис і вчення про богословські книги. На початку викладацької діяльності тимчасово виконував обов'язки секретаря семінарського Правління. Із 10 січня 1862 р. був помічником інспектора, а з лютого 1864 р. викладав за сумісництвом російську та церковно-слов'янську мови в Кам'янець-Подільському єпархіальному жіночому училищі. Водночас Синицький входив до складу Комітету з церковно-історичного опису Подільської єпархії, створеного при Подільській духовній семінарії [6, арк.1-3].

У 1870 р. вийшов з духовного звання і перейшов у підпорядкування Міністерства народної освіти і у грудні цього ж року почав працювати вчителем російської та церковнослов'янської мов і словесності Холмської чоловічої класичної гімназії (Люблінська губернія). Однак в травні 1871 р., за власним бажанням, був переведений на посаду вчителя російської словесності Київської 1-ої чоловічої гімназії, водночас на такій же посаді десять років працював у Фундуклеївській жіночій гімназії. У вересні 1882 р. був призначений інспектором Київського учбового округу і входив до складу різних тимчасових комісій [1, с.556].

Із березня 1894 р. по жовтень 1906 р. Синицький був призначений начальником Фундуклеївської і Києво-Подільської жіночої гімназій, де проявив себе енергійним організатором, вмiлим господарником, прекрасним педагогом. Його зусиллями (без матеріальних витрат з боку міністерства) було капітально розширено і облаштовано приміщення Києво-Подільської жіночої гімназії, покращено санітарний стан Фундуклеївської жіночої гімназії та пансіона Левашової, багато зроблено для забезпечення підручниками, посібниками, наочними приладами, релігійною і художньою літературою бібліотек обох навчальних закладів [1, с.556].

Своєю невтомною організаторською діяльністю, відданістю дорученій справі, творчою активністю він заслужив повагу і авторитет у працівників училищ і гімназистів, чиновників різних рівнів і пересічних громадян, за що отримав численні нагороди і відзнаки Церкви і держави, і навіть був затверджений у 1884 р. у спадковому дворянстві.

Даниїл Синицький внiс вагомий вклад у розвиток подільського краєзнавства. Йому належать праці з історії Подільської духовної семінарії, Кам'янецького Свято-Троїцького монастиря, Подільської єпархії (до 1795), низки інших церковно-історичних розвідок. Серед них «характер церковного управління в Південно-Західній Русі і Західній Русі напередодні Брестської унії», «Релігійне життя руського народу», «наш простолюдин в ставленні до пастирів Церкви» тощо [1, с.557].

Він до кінця життя працював на вірній посаді і помер у Києві після нетривалої хвороби у віці 72-ох років і похований на одному з київських кладовищ.

Висновки. Як свідчать аналіз, Літинський край багатий на людей творчих, активних, ініціативних, авторитетних, які прославляють свою маленьку батьківщину в Україні, на Поділлі і в світі. Такими були й вище представлені церковні і громадські діячі, педагоги і богослови Стрельбицький Даниїл Костянтинівич, Синицький Даниїл Олександрович, Чечена Климент Антонович та Шпачинський Микола Алевросійович – уродженці цього щедрого регіону Поділля.

Статтю можна використати в курсах історії України, краєзнавства, релігієзнавства, історії української культури, у виховних заходах.

Джерела та література:

1. Київська духовна академія в іменах: 1819-1924; енциклопедія в 2 т. / упоряд. і наук. ред.. М.Л. Ткачук; відп. ред. В.С. Брюховецький. – Т.2: Л – Я. – Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія, 2016. – 1004 с. : іл.
2. Центральний державний історичний архів України в Києві (далі – ЦДІАУК). – Ф. 127. – Оп. 1. – Спр. 1011. – 74 арк.
3. Стародуб А.В. Всеукраїнський православний церковний Собор 1918 року: огляд джерел / А.В. Стародуб. – Київ, 2010. – С.113.
4. ЦДІАУК. – Ф.711. – Оп.1. – Спр. 3038. – 69 арк.
5. Приходы и церкви Подольской епархии. Под редакцией священника Евфимия Сецинского. – Біла церква: Вид. О. Пшонківський, 2008. – XII + 996с. – (Бібліотека української краєзнавчої класики).
6. Державний архів м. Києва. – Ф.90. – Оп. 1. – Спр. 1395. – 42 арк.

*Григоренко О.П.,
м. Хмельницький*

АНТИРЕЛІГІЙНА ПОЛІТИКА РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ НАПРИКІНЦІ 1950-х – НА ПОЧАТКУ 1960-х РОКІВ

В статті проаналізовано політику державного воєвоначного атеїзму компартійно-радянської диктатури проти українського народу та її згубні наслідки. Акцентується увага на тому, що антицерковна політика 1958-1964-х років, яка велася під гаслом подолання «деформації церковної політики соціалістичної держави», стала в Україні часом безупинних жорстоких гонінь, посилення адміністративного тиску й чиновницької сваволі, перманентних вибіркових репресій.

Ключові слова: радянська антирелігійна політика, партійно-державний режим, тоталітаризм, комуністична диктатура, релігія, атеїзм, ідеологія, Церква, священик.

Особливо складним в багатовіковій історії українського народу є понад семидесятилітній проміжок часу ХХ ст. У цей історичний період комуністи встановили силою зброї радянську владу, влаштували сатанинське дійство будівництва соціалістичного ладу. Час і наступні покоління дадуть об'єктивну оцінку радянському періоду вітчизняної історії. Але стосовно Церкви вже тепер можна з усією очевидністю стверджувати, що це був період важких випробувань і навіть судний день: адже держава сповідувала атеїстичну ідеологію, завданням якої було знищення віри як такої і священиків зокрема. Радянський керівник М.Хрущов обіцяв останнього священика показати по телебаченню у 1980 році [1, с.4]. Однією із сфер

людського життя, що зазнала найбільших змін в колишньому СРСР, була релігійна. Це стосується не лише релігійних структур, а й власне повсякденного життя пересічних вірян. В Радянському Союзі зміни в релігійності населення були доволі вагомими. Суспільство, в якому раніше релігійний світогляд був притаманний більшості населення, за менш ніж півстоліття змінився цілковито: люди, що вірили в Бога, почали сприйматися як носії забобонів, пережитків минулого, а часто – як вороги радянської держави.

Становлення відносин між Церквою і соціалістичною державою – складний, багатогранний процес. Стратегічною метою радянської релігійної політики завжди залишалось повне знищення Церкви, однак у різні періоди змінювалися методи й темпи їх здійснення. Радянська влада йшла на тактичні компроміси з Церквою лише в моменти державних катаклізмів. Так, в роки Другої світової війни радянське керівництво на чолі з Сталіним під тиском низки внутрішніх і зовнішньополітичних обставин пішло на деякі поступки Церкві. «Відлига» в позиції держави до Церкви, віруючих дієво сприяла значному внеску їх у перемогу над ворогом: вони давали значні кошти на озброєння, широко проповідувалась мобілізація зусиль народу на безкомпромісну, священну боротьбу з окупантами. Церква використовується владою як тимчасовий заспокійливий засіб для згуртування знедоленого війною народу. Церква розгортає велику благодійну діяльність, яка приносить значну користь пораненим, сиротам, інвалідам, армії. Духовенство, віруючі збирали кошти, продукти, одяг, предмети першої необхідності на потреби військовослужбовців. Церковні парафії здійснювали шефство над військовими частинами, передавали пораненим продовольство, одяг, цигарки тощо.

Церквами Хмельницької області до 9 травня 1945 року було зібрано 1513341 крб., 1,2 т. сухофруктів, 2,6 т. гороху, 106 кг. цукру, 61 кг. тютюну, 79,4 тисяч штук яєць, 1400 буханок хліба, 2,2 т. круп, 9,2 т. пшениці і ячменю, 1,5 т. сухарів і печива, багато курей, борошна, молока, жирів, фруктів, овочів, меду, ковбаси, консервів, а також постільної білизни, тканини, посуду і навіть меблів. Але і в цих благодійних справах Церква зустрічала перепони з боку місцевих керівників. Зокрема, секретар Орининського райкому партії Буга дав команду сільрадам, щоб вони перешкождали духовенству у зборі коштів і продуктів серед віруючих[2, арк.228]. Однак це не означало, що радянська держава відмовилася від поборювання релігії, оскільки боротьба з нею належала до важливих постулатів марксизму-ленінізму. Можна говорити, що повоєнні поступки в релігійній сфері були черговим тактичним кроком радянської влади. Становище релігії та церкви, на боротьбу з якими у передвоєнні роки спрямовувалася неабияка міць радянського режиму, покращується. Жорстка антирелігійна боротьба поступається місцем більш виваженій та менш активній критиці

релігії й примиренському ставленню до існування церковних інституцій і духовенства. Так тривало недовго. Через кілька років після переможного завершення Другої світової війни все знову повернулося на «своє коло»: централізована безбожність, зняте переслідування віруючих.

Лібералізація суспільно-політичного життя після смерті Сталіна торкнулася й Церкви. Проте керівники державної партії розглядали Церкву і релігію як свого ідеологічного супротивника. Новий наступ на Церкву розпочався після XX з'їзду КПРС. Наприкінці 1950-х років ситуація в країні докорінно змінилася. В партії та державі почав утверджуватись політичний та ідеологічний волонтаризм – країна готувалася зробити рішучий стрибок до комунізму. Зрозуміло, що релігійному фактору місця в суспільстві не залишилося і в хід пішов адміністративний тиск. Церква в умовах «близької перемоги комунізму» трактувалася як пережиток, що був однією з головних перешкод на шляху до цієї «перемоги». Безпосередня атака розпочалася прийняттям секретної постанови ЦК КПРС від 4 жовтня 1958 року про недоліки атеїстичної пропаганди. Цією постановою всі компартійні і громадські організації зобов'язувалися розгорнути наступ на «релігійні пережитки» радянських людей. 16 жовтня за безпосередньою вказівкою М. Хрущова Рада міністрів СРСР прийняла ще ряд антицерковних постанов. Рада у справах РПЦ при Раді міністрів СРСР затвердила план закриття у 1959-1960 роках майже половину монастирів.

Керівники ЦК Компартії України, які завжди займали радикальну позицію у церковних питаннях, скористалися сприятливою ситуацією. Керівник республіканської партійної організації М. Підгорний звернувся до ЦК КПРС з фактичною скаргою на Раду у справах РПЦ, яка довго не розв'язувала позитивно порушеного у Києві питання про обмеження діяльності монастиря Києво-Печерської лаври. У записці повідомлялося, що найближчим часом в УРСР буде закрито 5 монастирів і 8 скитів. Всього у цей час в Україні налічувалося 40 монастирів (з 57 наявних у всьому СРСР) [3, с.641].

Восени 1961 року на XXII з'їзді КПРС була прийнята Програма партії, що задзвеніла як «епохальної значимості видатний документ розгорнутого будівництва комунізму». Виступаючи на з'їзді головний кремлівський ідеолог, секретар ЦК КПРС М. Сулов, зокрема, зазначив: «В ході будівництва комунізму ми повинні повністю очистити наше суспільство від усіх мерзенних пережитків капіталізму, виховати кожную радянську людину в дусі високої комуністичної свідомості, моральної чистоти, працьовитості, дисципліни, відданості суспільним інтересам» [4, с.497-498]. Уявлення про лад майбутнього не припускав і саму можливість існування в ньому релігійних пережитків. «Партія використовує засоби ідейного впливу для виховання людей в дусі науково-матеріалістичного світорозуміння, для

подолання релігійних забобонів, не допускаючи ображення почуттів віруючих. Необхідно систематично вести широку науково-атеїстичну пропаганду, терпеливо роз'яснюючи неспроможність релігійних вірувань, що виникли в минулому на ґрунті пригніченості людей стихійними силами природи і соціальним гнобленням, через незнання справжніх причин природних і суспільних явищ. При цьому слід спиратися на досягнення сучасної науки, яка все повніше розкриває картину світу, збільшує владу людини над природою і не залишає місця для фантастичних вигадок релігії про надприродні сили» [5, с.301], – зазначалося в самій Програмі партії. Вважалося, що перемога комунізму неможлива без перемоги над релігією. Оскільки темпи просування до цього суспільства були досить швидкими, то й у сфері культів вироблялися відповідні радикальні рішення.

У своїй антирелігійній роботі компартійно-радянський апарат постійно спирався на КДБ. У вищих навчальних закладах було запроваджено навчальну дисципліну «Основи наукового атеїзму». В академії суспільних наук при ЦК КПРС з'явився Інститут наукового атеїзму. Письменників зобов'язували створювати літературно-художні твори атеїстичного спрямування.

На основі величезної кількості нових підзаконних актів, відомчих інструкцій і вказівок здійснювались тотальні антицерковні утиски влади по відношенню до релігії і Церкви в цей зловісний період для духовного життя українського суспільства. Уповноваженим у справах релігії було рекомендовано не знайомити духовенство із законодавчими нововведеннями передусім тому, щоб не дати церковним діячам можливість тлумачити це, як якийсь новий курс радянської держави щодо Церкви. Значна увага влади була спрямована на погіршення матеріального становища Церкви та її служителів з метою підірвати економічні основи існування релігійних організацій. Священиків усунули від фінансово-господарської діяльності приходів і перевели на сталі ставки зарплати. При цьому розміри їхніх податкових платежів були завищеними [6, с.12-13]. Церковним громадам заборонили збирати кошти на позарелігійну діяльність. Рух церковних коштів контролювався через квитанційні книжки, які використовували як засіб адміністративного тиску на священиків, членів церковного активу.

Непоправні удари спрямовувались проти церковних прибутків і монастирських господарств. Спочатку влада заборонила монастирям використовувати найману працю, далі зробила збитковим виробництво та продаж свічок і забрала у монастирів понад 70% земель, обклавши їх завищеними ставками податків. На рубежі 1950-1960-х років влада перейшла і до максимального скорочення самої кількості монастирів. Монастирі – традиційні центри паломництва віруючих, осередки, в яких концентрувалися православні святині, зберігалися реліквії, проживали найвідданіші

ідеї Бога люди, які віддавали себе в служіння йому, приймаючи чернечий постриг. Наявність таких центрів духовного життя слугувала предметом серйозного занепокоєння і роздратування властей. «Переконливим підґрунтям» для підняття питання про закриття монастирів і скитів стали наступні міркування: більшість монастирів(крім тих, що розташовані в Молдавській РСР, прибалтійських республіках та західноукраїнських областях) були відновлені німецькими окупантами в приміщеннях, у яких до війни (до уваги не бралось, що ще раніше ці приміщення, як правило, належали церкві, але були відібрані радянською владою) знаходилися культурно-просвітницькі, оздоровчі та дитячі установи; по-друге, після того, як наприкінці 1958 року було проведено вилучення землі у церковних об'єднань, існування багатьох монастирів підтримувалося штучно, шляхом надання великих дотацій Московською патріархією; по-третє, багато монастирів у західноукраїнських областях і Молдавській РСР начебто стали джерелом венеричних та інших заразних хвороб.

Монастирі закривалися під різними, виправдовуючими владу, діями. Наприклад, Густинський жіночий монастир закривався тому, що на його території був будинок інвалідів. Монастирські приміщення становили незначний відсоток у порівнянні з ним, а крім того, будинок інвалідів відчував гостру потребу в додаткових приміщеннях. Кременецький жіночий монастир знаходився в центрі міста Кременець в безпосередній близькості від шкіл і державних організацій. Монастирські приміщення Городищенського жіночого монастиря знаходилися безпосередньо біля лікувального джерела і на його базі було вирішено організувати водолікувальний санаторій тощо. Скити, які розглядалися як філіали монастирів, об'єднувалися з ними. Владою були зроблені кроки в напрямку усунення небажаного ажіотажу навколо закриття монастирів, який могли учинити віруючі. З цією метою керівництву монастирів було «запропоновано» припинити практику організації прийняття груп віруючих і окремих паломників, забезпечувати їх грошима, продуктами, а також «рекомендовано» ліквідувати готелі при монастирях тощо. Під час закриття монастирів колгоспників із найближчих сіл відправляли на роботи подалі від обителів. Встановлювався нагляд за дзвіницями монастирів і навколишніх сіл, щоб не допустити підняття тривоги.

План закриття кожного монастиря чи скиту ретельно готувався і супроводжувався проведенням комплексу різноманітних заходів із використання великих людських і матеріальних ресурсів. Зокрема, під час ліквідації монастиря у Кременці одних дружинників було залучено 120 осіб, для перевезення майна монастиря використано понад 200 вантажних автомобілів, а кількість вантажників становила 250-300 чоловік. При цьому надзвичайно велика увага приділялася оперативності. Установи, які пере-

селялися на території монастирів, повинні були бути готовими до освоєння приміщень у день евакуації ченців і черниць. У кінці дня переселення монахів на приміщеннях колишніх монастирів були вивішені відповідні вивіски, а самі приміщення відразу займалися.

Ліквідації монастирів чинився опір, незважаючи на те, що влада заручилася підтримкою патріарха Алексія. Мали місце спроби організувати збір підписів віруючих з вимогою не закривати монастирі і монастирські церкви. На ім'я М.Хрущова було надіслано скаргу від кременецьких громадян, під якою стояло 1240 підписів. Під час ліквідації монастирів у Кременці та Почаєві активно діяв єпископ Львівський Паладій. Отримавши вказівку патріарха та вислухавши рекомендації уповноважених Ради у справах РПЦ і формально згодившись із ними, він зробив спробу зірвати цю акцію. Передаючи наміснику Почаївської Лаври указ про ліквідацію скиту, він одночасно дав усне розпорядження не виконувати його, їздив з клопотанням до патріарха, приймав прохачів з монастирів, обіцяючи їм підтримку та сприяння. Робили спроби чинити опір діям органам влади і самі монахи, однак позитивних результатів це не дало. Зокрема, у Кременецькому монастирі під час його закриття монахинь, які особливо активно протидіяли діям властей, відправили до психіатричної лікарні як шизофреніків. Такі випадки були не поодинокі, однак завадити тоталітарній машині вони не змогли.

В 1962 році в Україні залишилося 13 монастирів, з них – 2 чоловічих й 11 – жіночих, в яких проживало 1474 ченців і черниць. На кінець антицерковної кампанії, в 1964 році, в Україні залишилося 9 монастирів, в яких проживало 939 самітників[7,с.4]. Монастирські будови перепрофільовувалися під школи, лікарні, будинки престарілих тощо. Навряд чи це сприяло вирішенню питань, пов'язаних з нестачею шкільних чи лікарняних приміщень. Але не важко побачити, що були зруйновані архітектурно-історико-духовні комплекси, що формувалися століттями. Забули геть усе, особливо те, чим були монастирі протягом століть, коли ще не було розгалуженої системи світської освіти, друкарства чи професійних істориків. Говорячи сучасною мовою, вони готували кадри національної інтелігенції, протистояли національному закріпаченню народу. Тривалий час багатьом з них доводилося виконувати роль фортець. А консерватизм вони придбали тоді, коли крок за кроком втрачали монополізм в багатьох сферах суспільного життя.

Рада у справах РПЦ в червні 1959 року направила в усі союзні республіки інструктивний лист, в якому ставилися такі завдання: добитися, щоб клопотання про відкриття Церков зменшилися, а згодом і зовсім припинилися; під добре продуманими приводами не допускати в парафії, які занепадали, постійних і тимчасових священиків, після чого знімати з обліку

церковні общини, вилучати культові споруди. Ці інструкції в Україні виконувалися в найбільш агресивний спосіб, з грубим нехтуванням законодавства про культу, силовими методами. У цілому наступ на Церкву, який радянська влада розпочала проти Церков та релігії, носив фронтальний характер. Ударам і обмеженням піддавалися практично всі прояви релігійності. Розпочалася широка кампанія по вилученню у релігійних об'єднань будівель культового призначення. Культові приміщення в багатьох випадках зносились з лиця землі, перетворювались на склади, подекуди використовувались для культурно-спортивної роботи [8, арк.22]. Відповідно до нового законодавчого положення культовий об'єкт могли закрити через його незадовільний стан на основі акту технічної комісії та висновку уповноваженого в справах релігії відповідного облвиконкому. Культову споруду також закривали і зносили у зв'язку з реконструкцією населеного пункту тощо. Культові споруди закривалися також внаслідок «слабкої релігійної активності населення». Оцінка «слабкої релігійної активності населення» була настільки відносною, аморфною, що по суті могла застосовуватися до будь-якого населеного пункту, кожної, без винятку, діючої Церкви. Державно-командно-войовничо-атеїстична наступальність здатна була поставити в становище «слабкої релігійної активності» кожен релігійну громаду. Все залежало від того, як «впадала в око» місцевим владоможникам та чи інша Церква. Оформлення ж «документів» на закриття ставало справою техніки, але за тим вже жодної затримки не виникало.

Щоб показати «слабку релігійну активність» влада іноді виявляла неабияку фантазію. У селі Лопатичі Олевського району Житомирської області, щоб зірвати великодню службу, у передпасхальну ніч (8 квітня 1961 року) оголосили «військову тривогу» із застосуванням «світломаскування». Пікети на дорогах затримували людей, що йшли до Церкви, намагаючись їх не пропускати. Запопадливий голова сільради вимагав від священника – через «тривогу» і «світломаскування» - свічок не палити. Але віруючі з інших сіл не підкорилися і прорвалися до храму[9, с. 73].

Жорсткі заходи вживала влада на місцях на виконання постанови ЦК КПРС з метою припинення «культової діяльності за межами храмів». Це стосувалося невеликої групи культових споруд – каплиць у «святих» місцях. У реальності це вилилося у засипання криниць і джерел, біля яких відбувалися церковні ходи, в руйнування каплиць. Так, в місті Новопавлівка на Луганщині на горі на висоті 50 метрів знаходилась каплиця з криницею. Там були розвішені ікони, горіла лампадка. Сесія Новопавлівської ради депутатів трудящих прийняла рішення про ліквідацію «святого місця». Каплицю було знесено, а криницю – забетоновано. Святе джерело в селі Слобідці Шелехівській на Хмельниччині декілька разів було засипане гноєм. Але населення навколишніх сіл постійно його розчищало. І лише

на початку 1990-х років начальник управління культури Хмельницького облвиконкому, кандидат історичних наук, заслужений працівник культури України, великий українець, людина високого благородства душі і серця, християнин і патріот Петро Якович Слободянюк допоміг місцевим активістам відродити святе джерело, збудувати там капличку, провести благоустрій. Нині в селі Слобідці Шелехівській офіційно діє духовно-природничий заповідник, до якого щороку, на свято Іллі (2 серпня), збирається на відпуст православний люд з усіх регіонів України [10, с.161-162].

Більше наступала держава в ліквідації бази Церкви не селі. В 1962-1963 роках тільки в селах одного Кременецького району Тернопільської області було знято з реєстрації 25 Церков. Одинадцять церковних приміщень передали колгоспам для використання під громадські потреби, решту церковних приміщень не використовували, вони пустували, а ключі знаходились у сільрадах [11, арк.19-20]. У багатьох випадках храми, церкви, каплиці бовваніли посеред сіл та селищ пустками, шпарувались непогодю, що викликало численні листи та скарги віруючих: руйнується, нівечиться, а віруючим людям не дають можливості в храмі помолитися. Серед загальних даних знятих з реєстрації релігійних громад майже 85% припадає на сільську місцевість, тобто на села та селища України [12, с.199-200]. Село в цих питаннях витримувало більш жорсткий комуністичний пресинг тоталітарної держави, державного соціалізму взагалі.

Антирелігійні дії радянської влади наприкінці 1950-х – у першій половині 1960-х років негативно позначилися на релігійній мережі. Кількість закритих храмів і молитовних будинків в Україні почала стрімко зростати: у 1959 році – 260, у 1960 році – 747, у 1961 році – 997, у 1962 році – 1144 [13, с.641].

Для встановлення тотального контролю за діючими священиками та членами релігійних громад і обмеження їхньої діяльності, було запроваджено нові заборони та обмеження. Наприклад, заборонялося священикам служити не у своїх храмах під час свят. Віруючих обмежували у місцях проведення культових дій. Тривалість церковного дзвону суворо регламентувалося від 1 до 3 хвилин у місті та від 1 до 10 хвилин у селі [14, с.14]. Жорсткий контроль встановлювався за проповідницькою діяльністю духовенства. Зокрема, представники влади контролювали, щоб священики навіть під час служби не займалися релігійною пропагандою. Для реалізації цих заходів по всій країні створювалися комісії та групи сприяння уповноваженим Ради у справах РПЦ, які займалися наглядом за діяльністю духовенства і віруючих. У храмах і на квартирах парафіян проводилися обшуки, священикам відмовляли у прописці за місцем проживання, віруючі звільнялися з роботи через релігійні переконання. До кримінальної відповідальності притягали священиків, яких звинувачували у надуманих порушеннях радянського законодавства.

Тероризуючи РПЦ, компартійно-радянський апарат не оминав увагою й інші конфесії. На початку 1960-х років активізувалося переслідування євангельських християн-баптистів, адвентистів сьомого дня, представників інших сект. Особливо люто держава розправлялася з забороненими сектами єгови́стів та п'ятидесятників. Віруючі притягалися до карної відповідальності за вигаданими звинуваченнями у «дармоїдстві», під які підпадали і пенсіонери, і особи, які сумлінно працювали на підприємствах чи в колгоспах. Гоніння Церкви, віруючих носили масовий характер. Кожний активний священик або мирянин потенційно міг потрапити у лави порушників радянського законодавства, хоча представники влади, які брутально знущалися над віруючими, були безкарними, оскільки знали, що директиви партії з боротьби з «релігійними пережитками» вище законів. Крім цього, влада в особі уповноваженого Ради у справах релігій «проводила роботу» з архієреєм і церковним активом для «вимивання» церковних коштів у різні державні фонди, зокрема Фонд миру. Наприклад, щорічно держава отримувала лише з самої найменшої в складі України Чернівецької області декілька сотень тисяч карбованців.

Для нещадного і невідкладного знищення релігії влада застосовувала різні форми. На одурманення віруючих були скеровані спеціальні агітпоїзди, агіттеатри, клуби і товариства безбожників, виходило багато фільмів, книг, брошур, газет, листівок, плакатів антирелігійного змісту. Особливо старалися школи та дитячі садки, жовтеньські, піонерські й комсомольські організації, які охоплювали практично всіх дітей і юнацтво. Особливо шаленіли антирелігійні кампанії напередодні релігійних свят. Влаштувалися атеїстичні лекції, вечори запитань і відповідей, концерти. Сформовані віками традиції народу зневажались як пережитки минулого, відсталого. З свідомості нації витравлювались доленосні історичні явища і події, імена національних героїв, дух свободи і людської гідності. Національна традиція у вигляді народних, релігійних, сімейно-побутових свят і обрядів просто заборонялась. На зміну українській православної традиції, святам і обрядам нав'язувались нові, далекі від народної і релігійної культури, колаборантські святково-обрядові дійства, як, скажімо, червоні суботи і неділі, комсомольські весілля, молодіжні родини тощо. Звичайно, душа народу не сприймала таке атеїстичне сміття. Багато громадян зберігали релігійні і національні традиції, сповідували християнську мораль, відзначали обряди сімейного, календарного циклу, потайки вінчалися і хрестили дітей, передавали дітям й онукам свою віру, культуру, свою пісню, свою печаль, свої неписані національно-релігійні правила і закони.

Після усунення від влади М.Хрущова антирелігійна політика поступово зійшла нанівець. Голова Ради у справах релігійних культів О.Пузін у листі до ЦК КПРС поставив питання про звільнення сотень засудже-

них під час антирелігійної кампанії віруючих, публікацію офіційних роз'яснень статей Карного кодексу щодо релігійних культів, негайну реєстрацію діючих релігійних товариств і груп. Влада прислухалася до цих рекомендацій, головам Верховних судів союзних республік було доручено вивчити всі карні справи по віруючих за 1962-1964 роки. У січні 1965 року президія Верховної ради СРСР прийняла постанову «Про деякі факти порушення соціалістичної законності щодо віруючих». Засуджені віруючі і священники були звільнені і реабілітовані.

Джерела та література:

1. Факты. – 2005. 23 листопада. – С.4.
2. Державний архів Хмельницької області. – Ф.Р.-338.-Оп.8.-Спр.2.-Арк.228.
3. Литвин Володимир. Історія України. – К.,2009. – С.641.
4. XXII з'їзд Комуністичної партії Радянського Союзу. Стенографічний звіт. – Т.1. – К.,1962. – С.497-498.
5. XXII з'їзд Комуністичної партії Радянського Союзу. Стенографічний звіт. – Т.3. – К.,1962. – С.301.
6. Байдич В.Г. Римо-католицька церква в умовах радянської релігійної політики: український досвід (середина 1940-х – перша половина 1960-х років). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. – Кам'янець-Подільський,2012. – С.12-13.
7. Ліквідація українських монастирів під час хрущовської антицерковної кампанії. – Пульс. – 2005. – 17лютого. – С.4.
8. Державний архів Хмельницької області. – Ф.Р.-333. – Оп.9. – Спр.75. – Арк.22.
9. Меркатун І.П. Антирелігійна кампанія 50-60-х років на Україні//Український історичний журнал.-1991.-№10.-С.73.
10. Слободянюк П. Українська церква: історія руїни і відродження. – Хмельницький,2000.-С.161-162.
11. Державний архів Тернопільської області. – Ф.Р.-3240. – Оп.8. – Спр.2. – Арк.19-20.
12. Панченко П.П. Сторінки історії України ХХ століття. (Українське село: поступ, сподівання, тривоги). – К.,1995. – С.199-200.
13. Литвин Володимир. Історія України. – К.,2009.-С.641.
14. Яремчук С.С. Православна церква на Буковині у 1944-1991рр.(державно-церковні взаємини). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. – Черкаси,2006. – С.14.

ДО ІСТОРІЇ ФОРМУВАННЯ МЕРЕЖІ ВУЛИЦЬ МІСТА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

У місті Хмельницькому існує кілька груп внутрішньоміських топографічних об'єктів. Найчисленнішими серед них є всі види проїзних шляхів міста – вулиці, провулки, проспекти, проїзди тощо, які складаючи розгалужену мережу, формують міський простір. У статті висвітлюється історія формування вуличної мережі Хмельницького (Плоскирова, Проскурова), підняті питання формування топоніміки.

Ключові слова: топографічні об'єкти, топоніми, вулиця, провулок, проїзд, проспект, площа, майдан, Плоскирів, Проскурів, Хмельницький,

Місто Хмельницький веде свою історію від невеличкого поселення Плоскирів (Плоскирівці), що виникло при впадінні р. Плоскої до Південного Бугу (Бог, Буг) та вперше згадується 1431 р. Вже у другій половині XVI ст. Плоскирів отримав міський статус (магдебурзьке право), став центром староства, певний час мав замок і міські укріплення. Згодом був період занепаду міста (друга половина XVII ст.), згодом період відродження – з початку XVIII ст.

З давньої історії міста зберіглось не так багато джерел – переважно юридичні та фіскальні документи, фрагментарні згадки, загальний картографічний матеріал. Проте, жоден з документів XV-XVIII ст. не дає нам свідчень, що у Плоскирові були виокремлені вулиці чи площі, які би мали офіційні назви. Це цілком зрозуміло, адже протягом названих століть забудова велась здебільше хаотично, серед елементів міського простору можна було умовно виокремити лише частини міста – острів Кемпа або Старе Місто, Ринковий майдан, Єврейські квартали, Завалля, а також три шляхи, які підходили до Плоскирова з боку Кам'яця, Летичева та Старокостянтинова. Перші два у межах міста утворювали магістральні вулиці, які городяни називали так само, як шляхи.

Після приєднання Поділля до Російської імперії, місто з 1795 р. стало повітовим центром із новою назвою – Проскурів. Одразу після інкорпорації подільських земель нова влада розпочала освоєння краю. Перш за все були створені різноманітні експедиції та комісії, які зайнялись господарськими, адміністративними, територіальними та іншими справами. Серед іншого були складені карти, схеми, плани земель та населених пунктів.

У 1798 р. головним управлінням Генерального штабу був складений План повітового міста Проскурова. Інший план міста склав у 1800 р. пові-

товий землемір Дятлов. Ще один план початку XIX ст. зустрічаємо в роботі подільського губернського землеміра К. Екстера, який у 1801-1806 рр. працював над географічним, гідрографічним, топографічним та економічним описом Подільської губернії. Всі плани складені майже одночасно, отож є практично ідентичними. На них можна побачити, що у місці злиття Бугу та Плоскої був розташований острів. Причому Буг, перегороджений греблею трохи далі по течії, розливався тут, утворюючи став. Острів мав назву – Кемпа або Старе місто та мав щільну забудову (показана на планах 1798 р. та К. Екстера). Серед забудови острова виокремлюється “колишній старостинський двір”, де перебували адміністративні інституції, а також площа, на якій містився костюл Св. Анни. Від площі у східному напрямку йшла вулиця (нині – вул. Староміська), що з’єднувала острів з “материковою” частиною міста. Для зручного сполучення через Плоску був споруджений довгий міст, замість якого ближче до середини XIX ст. була насипана земляна гребля. “Материкова” частина на всіх планах обмежена позначенням земляних валів – залишків стародавніх міських укріплень, що зберігались принаймні до останньої чверті XIX ст. Ще з середини XVI ст., коли Плоскирів отримав міські права, тут почав формуватися торгово-ремісничий центр. В ньому осіли здебільше євреї-ремісники та торговці, які тікали на землі Поділля від нищівних релігійних війн, що вирували в Західній Європі. Вулиць у цій частині міста фактично не існувало, забудова була хаотичною, серед якої на планах виокремленні будівлі школи (синагоги) та православної церкви. Перед церквою був торговий майдан, який оточували дерев’яні та кам’яні лавки. Східна околиця міста проходила приблизно по лінії теперішньої вул. Соборної, а його південною межею було перехрестя поштових доріг на Летичів (її напрямок відповідає сучасній вул. Проскурівській) та на Кам’янець (нині – вул. Кам’янецька). На цьому перехресті позначене “казенное каменное строение, в сем казначейство”. Кам’янецька дорога проходила скрізь місто у північному напрямку, греблею перетинала Буг та йшла через село Заріччя вже як дорога на Старокостянтинів (на плані 1798 р. вона названа як дорога в Житомир і Старий Костянтинів).

Що стосується інших міських топонімів, то план 1800 р. фіксує назви двох вулиць міста – Поштова дорога на Летичів та Поштова дорога на Кам’янець. Уся забудова міста не мала чіткого розпланування, тому навіть ті вулиці та провулки, які можна умовно визначити за планом, не мали унормованих назв. Для розуміння забудови Проскурова початку XIX ст. додамо, що у 1806 р. в місті було 487 будинків, з яких лише один кам’яний, крамниць та лавок – 68 дерев’яних та 7 кам’яних, млинів – 2, греко-російська церква, католицька каплиця та дві єврейські школи (синагоги). Населення складало усього 2022 мешканців.

У 1822 р. місто постраждало від великої пожежі, що майже повністю знищила всі дерев'яні споруди Проскурова. Але, саме пожежа підштовхнула до повної перебудови та подальшої розбудови міста. У 1824 р. був затверджений генеральний план забудови Проскурова, розроблений подільським губернським землеміром В. Рудлицьким та петербурзьким архітектором В. Гесте.

Для складання плану була застосована популярна на той час прямокутно-променева структура планування. За нею місто отримало чіткий поділ на вулиці, вся міська територія була розбита на 31 квартал та 403 садибні ділянки. Була приблизно збережена структура старої частини міста, й разом з тим заплановане розширення міста у східному (вздовж Летичівської поштової дороги, нині – вул. Проскурівська) та південному (вздовж Кам'янецької дороги) напрямку. Ці східно-південні межі міста були окреслені напівкільцем бульвару (нині вул. Старобульварна – Європейська – Свободи) та ровом. Згідно плану центральними вулицями залишались вже згадувані поштові шляхи: на Летичів та на Кам'янець, разом з тим була визначена інша головна торгова площа міста – Хлібна (нині – квартал з кінотеатром та сквером ім. Шевченка) та прокладені всі основні вулиці центральної частини міста. Хоча на плані назви площ і вулиць (крім Хлібної та поштових шляхів) не вказані, але з архівних документів нам відомо, що окреслені генеральним планом вулиці до середини ХІХ ст. отримали назви: Соборна, Купецька (нині – Подільська), Дворянська (нині – Володимирська), Комерційна (нині – Грушевського), Велика Бузька (нині – Вайсера), Мала Бузька (нині – Набережна), Бульварна (нині – Гагаріна та частина Свободи) та інші. Поштова дорога на Летичів в межах міста отримала назву вулиця Олександрівська (на честь імператора Олександра І, який затвердив генеральний план 1824 р.), а поштова на Кам'янець – вулиця Кам'янецька. Також планом 1824 р. було виокремлено окремий квартал для відбудови згорілого у пожежі 1822 р. дерев'яного православного храму. На його місці у 1835-37 рр. збудували муровану соборну Різдво-Богородицьку церкву, біля якої сформувалась Соборна площа, яку здебільше називали Базарною – від розташованих на ній крамниць та місць, відведених для торгівлі.

Таким чином, у першій половині ХІХ ст. Проскурів вперше у своїй історії отримав генеральний план, за яким розпочалася регулярна забудова міста. Його реалізація заклала основу теперішньої центральної частини міста Хмельницького та визначила вектори формування міських вулиць на майбутні роки. Саме після затвердження генерального плану 1824 р. з'являються назви вулиць, провулків та майданів. Але тут слід знати, що офіційного унормування цих назв не відбулось. Офіційно Проскурів поділявся на квартали, кожен з яких мав відповідний номер. Отож, коли у

XIX ст. оформлялись документи на будівництво чи на купівлю-продаж землі або будинку, вказували номер кварталу та прізвище власника. Лише у окремих документах, як додаткову інформацію, вказували назви вулиць, які, ще раз підкреслимо, не були офіційно унормовані. Тому і траплялось, що для деяких вулиць побутувало декілька назв. Наприклад, центральна вулиця (нині – Проскурівська) ніби мала офіційну назву – Олександрівська, але у документах XIX ст. можна зустріти ще три найменування цієї вулиці – Шосейна, Барська, Летичівська.

У другій половині XIX ст. Проскурів поступово зростає, особливо після 1870 р., коли була введена в дію залізнична лінія Жмеринка – Проскурів – Волочиск, яка з'єднала місто з Києвом, Одесою, країнами Європи. Поява залізниці внесла свої корективи в архітектурно-планувальний розвиток міста: спорудження залізничної станції з вокзалом, розташованої на досить значній відстані від центру міста, спрямовувало територіальний розвиток Проскурова на схід, а в подальшому призвело до зростання всієї площі забудови. Був розроблений план розширення території міста в напрямку залізничної станції, за яким вулиця Олександрівська (нині – Проскурівська) була продовжена до вокзалу та в 1871 р. забрукована.

Важливим етапом у розвитку Проскурова стало затвердження у 1873 р. перспективного плану розвитку та урегулювання міста. Саме згідно цього плану органи міського самоврядування почали надавати землі під забудову.

У 1888 р. на замовлення Проскурівської міської думи землемір Подільської Палати державних маєностей В. Осецький складає новий перспективний план, за яким визначається подальші пріоритети у забудові міста – у східному напрямку (уздовж залізниці) прокладаються нові вулиці, поблизу станції Проскурів та за лінією залізниці розплановуються під забудову вільні землі (т. зв. Новий план №1 та №2), у південному напрямку (включно до передмістя Дубове) відводяться землі для військового відомства. Саме згідно Плану 1888 р. прокладено нові вулиці – Велика Вокзальна (нині – Шевченка), Мала Вокзальна або Глуха (нині – Пилипчука), Новобульварна (нині – Івана Франка), розплановані вулиці у передмісті Дубове та обох Нових планах.

Поява залізниці сприяла розвитку економіки, особливо наприкінці XIX ст. Стали до ладу великі промислові підприємства, місто стало найбільшим торговим центром Подільської губернії. Другий чинник, який сприяв бурхливому розвитку міста – розташування в Проскуріві військових частин та створення великої військової залоги, що було обумовлено вигідним стратегічним розташуванням міста поблизу державного кордону. Для потреб залоги наприкінці XIX – на початку XX ст. було споруджено два військових містечка (у передмісті Дубове та поблизу залізниці).

Отже, наприкінці XIX – на початку XX ст. значні зміни відбулися й в інших сферах життя міста. Місто забудовується цегляними будинками, вулиці вкриваються бруківкою, встановлюються газові ліхтарі, з'являються готелі, ресторани, відкриваються нові навчальні заклади, театр, бібліотека, прокладається телефонна мережа, з'являється електрика. Населення міста зросло майже у 5 разів (від 6930 мешканців у 1864 р., до 35771 – у 1909-му).

Разом із стрімким соціально-економічним розвитком на межі XIX – XX ст., формується міське середовище, забудова стає планомірною, витримуються вимоги до будівництва й оздоблення споруд, відбувається благоустрій вулиць – проїжджі частини вкривають бруківкою, влаштовують тротуари. Наприкінці XIX ст. за вулицями, провулками та майданами були нарешті офіційно закріплені назви, більшість з яких сформувались та використовувались здавна. Серед архівних документів, що зафіксував назви вулиць – план Проскурова 1907 р. Усього на той час в місті нараховувалось (дані на 1909 р.) 38 вулиць та провулків, з яких половина мала тверде покриття та тротуари, і лише шість були обсажені деревами.

Одночасно з офіційним затвердженням назв вулиць, міська влада намагалась позбутись ще однієї давньої проблеми – відсутності загально-вживаної нумерації будинків. Хоча її пробували запровадити у 1909-1910 роках, але звичною залишалася орієнтація за власниками будинків. Навіть офіційна адреса установ часто подавалася у формулюванні “навпроти будинку казначейства”, “у будинку Деревоеда”, “біля магазину Журавльових” тощо. Лише за доби Української революції 1917-1921 рр. орієнтація за нумерацією затвердилась.

Події Української революції 1917-1921 рр. слід відзначити окремо, адже Проскурів у той час відіграв роль важливого опорного пункту Української Народної Республіки (УНР). Тут в 1919-1920 рр. тричі перебував Уряд УНР та Директорія (березень, листопад 1919-го, червень 1920-го), деякий час знаходились головні військові сили УНР, зокрема підрозділи Січових Стрільців, Запорізького Корпусу, частини Української Галицької Армії. Саме під час першого перебування у Проскуріві Уряду УНР (6-21 березня 1919 р.), у місті відбулись урочистості до дня народження Тараса Шевченка та прийняте рішення перейменувати на честь Кобзаря вулицю Велику Вокзальну. Відзначимо, вул. Шевченка одна з небагатьох вулиць міста, яка зберігає свою назву вже майже століття.

З 18 листопада 1920 р. у місті була встановлена радянська влада. Перші роки радянської влади ознаменувались масовим перейменуванням вулиць – у 1920-х роках зникли з карти міста Кам'янецька, Олександрівська, Соборна, Купецька, Дворянська, Комерційна та багато інших назв. Натомість вулиці отримали назви на честь комуністичних ідеологів (К. Маркса, К.

Лібкнехта, Р. Люксембург та ін.), більшовицьких військових діячів (Котовського, Фрунзе та ін.), на згадку про військові та революційні події (25-го Жовтня, 30-ти загиблих, Червоноармійська, Червонофлотська та ін.), на честь місцевих революціонерів (Самусяка, Остаповича, Феленка, Речко та ін.)... Фактично радянізували майже 80% вулиць Проскурова. Наступні двадцять років, відповідно до пропагандистських цілей Комуністичної партії та уряду, вулиці міста продовжували перейменовувати, інколи по другому колу.

Тим часом Проскурів став важливим адміністративним центром регіону: у 1923–30 та 1935–37 роках – центр Проскурівської округи, з 1923-го – також однойменного району. З утворенням 22 вересня 1937 року Кам'янець-Подільської області став містом обласного підпорядкування, а з 15 березня 1941 року обласним центром.

Проте, більшість обласних установ так і не встигли переїхати до Проскурова, адже мирне життя перервала Друга світова війна – 8 липня 1941 р. нацистські війська окупували місто. Вже у серпні окупаційна влада ввела адміністративний поділ Кам'янець-Подільської області на 9 округ, серед яких була утворена Проскурівська округа. У Проскуріві була створена окружна та міська управи, головні посади у яких зайняли представники Організації Українських Націоналістів Андрія Мельника (ОУН-М). ОУНівці активно взялися до викоренення із всіх установ колишніх радянських діячів, розгорнули національно-патріотичну роботу, звернувши особливу увагу на питання українізації. Одним із перших кроків стала кампанія з дерадянізації топонімічної міської системи – були повернуті назви, що існували до 1921 р.

Проте, вже у 1942 р. нацисти розгорнули тиск на представників української влади. Багатьох членів ОУН звільнили з посад, чимало заарештували і розстріляли, а ті, що залишились, втратили будь-який вплив. Щодо перейменування вулиць, то слід додати – у роки окупації з'явився один німецький топонім – у січні 1943 р. центральна вулиця міста отримала ім'я найближчого соратника А. Гітлера – Германа Геринга (у день його 50-річчя) – Herman Göring Straße. Ймовірно ще одна вулиця Проскурова – Купецька (Карла Маркса, нині – Подільська) під час окупації мала німецьку назву – Єгер штрассе (Jäger Straße), яку отримала на честь вояків 1-ї гірської дивізії Едельвейс (1.Gebirgs-Division). Бійці цієї німецької дивізії, яких називали гірським єгерами (Gebirgsjäger), першими увійшли в місто 8 липня 1941 р. Про факт такого найменування вулиці свідчить фотографія 1941 р., на якій зафіксовано будинок з табличкою “Jäger Str”.

25 березня 1944 р. радянські війська 1-го Українського фронту визволили Проскурів від нацистських загарбників. З поверненням радянської влади було відновлено довоєнні назви топонімів, а після приєднання у

1946 р. до Проскурова приміських сіл Гречани та Заріччя, проведений переоблік вулиць міста та їх часткове перейменування.

У 1946 р. у Проскурові було зафіксовано рівно 100 вулиць та провулків, плюс 15 – у Заріччі та 25 – у Гречанах. Усього – 140 вулиць та провулків. На офіційному обліку не перебувало жодного майдану, площі, проспекту. У 1948 р. до цієї кількості додалось ще 20 новосформованих вулиць та провулків (у передмістях Ракове та Дубове, а також за Кам'янецьким переїздом).

Після повоєнного відновлення народного господарства, із 1950-х років починається розбудова фактично нового міста, яке 16 січня 1954 р. було перейменовано у Хмельницький. Розбудова міста у другій половині ХХ ст., як це було прийнято у СРСР, відбувалась планово. Ще 1952 р. Харківською філею державного інституту проектування міст “Діпромісто” розроблено проект планування міста, на основі якого у 1962 р. розробили проект Генерального плану розвитку міста. У середмісті був утворений головний майдан міста – площа Будинку Рад, який 1967 р. отримав назву – площа Леніна (нині – Майдан Незалежності). У 1960-х роках були закладені нові житлові масиви (Південно-Західний, Зарічанський, Ракове), приєднано до міста села Лезневе – все це значно розширило межі міста та збільшило число вулиць.

Так, у 1971 р. вулична мережа нараховувала 244 об'єкти – 130 вулиць, 1 проспект, 3 шосе, 96 провулків, 14 проїздів. З них лише 70 були заасфальтовані, 18 викладені бруківкою, а всі інші, тобто 156 – мали ґрунтове покриття. Загальна протяжність вуличної мережі складала 137,2 км. Крім того, у місті було визначено 5 площ – Леніна, Привокзальна, Держинського (поблизу школи №6), Чкалова (біля кінотеатру ім. Чкалова, нині – ім. Шевченка), Театральна (біля теперішньої філармонії). Проте, фактично існувало лише перші дві. Інші три площі так і залишились формальними утвореннями.

У повоєнні роки були наміри провести районування міста. Спочатку, у 1946 р. міська влада вийшла з пропозицією до Ради міністрів та Верховної Ради УРСР поділити Проскурів на два адміністративні райони – Жовтневий (північний захід та частина центру) та Заводський (південний схід та частина центру). Але, ця пропозиція не знайшла підтримки у верхах. Згодом вирішили зупинитись на поділу міста на мікрорайони. У 1960-х рр. під час новобудов умовно виокремили мікрорайони №1 – Зарічанський, №2 – Центральний та №3 – Південно-Західний. Нарешті, у 1975 р. місто отримало офіційний поділ на мікрорайони. Було створено 7 мікрорайонів – Центральний (центр – вул. 25-Жовтня,33), Південно-Західний (вул. Інститутська,12/1), Східний (пров. Тракторний,20), Заріччя (контора ЖЕК №4), Гречани (завод термопластавтоматів), Ракове (Будинок культури Ра-

дянської Армії) та ЖЕК №2 (вул. Гагаріна,9), затверджені положення Рад громадськості мікрорайонів. При поділі на мікрорайони здебільше враховували історичну топографію міста. Єдиний мікрорайон, що зазначений під назвою “ЖЕК №2” – був суто адміністративним утворенням. Фактично, це було декілька кварталів у центрі міста, в яких розміщувались урядові та партійні установи, а також житло партноменклатури.

Після приєднання до Хмельницького у 1981 р. сіл Ружична та Книжковці мережа вулиць міста збільшилась на 49 об’єктів. Зокрема додалися: у межах Ружичної – 26 вулиць і 4 провулки, у межах Книжковець – 13 вулиць, 4 провулки, 2 проїзди. Враховуючи таке значне збільшення території Хмельницького, у 1981 р. інститут “Діпромiсто” розробив новий Генеральний план міста, який був затверджений 1985 р. з терміном дії на 20 років. Саме згідно цього плану з 1988 р. розгорнулось будівництво великого житлового мікрорайону на північній околиці, який отримав назву Озерна.

Що стосується назв вулиць, то особливою оригінальністю та різноманіттям у радянські часи вони не вирізнялися. Їм давали здебільше “загальні” назви (на кшталт Комунарів, Радянська, Профспілкова, Будівельників, Індустріальна...) або імена відомих діячів комуністичного руху, воєначальників, Героїв Радянського Союзу, підпільників, керівників антифеодальної боротьби, письменників, вчених, діячів культури. Причому не всіх, а лише офіційно “дозволених” партійними органами. Для цього був складений та затверджений “зверху” перелік прізвищ, рекомендованих для найменування вулиць. На випадок, аби не назвали якусь вулицю не тим ім’ям. От й вийшло, що у будь-якому місті Радянського Союзу були вулиці Леніна, Кірова, Куйбишева, Свердлова, Дзержинського...

Це топонімічне радянське одноманіття змінилось після відновлення державності України у 1991 р. Хмельничани миттєво відреагували на проголошення незалежності та вже 28 серпня 1991 р. перейменували площу Леніна на Майдан Незалежності, а вулицю Дзержинського – на Свободи. Цього ж року та наступного 1992-го були змінені більшість прорадянських назв у місті – деяким вулицям повернули історичні назви (К. Лібкнехта – Соборна, Фрунзе – Кам’янецька та ін.), деяким надалі нові, основані на місцевому матеріалі (Леніна – Проскурівська, К. Маркса – Подільська, Радянська – Прибузька та ін.), деяким – імена видатних українців (Кірова – Володимирська, Р. Люксембург – Грушевського, Свердлова – І. Огієнка та ін.). Нажаль, розпочатий у 1991-92 рр. процес дерадянiзацiї не був завершений. Лише у 2014-18 рр. міська топоніміка нарешті позбулась радянсько-комуністичного спадку в назвах.

В умовах незалежної України, Хмельницький зберіг свій поступовий розвиток, особливо в будівництві. Спорудження великих промислових

об'єктів, яке домінувало у 1950–80-х рр. фактично припинилося. Проте, підтримуються високі темпи спорудження житла, за обсягами вводу якого Хмельницький посідає провідні позиції у державі. Зазначимо також, що від початку 1990-х рр. з'явилась стійка тенденція до масштабного індивідуального житлового будівництва. Цей напрямок був закріплений новим Генеральним планом міста з терміном дії до 2031 року, який затвердили 6 серпня 2008 р. рішенням 19-ї сесії Хмельницької міської ради №4. Так само як і попередні плани, він був розроблений інститутом “Діпромiсто”. Сприяє розбудові нових масивів індивідуальної забудови збільшення території міста, останнє з яких відбулось згідно постанови Верховної Ради України від 12.05.2011 р. №3349-VI. Територія Хмельницького була збільшена на 681 га, і складає тепер 9305 га.

Завдяки таким змінам відбувається майже щорічне поповнення міського простору новими вулицями, провулками, проїздами. Якщо на початок 1991 р. їх нараховувалось 307, у 2005 р. – 525, то на середину 2018 р. – 972.

Нормативною базою для існування та створення топонімів у місті Хмельницькому слугують два документи, які Хмельницька міська рада затвердила Рішенням 17-ї сесії №24 від 02.04.2008 р.: Положення про порядок найменування або перейменування площ, проспектів, вулиць, провулків, проїздів, скверів, бульварів, парків, розташованих на території міста Хмельницького та Положення про Реєстр площ, вулиць, провулків, проїздів, скверів, бульварів, парків, розташованих на території міста Хмельницького.

Таким чином, на середину 2018 р. у місті Хмельницькому нараховувалось 3 площі, 1 проспект, 369 вулиць, 192 провулки та 407 проїздів – усього 972 об'єкти. Інформацію про всі ці вулиці можна знайти у виданій у листопаді 2018 р. книжці: *Єсюнін С.М. Вулиці міста Хмельницького. Науково-популярне видання: Видання друге, перероблене, доповнене.* – Тернопіль: вид. Андріішин В.П., 2018. – 160 с.

Джерела та література:

1. Геометрический специальный план города Проскурова // Хмельницький обласний краєзнавчий музей. – Дк.7453.
2. Держархів Хмельницької обл., ф.227, оп.1, т.1, спр.1951.
3. Держархів Хмельницької обл., ф.р.1211, оп.1, спр.523, арк.28
4. Держархів Хмельницької обл., ф.р.1211, оп.6, спр.24, арк.81
5. Держархів Хмельницької обл., ф.р.1211, оп.6, спр.1212, арк.113-134
6. Держархів Хмельницької обл., ф.р.1211, оп.6, спр.1436, арк.175-176
7. Держархів Хмельницької обл., ф.р.1211, оп.6, спр.1503, арк.482
8. Держархів Хмельницької обл., ф.р.1211, оп.7, спр.259, арк.181
9. Єсюнін С. Вулиці міста Хмельницького. Історико-довідкове видання. – Тернопіль: видавець Андріішин В.П., 2005. – 122 с.

10. Єсюнін С.М. Вулиці міста Хмельницького. Науково-популярне видання: Видання друге, перероблене, доповнене. – Тернопіль: видавець Андрієшин В.П., 2018. – 160 с.
11. Єсюнін С.М. Міста Подільської губернії у другій половині XIX – на початку XX ст.: Монографія / С.М. Єсюнін. – Хмельницький: ФОП Мельник А.А., 2015. – 336 с., іл.
12. Єсюнін С.М. Плоскирів: давня історія. – Хмельницький, 2015. – 62 с.
13. План Подольской губернии уездного города Проскурова сочинен 1798 года // РГВИА, ф.846. «Планы городов Российской империи», альбом, 6 часть. – д.21528, л.82.
14. План города Проскурова 1824 года // Хмельницький обласний краєзнавчий музей. – Дк.5787.
15. Полное собрание законов Российской Империи. Собрание Первое. 1649-1825 г. / Под ред.: М.Сперанского. – Книга чертежей и рисунков (планы городов). – СПб., 1839. – 422 с.
16. Хмельницька міська рада. Рішення 17-ї сесії №24 від 02.04.2008 р.

*Іваневич Л.А.
м. Хмельницький*

КОСТЬ ШИРОЦЬКИЙ ПРО УКРАЇНСЬКУ ІНТЕРМЕДІЮ

У статті висвітлено внесок визначного подільського науковця, педагога, громадсько-політичного діяча, історика українського мистецтва та культури, етнографа Костя Широцького у дослідження української інтермедії. Вперше перевидано працю вченого “З недавнього минулого”.

Ключові слова: Кость Широцький, Поділля, історія, література, українська інтермедія, семінарія, духовенство.

Важливе місце в науково-педагогічному житті подільського історика, мистецтвознавця та етнографа Костя Широцького (1886-1919) займала участь у діяльності Наукового товариства ім. Т.Шевченка (Львів), яке в період головування українського історика й громадсько-політичного діяча Михайла Грушевського протягом 1894-1913 рр. зазнало найбільшого розквіту. Саме плідна співпраця молодого дослідника з відомими вітчизняними вченими Є.Сіцінським, І.Огієнком, М.Грушевським, І.Франком, С.Єфремовим, О.Лотоцьким, В.Дорошенком, В.Січинським та іншими мала великий вплив на формування історико-наукових поглядів і переконань К.Широцького. Зокрема, свого часу Михайло Сергійович всіляко сприяв публікації історичних, мистецтвознавчих і шевченкознавчих досліджень Костя Віталійовича у часописах „Записки НТШ” та „Літера-

турно-науковий вісник” [1]. У цілому Кость Широцький упродовж 1908-1918 рр. надрукував у „Записках” 7 праць, зокрема: „Надгробні хрести на Україні” (1908) [2], „З недавнього минулого” (1910) [3], „Сама собі в хаті господиня” (Картина Т. Шевченка)” (1911) [4], „Дещо з української творчости артиста-малюра Тропініна” (1911) [5], „Дзвін Сави Чалого” (1911) [6], „Документи про Т. Шевченка. З архіва С.Петербурзької Академії Художеств” (1917) [7], „Виньоля де-Пош. Памятка для артистів-архітектів, домовладик та мулярських майстрів” (1918) [8] і 12 статей-рецензій на наукові мистецтвознавчі дослідження Ф. Волкова [9], М. Покровського [10], Адарюкова [11], І. Грабаря [12], Н. Кондакова [13], Богатенка [14], О. Бобринського [15], В. Лукомського [16], Г. Лукомського [17], Н. Попова [18], В. Сулова [19] та ін. у рубриці „наукова хроніка” [20], а в „ЛНВ” – праці „Шевченкова наречена” (1911) [21], „На руїнах Бакоти” (1912) [22] та „Русалки” (Картина Т. Шевченка)” (1914) [23]. Також у „Записках” опубліковано 9 рецензій на його праці, а саме: 1 – І. Франка [24], 5 – В. Дорошенка [25] і 3 – невідомого критика [26], а в „ЛНВ” – 2 рецензії І. Крип’якевича [27]. Таке плідне співробітництво К. Широцького з відомими й популярними тоді часописами сприяло зростанню його авторитету серед наукового кола України, розширенню власного світогляду та отриманню нових фахових знань і досвіду науково-дослідницької роботи.

Маловідомою для сучасних науковців серед видрукованих у „Записках НТШ” праць Костя Широцького є історико-краєзнавча робота „З недавнього минулого” (1910). У ній вчений ґрунтовно проаналізував поширений серед подільського духовенства твір із староукраїнської літератури, написаний невідомим бурсаком семінарії або священником під назвою „Подольская Епархіальная містерія” та подав його в оригіналі. Кость Віталійович вказав на присутність у творі простонародного подільського діалекту без жодного натяку на літературну мову. Він відзначив виражений живий народний дух, котрий пронизував усю містерію, що свідчило про походження його автора з українського села. Зміст містерії нагадував тривіально-історичні й одночасно сучасні проблеми: непорозуміння народу з владою, розкривав дражливі теми патріархального життя, методи обдирання церквою власної пастви та безмежне народне терпіння. Наприклад, одна із сцен твору описувала патріотичне звернення кафедрального „протопопа” до народу у церкві із закликом жертвувати на церкву, яке закінчувалося словами: „бо лиш грошей потребую, щоб співати алілуя!” [3, с.158], що, на думку дослідника, свідчило про справжній зміст його промови та мету служіння церкві в цілому, що не так вже й рідко зустрічалося у реальності. Загалом, зауважував К. Широцький, містерія містила інтродукцію й сцени про негативні сторони діяльності кам’янецького та сільського духовенства. А остання сцена твору змальовувала одного з молодих дяків-неуків, котрі навчалися духовній

справі не серцем і розумом, а підлабузництвом, хабарами та доносами й сподівалися таким же чином зробити собі кар'єру. Саме таких священнослужителів учений вважав небезпечними людьми, котрі нівечили українську культуру та ганьбили духовний сан.

Історичний аналіз Костя Віталійовича Широцького української інтермедії на прикладі „Подільської Єпархіальної містерії” ще раз підкреслює чітке усвідомлення науковця необхідності для справжнього пізнання свого народу та його менталітету достеменного вивчення його історії й культури, яка творилася і плекалася в народному середовищі впродовж багатьох століть, передавалася від покоління до покоління, тісно пов'язана з історичним буттям, способом життя народу та виражена в матеріальній і духовній формах. Самовіддана науково-дослідницька, громадсько-політична, культурно-просвітницька та педагогічна діяльність К. Широцького на тлі дослідження історії й культури України варті уваги, аналізу, належної оцінки і наслідування сучасним поколінням.

Miscellanea.

З недавнього минулого.

В „Енеїді” Котляревського, першого репрезентанта нової української літератури, бачимо прегарну пародію на клясичну тему, хоч і не оригінальну, зате перейняту народнім духом.

Вихованець духовної школи, він в „Енеїді” своїй не кинув тої клясичної традиції, яка в тій школі жила й переходила від часів київської Могилянської колегії. Він взяв тему клясичну, одухотворивши її своїм знанем рідного краю, народу, його життя, змагань і кривд.

Майже тою самою дорогою йдуть й деякі літературні з'явища, що вишли з духовної школи, далеко пізнійше.

На них досі ще чується гнет клясичного виховання, видно останки тої київської своєрідної культури академічної, яка склалася була в нас до XIX віку, давши багатьох вчених і письменників. Тим і цікаві сі з'явпща: вони дають можливість міркувати про стійкість нашого історичного надбання, – про те яке було колись буйне наше жите, що аж досі здибаємо його парости.

Справді, у нас на Україні, не дивлячись на усякі перепони, не вгасає ні давній автономічний дух, зостається та сама стара організація побутового життя народнього, жие та сама традиція козацька й гайдамацька, той сам характер народньої творчости літературної й артистичної.

В штуці українській, в літературі се особливо можна прослідити, – а надто в літературі або штуці певної суспільної верстви. Змаганя й жите українського селянства, інтелігенції, духовенства, кожного з окрема майже ті самі тепер, що були задавна; особливо се помітно у формах життя зовнішнього.

Кажучи про се, маю на увазі літературну традицію такої, здасть ся, нестійної й забитої в своїх змаганнях верстви, як верства православного духовенства на Україні російській. Як не диво, а в осередку тому досі ще тримають ся особливости староукраїнського шкільного житя, церковного й родинного.

Духовна школа на російській Україні ще досі переживає мало не часи київської Академії – ще досі жиє там дух лицарства й противенства усяким утискам, а в купі з тим й старі форми літературної творчости, які виробила була усяка там псевдоклясична та схолястична наука.

В старовину, правда, українські бурсаки (дяки мандрівні, бакалярі, спудеї), як відомо, відгравали велику культурну роллю: двигали народній театр, літературу й науку. А тепер від того zostали ся лиш деякі незначні уломки.

Нинішня семінарська наука неприхильна до українства і його літератури, а й тут, в духовнім осередку часто з'являєть ся щось подібне до літературних течій, не теперішнього лиш письменства українського, а й давнього.

З старої української літератури в семінаріях зачіпають лиш Семена Полюцького, Еп. Славинецького й Прокоповича та почасти ще Барановича й Галятовського; — вчать переважно їх казання та полемічні твори й зовсім не торкають тодішньої української драми, віршів, й т. п. Одначе, коли треба щось писати „бурсакови”, з під пера його виходить не „акафіст”, як в котрого великоруського семінарського писаки, а українська інтермедія, вірша на товариша, діяльог, промова на начальство й т. д.

Оте перед нами один такий твір: „Подольская Епархіальная мистерія”.

Писав її по українському якийсь „бурсак” або священик, що безперечно не знав ні нової української літератури (у нього чисто народній подільський діалект без жадної примітки літературних слів), а ні української національної справи (в тім місці, де говорить за Толстого й Польдекока, утисків над Українцями не згадує — та й правду мовити тоді як зявив ся сей твір, перед 10 роками на Поділю жадного українського руху й не було). А все ж був він вірний своїм звязкам з духовною верствою й шкодою, а разом з тим і з селом, бо вляв в свій твір досить живий дух узятий від народу.

В народньому характері деяких уступів його „містерії”, в тій рідкій ріднійше симпатії й повазі до народньої терпеливости, не може бути, справді, ніяких сумнівів (думка його та, чому хлоп зрештою віддуваєть ся за всіх?).

Коди саме сей твір завив ся, нема на то певної дати. Памятаю, що років 10 тому він був досить поширений серед подільського духовенства й напевно з'явив ся після подій там описаних, себто після збудованя нової катедри в Камянічї й після оподаткованя церковних земель на Поділю. Все ж се стало ся років току з 20.

Скільки можна гадати, відносить ся він чб до єпископства Дмитрія (тоді будувала ся нова катедрa), чи – Іринає. що був нашим землячком, але сильним мракoбiсoм й до того хабарником.

Особи виведені в містерії пізнані майже всі. Висміяні-ж тут усякі негативні сторони єпархіяльного житя (продажність, погоня за нагородами, інтриги з сьондзами й т. п.), а головним чином система обдираня церквою своєї пастви.

В голові цілої машини стоїть „Сам” – архієрей з своєю консисторією. Він вертить перше колесо, яке само вже тручає багато звязаних з ним маленьких і більшеньких колісчаток.

Се та сама система консисторського здирства, за яку склала ся в духовенстві приказка: „Consistoria est obderatio porogum, diacogum, palamaogumque”.

Вся „містерія” має в собі десять розділів, що складають ся з інтродукції й поодиноких сцен на всякі дражливі теми парохіяльного житя, при чім інтродукцію й перших 5 розділів можна виділити в окрему частину, об’єднану спільним змістом, певною консеквентністю і сусідством кожного окремого уступу. Се будуть картини в діяльності власне самого духовенства камянецького й сільського: I піп з камянецького цвинтару, II катедральний протоєрей, III „Сам”, IV благочинний й V піп (простий). Далі йдуть самостійні сцени, представлені членами „управління свічної операції”, єпархіяльними політиками („засіданє єпархіяльних політиків, філософів і поетів), консисторією й, врешті, скачучим в надії на попівство дяком.

I. Зразу в суть діла вводять „Інтродукція”. Вона прив’язана до перших п’ятьох сцен. Дух ночі й дух дня, налякані якимось гармідером, питають один в другого й пояснюють собі „хто се так голосить й чиї то простягли ся, ніби хочуть щось вхопити, такі здоровецькі руки?” Духи вгадують, що то руки камянецького духовенства, яке „на боже” просить гроший.

Справді, далі один за другим промовляють й жебрають гроший: „піп з цвинтару”, „катедральний протопоп”, архієрей, благочинний й т. д.

II. Вперед чути „попа з камянецького цвинтару”. Він говорить дуже солоденько, жалібно плачучи при думці, що його доходні могили з поважними людьми розривають ся свинями й толочать ся псами. Просить з тим всіх Подолян загородити могили своїх панів, купців та чиновників. Осміяна тут подія стала ся перед сим коло 20 років, коди мур коло камянецького цвинтару клав ся справді не на мійські гроші, а на вимушені жертви всього подільського населення.

III. Далі виступає катедральний протопоп. Він стоїть в церкві над великою карнавкою й з патріотичним запалом голосить на всю губу, запрошуючи Подолян підтримати чудовного образа, при чім закриваєть ся він патріотизмом – потребою витримати конкуренцію з Ляхами:

*„Най поляки не говорат,
Що в нас люди святих морат.
Най не кажут польські пани,
Що святі в них краще вбрані”.*

На ділі керує протопопом інший патріотизм: самовдоволене, егоїзм й гордість.

Замість образу має вбрати ся сам протопоп, й ситий буде кпити над ксьондзами,

*„Бо лиш гроший потрібую,
Щоб співають алилу!”*

цинічно закінчує він свою промову. Тут, як оповідають, виведений один не так давно зміщений за всякі „добрі діла” кацап-протопоп, що тримав в своїх руках архієреїв й тероризував всю єпархію.

За катедральним настоятелем чути й самого архієрея, він, як водить ся, починає з божого благословенства, але лиш благочинним і попам; далі співає стару пісню: хоч нова катедра вже готова, але ще не помальована його власна церква, а він сам ще не вдягнув ся в золоті ризи – тому він так розпинаєть ся описуючи свою бідність. Благословляє ж і просить жертв не в самих Подолян, а в священників через те, що їм „зручно людей підмовляти й що неділі й що свята”.

*„Хто більше грошій наморочит,
нідбадьорує їх владика,
По службі вище той підскочат.
Для кого мила камилавка,
Нехай той ссе люднй як пявка.
Хто має до хреста охоту —
Приймайтесь зараз за роботу!”*

Характерний тут опис обдертої церкви, облущених образів й т. д. Він чисто народній, який здибаємо між іншим у Руданського в листі бідних селян до владики.

V. На заклик архієрея першим відзиваєть ся благочинний. Він аж трусить ся, так поспішає вчинити волю свого владики й добродія. Зібравши на з'їзд підвладних йому отців свого округу, він застрашує їх каверзами й доносами й каже присилати по 20 рублів грошей та без усяких розмов, бо він хоче хреста, камилавки й дяки.

Теж і сей опис справедливий і правдоподібний, бо сим способом не одну тисячу карбованців витягають духовні зверхники з кишень своєї пастви.

VI. Нещасний сільський священник тим наляканий в неділю говорить вже до парафіян казань. Він такий приривчаєний до подібних сьому наказів й відсиланя усяких невольних жертв, що говорить свою мову дрі-

маючи, але все ж слово робить своє вражінє й хрещені, не хотячи нічого давати, втікають з церкви – тріщать аж одвірки й кріпкі хлопські кістки.

Староста хмурий сповняє свій обовязок і звонить звоником, закликаючи до жертв, десь падає від утікаючої юрби церковна хоругва...

Се все викликає сміх автора й він до речі виводить тут дяка, який співає йорданську пісню про утікаюче море.

Дяк по традиції представляє тут кумедну сторону всього розглянутого епізоду. На сім кінець першої частини містерії.

VII. Далі йде цілком закінчена сценка: „члени управління свічної операції”.

Тут теж здирство. Щоб мати свої гроші й висвободити ся від податків, для того духовенство заклало на Поділю свій завод свічок, але він попав в руки адміністрації, яка не дуже церемонить ся з своєю братією й з хрещеним міром.

Члени операції гнівають ся, що вироби їх не йдуть, й вони дурно лиш позаляпували собі воском голови й бороди. Радять ся, що робити й нарешті, нагрожуючи здоровенними брацькими свічками, постановляють налякати духовенство, поклавши йому на увагу, що „віра без свічок мертва”.

Щоб заводські свічки ліпше йшли, не шкода знищити й цілий народній промисл: най більше не буде саморобних суківок та офірок, а ліпше най за безцін вертають вони до заводу, а він їх позолотить тай дорожше продасть. Най лиш священники спонукують до того християн, щоб купували ті свічки.

*„Кожен, чи він здоров чи слабує,
Най завше свічечку купує.
Чи жінка родить чи кобила,
Варт щоб свічечка горіла!”*

Варт щоб вона горіла при громі, при вітрі, снігу, дощі, сонцю, смутку й ярости! Кінчає так:

*„Про нас хоч і на ярмарок (свічки) несить,
А нам лиш гроші перешліть.
Бо поки там дійдем до неба,
А нам тут зараз гроший треба”.*

VIII. „Засіданє епархіяльних політиків, філософів і поетів” теж цілком самостійний розділ в містерії, як і два дальші до самого кінця.

Висміяні отут ті самі глибокодумні політики, що тепер вимагають, аби всі священники були в чорній сотні й ворожі до українства. Переконана їхні куповані, їх одухотворює не Атена, а продажний Жид.

Сей, відомий за часів архієрейства Іринєя подільського, Жид роздавав священницькі парафії за гроші й вигадував усякі інші доходи¹.

1 Від нього орган духовенства: “Епархіяльныя Ведомости” названий тут пархатим.

Запродані й затуманені охотою до наживи виведені тут „політики” раді були б тримати підвладну їм масу у темі й через те обурюють ся навіть тим, що священники передплачують чорну газету „Светь”, бо „мать благочестия не светъ, а неведение”, охоче сказав би такий політик. Одии з політиків – рябий підсвинок – ах трусить ся згадуючи, що священники вже ліберали.

Про українську справу підсвинок не вгадує й то значить, що автор з нею був незнаємий.

IX. Консисторія виведена як раз правдоподібно. Вона й на ділі така як тут: сидить на купах паперу – бюрократка, прославлена хабарництвом та „крючкотворством”. Шукає завше, де що здерти й встановляє нарешті, регочучись, податок на церковні землі.

Хоч і зовуть консисторію хабарницею й мішають її з багном, свої постанови й діла робить вона, без задньої думки й сама признаєть ся, що їй „треба тютюну, пива й вина й всякий новий дохід, на зразок описаного податку „лиш проба — чи доброго має живота й зуби”.

Як відомо, проба вийшла доброю й податок, що був введений на три роки, триває незмінно вже років з 20.

X. Кінець містерії смішливий, там виступає дяк-неук. Се не тип тих старих дяків, що могли відгравати деяку культурну роллю, а молоде сміття, що виховують його нині архієреї для догляду за духовенством й для чорносотенної пропаганди на селах. Такий дяк завше має надію на настотельства в парафії: йому допоможуть в тім підлизуванє, доноси, а ні – то гроші. Се тим лекше, що кандидатів на парафії не вистарчає а консисторії гроший лиш давай. Знаючи се, дяк скаче телям: він трохи вміє часослова, псалтиру – то вже напевно буде богословом, а з грішми то й протопопом.

Тепер таких священників на Україні чим раз стає більше й буде, значить, скоро то саме, що було у вв. XIV—XVII у Москві, де духовенство пробувало в такій невіжі, що навіть не вміло читати.

Радість дяка передана словами народньої пісні.

Текст подаю, не справляючи нічого, крім правописи.

„Подольская Епархіальная Мистерія”.

Інтродукція.

Дух ночі (зляканим голосом):

Чуєш, чуєш ? Що се значе?

Хто там стогне, хто там плаче?

Хто там тяжко так здихає.

Та все руки простягає,

Ніби ними що хапає?

Які руки здоровецькі!

*Се не попи камянецькі?
Дух дня (з зневагою):
Вони, вони! Знов вже може
Гроші жебрають на божже.
Вони завше так голосять.,
Як на божже гроші просять.
(Духи пропадають).*

I. Піп з камянецького цвинтару (тихо та солодко):

*В Камянці свині по цвинтарі бродять,
Пси на могилах по ночах заводять.
Ходять по плитах з мармуру,
Бо кругом цвинтару бракне нам муру.
Тут же поховані люди шановні:
Як не чиновник, то пан і купець;
Всі монументи над ними куштовні
Кождий варт гроший корець.
Всяка могла дохід дає нам...
Як же дозволити свиням та псам
Місце святе так псувати
Рити, паскудити, мняти?
Добрі християни зо всеї губернії!
Ви хоч самі і голодні й мізерні,
Но за то є вас доволі, як псів.
Огородіть нам могили панів —
Наших шановних дохідних вмерців!
Зробіте ви діло добре, святе,
Ми вам подякуєм щиро за те.*

II. Катедральний протоерей (показує з патріотичним жаром на велику карнавку):

*Сюди! Сюди! В храм соборний!
Ось є образ чудотворний!
Він ратує нас від смерти,
Але сам стоїть обдертий,
Як святий турецький...
Люди камянецькі!
І ви добрі християни,
Православні Подоляни!
Зносьте гроші нам проворно
На наш образ чудотворний.
Полатайте святі діри,*

*Не цурайтесь свої віри!
Серце є в вас, ми се знаєш,
Та ми серця не приймєм.
Ви собі його тримайте,
А нам тільки гроші давайте,
Та святих нам полатайте,
Най „поляки» не говорять,
Що в нас люди святих морать.
Най не кажуть польські пани,
Що святи в них краще вбрані,
Най не кажуть, що ксьондзам
Дають більше, ніж ви нам
А за то наш образ буде
Більше ще творити чуда:
Я вберу ся, буду ситий,
Над ксьондзами буду кпिति.
Не знесе їх віра того;
Я-ж прославлю Бога свого,
Бо лиш гроший потрібую,
Щоб співати „аллилу»”!
(Кидає в карнавку для прикладу два трояки).*

III. „Сам” (поважно):

*Благословеніє Боже вам:
Всім благочинним і попам!
Най буде з вами ласка неба!
Мені на церкву гроший треба;
Бо запорошила ся вона,
Зчорніла всяка в ній стіна.
Підлога згнила і ослизла,
А фарба на святих облізла
Там ніг нема, там рукава,
Там злуцилась вся голова,
Де Николай, Варвара де,
Ніхто тепер вже не знайде!
Нема вже й навіть Духа свята.
А церква наша не багата:
Було з пять тисяч, но за них
Купили ризів золотих,
Щоб я на службу в них вдягав ся,
Та перед миром величав ся.*

*Що діти тепер, не внаю.
На вас я тільки уповаю...
Ви вже собор той підновили,
Грішно, щоб нас ви так лишили.
Зачніть же гроші й нам вбирати:
Людей вам зручно підмовляти
І що неділі і що свята.
Хто гроший більше наморочить,
По службі вище той підскачить,
Для кого мила камилавка,
Нехай той ссе людей як п'явка.
Хто має до хреста охоту,
Приймайтесь зараз за роботу! (Зникає).*

IV. Благочинний (прутко, аж руки трясуться):

*Отці мого округи! Гроші!
По дваццять рублів присилайте!
А хто не пришло, то доносив
І каверзів всяких чекайте:
Я хочу треста, камилавки і вдяки.
Нехай памятає се всякий!
А хто з вас посміє не дати,
Дано мені право писати.*

V. Піп (дрімаюча говорить казання):

*Во імя Отця, во імя Сина і Духа!
Нащурте но пильно ви вуха
Та слухайте добре, хрещені!
Полізьте потрохи в кишені!
Мені "предписание" недавно прислали,
Щоб ви мені гроший на боже зібрали,
Там в Кам'яній церкву владиці малюють
І дуже багато гроший потребують.
Там образ в соборі такі чудеса творить,
Що далі вже сам до людей заговорить.
По кілька рублів йому треба зложити,
Щоби всіх соборних попів наситити.
Той образ обдер ся, ляхи його гудить.
Там цвинтар собаки жидівські паскудять.
Таж всі такі бідні, нещасні, обдерті
А треба до того й ксьондзам носи втерти,*

*Щоб не казали, що віра їх краща,
Що в них Матір Божя чудовна багатша.
Скидайте ж гроші, хрещені! Амінь.*

А де той там староста?

Староста (хмуро):

Зараз! Дзінь, дзінь, дзінь.

(Хрещені вишнурковують ся з церква і дручають на себе хореньгву).

Дяк (співає):

„Море виде и побеже.

Иорданъ возврати ся вспяť.

Что ти море яко побігло

Єси?... Й так далі.

(В дверех суматоха: когось придушують, так аж одвірок тріщить).

VI. Члени „Управління свічної операції”. (Стривожені. Голови й бороди в них обліпляні воском, як у пчіл. В руках у них огарки забруканих брацьких свічок). Один з них з серцем:

Се вже чорт знає, що таке:

Ми літим день і ніч свічки,

Льохи всі ними завалили,

А ті попи щоб показались:

Так мало світять їх в церквах та хатах.

Що просто страх!...

Що зо свічками сими буде,

Як в нас їх не розкуплять люди?

І на що ті попи живють,

Коли свічок не продають?!...

Другий:

Ну що ж! То тре щось їм казати —

Та тре по людськи налякати!

(Всі махають брацькими огарками і з жаром кричать:)

Попи! Ви певно вже забули,

Що віра мертва без свічок.

Щоб сього більше ми не чули.

Щоб нам не було „офірок”,

Ні тих огидних „саківок”!

Щоб ви свічок в святих не крали,

Та скільки раз не продавали

Їдної свічки й не стинали

Гнотів обірваних! Бо в нас

Найдеť ся кара й для вас.

Свічок „суківок” не приймайте.
Як хто засвітить, поломайте
Та нам за безцінок присилайте:
Ми їх обчистим, позолотим
І возьмем з вас дорожче потім.
Чим вийде в церкві свічок більше
Для нас то буде привільніще.
Навчайте своїх парафіян,
Як вам велить ваш сан,
Що гріх приходить тим во храм,
Хто свічки не купує там;
Що Бог без свічки ні постів
Не прийме їх, ні молитвів.
Нехай вони собі хоть плачуть;
Він не почує й не побачить.
Чи хто здоров, чи хто слабує,
Най завше свічечку купує.
Чи жінка родить, чи кобила
Все варт, щоб свічечка горіла.
Чи грім гремить, чи вітер віє
Чи сніг, чи дощ, чи сонце гріє,
Чи хто сумує, чи казить ся,
Най завше світло в них блищить ся.
Де світло, там ангели сходять,
Від світла і чорти заводять.
Одних ви пеклом налякайте,
Блаженство другим обіщайте
Тай що там хочете, кажіть,
Но в нас свічки лиші заберіть
Ми все одно вам їх прислати
Повинні. Де нам їх давати?
А ви про нас хоч їх поїжте,
Байдуже, хоч ся там поріжте,
Про нас й на ярмарок несіть,
А нам лиш гроші перешиліть.
Бо поки там дійдем до неба,
А нам тут зараз гроший треба.

VII. Засідане Епархіяльних політиків, філософів і поетів.
(Замість Афіни швендаєть ся якийсь жид. Одалеки сидить важна пер-
сона). Рабий підсвинок (біле з чорним — читає реферат):

„Многія тя книги въ неистовство прелагають:

Невіденіе естъ мать благочестія”.

Колись був вік благочестивий:

Піп не читав ні тої „Ниви”,

Ні того „Світу”, а тепер

Дух благочестія завмер.

Попи почали — страх казати —

Всіляки книги все читати.

Вони — шепнула нам сорока —

Читають навіть „Поль-де-Кока”,

Межи попами — нам казали —

Завелись вже і ліберали:

Над „часословомъ” позіхають,

Чуть писків не пороздирають,

Книжки духовні не читають

Подольські-ж „Епархіали”

Вони пархатими прозвали

Їм докучила „Псалтира”

Давай їм Данта і Шекспіра,

А то і самого Толстого.

(Трусить ся буцім від страху.)

Нема в їх душах ніц святого,

Но що найгірше нас лякає,

То то, що в них страху чорт має.

Нема смиренія так як перше,

Всі ходять, голову задерши;

Нас критикують і кленуть,

А то по просту к чорту шлють.

І се попи! Се „соль землі”.

От що зробили книги злі,

І ті газети та журнали.

Бодай їх вже чорти читали!

Спинити треба дух сей вражий.

Що „Засіданє” на се скаже?

(Крутить хвостиком, сходить з катедри й чухаєть ся до стіни).

VIII. Консисто́рія („для блага епархіи” садить на купах паперу і вишукує собі нові статі доходу). Діловим тоном:

Всі люди консисторію лають

Хабарницею називають, —

Встидом Епархіи і злом,

*А часом і таким багном,
Куди не варт і заглядати,
Хто хоче душу чисту мати.
А ми ведем святі діла,
Щоби спархія цвіла.
Попів ми вічне доглядаєм
Та де лиш можна обдераєм,
Щоб в них смиренне не пропало
А в нас щоб було завше сало,
Тютюн, та пиво, та вино...
Яке ж ми зло? Яке багно?
Щоб всі діла свої сповняти,
З попів нам варт гроші брати
Та Бог там з ними. Ми попів
Не рушим більше. Ми з попів
Возьмем лиш трошки. Ей попи!
Най будуть ваші всі снопи
З горба і з поля і з долини,
А ми возьмем лиш з десятини.
По шість копійок. Так для пруби
Чи добрий в нас живіт та зуби.
Но щоби не було замороки,
Давайте зразу лиш три роки.
Як гроші в пользу нам підуть,
Як нас вони не розіпнуть,
Як не заріжуть коло пупа,
То значть добра була пруба.
І вже щоб вас більше не тягати
Ми завше будемо з поля брати.
(Пишуть указ і регочуть ся).*

IX. Дяк (читає: диякон Вирвихвіст видержав „испытаніє въ знаніи того, що треба знати священнику”. Зриваєть ся, танцює і співає:)

*Не тре більше нам науки,
Щоб дяк зразу став попом!
Най лиш має повні руки,
Та най повзає вужом.
Скачїть дяки як телята,
Що діждались свого свята
Знаю трошки я „Псалтиру”,
Знаю трохи „Часослов”,*

*На молитви дай всім щиро
Та й я буду богослов...'
Щоб співати: „паки й паки”,
Душу б дяк відав би всякий.
Ой продам я гуси й свині
Ой продам я і телят.
Продам шматя з господині
Назбираю грошенят.
Та в Камянець потаскаю
Свого щастя попитаю.'
Ой там, кажуть, серед міста
Богословію продають:
Щоб мозок мав хоч з тіста
З грішми дурня таж приймуть.
Підеш туди остолопом,
А вернеш ся протопопом. **

Подав *Кость Широцький*.

* збережено мову оригіналу

Джерела та література:

1. Прокопчук В. Краєзнавство на Поділлі: історія і сучасність / В. Прокопчук. – К. : Рідний край, 1995. – С. 58-59.
2. Широцький К. Надгробні хрести на Україні / К. Широцький // ЗНТШ. – Львів, 1908. – Т. LXXXII. – Кн. II. – С. 10-29 + 6 карт.
3. Широцький К. З недавнього минулого / К. Широцький // ЗНТШ. – Львів, 1910. – Т. XCV. – Кн. III. – С. 155-169.
4. Широцький К. „Сама собі в хаті господина” (Картина Т. Шевченка) / К. Широцький // ЗНТШ. – Львів, 1911. – Т. CI. – Кн. I. – С. 101-108.
5. Широцький К. Дещо з української творчости артиста-маляра Тропініна / К. Широцький // ЗНТШ. – Львів, 1911. – Т. CIII. – Кн. III. – С. 98-112.
6. Широцький К. Дзвін Сави Чалого / К. Широцький // ЗНТШ. – Львів, 1911. – Т. CIV. – Кн. IV. – С. 174-176.
7. Широцький К. Документи про Т. Шевченка. З архіва С.Петербурзької Академії Художеств / К. Широцький // ЗНТШ. – Львів, 1917. – Т. CXIX-CXX. – С. 59-76.
8. Виньоля де-Пош. Памятка для артистів-архитектів, домовладик та мулярських майстрів: Переклад К. Широцького. – К. : Друкар, 1918. – 55 с. + 54 табл.
9. Рец. К. Широцького на: Волковъ Ф. Старинныя деревянныя церкви на Волыни // ЗНТШ. – Львів, 1910. – Т. XCVII. – С. 194-197.

10. Рец. К. Широцького на: Покровский М. Церковно-археологический музей Санкт-Петербургской Духовной Академіи 1879-1909 г. // ЗНТШ. – Львів, 1910. – Т. ХСVII. – Кн. V. – С. 191-193.
11. Рец. К. Широцького на: Адарюковъ. Добавленія и исправленія къ подробному словарю русскихъ гравированныхъ портретовъ Д.А. Ровинскаго // ЗНТШ. – Львів, 1911. – Т. CIV. – Кн. IV. – С. 203.
12. Рец. К. Широцького на: Грабарь И. Исторія русскаго искусства // ЗНТШ. – Львів, 1911. – Т. CI. – Кн. I. – С. 162-163.
13. Рец. К. Широцького на: Кондаков Н. Иконографія Богоматери. Связь греческой и русской иконописи съ итальянскою живописью ранняго Возрожденія // ЗНТШ. – Львів, 1911. – Т. CI. – С. 161-162.
14. Рец. К. Широцького на: Богатенко. Черты нравственного символизма въ русской иконографии XVIII-XIX в. // ЗНТШ. – Львів, 1911. – Т. CV. – С. 207.
15. Рец. К. Широцького на: Бобринскій А. Народныя русскія деревянныя изделия. (Предметы домашніе, хозяйственныя и отчасти церковнаго обихода) // ЗНТШ. – Львів, 1912. – Т. CX. – Кн. IV. – С. 204.
16. Рец. К. Широцького на: Лукомскій В. О геральдическомъ художестве въ Россіи // ЗНТШ. – Львів, 1912. – Т. CXI. – Кн. V. – С. 174-175.
17. Рец. К. Широцького на: Лукомскій Г. О прошломъ и современномъ состояніи провинціальной художественной архитектуры въ Россіи // ЗНТШ. – Львів, 1912. – Т. CXII. – Кн. VI. – С. 196-198.
18. Рец. К. Широцького на: Миниатюры греческаго минологія XI века. Описание рукописи Н. Попова // ЗНТШ. – Львів, 1912. – Т. CXI. – Кн. V. – С. 170-171.
19. Рец. К. Широцького на: Церковь Успенія Пресв. Богородицы въ селе Волотовъ близъ Новгорода, построенная до 1352 г. По обмерамъ и рисункамъ академика архитектуры В.В. Суслова // ЗНТШ. – Львів, 1912. – Т. CXI. – Кн. V. – С. 171.
20. Рец. К. Широцького на: Московский Публичный Румянцевскій музей. Каталогъ картинной галлерей // ЗНТШ. – Львів, 1911. – Т. CV. – С. 207-208.
21. Широцький К. Шевченкова наречена / К. Широцький // ЛНВ. – К., 1911. – Кн. II. – С. 275-289.
22. Широцький К. На руїнах Бакоти / К. Широцький // ЛНВ. – К., 1912. – Кн. I. – С. 71-80.
23. Широцький К. „Русалки”. (Картина Т. Шевченка) / К. Широцький // ЛНВ. – К., 1914. – Кн. II. – С. 282-287.
24. Рец. І. Франка на: Широцький К. Ифіка ієрополітика // ЗНТШ. – Львів, 1918. – Т. XXII.
25. Рец. „В. Д.” на: Широцький К. Де що з української іконографії // ЗНТШ. – Львів, 1912. – Т. CX. – С. 205; Рец. „В. Д.” на: Широцький К. Деякі портрети роблені Т. Шевченком // Там само. – С. 206; Рец. „В. Д.” на: Широцький К. Могила й смерть в картинах Т. Шевченка // Там само; Рец. „В. Д.” на: Широцький К. Заняття Т. Шевченка старовиною // Там

- само; Рец. „В.Д.” на: Широцький К. Ілюстратори творів Т. Шевченка // Там само. – Т. СХІ. – Кн. V. – С. 180.
26. Рец. на: Широцький К. Наукові змагання нашої академічної молоді в Петербурзі // ЗНТШ. – Львів, 1910. – Т. ХСVІ. – Кн. IV. – С. 234; Рец. на: Широцький К. Шевченкова наречена // ЗНТШ. – Львів, 1911. – Т. СV. – С. 235; Рец. на: Широцький К. Український національний колір // ЗНТШ. – Львів, 1911. – Т. СV. – С. 210.
27. Рец. І. Крип'якевича на: Широцький К. Дещо з української творчости артиста-маляра Тропініна // ЛНВ. – К., 1911. – Т. 55. – Кн. ІХ. – С. 433; Рец. І. Крип'якевича на: Широцький К. „Сама собі в хаті господиня” (Картина Т. Шевченка) // ЛНВ. – К., 1911. – Т. 54. – С. 533.

Кабачинський М.І.

м. Хмельницький

Стельмащук Л.О.

сmt. Білогір'я

Стельмащук Д.О.

сmt. Білогір'я

21-й ЯМПІЛЬСЬКИЙ ПРИКОРДОННИЙ ЗАГІН (1924-1940 рр.): ІСТОРІЯ В ОСОБАХ

У статті досліджується службово-бойова діяльність командирів і видатних військовослужбовців 21-го Ямпільського прикордонного загону, котрі здійснювали охорону ділянки державного кордону СРСР на Ляховеччині (сучасна Білогірщина) протягом 1924-1940 років.

Ключові слова: Ямпільський прикордонний загін, державний кордон, Ляховеччина, службово-бойова діяльність, командир, військовослужбовець.

Хмельниччина – один з важливих адміністративних регіонів України, волею історичних обставин протягом віків була однією із головних прикордонних арен України, виступаючи форпостом її південно-західних рубежів. І в 20-30 роках ХХ ст. цей край продовжував залишатись зі статусом прикордонного, на теренах якого розташовувалось п'ять радянських прикордонних загонів, завданням яких була охорона кордонів СРСР з Польщею та Румунією: Славутський, Ямпільський, Волочиський, Кам'янець-Подільський, Могилів-Подільський.

Білогірщина прикордонна – це ділянка державного кордону СРСР, котру охороняв 21-й Ямпільський прикордонний загін (далі – прикз).

Актуальність дослідження визначається тим, що серед сучасних проблем України одна з пріоритетних – збереження цілісності державної території й недоторканності кордонів. Відповідь на це питання можна шукати в багатьох джерелах, але найбільш інформативним з них є вітчизняна історія. Зокрема відомо, що протягом 20-30 рр. XX ст. прикордонні війська СРСР в досить складних умовах вибудували досконалу систему охорони державного кордону, завдяки якій радянський кордон назавжди залишився символом “залізної завіси”. Але, якщо у міжнародних відносинах таке явище має негативний характер, то в питаннях конкретно прикордонних не все так однозначно. Адже чи не хотіли б ми сьогодні, щоб наш кордон з Російською Федерацією став нездоланною стіною? Більше того, ми вже її споруджуємо.

Безпосередніми учасниками виконання завдань з розбудови й охорони державного кордону на ділянці відповідальності 21-го Ямпільського прикз були його командири та військовослужбовці. Через специфічність та утаємниченість відомства, в структурі якого вони служили, їхня службово-бойова діяльність досьогодні є маловідомою сторінкою української історії. Отже для вчених та дослідників вивчення службово-бойової діяльності ямпільських прикордонників має наукове й пізнавальне, а для персоналу ДПСУ ще й прикладне значення.

Це дослідження є продовженням роботи “Діяльність Ямпільського прикордонного загону на території Ляховеччини у 1924-1939 рр.” [1]. Його здійснили д.і.н., професор М. Кабачинський, який має в своєму доробку вже більше сотні різнопланових наукових праць з питань історії прикордонної варті України [2, 3], а також Л. Стельмашук, вчителька історії Великоборовицької ЗОШ I – III ступенів [1] і Д. Стельмашук учениця 11 класу цієї ж школи [1].

Дослідження у галузі історичної біографістики потребують залучення широкої історіографічної та джерельної бази, тож у своїй роботі автори послуговувались працями А. Каленської [4-6], І. Кадука [7], І. Куриленко [8], А. Чугунова [9], В. Олуйка та І. Стасюка [10], публікаціями В. Шептицького на сторінка Білогірської газети “Радянське село” за 1977-1979 роки [11-18] та ін.

Надзвичайно інформативними для цього дослідження виявилися Інтернет-ресурси. Так, саме працюючи з ними нам вдалось знайти інформацію про військовослужбовців які служили в Ямпільському прикз, біографічні описи колишніх прикордонників. Це електронні книги С. Штутмана [20], Л. Спаткая [21] та Ю. Ржавцева [22]; Інтернет-форуми [23-26]; Інтернет-сайти [27-38].

Документальне підтвердження своїм положенням автори знайшли працюючи з фондами Державного архіву Хмельницької області (далі –

ДАХМО) [39; 40], Архіву Служби безпеки України у Хмельницькій області [41], з документальними фондами історико-краєзнавчих музеїв: Білогірського [42] і Ямпільського [43], а також кількох загальноосвітніх шкіл [44-48].

Суттєвим джерелом збору інформації також стали свідчення очевидців тих подій. Під час написання роботи було опитано понад двадцять респондентів, і дехто ще й досі не забув як добрі, так і погані справи прикордонників [49].

Загалом робота з джерелами засвідчила, що аналіз службово-бойової діяльності командирів і військовослужбовців 21-го прикз досі не проводився.

Метою роботи є дослідження службово-бойової діяльності командирів і видатних військовослужбовців 21-го Ямпільського прикордонного загону, котрі здійснювали охорону ділянки державного кордону СРСР на Ляховеччині (сучасна Білогірщина) протягом 1924-1940 років.

У 1920 році московські ставленики остаточно захопили Україну, встановивши так звану Українську Соціалістичну Радянську Республіку (УСРР, з 1937 р. – УРСР). Як і в кожній державі, одним з першочергових її завдань стало визначення кордонів та організація їхньої охорони.

Щодо ділянки державного кордону, яка входить в територіальні межі нашого дослідження, то вона була визначена відповідно до положень Ризького мирного договору від 18 березня 1921 р. змішаною Російсько-Українсько-Білорусько-Польською прикордонною комісією у липні 1922 р. [2, с. 256]

Не одразу були організовані й прикордонні формування. Так, спочатку охорона державного кордону покладалась на регулярні військові частини Червоної Армії, які дислокувались в прикордонні, але специфічні завдання державної безпеки та особливий характер прикордонної служби спричинили передачу цих функцій особливим чекістським підрозділам. 27 вересня 1922 року Рада праці та Оборони РРФСР постановила створити спеціальні війська для охорони кордону і підпорядкувати їх ДПУ [10, с.71].

Врешті, у 1924 р. складається остаточно організація прикордонної охорони СРСР, яка проіснувала до кінця його буття. В її основі була закладена дієва вертикальна структура: округ – загін – комендатура – застава [1, с.151].

До обов'язків прикордонної охорони входили: завдання забезпечення недоторканності кордонів; їхня політична охорона і боротьба з контрабандистами та іншими порушниками; підтримка революційного порядку в межах 22-кілометрової зони; захист прикордонного населення від нападу [2, с. 261].

Щодо 21-го Ямпільського прикз, то його створено 25 березня 1924 р. Його попередниками були: з листопада 1920 р. до січня 1922 р. Тарашан-

ський полк, а потім 8-й прикордонний батальйон сформований з особового складу 395-го полку 44-ї Київської стрілецької дивізії [9, с. 82]. Врешті, шляхом об'єднання Білгородського прикордонного особливого відділення Волинського губернського ОДПУ та 8-го батальйону й був сформований 21-й прикз [8, с. 71].

Після певних реорганізаційних заходів 1924-1925 рр, пов'язаних з процесом становлення, з грудня 1925 р. 21-й прикз мав наступну структуру й дислокацію:

- управління – м. Ямпіль;
- 3 комендатури – містечко Кунів (1-7 прикзас), с. Сивки (8-13 прикзас), с. Ільківці (14-18 прикзас);
- застави дислокувались у селах: Дорогоща, Слобідка, Прикордонне, Кам'янка, Кунів, Долоччя (Плужнянський район), Карпилівка, Зіньки, Велика Боровиця, Степанівка, Баймаки, Сивки, Лепесівка, Лісова Дача, Паньківці, В'язовець (Ляховецький район), Лисогірка, Немиринці, Шибена (Теофіпольський район) [17, с. 4].

У жовтні 1939 р. значна частина особового складу Ямпільського прикз склала основу створеного на новому кордоні 95-го Надвірнянського прикз. Решта, утворюючи “смугу загородження”, несли службу до серпня 1940 р. [4, с. 109]

У досліджуваний період обстановка на кордоні була складною. Великого клопоту завдавала діяльність угруповань кримінального характеру; значною була кількість відплатних акцій українських національно-визвольних сил; неодноразово здійснювались провокаційні дії сусідніми державами. Зважаючи на це, перед прикордонниками ставилось головне завдання: за всяку ціну запобігти порушенням і злочинним діям зберігати недоторканність державного кордону.

Звичайно ж, саме в такій непростій обстановці передусім проявляються яскраві риси непересічних людей, які виконуючи складні завдання свідомо, чи волею випадку опинились у вирі подій. Саме такими особистостями були начальники Ямпільського прикз, котрі в силу своїх особистих якостей, організаторського таланту, вміння працювати з людьми зуміли в найкоротший строк організувати на довіреній їм ділянці кордону надійну прикордонну варту.

Першим начальником Ямпільського прикордонного загону був Олексій Дмитрович Кочим [8, с. 71]. З перших днів на посаді він приступив до розробки та введення в дію ефективних форм та методів діяльності всіх підрозділів загону, що дало бажаний результат – чисельність порушників зменшилась на третину.

У 1925-1929 рр. начальником прикордонного загону був С. Р. Агеєв [10, с. 72]. З загальних даних про характер діяльності ямпільських прикор-

донників можна зробити висновок, що в цей період особливо гостро стояли питання боротьби з диверсійно-шпигунською небезпекою та контр-абандою, на що й були спрямовані основні зусилля керівництва прикз [4, с.108]. На жаль, конкретних даних про внесок у цю справу С. Р. Агєєва поки-що віднайти не вдалось.

А ось щодо наступного начальника прикз – ситуація суперечлива. За вже проведеними дослідженнями ним був протягом 1929-1934 років С. Ф. Шорох, але нам вдалось віднайти дані, що в 1929, а можливо й у 1929-1931 роках, ним міг бути Ісаак Маркович Чайковський (1895 – дата смерті невідома).

З біографії ми дізнаємося, що І. М. Чайковський представник командного складу ПВ ОДПУ – НКВС, співробітник органів внутрішніх справ, полковник держбезпеки. Член ВКП(б) з 1917 р. В РСЧА з 1919 р. Учасник громадянської війни в 1919-1920 рр. В органах ВНК з 1919 р. По 1921 р. – співробітник Волинської губернської НК, м. Житомир; 1921-1924 рр. – начальник розвідки Волинської губернської НК в м. Старокостянтинів; 1924-1926 рр. – начальник оперативного відділення прикордонного відділення ОДПУ, м. Ізяслав; 1926-1927 рр. – начальник прикордонного відділення ОДПУ, містечко Білогірودка; 1927-1931 рр. – уповноважений, старший уповноважений і начальник 21-го прикордонного загону ОДПУ, містечка Ямпіль Подільської губернії. 1931-1932 рр. – слухач Вищої прикордонної школи ОДПУ в Москві. 1932-1938 рр. – начальник відділення обласного управління ОДПУ – НКВС, міст Харків і Київ. 1938-1939 рр. – начальник відділу кадрів ГУЛАГ НКВС СРСР, м. Москва. 3 лютого 1945 р. замначальника ОКР “Смерш” Мурманського гарнізону північного флоту, м. Мурманськ [25].

Отже, цілком можливо, що ми відкрили ім’я ще одного керівника 21-го Ямпільського прикордонного загону.

Однією з найвідоміших постатей усієї радянської прикордонної служби періоду становлення є Семен Фадейович Шорох, який значний період свого життя провів на Поділлі, обіймаючи посади: спочатку начальника 21-го Ямпільського прикз, а згодом – 20-го Славутського прикз.

Народився С. Ф. Шорох 14 лютого 1902 р. в с. Степанки Кобринського району Брестської області в сім’ї наймита. В 1919 р., добровільно вступивши в Червону Армію, з травня по вересень у складі 51 загону Туркестанської армії брав участь у громадянській війні. В районі м. Бузулук отримав поранення в голову. Підлікувавшись, у цьому ж році Шорох стає чекістом, а також вступає в РКП(б) [3]. У 1920 р. бере участь у ліквідації формувань Зеленого і Охранюка. З травня 1921 по вересень 1922 р. – начальник Кустанайської Губернської НК та член колегії Кустанайського військово-революційного трибуналу. В 1921 р., будучи начальником польового особливого

відділу, в районі с. Адамівка Кустанайської області поранений в ногу [2]. З вересня 1922 по вересень 1925 р. С. Шорох Уповноважений і Старший уповноважений ДПУ Української СРР, а в 1923 р. ще й заступник начальника Особового Відділу при штабі маневреного кінного корпусу ДПУ УСРР. За високі показники в роботі його обирають делегатом на Всесоюзну Наряду особорганів при ОДПУ СРСР (січень 1925 р.), а у вересні направляють у Вищу прикордонну школу ОДПУ, де він був слухачем по лютий 1927 р. З лютого 1927 по липень 1929 р. Шорох служить начальником особового відділу Українського ВО. За активну боротьбу з контрреволюцією, шпигунством і бандитизмом у грудні 1927 р. і в лютому 1928 р. Колегією ОДПУ нагороджувався почесною бойовою зброєю.

І ось тут його кар'єра явно дає якийсь збій, адже після Вищої школи ОДПУ, начальника відділу ВО, наступна його посада – начальника прикз, явне пониження у службі. А отже слід продовжувати пошуки причин такої ситуації, яка також додає нам браку певності в тому, що саме він був уже з 1929 р. начальником 21-го прикз. Однак офіційна біографія свідчить, що штабна робота не приносить очікуваного задоволення бравому чекісту й він настирливо проситься на кордон, який уже залишив свій глибокий слід у душі. Якщо ж так, то у червні 1929 р. його призначають начальником 21 Ямпільського прикз.

У спогадах С. Ф. Шорох змальовується як виключно вимогливий, нещадний до недоліків, жорстокий до місцевого населення адміністратор. Так, саме в цей період ми зустрічаємось з масою кримінальних справ, заведених на місцевих мешканців. І це не стільки за порушення кордону, як за контрреволюційну роботу [40.1], шпигунство [40.2 – 40.5], буржуазний націоналізм тощо [40.6 – 40.12].

У службово-бойовій діяльності ці риси компенсувались самовідданістю, витримкою, аскетизмом, умінням прийняти найбільш правильне рішення у найскладнішій ситуації [3], що було помічено керівництвом, яке в листопаді 1932 р. нагороджує його знаком “Почесний чекіст”, а в грудні – бойовою зброєю.

У лютому 1934 р. С. Ф. Шорох призначений начальником 20-го Славутського прикз. На цій посаді він працює до квітня 1937. Удосконаленню прикордонної служби Шорох підпорядкував усе – волю і досвід командира, партійно-політичну роботу. Такий підхід дав значні результати – прикордонні застави Славутчини затримали 65 агентів іноземних розвідок, мали значні здобутки в припиненні різних видів незаконного перетину державного кордону. Постановою ЦВК СРСР від 14 лютого 1936 р. Славутських прикордонників нагороджено орденом Червоного Прапора. В наступному році загін одержав почесну назву “20-й Славутський Червонопрапорний ім. тов. Єжова прикордонний загін НКВС” [29].

У 1937 р. закінчилася бойова служба Шороха в Україні. Підсумки її скупо, але досить чітко оцінені в одній з атестацій: “С. Ф. Шорох поставив на належну висоту охорону кордону на ділянці 21 і 20 прикордонних загонів. Випробований прикордонник і бойової чекіст. Знає і любить свою роботу...”

Подальша біографія С. Шороха містить ще багато цікавих сторінок: 1937-1940 рр. – заступник начальника Управління прикордонної та внутрішньої охорони НКВС Азербайджанської РСР; 1940-1941 рр. – начальник відділу Управління постачання НКВС Харківського округу [2]; з червня 1941 по вересень 1942 р. – помічник начальника військ НКВС охорони тилу Північно-Західного фронту з постачання; 1942-1954 рр. – начальник штабу ПВ МВС Азербайджанського округу. Тільки хвороба зупинила С. Ф. Шороха. В березні 1954 р. він, у званні “полковник”, звільнений у запас і відбуває на облік у Ворошиловський РВК м. Баку.

З лютого 1934 по червень 1937 року начальник Ямпільського прикз – Климентій Єрофійович Алдухов (1898 – дата смерті невідома). Народився в с. Старосілля Брянської області. Місце призову в армію – Актюбинський ОВК Казахської СРР. Перебуваючи на посаді начальника загону К. Є. Алдухов суттєво налагодив співпрацю з місцевим населенням. Зокрема, у 1934 та в 1935 рр. прикордонники допомагали в підготовці і проведенні весняної сівби 13 колгоспам [6, с.31]. З 1937 до 1943 р. К. Є. Алдухов начальник 1 відділу УПВО НКВС Туркменської РСР. У 1938 йому присвоєно звання полковника. З 1943 в РСЧА. Воював у складі 1057 полку 297 стрілецької дивізії Українського фронту в Україні, Молдові, Румунії, Угорщині та Чехословаччині. Репресований [36].

У 1937-1938 рр. начальник загону Микола Тимофійович Зорін [10, с. 178]. Йому випало важливе завдання – переведення прикз у 1938 р. на нові штати і здійснення реорганізації. В результаті особовий склад загону було збільшено на 137 осіб, додано 35 коней. Створені й введені в штат: оперативна група особливого реагування; лінійна застава у с. Малі Калетинці; три резервних застави в містечку Кунів і селах Сивки та Ільківці; саперний взвод. Застави у селах Кам’янка, Зіньки і В’язовець отримали статус першої категорії [7, с. 83]. Особиста біографія М. Т. Зоріна – завдання подальших досліджень.

Леонтій Афанасійович Головкін – очільник загону у 1938-1939 рр. Він народився 17 червня 1899 р., в селянській сім’ї. В 1918-1919 рр. – червоноармієць Лазово-Павловського загону і 73-го полку РСЧА, а потім курсант Курських командних курсів РСЧА. 1921-1924 рр. – командир роти 2-го стрілецького Кавказького полку РСЧА. 1924-1925 рр. – слухач Вищої прикордонної школи ОДПУ СРСР. 1925-1935 рр. – на посадах керівного складу в 41-му Нахичеванському і 43-му Геоктапінському прикз військ

ОДПУ – НКВС СРСР в Азербайджані, а потім начальник штабу дивізіону 4-ї (Саратовської) школи прикордонної та внутрішньої охорони ОДПУ – НКВС. 1937-1938 рр. – начальник піхотного відділення в Саратовському військовому училищі прикордонної і внутрішньої охорони НКВС СРСР. У 1938-1939 рр. – спочатку начальник штабу 23-го Кам'янець-Подільського прикз, а потім начальник 21-го Ямпільського прикз. У вересні 1939 р. Л. А. Головкін з своїми підлеглими виконував завдання по впорядкуванню прикордонних теренів під час походу Червоної Армії в Західну Україну. А потім командир і особовий склад Ямпільського прикз сформували новий прикордонний підрозділ, який у жовтні 1939 р. передислокувався у Надвірну, прийнявши під охорону майже 300 кілометрів кордону на стику з Румунією та окупованими Угорщиною землями Чехословаччини. Л. А. Головкін був начальником 95-го Надвірнянського прикордонного загону до липня 1941 р. [24; 26] 3 липня 1941 р. – командир 1-го загороджувального батальйону військ НКВС по охороні тилу Північно-Західного та Ленінградського фронтів. 1942-1944 рр. – виконуючий обов'язки начальника 40-го Єреванського прикз військ НКВС Вірменської РСР. 1944-1948 рр. – начальник штабу Управління прикордонних військ НКВС – МВС Литовського округу. 1948-1951 рр. – головний інструктор військ МВС Монголії [26].

Але Ямпільський прикз не перестав існувати. Частина його особового складу, комендатури і застави залишилися ще до серпня 1940 р. на старому місці, утворюючи так звану “смугу загородження” [4, с. 109].

Протягом цього часу Ямпільських прикордонників очолював Н. С. Панин. На жаль, про нього ми також поки що не маємо майже ніяких відомостей. Лише відомо, що саме на його плечі лягло дуже важке для кожного командира завдання – остаточно ліквідувати Ямпільський прикз, а в 1940 році він очолив 2-й Рибницький прикз Західного прикордонного округу [4, с. 71; 22, с. 36].

Новосформована прикордонна охорона також стала місцем, де отримали загартування багато офіцерів – прикордонників, а також командирів радянської армії. Вони прославили себе і на фронтах Другої світової війни і як вправні керівники прикордонних та армійських підрозділів, а одні з перших кроків своєї службово-бойової кар'єри вони зробили в Ямпільському прикз. Біографії та службово-бойова діяльність багатьох з них заслуговують особливої уваги.

Володимир Семенович Антонов (28.06.1909 – 09.05.1993). Герой Радянського Союзу (6.04.1945). Генерал-майор (11.07.1945). Народився в роз'їзді Капелли Аткарського повіту Саратовської області, в сім'ї залізничника. В листопаді 1928 р. призваний на військову службу й направлений в 21-й Ямпільський прикз, де призначений командиром відділення, а

потім помічником командира взводу. Відмінна служба і отриманий досвід дозволили зрости до посади виконуючого обов'язки начальника полкової школи 6-го кавалерійського полку ОДПУ. У вирі II світової майор Антонов з перших днів. Воював на Північно-Західному фронті. В серпні 1941 р. призначений начальником штабу 912-го стрілецького полку 243-ї стрілецької дивізії 29 армії Західного фронту. Командувати полком йому довелося недовго: спочатку в бою 17 серпня він був поранений. Через кілька днів – знятий з посади через наклеп та потрапив під суд. Військовий трибунал 1 вересня 1941 р. засудив Антонова до 5 років виправно-трудоих таборів з відстрочкою виконання вироку до закінчення бойових дій. Рішенням трибуналу 9 грудня 1941 р. за відвагу в боях судимість знято. В липні 1943 р. призначений командиром 301 стрілецької дивізії, котра в складі 3-го Українського фронту брала участь в Донецькій, Мелітопольській, Нікопольській операціях. А в 1944 р. 301 дивізія відзначилась в Березнегувато-Снігірівській, Одеській та Ясько-Кишинівській, Вісло-Одерській операціях. За зразкове виконання завдань в боротьбі з німецько-фашистськими загарбниками та проявлений при цьому героїзм Указом Президії Верховної Ради СРСР від 6 квітня 1945 р. полковнику Антонову В. С. присвоєно звання Героя Радянського Союзу із врученням Ордена Леніна та медалі “Золота Зірка” [28; 33].

Кузьма Євдокимович Гребенник (18.02.1900-22.09.1974). Герой Радянського Союзу (29.05.1945). Генерал-майор. Народився в Словоносербському повіті Катеринославської губернії. В травні 1919 р. призваний до лав Червоної Армії. З жовтня 1922 р. служив в Прикордонних військах ОДПУ СРСР: секретар Очаківського прикордонного батальйону. В 1924 р. закінчив Вищу прикордонну школу ОДПУ СРСР. З 1925 р. – начальник приказ, начальник мотоманевреної групи Молдавського приказ. З листопада 1929 р. – помічник начальника Ямпільського приказ [27; 33]. В ході Другої світової війни воював у складі 61-ї та 65-ї армії Центрального, Білоруського та 2-го Білоруського фронтів. Дивізія гвардії генерал-майора К. Є. Гребенника брала участь у Берлінській операції. За зразкове виконання завдань командування в боротьбі з загарбниками і проявлені при цьому відвагу і героїзм Указом Президії Верховної Ради СРСР від 29 травня 1945 року генерал-майору К. Є. Гребеннику присвоєно звання Героя Радянського Союзу з врученням ордена Леніна і медалі – “Золота зірка”.

Данило Васильович Козакевич (16.12.1902 – 28.11.1988). Герой Радянського Союзу (6.04.1945). Генерал-майор. Народився в с. Радевці Віленської губернії. В армії з 1920 р. Учасник громадянської війни. Брав участь в радянсько-польській війні. В 1923-1924 рр. – помічник начальника приказ 42-го Джебрайльського приказ. В 1926-1927 рр. – начальник прик-

зас 38-го Ахалцинського прикз (в Грузинському ПО). В 1929 р. закінчив Вищу прикордонну школу ОДПУ. 1929-1932 рр. – помічник начальника прикзас Ямпільського прикз. [31; 32] 1932-1934 – начальник курсу в 2-й Харківській прикордонній школі. В 1937 році закінчив Воєнну академію ім. М. В. Фрунзе. З 1939 по 1942 рік виконував обов'язки начальника штабу військ Хабаровського ПО [21]. В грудні 1942 р. призначений на посаду начальника штабу 102-ї Далекосхідної стрілецької дивізії, з якою був відправлений на фронт. З лютого 1943 р. полковник Козакевич, командир 399-ї стрілецької дивізії (42 стрілецький корпус, 48 армія, 1-й Білоруський фронт), брав участь в боях, у визволенні Білорусії та Польщі. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 6 квітня 1945 р. генерал-майору Д. В. Козакевичу присвоєно звання Героя Радянського Союзу з врученням ордена Леніна і медалі “Золота Зірка” (№ 6105). Із закінченням війни був начальником військ Молдавського ПО. З 1952 р. – начальник відділення військово-навчальних закладів Головного управління ПВ. Депутат Верховної Ради СРСР 4-го скликання [21].

Федір Панасович Мусяченко (1899-1973). Народився Федір Мусяченко в Казахстані. У роки громадянської війни воював в партизанському загоні Кустанайської області. Згодом вступив до лав РСЧА. У Читі закінчив курси молодших командирів, після яких служив на кордоні з Монголією. Звідти був направлений у Вищу прикордонну школу у Москву, яку закінчив на “відмінно” й попросився на далекосхідний кордон. У 1928 р. Ф. П. Мусяченко прибув на службу в Ямпільський прикз. Служив на В'язовецькій заставі, а згодом був обраний секретарем партійного бюро загону. Тут в середині 30-х одружився з місцевою вчителькою Любою Кирилюк. У 1936 р. Ф. П. Мусяченко перевели на службу в Харків. У 1939 р. Мусяченко присвоєно звання капітана, а війну він зустрів майором [42; 43]. До кінця війни мав ордени Леніна, Червоного Прапора, інші нагороди. Після війни жив і працював в Києві, де і помер в 1973 році [17, с. 4].

Зіновій Йосипович Блюмін (1907-1993). Народився в с. Кам'янське на сучасній Дніпропетровщині. В 1929 р. призваний в прикордонні війська на 7-му прусинівську прикзас Могильнянської комендатури в Білорусії. Закінчив Вищу прикордонну школу в Москві. В 1936 р. призначений помічником начальника Ямпільського прикз [20]. З 1939 р. комендант комендатури 24-го Могилів-Подільського прикз [23]. 17 вересня 1939 р. призначений комендантом 1-ї комендатури 93-го Лісковського прикз Дрогобицької області на р. Сан, де й зустрічає німецькі війська 22 червня 1941 р., затримавши їх наступ на 72 години. Комендатура чисельністю 350 чол. під командуванням капітана З. О. Блюміна в кінці липня 1941 р. розгромила штаб німецької дивізії в українському селі Іванівка, що на сучасній Черкащині, за що командир був нагороджений орденом Бойового Черво-

ного прапора. В 1942-1948 роках полковник Блюмін командував 92-м Карпатським прикордонним стрілецьким полком, який 17 липня – 2 серпня 1945 р. здійснював охорону Посдамської конференції. В 1948-1951 рр. командир 10-го стрілецького Римнікського ордена Богдана Хмельницького полку внутрішніх військ НКВС СРСР. Після цього він служив на посаді начальника стройового відділу МВД УРСР в Києві. Нагороджений орденами: Червоного Прапора, два ордени Вітчизняної війни 1-го ступеня, Червоної Зірки, 9 медалями, нагородною зброею [24].

Петро Миколайович Кубаткін (1907 – 27.10.1950). Народився в Єлизаветградській губернії в шахтарській сім'ї. У вересні 1929 р. П. Кубаткіна призвали в армію і направили в прикордонні війська ОДПУ, де він служив червоноармійцем, політруком взводу. З 1930 р. – помічник начальника застави по політчастині 21-го прикз. Після демобілізації залишився в системі ОДПУ [34]. Після навчання в 1937 р. на Курсах при ЦШ НКВС СРСР *Кубаткін* був переведений в центральний апарат НКВС: з червня 1939 р. – начальником УНКВС по Московській області; з жовтня 1941 р. – по Ленінградській області. В дні блокади Ленінграда забезпечує безпеку та порядок в блокадному місті. З січня 1945 р. – Уповноважений НКВС СРСР по 2-му Прибалтійському фронту. 9 червня 1945 р. присвоєно звання генерал-лейтенанта. 15 червня 1946 р. його призначають керівником зовнішньої розвідки, але вже 9 вересня того ж року він був звільнений з цієї посади за власним бажанням і переведений в резерв Управління кадрів МДБ. Нагороджений орденами Леніна (5.08.1944), Червоного Прапора (26.04.1940), Кутузова 1-го (29.07.1945) і 2-го (21.04.1945) ступенів, двома орденами Червоної Зірки (18.05.1942, 3.11.1944), орденом Трудового Червоного Прапора (20.09.1943), чотирма медалями, знаком “Заслужений працівник НКВС” (04.02.1942) [23]. 23 липня 1949 р. заарештований по “Ленінградській справі” за “злочинне бездіяння”. Засуджений до 20 років тюрми. 27 жовтня 1950 р. вирок був переглянутий – по ст. 58-1, 58-7, 58-11 КК РСФСР засуджений до вищої міри покарання і в той же день розстріляний [37; 38].

Павло Артемович Артем'єв (17.12.1897 – 19.03.1979 р.). Народився в с. Лисичкіно Новгородської області в селянській сім'ї. Учасник Громадянської, радянсько-фінської, та Другої світової війн. Начальник Управління військ НКВС СРСР (26.02.1941–30.06.1941). Полковник (1936), комдив (1939), генерал-лейтенант (1940), генерал-полковник (1942). З 1923 р. у військах ОДПУ. 1924-1925 – слухач Вищої прикордонної школи. У 1925-1926 рр. помічник начальника по політчастині 21-го Ямпільського прикз. Комендант прикордонної ділянки 22-го Волочеського прикз у 1929-1931 рр. і 20-го Славутського прикз у 1931-1934 рр. Під час радянсько-фінської війни з лютого по квітень 1940 р. командував загonom спеціального при-

значення [20]. 12 років командував Московським військовим округом. Все життя залишався вірний структурам ОДПУ – НКВС. Саме тому в 1953 р. отримує призначення за 1200 км. від Москви – заступником командуючого військами Уральського ВО. Це пов'язують з тим, що саме в цей час планувався арешт Л. П. Берії і можливо П. А. Артем'єв міг зашкодити здійсненню цих планів [35]. Нагороджений орденами: Леніна (двічі), Жовтневої Революції, Червоного Прапора (тричі), Червоної Зірки (двічі), багатьма медалями [24].

Іван Євграфович Качалуба. Проїшов шлях від червоноармійця до маїора. Прибувши в 21-й Ямпільський, молодий червоноармієць-прикордонник потрапив в школу молодих командирів, а після її закінчення був призначений командиром відділення на В'язовецьку заставу [42]. Після закінчення дійсної служби він залишився на надстрокову і був призначений старшиною Степанівської застави [49.1]. В 1938 р. його направили на курси лейтенантів у Київ, які він успішно закінчив і повернувся в загін. Тут його було призначено помічником начальника по стройовій підготовці 3-ї Ільковецької комендатури. Після переведення в 1939 р. Ямпільського прикз в Надвірну в січні 1940 р., туди був переведений і Качалуба. Він був призначений начальником 12 прикзас. Тут і застала його війна. Тяжким був шлях відступу. Жорстокими були бої під Вінницею, Нікополем, Синельниковим, на Дніпрі. Довгий бойовий шлях довелося пройти Качалубі й у зворотньому напрямі – від Ворошиловграда до Франкфурта-на-Одері. Після війни служив у Львові.

Загалом наше дослідження дозволяє стверджувати, що 21-й Ямпільський прикордонний загін став школою гарту для низки видатних офіцерів –прикордонників та військовиків радянської доби:

його очільників: О. Д. Кочима – протягом 1924-1925 рр., С. Р. Агеева – 1925-1929 рр., С. Ф. Шороха – 1929-1934 (або 1931-1934 рр.), К. Є. Алдухова – 1934-1937 рр., М. Т. Зоріна – 1937-1938 рр., Л. А. Головікіна – 1938-1939 рр., Н. С. Паніна – 1939-1940 роки. Також вперше віднайдені матеріали дозволяють стверджувати, що в 1929 р., або й протягом 1929-1931 рр. цю посаду також обіймав І. М. Чайковський. Усі вони були фахівцями високого рівня, про що свідчать результати службово-бойової діяльності – до кінця 30-х років на ділянці відповідальності була створена надійна система охорони кордону;

його військовослужбовців: Героїв Радянського Союзу В. С. Антонова, К. Є. Гребенника, Д. В. Козакевича, а також Ф. П. Мусяченка, З. Й. Блюміна, П. М. Кубаткіна, І. Є. Качалуби та багатьох інших.

Ямпільський прикордонний загін був досконалим полігоном для підготовки висококваліфікованих фахівців військової справи, мужніх і загартованих бійців, доблесних командирів та воєначальників. Ці їхні якості

яскраво проявились у виконанні службово-бойових завдань, боротьбі з ворогом та службі батьківщині.

Джерела і література:

1. Кабачинський М. Стельмащук Л., Стельмащук Д. Діяльність Ямпільського прикордонного загону на території Ляховеччини у 1924-1939 рр. // Хмельницькі краєзнавчі студії: науково-краєзнавчий збірник / [редкол. Баженов Л. В. (голова), Блажевич Ю. І. (співголова), Єсюнін С. М. (відп. секр.) та інші]. Хмельницький: ФОП Стрихар А. М., 2017. Вип. 11. С. 176-185.
2. Кабачинський М. І. Історія охорони кордонів України. Хмельницький: Видавництво Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького, 2005. 354 с.
3. Кабачинський М. І., Каленська А. В. Шорох Семен Фадейович – начальник 21 Ямпільського і 20 Славутського прикордонних загонів // Науковий вісник “Межибіж”: Матеріали Четвертої науково-краєзнавчої конференції “Стародавній Межибіж в історико-культурній спадщині України” / Під. ред. О. Г. Погорільця, Л. В. Баженова, А. М. Трембіцького та ін. Межибіж-Хмельницький: ПП Мельник А. А., 2011, Ч. 1. С. 361-365.
4. Каленська А. В. Прикордонні війська ОДПУ – НКВС СРСР на Поділлі та Південно-Східній Волині у 1921–1939 рр.: дис.канд.іст.наук: 07.00.01/ Каленська Алла Вікторівна; Нац. пед.ун-т ім.М. П. Драгоманова. К., 2012. 238 арк.
5. Каленська А. В. Службово-бойова діяльність подільських прикордонних загонів у 1924–1939 рр. // Вісник державної академії керівних кадрів культури і мистецтв: Щоквартальний наук. журнал. К.: Міленіум, 2010. Вип. 1. С. 143-146.
6. Каленська А. В. Взаємодія прикордонних загонів Поділля та населення в 1924–1939 рр. // Грані [Центр соціально-політичних досліджень Дніпропетровського національного університету імені О. Гончара]. Дніпропетровськ: Вид-во “Грані”, 2010. Вип. 6 (74). С. 29-33.
7. Кадук І. П. Край білих гір. До 80-річчя утворення Білогірського району (1923 – 2008). Шепетівка : Шепетівська міжрайонна друкарня, 2008. 406 с.
8. Куриленко И. А. Дозорные западных рубежей. К.: Политиздат Украины, 1984. 106 с.
9. Чугунов А. И. На страже советских рубежей. Пограничные войска на страже советских рубежей 1929 – 1938 г. М.: Воениздат, 1981. 271 с.
10. Олуйко В. М., Стасюк І. А. Ямпіль на Горині. К.: 2005. 228 с.
11. Шептицький В. П. З історії Ямпільського прикордонного // Радянське село. 1977. № 63. С. 4.
12. Шептицький В. П. Неспокій на заставах // Радянське село. 1977. № 9. С. 4.
13. Шептицький В. П. Допомога місцевого населення // Радянське село. 1978. № 49. С. 4.

14. Шептицький В. П. З історії Ямпільського прикордонного // Радянське село. 1978. № 115. С. 4.
15. Шептицький В. П. Неспокійна служба // Радянське село. 1979. № 30. С. 4.
16. Шептицький В. П. Відзначений високою нагородою // Радянське село. 1979. № 63. С. 4.
17. Шептицький В. П. Від червоноармійця до майора // Радянське село. 1979. № 82. С. 4.
18. Шептицький В. П. Один із багатьох // Радянське село. 1980. № 103. С. 4.
19. Гузій В. З історії Ямпільського прикордонного. Нові документальні дані // Червона зірка. 1979. № 35. С. 4.
20. Штутман С. М. Внутрішні війська. Історія в особах // Електрона книга. – Заголовок з екрану. – Електронний ресурс: <http://www.rulit.me/books/vnutrennie-vojska-istoriya-v-licah-read-352274-1.html>
21. Спаткай Л. В. Пограничники-белорусы – комбриги, комдивы, генералы // Електрона книга. – Заголовок з екрану. – Електронний ресурс: <https://www.litres.ru/l-v-spatkay/pogranichniki-belorusy-kombrigi-komdivy-generaly/chitat-onlayn/>
22. Ржавцев Ю. Книга памяти // Електрона книга. – Заголовок з екрану. – Електронний ресурс: <https://forum.angrapa.ru/viewtopic.php?t=219&start=840>
23. Прудько С. “Погранец”. Форум пограничников // – Заголовок з екрану. – Електронний ресурс: <http://pogranec.ru/showthread.php?t=22345&page=6>
24. Алюсов А.М. Форум поисковых движений // – Заголовок з екрану. – Електронний ресурс: <http://forum.patriotcenter.ru/index.php?topic=25796.0>
25. Форум поисковых движений // – Заголовок з екрану. – Електронний ресурс: <http://forum.patriotcenter.ru/index.php?topic=68566>.
26. Героико-патриотический форум // – Заголовок з екрану. – Електронний ресурс: <http://voenspez.ru/index.php?topic=360>
27. Герой Советского Союза Кузьма Гребенник // – Заголовок з екрану. – Електронний ресурс: <http://fakty.ua/28366-moj-otec-geroj-sovetskogo-soyuza-kuzma-grebennik-v-1938-m-voeval-vmeste-s-marshalom-blyuherom>
28. Герой Советского Союза Владимир Семенович Антонов. Историко-патриотический сайт // – Заголовок з екрану. – Електронний ресурс: http://donpatriot.ru/614vladimir_semjonovich_antonov_general_major_v_otstavke_geroj_sovetskogo_sojuza_byvshij_komandir_301_j_s
29. Сайт Пограничник // – Заголовок з екрану. – Електронний ресурс: <http://pogranichnik.com.ua/2017/05/25/slavutskij-pogranichnyj-otrjad/>
30. Соболева А. Мир тесен // – Заголовок з екрану. – Електронний ресурс: <http://smi2.mirtesen.ru/blog/43500468585/CHitaya-polskie-gazety>
31. Государственный Пограничный Комитет Республики Беларусь // – Заголовок з екрану. – Електронний ресурс: http://gpk.gov.by/podvig/article/they_are_named_zastava/kazakevich_daniil_vasilevich/

32. Пограничники Беларуси // – Заголовок з екрану. – Електронний ресурс: <https://www.litres.ru/l-v-spatkay/pogranichniki-belorusy-kombrigi-komdivy-generaly/chitat-onlayn/>
33. Патриотический интернет-проект “Герои страны” // – Заголовок з екрану. – Електронний ресурс: http://www.warheroes.ru/hero.asp?Hero_id=4429
34. Патриотический сайт пограничников. “Шегини” // – Заголовок з екрану. – Електронний ресурс: http://varavin.at.ua/publ/istorija_92_pogranichnogo_otrjada/2-1-0-14
35. Внутренние войска. История // – Заголовок з екрану. – Електронний ресурс: <http://www.rulit.me/books/vnutrennie-vojska-istoriya-v-read-352274-1.html>
36. Память народа // – Заголовок з екрану. – Електронний ресурс: https://pamyat-naroda.ru/heroes/podvig-chelovek_nagrazhdenie46757256/
37. Мзареулов В. Кубаткин П. Н. // – Заголовок з екрану. – Електронний ресурс: <http://shieldandsword.mozohin.ru/personnel/kazakevich>
38. Румянцев В., Кубаткин П. Н. // – Заголовок з екрану. – Електронний ресурс: http://www.hrono.ru/biograf/bio_k/kubatkin.php
39. ДАХМО. – Ф. 458. Шепетівський окружний комітет КП(б)У. – Оп. 1. – Спр. 716. Проект на соц. соревнование Каменецкого и Проскуровского округов на соц. переустройство сельского хозяйства, использование пограничного фонда 1929-1930 гг. – 210 арк.
40. ДАХМО. – Ф. 6193. Управління Служби безпеки України по Хмельницькій області. Кримінальні справи про звинувачення громадян репресованих у 1920 – 1950-х рр. позасудовими органами. – Оп. 12.
 - 40.1. – Спр. П-12198 Кримінальна справа Бортніка М. А.
 - 40.2. – Спр. П-15682 Кримінальна справа Голяшинського І. І.
 - 40.3. – Спр. П -5706 Кримінальна справа Гудовського Й. І.
 - 40.4. – Спр. П - 3418 Кримінальна справа Доманської Я. Й.
 - 40.5 – Спр. П-926 Кримінальна справа Кейн Є. А.
 - 40.6. – Спр. П - 23561 Кримінальна справа Дудя Г. С.
 - 40.7. – Спр. П- 23538 Кримінальна справа Захарчука О. С.
 - 40.8. – Спр. П-25303 Кримінальна справа Іванюшко І. Д.
 - 40.9. – Спр. П -52912 Кримінальна справа Білика С. П.
 - 40.10 – Спр. П-28683 Кримінальна справа Мельник У. М.
 - 40.11. – Спр. П-6948 Кримінальна справа Смерж М. Т.
 - 40.12. – Спр. П-35830 Кримінальна справа Білик С. П.
41. Архів СБУ у Хмельницькій області. – Документальний фонд. Краткая справка о боевой деятельности на начальника 21 Ямпольского и 20 Славутского пограничных отрядов полковника Шороха С.Ф. / Справку составила начальник хранилища Центрального архива пограничных войск КГБ СССР Черняева Г. В.
42. Білогірський районний історико-краєзнавчий музей. – Документальний фонд.
43. Ямпільський історико-краєзнавчий музей. – Документальний фонд.

44. Історико-краєзнавчий музей села при Сивківській ЗОШ I-II ступенів. – Документальний фонд.
45. Історико-краєзнавчий музей при Кунівській ЗОШ I-III ст. – Документальний фонд.
46. Краєзнавчий музей при Білогірському НВК “ЗОШ I-III ступенів, гімназія”. – Документальний фонд.
47. Музей історії села (Великоборовицька ЗОШ I-III ст.). – Документальний фонд.
48. Музей Героя Радянського Союзу Майборського В.П. (Зінковецька ЗОШ I ст.). – Документальний фонд.
49. Особистий архів Стельмащук Д.О.
 - 49.1. Свідчення Кушпіль Пелагії Сергіївни, 1926 р.н., жительки с. Степанівка.
 - 49.2. Свідчення Думіної Ольги, 1912 р.н., жительки с. Сивки.
 - 49.3. Свідчення Палійчук Параски, 1913 р.н., жительки с. Сивки.

*Казанцев Д.Ю.
м.Хмельницький*

ТАЄМНА СТАВКА ГІТЛЕРА «ВЕРВОЛЬФ»

Ставка (або вірніше, те, що від неї залишилося) перебуває в 8 кілометрах від Вінниці по київській трасі в селі Стрижавка. Вона призначалася для керування військовими діями на Східному фронті, а деякі дослідники допускають, що і для наступних бойових дій у напрямку Ірану та Індії. Відступаючи, гітлерівці використовували для знищення «Вервольфа» два вагона вибухівки! Потужний вибух підняв у повітря гітлерівський бункер, розкидавши залізобетон з вивернутої арматурою і вирвавши дерева з корінням в радіусі двох кілометрів. Старожили кажуть, пожежі палали три доби ... Минуло багато часу. Весь цей період останки «Вервольфа» стоять недоторканими. Каміння поросли мохом і травою. Скільки ще таємниць і загадок зберігають вони?

Польова ставка Гітлера «Вервольф» – одне з найзагадковіших місць в Україні часів Другої світової війни. Навколо неї існує безліч міфів і легенд, історики зосередили свою увагу на дослідженні цього таємничого об'єкту. Проте складність дослідження «Вервольфу» полягає в тому, що не збереглося жодних документів щодо його будівництва, планування бункерів. В основу всіх досліджень лягла довідка оперативної групи НКДБ «Про результати оперативного обстеження колишньої ставки Гітлера біля м. Вінниці» – адже саме ця довідка була складена людьми, які у березні 1944 р. обстежили її територію.

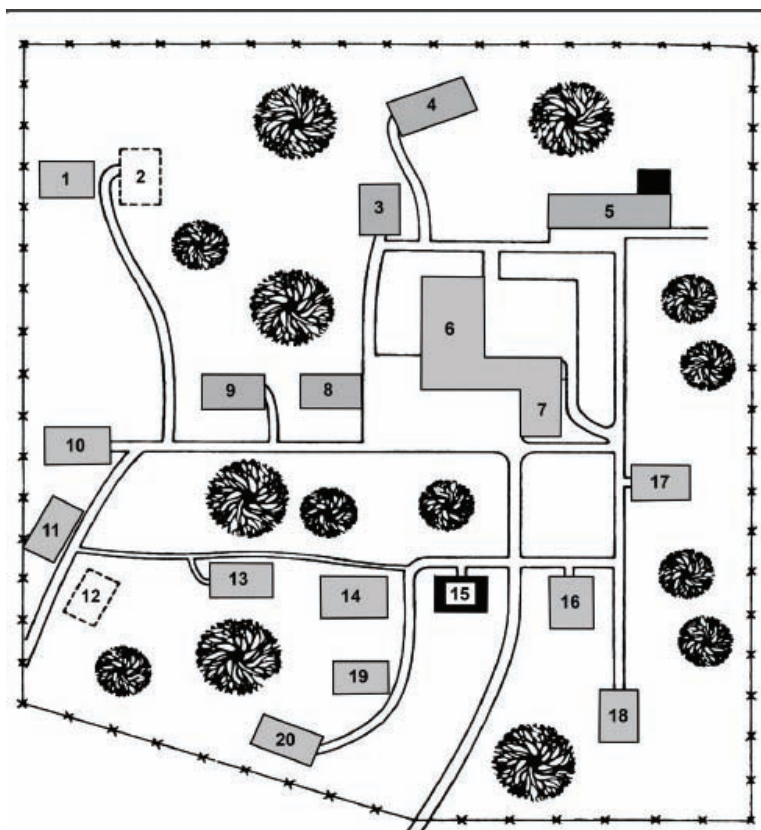
З появою Інтернету веб-сайти зарясніли різноманітними, не підкріпленими вагомою джерельною базою, відомостями про ставку Гітлера Проте варто з обережністю ставитись до сумнівних сенсацій і теорій навколо функціонування «Вервольфу», прислухатись до думки авторитетних дослідників, науковців, істориків.

Вибір місця ставки Гітлером має містичні корні. Ходілі чутки, що ці ліси здавна служили місцем зборищ різного роду чарівників, знахарів, колдунів. Фюрер був дуже небайдужий до будь-якого роду містики. “Вервольф” дослівно означає “Вовк-перевертень”. Гітлер з обожнюванням ставився до всього, що пов’язано з вовками. Так, в юності Гітлер носив партійну кличку “Пан Вовк”, а ім’я Адольф з давнегерманського перекладається як “Досвідчений Вовк”.

Ставка була побудована на ділянці лісу завдовжки близько 2,5 км і за ширишки близько 300 м. Її територія складалася з двох зон: основної і центральної. Центральна зона була огорожена дротяною сіткою заввишки 2,5 м, над нею натягнуто 2 ряди колючого дроту. На північній околиці лісу збудовано електростанцію, а на березі Південного Бугу – станцію водогону. Навколо лісу, на високих деревах, через кожні 200 м встановлено стаціонарні спостережні пости. На узліссі споруджено велику кількість наземних постів, укріплень, дзотів, кулеметних гнізд, позицій для польових гармат.

Навоколишні поля охоронялися численними пересувними патрулями. З півдня, на вигоні, був розміщений невеликий аеродром для літаків зв'язку. З повітря ставку охороняли батареї зенітних гармат, а також винищувачі з Калинівського аеродрому. Ставка мала телефонний зв'язок із Берліном, Вінницею, ставкою Г. Герінга, аеродромом у Калинівці тощо. У центральній зоні розміщувались: будинок А. Гітлера з бомбосховищем, будинок М. Бормана, загальний бункер, будинки служби безпеки, генералів, керівників збройних сил, персональних ад'ютантів, секретарок, преси, слуг; лазня і перукарня, вузол зв'язку, готель, казино, басейн.

1. Плавальний басейн.	11. Будинок преси.
2. Кінотеатр.	12. Будівництво нового готелю.
3. Будинок Бормана.	13. Вузол зв'язку.
4. Будинок стенографісток.	14. Сауна, перукарня.
5. Будинок Гітлера, бункер.	15. Загальний бункер.
6. Казино.	16. Ад'ютанти.
7. «Чайний» будинок.	17. Керівники Вермахту.
8. Будинок ад'ютантів.	18. Керівник сухопутних військ.
9. Будинок генералів.	19. Служба безпеки.
10. Готель, секретарі.	20. Прислуга, ординарці.

План ставки Гітлера «Вервольф»

Спорудження ставки під Вінницею було розпочато наприкінці 1941 р. Роботи велися за участю німецьких архітекторів, інженерів, робітників та громадян окупованих німцями країн. Широко застосовувались сили німецької військово-будівельної організації «Тодт», рабська праця радянських військовополонених і місцевих жителів. Їх братська могила – по

інший бік шосе. Військовополонені виконували лише важкі підготовчі роботи: копання котлованів, видобуток граніту в кар'єрі тощо. До основних будівельних робіт у центральній зоні вони не допускалися. Деякі підготовчі роботи за межами центральної зони під наглядом німців здійснювали і місцеві жителі – готували будівельні матеріали, рубали ліс, вели земляні роботи, прибирали територію.

Будівництво просувалось досить швидко. В німецькому донесенні від 10 квітня 1942 р. повідомлялося про майже повне завершення багатьох робіт. У той час на будівництві були задіяні 4086 робітників, в тому числі 991 громадянин Німеччини, 1495 іноземців, приблизно 500 солдатів будівельних батальйонів, близько 1100 військовополонених. Всі військовополонені (за деяким даними 14 тис.) були знищені на місці будівництва, і лежать у братській могилі в с. Коло-Михайлівка. Але відповідно до довідки начальника оперативної спецгрупи НКДБ Г. Рогатнева «Про результати оперативного обстеження колишньої ставки Гітлера біля м. Вінниці» від 13 березня 1944 р., за весь час будівництва ставки загинуло близько 2 тис. військовополонених. У квітні 1942 р. військовополонені, які залишилися живими, були вивезені, їх доля невідома.

З метою посилення безпеки території ставки протягнуто більше 6 км дротяної сітки і понад 12 км міцних загороджень із колючого дроту (так звана «фландрська огорожа»). Для маскуванню споруд завезено і висаджено біля 800 дерев, кілька тисяч кущів, покрито дерном майже 12000 квадратних метрів землі. Також побудовано кілька кілометрів шосе і пі-

шохідних доріжок. Між Берліном і Вінницею встановлено пряме щоденне залізничне і повітряне сполучення.

Охорону ставки здійснювала спеціальна військова частина дивізії «Велика Німеччина» – батальйон супроводу фюрера. Охорона перевіряла документи усіх осіб (включаючи й німців), які проходили чи проїздили повз ставку. Суворій перевірці підлягали усі незалежно від звання.

У районі Вінниці було зосереджено великі сили поліції та інших спецслужб. Наприкінці грудня до «Вервольфу» з-під Лубен прибула спеціальна група таємної польової поліції «Ост» («Схід»), яка знаходилась у розпорядженні начальника служби державної безпеки при ставці Г. Раттенхубера – оберфюрера СС і полковника поліції.

Як свідчать німецькі документи та історики, Гітлер перебував у ставці, з перервами, майже чотири місяці. Вперше він прибув сюди 16 липня 1942 р. для того, щоб бути «ближче» до своїх військ, які 28 червня розпочали великий літній наступ на Сталінград і Кавказ (операція мала назву спочатку «Блау», а потім «Брауншвейг»).

23 липня Гітлер підписав директиву №45 про оволодіння Чорноморським узбережжям Кавказу і Сталінградом та подальший наступ на Баку. Хоча в цих боях вермахту вдалося досягти великих територіальних успіхів і вийти до гір Кавказу і Волги, у німців не залишилося сил для подальшого наступу. Тому 9 вересня 1942 р. Гітлер звільнив з поста командувача групи армій «А» генерал-фельдмаршала В. Ліста і тимчасово перебрав на себе його функції (до цього моменту фюрер вже був головнокомандуючим

усіма збройними силами і командуючим сухопутними військами Німеччини). 14 жовтня у «Вервольфі» він підписав оперативний наказ № 1 про перехід до стратегічної оборони на Східному фронті, 31 жовтня відбув до «Вольфшанце» (територія сучасної Польщі).

Вдруге Гітлер побував у «Вервольфі» в лютому-березні 1943 р., де прийняв рішення провести велику операцію проти угруповання радянських військ у районі Курська. 13 березня 1943 р. Гітлер здійснив переліт Вінниця – Запоріжжя – Смоленськ. В цей же день він підписав оперативний наказ № 5 про ведення бойових дій у найближчі місяці, оточення й знищення червоних військ на Курському виступі (надалі ця операція одержала кодову назву «Цитадель»).

У серпні 1943 р. радянські війська розпочали визволення Донбасу. Генерал-фельдмаршал Е. Манштейн, який командував групою армій «Південь», наполегливо вимагав від Гітлера додатково 12 дивізій, щоб утримати цей надзвичайно важливий промисловий район. Для вирішення питання у «Вервольф» 27 серпня 1943 р. прибув Гітлер. 17 вересня 1943 р. ставка була передана генерал-фельдмаршалу Манштейну, штаб якого незабаром перемістився до Вінниці.

Доля «Вервольфу» вирішилась у ставці «Вольфшанце» 28 грудня 1943 р., коли Гітлер зі своїм вищим генералітетом обговорював донесення Манштейна з Вінниці. На початку березня 1944 р. всі споруди «Вервольфу» були підірвані та спалені.

Відразу після звільнення Вінниччини ставка стала об'єктом пильного вивчення фахівців. «Вервольф» знову засекретили. В лютому 1945 р. бункер був законсервований згідно наказу Сталіна.

За минулі роки зробили свою руйнівну справу талі води і опади. Сліди після вибуху повністю затягло піском. Вибухом була пошкоджена дренажна система, яка відводила ґрунтові води в Південний Буг. Невідомо, які смертельні небезпеки зберігає ще «Вервольф». Так, при спуску в іншу ставку Гітлера, «Вовче лігво», дослідниками були виявлені міни-пастки, деякі штольні залиті смертельною отрутою «Циклон-Б».

Все це ускладнює доступ всередину бункера. Но в останні роки розглядається багато проєктів (в тому числі і з запрошенням зарубіжних партнерів) про розкопки «Вервольфа» і віриться, що той день, коли бункер Гітлера розповість нам про свої таємниці, скоро настане.

Влада Вінницької області ухвалила рішення створити тут історико-меморіальний комплекс пам'яті жертв фашизму, але до недавніх пір він включав тільки каміння, що залишилися від підірваних бункерів і братську могилу військовополонених. Зараз ведеться будівництво великого музейного павільйону. Загальна сума проєкту перевищує 4 млн гривень. Експозиційний зал буде розташований на площі 225 кв. м. Експозиція

буде присвячена історії Другої світової війни на території Вінницької області та власне ставкою. У колекцію нового музейного комплексу увійде багато експонатів, які поки зберігаються в фондах.

Залишки ставки Вервольф, фото 2018 р.

Джерела та література

1. «Як виглядала ставка Wehrwolf за часів Гітлера» // https://vinbazar.com/news/nshe/yak-viglyadala-stavka-wehrwolf-za-chasiv-gitlera-doslidniki-vidtvorili-yivi-u-formati-3d?fbclid=IwAR0N8qh6MaRNdXBDujDvklalTPfvYW7KRG1z4Y_H3GyifsFNIqbaiYf_LcA
2. FHQu «Wehrwolf» // <https://www.facebook.com/FHQu-Wehrwolf-248895885187804/>
3. Вінницький обласний краєзнавчий музей // <http://vinnytsia-museum.in.ua/facts/wehrwolf>
4. Загородній І. М. «Руїни «Вервольфу» свідчать». – Вінниця: Консоль, 2002
5. Безуглий І.А. «Таємниці» Вервольфа « – Вінниця, 1962

*Комарницький О. Б.
м. Кам'янець-Подільський
Зварич Ю. М.
м. Хмельницький*

ДІЯЛЬНІСТЬ САМОВРЯДНИХ ТА ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У СЕРЕДОВИЩІ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ У ПЕРІОД ПЕРЕБУДОВИ

У статті аналізується робота студентських самоврядних та громадських організацій закладів вищої освіти Хмельниччини. Зазначається, що студентське самоврядування набуло реального демократичного змісту, центральною ланкою реалізації якого була академічна група, студентські деканати, ради гуртожитків. Показано демократизацію роботи профспілкових осередків, на засіданнях яких періодично заслуховувалися звіти їхніх членів, а також голів профспілкових бюро факультетів. Автори доводять, що незважаючи на перебудовчі процеси, які відбувалися у профспілкових організаціях, вони часто виходили з інтересів не студентів, інтереси яких мали захищати, а з інтересів партійних осередків.

Ключові слова: інститут, студенти, профспілка, перебудова, звіт.

Позитивним аспектом горбачовської перебудови стало утвердження у політичному житті багатопартійності, скасування цензури, гласність, яка передбачала широкий доступ до інформації усіх верств населення і утвердження свободи слова. Започатковано демократичні, на альтернативній основі, вибори депутатів до рад усіх рівнів.

Цей період характерний розвитком студентської демократії, зокрема, у вишах Хмельниччини. Тоді заклади вищої освіти функціонували у Кам'янці-Подільському (педагогічний і сільськогосподарський) і Хмельницькому (технологічний інститут). У 1985 р. у педінституті запровадили студентське самоврядування. Було прийняте відповідне положення. Центральною ланкою реалізації самоврядування виступала академічна група, яка мала такі повноваження: обирати старосту, приймати рішення про звільнення його від обов'язків і вносити про затвердження прийнятого студентським колективом рішення; вносити пропозиції і робити запити в органи адміністрації і громадські організації з усіх питань діяльності академгрупи; висувати кандидатури на присвоєння іменних і персональних стипендій; порушити клопотання перед стипендіальною комісією про призначення стипендій членам групи, які мають задовільні

оцінки, а також про призначення добавок до стипендій за активну участь в громадсько-корисній роботі або про позбавлення таких добавок; подавати студентському деканату мотивовану думку з питань заохочення або стягнення студентів групи, відрахування з вишу з причин, не пов'язаних з неуспішністю, атестації і відбору студентів для поглибленої профспілкової підготовки, видачі характеристик, рекомендації для навчання в аспірантурі; вносити пропозиції до профкому і студкому про надання місць у гуртожитку, поселенні і розміщенні в ньому членів академгрупи; вносити попередні пропозиції до комісії з розподілу молодих спеціалістів.

Органами студентського самоврядування виступали також студентські деканати, ради студентського наукового товариства, гуртожитків, штаби трудових справ, ради любительських об'єднань, клубів за інтересами тощо. Зокрема, до складу деканату входили декан, секретар з організаційної роботи, старости всіх курсів (груп) факультету. Декан та секретар обиралися на звітно-виборних зборах комсомольської організації [1].

Відповідно до постанови Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти СРСР, секретаріату ВЦРПС і Секретаріату ЦК ВЛКСМ «Про першочергові заходи з розширення участі студентів в управлінні вищими навчальними закладами» від 17 червня 1987 р. за №435/20-11/Ст7/10а студентів вводили до складу рад інститутів і факультетів [2, арк. 151]. У вченій раді сільськогосподарського інституту студенти складали третину [3, с. 119]. Представникам студентів дозволили бути присутніми на екзаменах, залаках, захисті курсових і дипломних робіт, вносити пропозиції щодо удосконалення цих робіт. Вони мали брати участь у роботі приймальної комісії, комісіях з розподілу стипендій і місць в гуртожитку. На факультетах і курсах регулярно проводили збори студентів, на яких обговорювали заходи щодо вдосконалення навчально-виховного процесу, заслуховували і розглядали пропозиції студентів щодо запровадження вільного відвідування лекцій, якості викладання певної дисципліни, заслуховували звіти окремих посадових осіб тощо

У технологічному інституті до складу вченої ради входили 29 студентів. Студентський актив брав участь в роботі комісії з розподілу молодих спеціалістів. У складі стипендіальних комісії студенти становили 50% і більше. Призначення стипендій здійснювалося за поданням академічних груп. На всі запити і скарги студентів адміністрація інституту і факультетів давали відповіді упродовж 10 днів. Академгрупи обирали старост групи, або приймали рішення про їх дострокове звільнення, висували кандидатури на присвоєння іменних і персональних стипендій. Студенти через студентський деканат застосовували оперативні заходи громадського і дисциплінарного характеру щодо осіб, які припускалися порушення трудової і навчальної дисципліни [2, арк. 151-152]. У 1989 р. студент цю-

го ж вищу О. Поробок у своєму дописі відверто звернув увагу на те, що «необхідно звільнитися від першості комсомолу в управлінні явищами, що відбуваються в студентському житті. Студентські ради повинні мати можливість скликати засідання за першою вимогою студента. Крім цього студради слід наділити правом впливу на прийняття рішень адміністрації (правом «вето») [4].

У педінституті студенти також брали участь у роботі вчених рад інституту і факультетів. Вони були учасниками виборів ректора у січні 1988 р, деканів факультетів. II-V-х курсах академгрупи переводилися на самоврядування, відповідно звільнивши їхніх кураторів і передавши обов'язки старостам. Щоправда, у більшості випадків останні фіксували лише пропуски занять, не проводячи відповідної роботи. Мали місце випадки, коли старости йшли на «поводку» студентів, які пропускали заняття. Наприклад, у 1988 р. на студентському суді честі лишили прав на самоврядування російсько-англійську групу на III курсі філологічного факультету, прикріпивши до неї громадським куратором С. Бабія. За невміння і небажання виконувати положення про самоврядування, непідготовленість до самостійного вирішення питань організації навчання комітет комсомолу лишив прав на самоврядування III курс історичного факультету [5, арк. 12-13].

Водночас, мали місце і прорахунки в організації студентського самоврядування. Так, 16 грудня 1987 р. на засіданні вченої ради технологічного інституту у рішенні ради визначалися такі недоліки: «Виборний актив студентських громадських організацій практично не був присутній на екзаменах і заліків і не вніс ніяких пропозицій з вдосконалення практики. Жодний гуртожиток не переведений не тільки на повне, а й на часткове самообслуговування. Технічний персонал, який приймався на роботу в гуртожитки, не погоджувався дирекцією студмістечка зі студентами гуртожитку, не практикувався звіт штатних працівників гуртожитків про пророблену роботу на засіданнях студради. Не ввійшло у практику роботи факультетів проведення загальних зборів студентів і професорсько-викладацького складу, слабка роль студентського самоврядування, створення студентських науково-дослідних лабораторій, конструкторського бюро та інших творчих об'єднань. Незадовільно вирішуються питання узагальнення і поширення побуту кращих студентських груп з розвитку студентського самоврядування... Слабко працюють «Комсомольські прожектори», не налагоджена робота «Ради відмінників». Слабко стимулюється робота за студентське самоврядування, підвищення ролі старост» [2, арк. 152].

Середина 80-х років – переломний етап у суспільно-політичному житті держави, а, отже, і в історії профспілкового руху. Саме на цей період припадає реорганізація об'єднаної організації працівників та студентів

педінституту і створення окремої профспілкової організації студентів. 15 листопада 1984 р. головою профкому було обрано С.Г. Стадника. Заступником голови стала С.Б. Луначевська. Організаційно-масову комісію профкому очолив Ю.М. Загоруйко, навчально-виробничу – А.В. Довганюк, культурно-виховну – І.П. Рогачевська, житлово-побутову – О.І. Приймак, контролю за роботою підприємств торгівлі і громадського харчування – А.І. Федорчук, спортивно-масову – А.І. Черняк, охорони праці та техніки безпеки – В.В. Зубик, соціального страхування – Н.В. Мороз, виховної роботи – С.Г. Стадник, І.В. Мойсеева [6, арк. 249-250]. Головою профбюро історичного факультету працював А.М. Батошний, філологічного – А.В. Кравченко, фізичного виховання – С.Ковач, факультету підготовки вчителів початкових класів – С.Ярковська [7, арк. 274]. У 1987 р. на посаду голови студентського профкому обрали В.В. Малого [8, с. 92]. До складу органу ввійшли Т.С. Крикотнюк, В.Ф. Вітковський, В.М. Дідора, В. Матущенко, А.А. Павлевич, В.М. Панчишина, Л.П. Джигун [9, арк. 1].

На засіданнях керівного органу профспілкової організації періодично заслуховувалися звіти членів профкому, які очолювали ту чи іншу комісію. Як правило, очільники комісій у своїх виступах викладали основні напрями діяльності довірених їм підрозділів, зупинялися на труднощах у роботі. Члени профкому оцінювали їхню роботу на задовільно [6, арк. 286-287, 304-306, 317-318; 7, арк. 313-314, 321-322]. Профком студентів заслуховував також звіти профоргів курсів. Так, 26 грудня 1985 р. розглядалося питання про роботу профоргів II курсу факультету підготовки вчителів початкових класів. У своєму виступі голова профбюро факультету О. Ярковська відзначила, що свою роботу профгрупи концентрували на питаннях підвищення якості знань студентів, зміцнення трудової дисципліни. Заслухавши доповідь, профком постановив: більш активно концентрувати увагу студентів груп на підвищенні якості знань, зміцненні трудової дисципліни; наполегливо добиватись в групах атмосфери нетерпимості до порушників трудової дисципліни; підвищити роль профспілкових зборів, частіше виносити на їхній розгляд питання виховної роботи, зміцнення навчальної і трудової дисципліни; активізувати участь студентів академічних груп у ленінському огляді «В профгрупі – жодного відстаючого»; більше уваги приділяти питанням побуту і відпочинку студентів [7, арк. 398-399].

На засіданнях керівного органу профспілкової студентської організації звітували голови профспілкових бюро факультетів. Найбільш ґрунтовним був звіт голови профбюро історичного факультету А. Батожного у березні 1986 р. Зокрема, він зазначав, що на першому плані діяльності профбюро була навчальна робота, яка була досить успішною (зимову сесію на «відмінно» склали 58 осіб, «добре» – 205, «задовільно» – 173). Найкращі ре-

зультати виявили І. Гончар, Л. Глінська, В. Мікулеску, С. Швець, К. Чорна, О. Яшук, П. Цвентарний, Г. Гурева, С. Довганюк, Ж. Грігель, М. Дудчак, С. Стаднік, І. Завгородня, І. Білявська, Є. Форкун, Г. Лисак, Л. Троб'юк, І. Гілевська, Н. Михайлюк, Л. Сіплічук, Л. Довганюк та інші. Працювали наукові гуртки та проблемні групи. Найкращою була робота гуртків психології та гігієни і анатомії людини. Працював на факультеті Університет природи. Велику увагу приділялось на факультеті ідейно-виховній роботі. Систематично проводились тематичні оглядові політінформації. Студенти законспектували та обговорили «проект Нової Програми КППС, Статут КППС та основні напрями економічного та соціального розвитку країни на 1986-1990 рр. і на період до 2000 року». Традиційними для студентів стали зустрічі з ветеранами Великої Вітчизняної війни. Така зустріч пройшла в 21 групі, яка зустрілася з Б.Р. Ліпманом. Голова профбюро проінформував також про проведену сільськогосподарську роботу у колгоспах Кам'янець-Подільського району. Найкраще працювали студенти в с. Слобідка-Рихтецька та в с. Сокіл. Найкращі працівники були відмічені похвальними грамотами правління колгоспу. А. Батошний зупинився також і на загальних зборах, які відбулися на факультеті 17 грудня 1985 р. На порядку денному стояли питання про трудову дисципліну студентів, про вступ студентів в товариство «За тверезість». Систематично бюро проводило рейди перевірки гуртожитків №1 і №3, результати яких висвітлювались у стінній пресі. На факультеті було організовано чергування студентів. За академгрупами були закріплені аудиторії факультету. На високий рівень було піднято культурно-масову роботу. Зокрема, проведено огляд-конкурс художньої самодіяльності [7, арк. 300-302]. Даний звіт наочно ілюструє діяльність профспілкового бюро факультету.

На засіданнях профкому розглядалися питання про проведення звітно-виборної кампанії в профспілкових бюро груп та факультетів інституту [6, арк. 339]. На зборах обговорювали питання успішності, трудової дисципліни, роботи студентських комітетів, гуртожитків, гуртків художньої самодіяльності. Голови профбюро звітували про організацію соціалістичного змагання на факультеті, про усі проблеми та труднощі, які було виявлено за звітний період [10].

Щорічно студентський профком проводив навчання профспілкового активу (школа профспілкового активу). Перед початком роботи формувалася склад навчально-методичної ради, розглядалася і затверджувалася програма навчання [6, арк. 252-253, 355, 376-378; 9, арк. 1], яка складалася із 5 розділів: «Розділ І. Зростання ролі профспілкового активу на сучасному етапі комуністичного будівництва. Розділ ІІ. Підготовка кваліфікованих кадрів – найважливіше завдання вищих і середніх спеціальних навчальних закладів. Розділ ІІІ. Правове регулювання умов навчання, побуту і відпо-

чинку студентів: правила прийому у вищі навчальні заклади; – стипендіальне забезпечення студентів; житлово-побутове обслуговування студентів; виробнича практика студентів; права і обов'язки студентів; розподіл молодих спеціалістів. Розділ IV. Зміст роботи профспілкового комітету: Тема 1. Організаційно-масова робота. Тема 2. Навчально-виробнича робота. Тема 3. Виховна і культурно-масова робота. Тема 4. Житлово-побутова робота. Тема 5. Оздоровча і спортивно-масова робота. Тема 6. Фінансова робота. Розділ V. Обмін досвідом роботи» [6, арк. 375].

Закріплення перебудовних процесів у новій редакції програми КПРС (прийнята на XXVII з'їзді КПРС, 1986 р.) не означало суттєвої зміни ставлення керівної партії до професійних спілок. Вони розглядалися як школа управління, господарювання та комунізму. Основними напрямками діяльності профорганізацій були: примноження народного багатства; сприяння покращенню умов праці, побуту і відпочинку трудящих; комуністичне виховання мас; залучення останніх до управління виробництвом і громадськими справами; зміцнення трудової дисципліни та розвиток соціалістичного самоврядування народу; налагодження тісних взаємовідносин з радами та іншими організаціями; організація соціалістичного змагання для пропаганди передового виробничого досвіду; опікування принципами соціальної справедливості тощо [11, с. 90].

Все ж віяння процесу перебудови позначалися і на роботі профспілкової організації студентів інституту. Зокрема, в одній із заміток в інститутській багатотиражці зазначалося: «Серед проблем, які знаходяться в центрі уваги, – підвищення демократизації, гласності в роботі, перебудова згідно вимог сьогодення. Враховуються і оцінюються всі думки та побажання членів профспілки, рішення приймаються обов'язково в присутності зацікавлених осіб. Проте ще слабо використовується для інформування роботи профкому інститутська багатотиражка «Радянський студент», до цього часу не відкрито «Дошку пошани». Докорінної перебудови вимагає навчання профактиву, підвищення умов праці та побуту членів профспілки та ін.» [12].

У середині 80-х рр. – на початку 90-х рр. студентів залучали до різних форм ідеологічної роботи, які застосовувалися у попередні десятиліття, що свідчило про непослідовність горбачовської перебудовчої політики. Зокрема, у вищих організували соцзмагання. Відповідні питання розглядалися на зібраннях різного рівня, наприклад у педінституті. Серед них – «Про гласність соціалістичного змагання на фізико-математичному факультеті» (14 лютого 1985 р.), «Про організацію соціалістичного змагання на філологічному факультеті» (25 квітня 1985 р.), «Про хід виконання соціалістичних зобов'язань на факультеті фізичного виховання» (27 червня 1985 р.), «Про результати виконання соціалістичних зобов'язань

факультетами, академічними групами, гуртожитками і колективом інституту в цілому» (31 жовтня 1985 р.)⁷, «Про хід виконання соціалістичних зобов'язань на історичному факультеті» (27 лютого 1986 р.), «Затвердження заходів профкому на виконання рішень XXVII з'їзду КПРС» (29 травня 1986 р.), «Про організацію соцзмагань і роботу профбюро філологічного факультету» (30 березня 1990 р.)» [7, арк. 281-282, 292, 311; 13, арк. 34; 14, арк. 16] і т.д. У більшості такі питання розглядали на засіданнях профспілкової організації, рішення яких були традиційними і містили такі пункти: виконання соціалістичного зобов'язання вважати задовільним; схвалити і узагальнити досвід гласності соціалістичних змагань; комісіям профбюро по навчально-виховній роботі більше уваги приділяти контролю за самостійною підготовкою студентів; активізувати роботу житлово-побутовим комісіям профбюро, координувати свою роботу з студрадою гуртожитку тощо [7, арк. 281-282].

Роботу із проведення соцзмагань координував студентський профком. В інститутській газеті «Радянський студент» періодично з'являлися відповідні матеріали. Наприклад, 14 лютого 1989 р. було опубліковано замітку «Ініціатива поки що за профкомом», у якій йшлося, зокрема, про таке: «Велику увагу профком приділяє питанню підвищення ролі соцзмагання в підготовці спеціалістів високої кваліфікації. При підведенні підсумків розгортаються баталії, а от протягом року часто забувається це питання: не підводяться підсумки за семестр на факультетах, у деканатах; профбюро не вникають в розробку положень про соцзмагання, не проводиться аналіз причин відставання з окремих пунктів положення (за винятком педфаку). Сьогодні необхідно констатувати, що практично вся ініціатива в профспілковій роботі виходить від профкому: він рекомендує, організовує, вимагає і т.д. Але ж профком органічно не в змозі виникнути в усі сторони життя колективу та окремих осіб. Ось тут і потрібна ініціатива первинних профспілкових організацій. А вона, на жаль, відсутня» [12].

Щорічно напередодні чергової річниці Жовтневої революції ректорат, партком, профком та комітет комсомолу визначали переможців соціалістичного змагання. Переможців визначали серед факультетів, загальноінститутських та факультетських кафедр, академгруп, навчальних корпусів, гуртожитків (окремо по кожному гуртожитку відзначали кращі секції і кімнати), студентських будівельних загонів, колективів художньої самодіяльності, фізкультури і спорту. Кращий факультет нагороджували перехідним Червоним прапором і Почесною грамотою інституту. Профком студентів надавав 12 туристичних путівок кращим студентам того чи іншого факультету. Факультетам, які зайняли друге і третє місце вручалися перехідні Червоні вимпели і Почесні грамоти, а також відповідно 8 і 5 путівок. Переможці і призери інших номінацій нагороджувалися перехід-

ним Червоним вимпелом і Почесними грамотами. Крім того, за відмінне навчання, активну участь у суспільно-корисній роботі низку студентів нагороджували грошовими преміями. Аналогічно профком студентів відзначав роботу профактивістів [6, арк. 364-374]. У 1985-1987 рр. переможцем соцзмагання ставав історичний факультет [15, с. 25].

Таким чином, у середині 80-х – на початку 1990-х рр. у вишах Хмельниччини реального демократичного змісту набуло студентське самоврядування, центральною ланкою реалізації якого була академічна група, студентські деканати, ради гуртожитків. Реалізовувалися заходи з розширення участі студентів в управлінні вишами, зокрема вони брали участь у роботі вчених рад інститутів і факультетів. Середина 80-х років є переломним етапом в історії профспілкового руху. Профспілкові осередки демократизувалися. На засіданнях профкомів періодично заслуховувалися звіти їхніх членів, а також голів профспілкових бюро факультетів. Проводилося навчання профспілкового активу. Все ж, перебудовні процеси не означали суттєвої зміни ставлення керівної партії до професійних спілок. Вони і надалі розглядалися як школа управління, господарювання та комунізму. Відповідно профспілкові організації часто виходили з інтересів не студентів, інтереси яких мали захищати, а з інтересів партійних осередків.

Джерела та література:

1. Положення про студентське самоврядування Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту ім. В.П. Затонського // Радянський студент. Кам'янець-Подільський, 1988. 19 січня.
2. Державний архів (далі – Держархів) Хмельницької області. Ф.Р. 6151. Оп.1. Спр.936.
3. Бахмат М., Алещенко М. Подільський державний аграрно-технічний університет. Кам'янець-Подільський, 2005. 264 с.
4. Поробок О. Більше уваги – питанням соціальним // Корчагінець. Хмельницький, 1989. 29 жовтня.
5. Відомчий архів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Протокол №7 засідання вченої ради від 30 травня 1988 р.
6. Держархів Хмельницької обл. Ф.Р. 302. Оп. 11. Спр. 1204..
7. Держархів Хмельницької обл. Ф.Р. 302. Спр. 1319.
8. Україна наприкінці ХІХ ст. – у 30-х рр. ХХ ст. (наукова школа): бібліографічний покажчик / Укл.: І.М. Конет, О.Б. Комарницький, Л.А. Онуфрієва та ін. Кам'янець-Подільський: Кам.-Под. нац. ун-т імені Івана Огієнка, редакц.-видавн. від., 2009. 128 с.
9. Держархів Хмельницької обл. Ф.Р. 302. Оп. 12. Спр. 105.
10. Стадник С. Підводяться підсумки // Радянський студент. 1985. 24 жовтня.

11. Комарніцький О. Б., Моштак М. В. Профспілкова організація студентів, аспірантів та докторантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: іст. нарис. Кам'янець-Подільський: ПП Буйницький, 2009. 216 с.
12. Ініціатива поки що за профкомом // Радянський студент. 1989. 14 лютого.
13. Держархів Хмельницької обл. Ф.Р. 302. Оп. 12. Спр. 216.
14. Держархів Хмельницької обл. Ф.Р. 302. Оп. 12. Спр. 438.
15. Копилов С.А., Газін В.В. Історичний факультет Кам'янець-Подільського національного університету: іст. нарис. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. 76 с.

Комарніцький О.Б., Редчук О.В.
м. Кам'янець-Подільський

ЗАКЛАДИ ВИЩОЇ ОСВІТИ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ В УМОВАХ ПОЛІТИЧНОЇ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ ЛІБЕРАЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА: ХАРАКТЕРИСТИКА ВИКЛАДАЦЬКОГО ТА СТУДЕНТСЬКОГО СКЛАДУ

У статті подано характеристику викладацького та студентського складу закладів вищої освіти Хмельниччини у середині 50-х – у першій половині 60-х рр. Зазначається, що поступово кількісно і якісно зростали викладацький склад. Водночас, автори зауважують, що мали місце і значна плінність кадрів, через що в інститутах переважали викладачі, які мали стаж роботи не більше 10 років. Обов'язковим атрибутом того часу було підвищення ідейно-політичного рівня викладачів. Розповідається про зміни, що сталися у контингентах студентів, які зростали, насамперед, завдяки якісній профорієнтаційній роботі.

Ключові слова: інститут, викладачі, студенти, навчання, прийом, конкурс.

Період вітчизняної історії, тісно пов'язаний з ім'ям М. С. Хрущова, часто називають «великим десятиліттям». Проведені у ці роки перетворення охоплювали не лише сфери політики та економіки, але й культуру, науку, освіту та інші галузі духовного життя суспільства. Значення цієї епохи, особливо в області культурного розвитку країни, виходить далеко за межі реформаторської діяльності самого Хрущова. Цей період радикально вплинув на суспільну свідомість, сталася зміна в ідеології, викликаний критикою сталінізму. У роки «відлиги» сформувалось ціле покоління радянської інтелігенції, виховане в душі критики «деформацій

соціалізму». Водночас, у сфері культури виразно проявилися властиві цього часу протиріччя, коли ідеологічні послаблення змінювалися грубим адмініструванням, коли партійні керівники відверто втручалися у процес художньої творчості і наукові пошуки, як і раніше вважаючи, що культура і наука повинні обслуговувати інтереси політики з урахуванням завдань комуністичної «пропаганди».

В умовах вступу СРСР в епоху науково-технічної революції зростає потреба у фахівцях із вищою та середньою спеціальною освітою. При цьому велике значення надавалося розширенню вечірнього та заочного навчання. Значною мірою це стосується і закладів вищої освіти Хмельниччини, зокрема, кам'янець-подільських педагогічного і сільськогосподарських інститутів, Хмельницького загальнотехнічного факультету Українського поліграфічного інститут ім. І. Федорова.

Поступово кількісно і якісно зростали викладацькі склади вишів краю. Так, у педінституті у 1953 р. налічувався 81 викладач, з яких кандидатами наук, доцентами були 12 або 14,8% від загальної кількості, у 1954 р. – відповідно 87, 15 і 17,2%; у 1955 р. – 88, 17 і 19,3%; у 1956 р. – 90, 18 і 20%; у 1957 р. – 83, 17 і 20,4%; у 1959 р. – 88, 16 і 18,1%; у 1960 р. – 87, 17 і 19,5%; у 1961 р. – 89, 16 і 17,9%; у 1962 р. – 109, 22 і 20,1%; у 1963 р. – 112, 26 і 23,2%; у 1964 р. – 124, 27 і 21,7% [1, арк. 18; 2, арк. 18; 3, арк. 8, 11; 4, арк. 6; 5, арк. 6; 6, арк. 26; 7, арк. 30; 8, арк. 17, 34зв.; 9, арк. 1, 9; 10, арк. 75-76; 11, арк. 8, 124; 12, арк. 31; 13, арк. 7].

У сільськогосподарському інституті у 1955 р. навчальний процес забезпечували 49 викладачів, у т. ч. 2 доктори наук, професори, 13 кандидатів наук, доцентів [14, с. 78], у грудні 1958 р. – відповідно 87, 2 і 24 [15, арк. 9], у 1959 р. – 99, 2 і 41 [16, арк. 2зв.]. У 1963 р. у виші працювали 2 доктори наук, 1 професор, 34 доценти, 45 кандидатів наук [17, арк. 257].

Частина викладачів, у т. ч. з науковими ступенями, звільнилися з роботи. Так, доцента В. Коновалова, який успішно пропрацював три роки у педінституті, Міністерство освіти УРСР направило у Вінницький учительський інститут. Л. Бондарев, захистивши у 1955 р. дисертацію, через декілька років звільнився за власним бажанням. Для деяких викладачів інститут став «трампліном» для подальшого кар'єрного зростання. Так, Міністерство освіти помітило Д. Цимбалюка, який з 1953 р. очолював кафедру марксизму-ленінізму (у 1954 р. захистив кандидатську дисертацію, а через рік здобув вчене звання доцента), і у квітні 1957 р. призначило його директором Луцького педінститут ім. Лесі Українки. Така ж доля судилася і наступнику Д. Цимбалюка на посаді завідувача кафедри – М. Березовчуку, який у грудні 1963 р. очолив Уманський педінститут. З 1956 р. завідувачем кафедри російської літератури працював кандидат філологічних наук Є. Сокрутенко. У 1958 р. він здобув вчене звання доцента, а

у 1962 р. очолив партійну організацію інституту. Активно працював над темою докторської дисертації. Проте в квітні 1964 р. за станом здоров'я звільнився. Невдовзі, перед початком 1964-1965 н.р. він перейшов на роботу в інший навчальний заклад. Залишили інститут також П. Шилохвіст (1954 р.), О. Бойко (1960 р.), Р. Ростикус (1963 р.) та ін. [18, с. 112].

Основною перешкодою в підборі висококваліфікованих науково-педагогічних працівників була відсутність житла. В інституті вільної житлової площі не було, а місто не завжди йшло назустріч у цьому відношенні, бо також ніяких резервів не мало. Чимало викладачів, які приїжджали на роботу в інститут, роками чекали на розв'язання житлово-побутових проблем. Через побутові негаразди звільнилися з викладацької роботи кандидат медичних наук Г. Антошечкін, кандидат філологічних наук Є. Королькова [18, с. 112].

У зв'язку із значною плінністю кадрів в інституті переважали викладачі, які мали стаж роботи у цьому закладі не більше 10 років. Наприклад, на 1962-1963 н.р. понад 25 років працювали у педінституті 2 викладачі, 10-25 років – 40, 5-10 років – 30, 1-5 років – 40 [11, арк. 9].

У сільськогосподарському інституті також трудилися викладачі, які мали великий стаж практичної, науково-педагогічної роботи, а саме: завідувач кафедри приватного тваринництва, лауреат Державної премії, доцент М. Гордієнко, завідувач кафедри фізіології рослин і агрохімії доцент С. Сербін, завідувач кафедри марксизму-ленінізму доцент І. Забайрачний, завідувач кафедри анатомії і фізіології сільськогосподарських тварин доцент В. Горянов та багато інших [17, арк. 259]. Водночас, як і в педінституті більшість викладачів мали стаж роботи, що не перевищував 10 років. Так у 1963 р. стаж роботи від 1 до 5 р. мали 26 викладачів, 6-10 р. – 46, 11-15 р. – 18, 16-20 р. – 10, 21-25 р. – 4, 26-30 р. – 4, 31-35 р. – 2 [17, арк. 257].

У Хмельницькому загальнотехнічному факультеті УПІ на 17 вересня 1962 р. було 11 викладачів і 6 осіб допоміжного персоналу [19, с. 9]. У вересні 1964 р. працювали 18 викладачів, у т.ч. 3 кандидати наук, 1 доцент, яких розподілили на дві кафедри – загальнонаукових і загальноінженерних дисциплін [20, арк. 13].

Через кожних 5 років усі викладачі проходили процедуру переобрання таємним голосуванням на посади, які вони обіймали. Конкурси стосувалися всіх завідувачів кафедр і викладачів. Наприклад, у квітні 1963 р. провели конкурс на заміщення вакантних посад завідувачів кафедр історії та російської мови і літератури педінституту, а також 16 доцентів, старших викладачів і асистентів [18, с. 116]. Водночас, у звіті ректора І. Зеленюка за 1963-1964 н.р. йшлося про те, що в інституті наявні багато вакантних посад викладачів. Не було заміщено 13 посад викладачів. Ненормальне становище склалося на кафедрі математики, де не вистачало 4-5 виклада-

чів [12, арк. 32]. Труднощі з комплектацією штатними викладачами мали місце і в сільськогосподарському інституті. Тут упродовж 1955-1956 н.р. не було укомплектовано 8 штатних одиниць [21, арк. 40].

В інститутах для підвищення фахового і науково-методичного рівня викладацького складу застосовували практику обрання кандидатів наук, старших викладачів на посади в.о. доцента, а через певний час присвоєння їм вченого звання доцента. Перед обранням на посаду до кожного з претендентів висували відповідні вимоги: 1) читання лекційних курсів на високому науково-теоретичному і методичному рівнях; б) проведення наукових досліджень із актуальних проблем відповідних галузей наук; в) написання та опублікування наукових і навчально-методичних праць; г) популяризація знань і передового досвіду.

У педінституті одним з перших атестат доцента отримав у 1955 р. ректор І. Зеленюк. До нього таке ж звання отримали К. Макаренко і Г. Роздимаха [151, с. 146]. Приклад керівника вишу наслідували К. Баценко, Є. Гінзбург, М. Хмелінський, Д. Цимбалюк, М. Александра, О. Бойко, О. Брицина, М. Брицин, С. Білецький, І. Винокур, І. Гнатенко, В. Голєв, В. Житкевич, І. Івах, Г. Литвиненко, Н. Литовченко, Ф. Петляк, І. Роздобудько, І. Слизький, Є. Сокрутенко, О. Степенко, В. Тищенко та ін. [22, с. 118]. Що стосується сільськогосподарського інституту, то, наприклад, у 1963 р. доцентами стали А. Талдонов, Л. Савельєва і К. Єлпаков [17, арк. 261].

Обов'язковим атрибутом того часу було підвищення ідейно-політичного рівня викладачів. У зв'язку з цим зверталася увага на ріст у їхньому середовищі партійного прошарку. Зокрема, у педінституті у 1953 р. з 76 викладачів комуністами були 12 або 15,7% від загальної кількості [23, арк. 105], у 1955 р. – відповідно 88, 17 і 19,3% [3, арк. 5], у 1958 р. – 84, 42 і 50% [5, арк. 6], у 1959 р. – 86, 44 і 51,2% [24, арк. 8], у 1962 р. – 97, 47 і 48,5% [25, арк. 9], у 1963 р. – 112, 64 і 57,1% [11, арк. 9]. Їх зобов'язували навчатися у вечірньому університеті марксизму-ленінізму при міському комітеті КПУ, самостійно вивчати твори класиків марксизму-ленінізму, матеріали пленумів ЦК КПРС, партійних з'їздів, брати участь у роботі спецсеминару, який функціонував в інституті. Викладачі основ марксизму-ленінізму, політекономії, філософії та історії періодично брали участь у семінарах, які організував ЦК КПУ. В інституті організовувалися теоретичні конференції викладачів з питань «марксистсько-ленінської теорії» [3, арк. 9; 23, арк. 106-107].

Окремі архівні документи свідчать про національний склад викладачів. Так, у 1953 р. українці становили 61,8% викладачів педінституту, росіяни – 15,8%, інші – 22,4% [23, арк. 105]. У 1963 р. серед викладачів сільськогосподарського інституту було 65 українців, 32 росіян, 5 білорусів, 5 євреїв, 2 татари, 1 чуваш [17, арк. 257].

У вищих закладах освіти їхні керівники намагалися формувати здоровий морально-психологічний клімат, який би стимулював до результативної навчальної, методичної, наукової та виховної роботи. У педінституті з цим успішно впорався ректор І. Зеленюк. Всі, хто працював з ним поруч, захоплювались його винятковою працездатністю і бачили підвищену вимогливість до себе та підлеглих. Серед викладачів, співробітників і студентів знали про негативне ставлення ректора до будь-яких порушень трудової дисципліни, а тим більше ідейних і морально-етичних норм. На адресу лінивих, неорганізованих і недисциплінованих працівників не раз лунали його критичні зауваження та вислови. Але ніколи у них не було найменшої несправедливості ні по відношенню до викладачів, ні до технічних працівників. Він терпіти не міг нещирості, ліні та розхлябаності. Хто несвоєчасно виконував доручення керівника, потрапляв у становище школяра, який не вивчив урок. І, навпаки, І. Зеленюк високо цінував відповідальність, ґрунтовну науково-теоретичну підготовку та добросовісне ставлення до виконання покладених обов'язків, охоче підтримував здорову ініціативу.

У керівництві колективом ректор не обмежувався засіданнями ректорату, ради чи короткими нарадами керівників підрозділів інституту, а намагався систематично бувати на факультетах, кафедрах, у інших підрозділах, багато часу приділяв спілкуванню з науково-педагогічними працівниками. Це допомагало формувати систему їх роботи, належним чином організувати кожне робоче місце [26, с. 113].

Поступово зростав контингент студентів. Цьому сприяла якісна профорієнтаційна робота. Так, для забезпечення прийому молоді, яка здобула середню освіту у попередні роки, і працювала у промисловому і сільськогосподарському виробництві, з ініціативи ректора педінституту І. Зеленюка у 1961 р. були організовані стаціонарні і заочні підготовчі курси. Перші з них працювали при Старокостянтинівському і Красилівському райвідділах освіти. Тут 60 слухачів навчали місцеві учителі. З їхнього складу у 1962 р. подала заяви про вступ 21 особа (35% від загальної кількості). На заочних курсах з підготовки до вступу на фізико-математичний факультет студіювала 71 особа. Для слухачів один раз на місяць викладачі проводили консультації з профільюючих предметів: мови, літератури, математики, фізики, іноземної мови. Під час консультацій викладачі подавали огляд матеріалу з окремих розділів, відповідали на запитання, пояснювали незрозумілий матеріал, а також давали завдання для самостійної роботи на наступний період. Консультації були організовані у Шепетівці, Старокостянтиніві, Хмельницькому, Вінківцях і Дунаївцях. Заяви про вступ подали 17 осіб на стаціонар, 52 – на заочний відділ (97%). З 1 липня для вступників в інституті проводилися двічі на тиждень із всіх предметів консультації. Вступники-

виробничники на цей період забезпечувалися гуртожитком. Консультації відвідували пересічно 100-200 осіб [27, арк. 99-100].

Підготовчі курси створили і при Хмельницькому загальнотехнічному факультеті УПІ, які розпочали свою роботу у листопаді 1962 р. [19, с. 31]. У вересня 1964 р. тут навчалися 357 осіб. Заняття проводили 11 викладачів. Було організовано 10 груп, кожна з яких навчалася тричі на тиждень по 4 години [20, арк. 20].

Крім того, з метою популяризації спеціальностей, за якими в інституті велася підготовка учителів і для залучення до вишу більшої кількості абітури, низку викладачів і лаборантів відряджали у різні райони і школи Хмельницької та сусідніх областей. Наприклад, у 1960-1961 н.р. активно працювали у цьому напрямку ректор педінституту І. Зеленюк, декан фізико-математичного факультету І. Загинайло, викладачі Д. Марченко, В. Россо, Г. Лебедик, П. Свідер, О. Пушко та ін. Широко проводилася популяризація роботи інституту і педагогічної професії шляхом організації «Днів відкритих дверей», публікації статей в місцевій пресі, випуску і розповсюдження серед молоді області багатотиражної газети «Радянський студент», виступів студентської художньої самодіяльності, показових змагань студентства факультету фізичного виховання. Райвідділам освіти, райкомам комсомолу, середнім школам надсилали звернення до молоді із закликом вступати до педінституту [27, арк. 100].

У 1962 р. при інституті започаткували юнацьку фізико-математичну школу. Вона ставила своїм завданням розвивати математичні здібності учнів 9-10 класів, підвищувати їх інтерес до математики та фізики, поглиблювати знання учнів з шкільного курсу цих дисциплін, знайомити слухачів школи з елементами вищої математики і фізики, прищепити їм навички у вивченні додаткової літератури. Школа працювала у вечірній час два рази на тиждень по три години. У 1962-1963 н.р. тут студіювали 47 слухачів. Вона розташовувалася у спортивно-оздоровчому таборі інституту у с. Голосків. Учні жили за розпорядком табору. На заняття відводилося 4 години. Інший час присвячували суспільно-корисній праці, екскурсіям, змаганням та розвагам [28].

Все ж, незважаючи на значні зусилля, пов'язані з проведенням профорієнтаційної роботи, контингенти новоспечених студентів були нестабільними, хоча кількість заяв хоч і незначно, але зросла. Так, у 1959 р. бажання навчатися у педінституті виявили 1080 осіб, у т.ч. на денній формі навчання – 678, заочній – 402; у 1963 р. – відповідно 1274, 776 і 468. У 1955 р. студентами вишу стали 760 осіб, з яких на денну форму навчання зарахували 275 осіб, на заочну – 485, у 1959 р. – відповідно 560, 200 і 360, у 1961 р. – 874, 275 і 599; у 1962 р. – 654, 335 і 319; у 1963 р. – 726, 375 і 351 [29, арк. 63; 30, арк. 42; 31, арк. 42; 32, арк. 82; 33, с. 26].

Що стосується інших вишів, то маємо, на жаль, лише фрагментарні дані. Так, до сільськогосподарського інституту в 1959 і 1963 рр. зарахували по 150 студентів [16, арк. 183; 34, арк. 7, 208]. У Хмельницькому загальнотехнічному факультеті у 1962 р. абітурієнти подали 824 заяви, з яких зарахували на I курс 250 студентів [19, с. 29].

Одночасно із поліпшенням якісного складу викладачів збільшувалася кількість і поліпшувався й контингент студентів. Позитивні зміни в якісному складі студентської молоді відбувалися, з одного боку, завдяки збільшенню чисельності і частки юнаків і дівчат, які до навчання в інституті мали стаж практичної роботи, з іншого – потенціал майбутніх фахівців поліпшився за рахунок студентів, які навчалися на відмінно та добре.

Поступово кількісно зростав студентський контингент. У 1953 р. у педінституті навчалися 2474 студенти, у т.ч. на денній формі навчання – 948, на заочній – 1526, у 1954 р. – відповідно 2913, 1040 і 1873, у 1955 р. – 3098, 993 і 2105, у 1956 р. – 2880, 982 і 1898, у 1957 р. – 2810, 950 і 1860, у 1958 р. – 2748, 940 і 1808, у 1959 р. – 2741, 942 і 1799, у 1960 р. – 2629, 982 і 1647, у 1961 р. – 3139, 1048 і 2091, у 1962 р. – 3575, 1174 і 2401, у 1963 р. – 3607, 1335 і 2272, у 1964 р. – 3766, 1472 і 2459 [4, арк. 10; 10, арк. 4-5; 11, арк. 17; 13, арк. 10; 25, арк. 3, 16; 33, с. 25; 35].

У відновленому сільськогосподарському інституті на початку 1955 р. до занять приступили бл. 200 студентів агрономічного і зоотехнічного інституту, яких перевели з Дніпропетровського, Житомирського, Львівського. Полтавського та Харківського сільськогосподарських інститутів [36]. До кінця цього року кількість студентів денної і заочної форм навчання зросла до 950 [14, с. 78]. У грудні 1958 р. на стаціонарі студіювали 1030 студентів, а на заочному відділі – 574 [15, арк. 9]. У наступні роки кількість студентів стаціонару зменшилася. У вересні 1959 р. на денній формі навчання навчалися 996 студентів [16, арк. 2], у серпні 1962 р. – 766 (на агрономічному факультеті – 280, зоотехнічному – 486), у серпні 1963 р. – відповідно 731, 253 і 478 [34, арк. 7, 208].

У Хмельницькому загальнотехнічному факультеті УПІ у березні 1964 р. студіювали 720 осіб, 385 осіб навчалися на вечірній формі навчання [19, с. 45], у вересні того ж року – відповідно 600 і 350 [20, арк. 5].

На жаль, обмаль даних щодо розподілу студентів за партійністю, статтю і т.д. Відомо лише, що на 1 серпня 1962 р. з 1020 студентів педінституту комуністами були 47, комсомольцями – 860. Чоловіки становили 487 осіб, жінки – 633. 647 студентів мали дворічний і більше виробничий стаж або були демобілізовані з лав радянської армії [25, арк. 4]. У сільськогосподарському інституті у 1959 р. з 996 студентів вихідцями з робітників були 193 особи, колгоспників – 598, службовців – 205. 383 мали дворічний і більше виробничий стаж або були демобілізовані з лав радянської армії [16, арк. 2]. Що стосу-

ється розподілу молоді за статтю то на 1 серпня 1961 р., наприклад, на агрономічному факультетів чоловіки становили 228 осіб, жінки – 74 [37, арк. 16].

Частина студентів через різні причини вибули з інституту, так і не завершивши навчання. Наприклад, у 1956-1957 н.р. з педінституту відсіялися 53 студенти, з яких 13 осіб перевелися на навчання в інші виші, 22 – відраховані за академічну неуспішність і невідвідування занять, 9 – за порушення громадської дисципліни. Ще 8 студентів покинули виш за сімейними обставинами, а 1 – за станом здоров'я [5, арк. 16-17]. У попередні і наступні роки ці показники є значно меншими. У 1954-1955 н.р. навчання в інституті не завершили 17 осіб [3, арк. 11], у 1955-1956 н. р. – 18 [4, арк. 12], а в 1962-1963 н.р. – 25 [11, арк. 17].

На жаль відсутні дані про відсів студентів СГІ. Під час підготовки роботи нашу увагу привернув документ про розгляд справи колишнього студента агрономічного факультету В. Лукьянчука, якого відрахували з вишу в 1957 р. за п'янку і дебош у громадському місці на один рік. 15 січня 1959 р. питання про його поновлення у складі студентів розглянула вчена рада інституту. Декан агрономічного факультету Усик повідомив, що наданий термін на виправлення своїх помилок Лукьянчук не використав, більше того затіяв бійку, коли перукар відмовився його обслужити. На виробництві він працював за цей період лише 3-4 місяці. Тому вчена рада запропонувала Лукьянчуку попрацювати на виробництві ще рік і проявити себе з позитивної сторони [15, арк. 89].

Таким чином, у середині 50-х – у першій половині 60-х рр. у закладах вищої освіти Хмельниччини поступово кількісно і якісно зростали викладацькі склади. Водночас, мали місце і значна плінність кадрів, через що в інститутах переважали викладачі, які мали стаж роботи не більше 10 років. Обов'язковим атрибутом того часу було підвищення ідейно-політичного рівня викладачів. У зв'язку з цим зверталася увага на ріст у їхньому середовищі партійного прошарку.

Поступово зростав контингент студентів, насамперед, завдяки якісній профорієнтаційній роботі. Найбільш поширеними формами цієї роботи були організація стаціонарних і заочних підготовчих курсів, відрядження викладачів і лаборантів у різні райони і школи Хмельницької та сусідні області для популяризації вишу тощо. Все ж, незважаючи на значні зусилля, пов'язані з проведенням профорієнтаційної роботи, контингенти новоспечених студентів були нестабільними, хоча кількість заяв хоч і незначно, але зростає. Одночасно із поліпшенням якісного складу викладачів збільшувалася кількість і поліпшувався й контингент студентів. Що стосується збільшення кількості студентів, то це стосується, насамперед педінституту, оскільки у сільськогосподарському інституті кількість студентів стаціонару, навпаки, зменшилася.

Джерела та література:

1. Державний архів (далі – Держархів) Хмельницької області. Ф.Р. 302. Оп. 7. Спр. 148.
2. Держархів Хмельницької області. Ф. Р. 302. Оп. 7. Спр. 176.
3. Держархів Хмельницької області. Ф. Р. 302. Оп. 7. Спр. 192.
4. Держархів Хмельницької області. Ф. Р. 302. Оп. 8. Спр. 62.
5. Держархів Хмельницької області. Ф. Р. 302. Оп. 8. Спр. 83.
6. Держархів Хмельницької області. Ф. Р. 302. Оп. 8. Спр. 201.
7. Держархів Хмельницької області. Ф. Р. 302. Оп. 8. Спр. 209.
8. Держархів Хмельницької області. Ф. Р. 302. Оп. 8. Спр. 217.
9. Держархів Хмельницької області. Ф. Р. 302. Оп. 8. Спр. 233.
10. Держархів Хмельницької області. Ф. Р. 302. Оп. 8. Спр. 234.
11. Держархів Хмельницької області. Ф. Р. 302. Оп. 8. Спр. 275.
12. Держархів Хмельницької області. Ф. Р. 302. Оп. 8. Спр. 285.
13. Держархів Хмельницької області. Ф. Р. 302. Оп. 8. Спр. 293.
14. Бахмат М., Алещенко М. Подільський державний аграрно-технічний університет. Кам'янець-Подільський, 2005. 264 с.
15. Держархів Хмельницької області. Ф. Р. 195. Оп. 3. Спр. 89.
16. Держархів Хмельницької області. Ф. Р. 195. Оп. 3. Спр. 183.
17. Держархів Хмельницької області. Ф. Р. 195. Оп. 3. Спр. 167а.
18. Філінюк А. Г. Життя, віддане справі: трудова, громадська та науково-педагогічна діяльність Івана Степановича Зеленюка: іст. нарис. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. 332 с.
19. Перші п'ять років. Становлення та розвиток Технологічного університету Поділля (1962-1967 рр.): зб. док. і матер. / [упоряд. І. Х. Ткачук. Ю. С. Земський]. Хмельницький: ТУП, 2002. 236 с.
20. Держархів Хмельницької області. Ф. Р. 6151. Оп. 1. Спр. 2.
21. Держархів Хмельницької області. Ф. Р. 195. Оп. 3. Спр. 65.
22. Філінюк А. Г. Іван Степанович Зеленюк // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2003. Т. 1. С. 141-156.
23. Держархів Хмельницької області. Ф. Р. 302. Оп. 7. Спр. 154.
24. Держархів Хмельницької області. Ф. Р. 302. Оп. 8. Спр. 112.
25. Держархів Хмельницької області. Ф. Р. 302. Оп. 8. Спр. 259.
26. Кам'янець-Подільський державний університет: минуле і сьогодення. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2003. 408 с.
27. Держархів Хмельницької області. Ф. Р. 302. Оп. 8. Спр. 244.
28. Семиліт М. Школа талантів // Радянський студент. 1967. 15 червня.
29. Держархів Хмельницької області. Ф. Р. 302. Оп. 8. Спр. 240.
30. Держархів Хмельницької області. Ф. Р. 302. Оп. 8. Спр. 254.
31. Держархів Хмельницької області. Ф. Р. 302. Оп. 8. Спр. 268.
32. Держархів Хмельницької області. Ф. Р. 302. Оп. 8. Спр. 304.
33. Завальнюк О.М., Комарницький О.Б. До історії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: довідк.-статистич. матер. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2011. 112 с.

34. Держархів Хмельницької області. Ф. Р. 195. Оп. 3. Спр. 205.
35. Ростикус Р. Роки. Вуз. Люди // Радянський студент. Кам'янець-Подільський, 1963. 4 червня.
36. Сільськогосподарський інститут у Кам'янці-Подільському // Прапор Жовтня. Кам'янець-Подільський, 1955. 6 лютого.
37. Держархів Хмельницької області. Ф. Р. 195. Оп. 3. Спр. 186.

*Кукуленко Я.І.
м. Вінниця*

УЧАСТЬ ВИКЛАДАЧІВ ТА СТУДЕНТІВ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕДІНСТИТУТУ У НАУКОВО-ДОСЛІДНІЙ РОБОТІ НА ЗАВЕРШАЛЬНОМУ ЕТАПІ РАДЯНСЬКОЇ ДОБИ (1985-1991 рр.)

У статті характеризується науково-дослідна та дослідно-експериментальна робота викладачів і студентів Кам'янець-Подільському державного педінституту у період перебудови. Автор зазначає, що у виші робився наголос на підготовці викладачами докторських і кандидатських дисертацій. Щорічно зростала кількість виданої наукової продукції. Водночас, у статті повідомляється, що загальна кількість праць викладачів вишу була незначною. Низка викладачів були учасниками міжнародних, всесоюзних і республіканських наукових конференцій. Йдеться про те, що до наукової роботи залучали обдаровану студентську молодь, яка зосереджувалася переважно у наукових гуртках.

Ключові слова: інститут, наука, викладач, студент, стаття.

Суперечливим явищем в історії радянського суспільства була «горбачовська перебудова», яка охопила усі сфери суспільно-політичного життя Української РСР. Чимало робилося для підвищення рівня культури, відродження українських народних традицій, особлива увага приділялася використанню української мови. Водночас, національно-культурне і духовне відродження українського народу лише означило основні напрямки руху вперед. Попри всі декларації, значна частина задекларованого відродження залишалася міфом.

У контексті цих процесів значний інтерес викликає підготовка кваліфікованих педагогічних кадрів, оскільки вчителі мали нести і вкорінювати в маси учнівства, міські і сільські громади наріжні ідеї тогочасного радянського суспільства. Тож цілком закономірно, що державні і партійні

органи прагнули піднести роль вчителя, центральної фігури навчального і виховного процесу, в житті суспільства, поліпшити його підготовку. Важливим напрямком у діяльності кожного вишу є науково-дослідна та дослідно-експериментальна робота викладачів і студентів.

У Кам'янець-Подільському державному педагогічному інституті імені В.П. Затонського у 1987 р. наукою були охоплені 137 викладачів (60,1% від загальної кількості) [1, с. 60]. Щорічно науковці вишу продукували сотні наукових праць, кількість яких постійно зростала. Так, у 1985 р. вони здійснили 203 публікації загальним обсягом 111,8 друкованих аркушів, у 1986 р. – відповідно 185 і 115; у 1987 р. – 296 і 129,2; у 1988 р. – 329 і 176,3; у 1989 р. – 381 і 185,8; у 1990 р. – 785 і 376 [2; 3, с. 136]. У 1988 р. було опубліковано 3 монографії, 5 підручників і навчальних посібників, 283 статті, у т.ч. 76 публікацій опублікували у фахових виданнях, 3 – у зарубіжних виданнях; у 1988 р. – відповідно 3, 1, 343, 86, 3 [1, с. 64].

У вишах дбали про поповнення складу науково-педагогічних працівників викладачами найвищої кваліфікації. Для цього використовувались чотири основні форми підготовки: направлення в аспірантуру, переведення на посади стажистів-дослідників, надання стажування та творчих відпусток. У досліджуваній нами період успішно захистили докторські дисертації доценти М.Г. Кукурудзяк, П. І. Свідер, Ю.М. Тарасов і П.Ф. Щербина, а кандидатами наук стали Л.О. Варик, М.О. Городецька, О.О. Городецький, О.П. Григоренко, А.О. Губанова, О.М. Завальнюк, П.С. Каньоса, В.С. Карпалюк, О. В. Кеба, Т. І. Колотило, І.М. Конет, Т.І. Конькова, Ю.О. Маркітантов, Г.Й. Насмінчук, А.В. Опря, В.Г. Паньков, М.Б. Петров, М.А. Печенюк, П.Д. Плахтій, І.В. Рибак, І.М. Салтанова, Т.І. Сурова, Г.Б. Трішневська, В.П. Турівний, В.М. Федорчук, Е.І. Федорчук, А.Г. Філінюк, Я. М. Чопик, А.І. Шинкарюк, В.С. Щирба, В.І. Якубовський, З.П. Яропуд, Л.Г. Яропуд та інші [3, с. 60; 4, с. 21]. Загалом, у 1985 р. було захищено 3 кандидатські дисертації, у 1986 р. – 2, у 1987 р. – 9, у 1988 р. – 13, у 1989 р. – 7, у 1990 р. – 10, у 1991 р. – 12 [1, с. 57].

Особлива увага у вишах приділялась вмілому поєднанню співпраці викладачів старшого покоління і молоді генерації. Так почали визрівати умови для становлення наукових шкіл, зокрема педінституту – спочатку на історичному, де вже успішно функціонувала наукова школа професора Л.А. Коваленка, пізніше на філологічному, а згодом фізико-математичному та інших факультетах. Саме у 80-ті рр. стали більш предметно залучати молодь до наукового пошуку, творчих експериментів, створювали умови для їх повноцінної навчально-методологічної та наукової самореалізації [3, с. 135].

У середині 80-х рр. – на початку 90-х рр. минулого століття виші Хмельниччини приймали у своїх стінах учасників престижних наукових

форумів. Так, на початку вересня 1986 р. з ініціативи ректорату педінституту та обласної організації Географічного товариства України при АН України та деканату історичного факультету відбулася I наукова конференція «Проблеми етнографії Поділля». У її роботі взяли участь науковці Києва, Львова, Вінниці, Миколаєва, Рівного, Хмельницького, Кам'янець-Подільського, Москви, Ленінграда, Башкирії та ін. Найбільший інтерес в її учасників викликали доповіді члена-кореспондента Ф.П. Шевченка, доктора історичних наук І.С. Винокура, доцентів Л.В. Баженова, В.І. Тищенко, П.М. Лісового, В.С. Степанкова, М.Б. Петрова, Г.М. Краєвської, С.І. Білецького, О.О. Чехівського, Г.Й. Насмінчук, кандидата історичних наук М.Ю.Брайчевського та ін. [5].

Важливою організаційно-науковою подією інституту стало проведення в грудні 1986 року на його базі Всеукраїнської наради-семінару про ректорів вищих навчальних закладів і заступників директорів наукових установ з наукової роботи. На результативність форуму вплинуло два важливих фактори: система організації НДР і НДРС та творчий клімат, атмосфера самореалізації науково обдарованої молоді. Безперечно, потужний імпульс цій ділянці роботи в інституті додала участь у нараді-семінарі заступника міністра освіти України В.М. Курила, директорів науково-дослідних інститутів педагогіки М.Д. Ярмаченка та психології Л.М. Проколієнка, вченого секретаря Республіканської ради з координації психолого-педагогічних досліджень Є.П. Бережня та багатьох досвідчених організаторів наукової галузі [3, с. 137; 6]. 22-23 вересня 1987 р. у стінах навчального закладу проведено III Всесоюзну конференцію з фізичного виховання і шкільної гігієни, учасниками якої стали понад 100 вчених і науково-педагогічних працівників із різних регіонів СРСР [3, с. 138].

Справжньою подією наукового життя педінституту було проведення 21-22 березня 1989 р. Всеукраїнської науково-практичної конференції «Т.Г. Шевченко і Поділля», присвяченої 175-річчю від дня народження великого Кобзаря. Про невмирущість Шевченкових традицій, його самотньої літературно-поетичної, образотворчої й громадсько-політичної діяльності, про новаторський характер творчості Тараса Шевченка зробили свої доповіді доктор філологічних наук В.Є. Шубравський (Інститут літератури ім. Т.Г.Шевченка АН України), доктор історичних наук Г.Я. Сергієнко (Інститут історії АН України), доктор філологічних наук, професор Кам'янець-Подільського педінституту П.І. Свідер, письменниця Н.О. Кашук. Особливого резонансу надала конференції зацікавлена дискусія її учасників на секційних засіданнях, у тому числі навколо доповідей доктора філологічних наук, професора Т.І. Комаринця «Шевченко і становлення романтизму в українській літературі» (м. Львів), кандидата філологічних наук, доцента О.О. Рисака «Образ сумовитого музиканта у

повіді Т.Г. Шевченка «Музикант» (м. Луганськ), кандидата мистецтвознавства Л.П. Сов'яка «Шевченкове слово в музичній оздобі» (м. Дрогобич) та ін. Підсумком роботи конференції стало прийняття рекомендацій щодо подальших дослідів невичерпної спадщини Тараса Шевченка та опублікування двохтомного наукового збірника з тотожною назвою [7].

Загалом, у 1986 р. у педінституті провели 5 конференцій, у т.ч. 1 всеукраїнську і 4 регіональних та вишівських; у 1987 р. відповідно – 5, 3 і 2; у 1988 р. – 2 (всеукраїнських – 2), у 1989 р. – 2, у 1990 р. – 4, 1 і 3 [1, с. 66].

Перебудова вищої освіти висувала нові вимоги до якості підготовки спеціалістів, які б відповідали потребам прискореного науково-технічного і соціально-економічного розвитку країни. Тому до найважливіших факторів вдосконалення підготовки спеціалістів для народного господарства керівництво вишів відносило науково-дослідну роботу студентів (НДРС). Питання організації НДРС періодично обговорювалися на засіданнях рад інститутів і факультетів, ректоратів, парткомів.

У педінституті у 1985 р. участь у студентській НДР брали 2096 студентів (95,7%), у 1986 р. – відповідно 2080 і 94,8%, у 1987 р. – 2140 і 89,6% [1, с. 33]. Таким чином, бачимо, що рівень зацікавленості студентів наукою упродовж досліджуваного періоду падав.

Науково-дослідна робота у позанавчальний час проводилася за такими формами: робота в студентських наукових гуртках, участь у виконанні госпдогвірної тематики, держбюджетних наукових робіт, робота в студентському конструкторському бюро; лекторська робота з поширення суспільно-наукових знань. Що стосується першої форми, то у 1987 р. студенти мали змогу працювати у 136 студентських гуртках і проблемних групах, у 1991 р. – 167. На заняттях юні науковці зачитували доповіді [8, арк. 35; 9, арк. 26; 10, арк. 22].

Частину гуртківців залучали до розробки тематичних кафедральних досліджень. Так, майже всі викладачі і студенти факультету фізичного виховання педінституту працювали над темою «Педагогічне і медичне обґрунтування засобів і методів фізичного виховання школярів I-XI класів з метою підготовки їх до праці та оборони СРСР». Для виконання теми створили 12 наукових груп. До складу кожної з них входили викладачі факультету, учителі фізкультури і 5-6 студентів. За кожною кафедрою було закріплено базову школу, де проводилися дослідження [8, арк. 35; 9, арк. 26; 10, арк. 11].

Заслуговує на увагу ініціатива студентів в організації експериментальної НДР. Так, у 1988 р. при комітеті комсомолу педінституту було створено госпзрахункове науково-виробниче об'єднання [11, арк. 15].

Підведення підсумків НДРС проводилося за такими напрямками: проведення щорічних студентських науково-технічних конференцій, кон-

курси на кращу студентську наукову роботу, виставки науково-технічної творчості студентів, предметні олімпіади. Так, лише за 1981-1985 рр. відбулося 69 студентських наукових форумів, на яких заслухали 2603 доповіді [8, арк. 35]. Серед інших виокремимо представницьку студентську республіканську науково-практичну конференцію «Актуальні питання ідеології і викладання мови і літератури у вузі», яку провели 9-11 вересня 1985 р. [9, арк. 25; 12]. Низку наукових форумів провели і в наступні роки. Важливою подією в житті інституту було проведення у вересні 1986 р. II всесоюзної студентської наукової конференції «Актуальні проблеми теорії і практики комуністичного виховання підростаючого покоління в умовах розвинутого соціалізму» [13, арк. 15].

У роботі цих та деяких інших конференцій взяли участь студенти з Московського, Ленінградського, Київського, Іркутського, Латвійського, Ужгородського університетів, Військово-політичної академії (м. Москва), Київського військово-морського політичного училища, низки технічних вишів, інститутів культури та педінститутів з міст РСФСР (Свердловськ, Брянськ, Белгород, Кострома, Таганрог, Целіноград, Глазов, Орел, Коломна), Білорусії, Молдавії, Таджикистану, Латвії, Узбекистану, Туркменії, Казахстану, Татарії, Марійської АРСР, а також всіх обласних центрів та міст України, де були педінститути [9, арк. 26].

У свою чергу студентів запрошували на конференції їхні колеги з інших міст. Наприклад, у 1986-1987 н.р. молодь педінституту виступала з доповідями у Даувгапілісі і Мічурінську [9, арк. 26].

У ряді випадків НДРС була доволі результативною. Так, у 1988 р. педінститут посів 4 місце серед вищих педагогічних навчальних закладів України щодо кількості та якості студентських наукових робіт, направлених та відзначених на республіканському конкурсі [11, арк. 14]. Переможцями та призерами всесоюзних та республіканських турів у 1985 р. були І. Ковальська (робота «Задача опуклого ліпшіцевого наближення з додатковими обмеженнями»), С. Вишневський («Словотвірна структура дієслів у російських говірках Забайкалля»), О. Тудорів («Ленінська теорія відображення – методологічна основа процесу навчання») [14].

Щорічно близько 30 студентів педінституту брали участь у всесоюзному та республіканському турах «Студенти та науково-технічний прогрес». Переможцями всесоюзного туру були М. Колісник (1985 р.) [15; 16], В. Білик (1988 р.) [17], республіканського – Т. Детцель і Н. Кучер (1986 р.) [9, арк. 18], О. Сандурська (1989 р.) [18, арк. 14].

Студентська молодь цього вишу успішно виступала на предметних олімпіадах. Так, у 1988 р. В. Білик посів 1 місце на всесоюзній олімпіаді з теорії і методики фізичного виховання [11, арк. 14]. Переможцями олімпіад такого ж рівня були М. Колісник (з педагогіки, 1985 р.) [8, арк.

36], Т. Захарук (1988 р., з педагогіки), Н. Степанчук (1988 р., з методики викладання російської мови) [11, арк. 14]. У 1988 р. друге місце на республіканській олімпіаді з історії виборів В. Нестеренко [19, арк. 121]. У 1988 р. призерами республіканської олімпіади з теорії і методики фізичного виховання були С. Супронова, Г. Зелінський та М. Бобик [20, арк. 31].

Поступово зростала кількість студентських публікацій у наукових збірниках. Якщо у 1969-1971 рр. у педінституті загалом було опубліковано 5 статей [21], то вже у 1988 р. – 10 [11, арк. 15], у 1989 р. – 12 [18, арк. 9].

Таким чином, у педінституті певну увагу приділяли науково-дослідній та дослідно-експериментальній роботі викладачів і студентів. Робився наголос на підготовці викладачами докторських і кандидатських дисертацій. Завдяки цілеспрямованій роботі вдалося досягнути позитивних наслідків. Крім того, викладачі готували монографічні дослідження, навчально-методичні посібники і методичні поради, статті, частина з яких вийшла у престижних наукових збірниках, журналах. Що стосується загальної кількості праць викладачів вишу, то вона була незначною. Низка викладачів були учасниками міжнародних, всесоюзних і республіканських наукових конференцій. До наукової роботи залучали обдаровану студентську молодь, яка зосереджувалася переважно у наукових гуртках.

Джерела та література:

1. Завальнюк О. М., Комарніцький О. Б. До історії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: довідк.-статистич. матер. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2011. 112 с.
2. Тези доповіді на звітно-виборні партійні збори // Радянський студент. Кам'янець-Подільський, 1988. 27 жовтня.
3. Кам'янець-Подільський державний університет: минуле і сьогодення. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2003. 408 с.
4. Маркітантов Ю. О., Стецюк В. Б. Факультет української філології Кам'янець-Подільського національного університету: іст. нарис. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. 120 с.
5. Щур О. Перша Подільська етнографічна // Радянський студент. 1986. 25 вересня.
6. Яворська Ю. Нарада-семінар // Радянський студент. 1986. 11 грудня.
7. Слово про Шевченка // Радянський студент. 1989. 4 квітня.
8. Відомчий архів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (далі – ВА КПНУ імені І. Огієнка). Протокол №3 засідання вченої ради педінституту від 24 лютого 1986 р.
9. ВА КПНУ імені І. Огієнка. Протокол №5... від 28 травня 1987 р.
10. ВА КПНУ імені І. Огієнка. Протокол №8... від 28 серпня 1987 р.
11. ВА КПНУ імені І. Огієнка. Протокол №3... від 27 лютого 1989 р.
12. Літвіннікова О. І. Сприяти творчості студента // Радянський студент. 1986. 16 жовтня.

13. ВА КПНУ імені І. Огієнка. Протокол №1... від 14 січня 1988 р.
14. Струманський В. П. Наші здобутки // Радянський студент. 1985. 11 квітня.
15. Яворська Ю. Одержимість // Радянський студент. 1986. 27 лютого.
16. Переможці студентської олімпіади «Студенти і науково-технічний прогрес» // Радянський студент. 1986. 20 березня.
17. Наша вітальна листівка // Радянський студент. 1988. 18 жовтня.
18. ВА КПНУ імені І. Огієнка. Протокол №2... від 9 квітня 1990 р.
19. ВА КПНУ імені І. Огієнка. Протокол №4.. від 30 березня 1989 р.
20. Державний архів Хмельницької області. Ф. Р. 302. Оп. 12. Спр. 116.
21. Цифри і факти // Радянський студент. 1972. 25 травня.

Куфльовський В.І.

м. Городок, Хмельницької обл.

СИМВОЛИ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

*«Світом правлять не закони і правила,
а символи і знаки».*

Конфуцій

Символіка повинна вивчатися в усіх її аспектах, бо кожен народ має свої особливі способи висловлення. Отже, жоден єгипетський папірус, індуська олла, ассірійські плиточки чи єврейські звитки не повинні читатися і тлумачитися буквально.

І навіть притча чи легенда алегорично передають життєві реальності, події і факти. Власне, як мораль, яка завжди виводилася з притчі, будучи дієвою правдою і фактом у людському житті, так само й історична подія трактується тими, хто ознайомлений зі священними науками із емблем та символів, зафіксованими у давніх храмових архівах.

«Релігійна та езотерична історія кожного народу викладена в символах, ніколи не писалася буквально та багатослівно. Всі думки та переживання, вчення та знання, повідомлені шляхом одкровення чи здобуті самостійно, знайшли у ранніх рас своє графічне вираження в алегоріях і притчах», – стверджує О. Блаватська в дослідженні «Еволюція символізму».

З точки прояву Божої сили виникає перша ідея, яку символізує пряма лінія. Від неї походять усі майбутні форми та думки. Кут є також простою ідеєю, але складнішою, бо відноситься до сил на інших планах або

площинах. Із зростанням кількості кутів ускладнюється форма символу і чисельнішими та різноманітнішими стають плани діяльності.

За визначенням езотериста Томаса Бургона:

«Символ є об'єктивний феномен, в якому закладене співвідношення сил, що діють в різноманітних площинах. Вивчення наслідків символічної дії приводить людину до розуміння причин і принципів природи. Отже у символах закладені і діють сили відповідно до Закону співвідношення. Він є основним Законом символізму. Де немає розуму, там немає символів, немає ідей, немає феноменів».

Енциклопедія символізму так подає визначення символу:

«Символ є знак, що має як множинне число значень, так і безкінечне число контекстів, для будь-якого прояву або вислову. Символ також трактується як знак збірної інформації під однією цифрою, літерою, логотипом або ідеограмою».

Вчений Маккензі вказав у своїй енциклопедії, що є велика різниця між емблемою і символом. Кажучи ще ясніше, емблема зазвичай є рядом графічних зображень, розглянутих і вияснених алегорично, котрі, як у панорамахі, розкривають одну ідею за іншою.

Символіка текстів та дій

Перші прояви символіки ми отримуємо з природи. Релігійні тексти також переповнені символікою. У зв'язку з персоніфікацією символів, люди втратили можливість читати символи природи. Відповідно фольклорно-національній міфології Дажбог є богом Сонця. Він визначає сили і дію Сонця як основи життя. Дажбог опікає Русь-Україну, тому русичі-українці – Дажбожі онуки. Контакт богів з людьми відбувається через пророків, які передають символічну інформацію людям. В національному пантеоні ми визнаємо українськими національними пророками Ілара Хоругина, Григорія Сковороду, Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесю Українку, Степана Бандеру, Володимира Шаяна, Лева Силенка.

Держави для зручності обміну та оцінювання віддавна друкують грошові знаки, що несуть на собі національні символи народу та держави, яка їх випускає. Нині ми бачимо на грошових знаках портрети визначних діячів українського народу та його культурної ідентифікації. *«1992 року було розроблено дизайн нової української валюти. Українські гроші отримали назву «гривня», чим узаконювався зв'язок нової держави з Київською Руссю, а зображення на них якраз і представляли пантеон національних героїв – Володимир Великий, Ярослав Мудрий, Богдан Хмельницький, Іван Мазепа, Іван Франко, Михайло Грушевський, Тарас Шевченко, Леся Українка. Проте впливати на свідомість громадян ці символи почали тільки 1996 р., коли було проведено грошову реформу і запроваджено гривню», – написав Георгій Касьянов у книзі «Україна 1991-2007».*

Найпершим символом серед портретів діячів українського народу є обличчя Тараса Шевченка. Символ обличчя у релігії – має стандартизовані риси і вимоги, тому такий портрет називається іконою. Національні ікони також містять обличчя знакових діячів українського народу.

Ім'я Степана Бандери містить у собі символ перемоги саме по собі, крім того його тексти мають пророчі слова відносно майбутнього України та її справ. Пророки передрікають майбутній шлях народу через символіку текстів та дій.

Спиридон Черкасенко, працюючи шкільним учителем на Лідіївських рудниках (тепер місто Донецьк) у ХІХ ст., на покуті деяких хат, у яких жили його учні, побачив ікони Ісуса Христа і... Тараса Шевченка. Про це він написав у своїх спогадах.

У книжках про українську символіку я помітив відсутність інформації, де би йшлося про національних пророків.

«Українська символіка» авторства Анатолія Багнюка не містить статей про українських пророків та про державну символіку при рекомендації на українську школу та аудиторію. Релігійно-біблійну символіку юдеїв автор відносить до української культури. Я не заперечую присутність такого міфу у свідомості українців. Та чи цей міф є осереддя української культури, про що стверджує автор «Української символіки» Анатолій Багнюк, викладач Кременецького гум.-пед. інституту ім. Тараса Шевченка, автор багатьох книг.

Форма колективної свідомості

У соціальній міфології присутні знання з астрології, астроміфології та астротеології. Українське суспільство послуговується трьома рівнями свідомості: релігійним, науковим (матеріалістичним), міфологічним. Карл Густав Юнг стверджує, що міф – це форма колективної свідомості, а міфологія виникає як родова свідомість, тобто людина у первісному світі існує як невід'ємна частина роду. Людина не відрізняє себе від інших людей та від усього роду взагалі. Міф не є ілюзією або вигадкою, а історична необхідність, яка твориться не тільки для пояснення навколишнього світу, а й для того, щоб встановити з цим світом контакт.

«Для перемоги національного проекту необхідна послідовна, наполеглива, безкомпромісна боротьба з чужими національними міфами та національно-державними ідеями в Україні. Національна ідея слугує меті мобілізації етносу під прапор певної держави і провідної нації. Якщо не протиставити колоніальним за характером для українців польській та російській національним ідеям своєї української, програш українців у царині ідей буде однозначний, а отже, збережеться і імперське панування над українською територією. Однією з таких негативних ідей-міфів була теорія «триєдиної Польщі».

«Польща, Литва і Україна, – писав В. Липинський, – після цієї теорії мали бу- ти нероздільними частинами одного цілого з правом самостійного і всестороннього розвитку. Ця теорія, як історичний пережиток вікового спільного державного життя, була така сильна, що ще недавно, всього в 1963-му році, жили люди, котрі готові були за неї свої голови покласти».

Аналогічною за побудовою і спрямуванням для України була російська теорія-міф про «триєдину Русь». З нею В. Липинський полемізував у листах до Є. Чикаленка, її політичним завданням, попри зовнішній академічно-філологічний характер, було так само закріпити на ідейному рівні панівне становище російської культури в Україні і зберегти імперське панування Росії на українських теренах. Якщо польський міф спрямовувався на колонізованих правобережців, то російський міф – на лівобережну інтелігенцію. В. Липинський зазначав: *«Не будучи прихильниками філології в політиці, а вже рішучо противлячись всякому теоретичному затемнюванню дійсних, реальних потреб життя, ми думаємо, що, як нація рівновартна, ми мусимо стати нацією рівноправною в відносинах до всіх наших сусідів без виїмки – і ... психологічний підклад теорії «триєдиної Русі» для нас зовсім зрозумілий».*

Якщо програєш в ідейній боротьбі, то збройна війна вже й не потрібна.

Національна свідомість є сумою певних національних упереджень, переконань, які формуються на рівні науки або квазінауки історичними міфами через публіцистику і засоби масової інформації.

Завданням будь-якої держави або громадськості, яка від цієї держави хоче звільнитися, є індоктринація широкого загалу певним набором історичних міфів.

«На жаль, українська еліта і значною мірою інтелігенція були інфіковані до 1917 р. чужинськими, передусім російськими, міфами, що стало однією з причин низької мобілізаційної здатності української з походженням інтелігенції, її неспроможності об'єднатися під національно-державним українським прапором» (І. Гирич. Політична публіцистика Вячеслава Липинського 1908-1917).

Держава Україна зразка 1917-1919 рр. розпалася під тиском ідеологій москвофільства та полонофільства, демократія здомінувала націократію і розпад держави став логічним завершенням театру думок демократів від Центральної ради.

До прикладу, Золота Орда розпалася через релігійні вподобання її провідників, які перебували у кровному родстві. Хани, які були в кровному спорідненні, обрали різні релігії і на цьому ґрунті пересварилися. Золота Орда, як держава, зникла. Греко-російська ортодоксія або греко-російське правoverіє, іслам та тенґріанство були в основі розпаду держави-орди.

Історична правдивість національного прапора

Символами Української держави є Декларація про державний суверенітет, прапор, герб, гімн або славень, державна мова. Конституція України та деякі закони визначають мірність та дію української державної символіки.

У Російській Федерації діє спеціальна профільна комісія з питань символіки та геральдики на території держави. Сьогодні Російська федерація носить прапор «трикоleur», який являє собою знамено Російсько-американської торгової місії. А це засвідчує, що Російська держава є колонією відповідних держав зі спектром «біло-синьо-червоним». Носіями таких символів є Британська імперія, США, Франція. Прапори інших держав, які містять подібний спектр, відносяться до Британської колоніальної системи – Британською Співдружністю звана.

В Україні ж подібна структура з питань символіки та прапорництва взагалі відсутня, а Тимчасова комісія при Президентові України збирається лише для присуджування та присвоювання нагород особам передпенсійного віку. Правда, нова російсько-українська війна заставляє частіше збиратися Тимчасову комісію для відзначення військового героїзму українських звитяжців.

Під терміном «прапорництво» слід розуміти три поняття: прапорознавство, або вексилологія, що є допоміжною історичною дисципліною; прапорне мистецтво – прикладна галузь, що займається творенням і виготовленням прапорів; прапорне право – допоміжна юридична дисципліна, яка визначає правові підстави використання прапорів, За правилами вексилології, порядок кольорів у багатоколірних прапорах ведеться зверху вниз – першим називається той колір, котрий є верхнім в системі координат, і т.д.

Як символ чи засіб сигналізації прапор виник ще за античних часів і поширився в Євразії, включно з сучасними землями України, в добу середньовіччя. Крім державних, за належністю прапори поділяються на міжнародні, територіальні (провінцій, міст і т. д.); військових і цивільних організацій, товариств, об'єднань, церковних громад тощо.

Знаки-символи містяться у кольорах прапорів та різних штандартах державної символіки, до прикладу символіка Президента або ж військова символіка.

Прапори, як символи, містять кольори райдуги. Шляхом розкладу світлового променя через призму ми отримуємо кольорову гаму. Вибір кольорів на прапорі має містичне значення, бо їм відповідають планети, а якість їхньої енергії полягає у частоті хвилі. Різниця цих частот і вібрації планет дає різнокольоровий спектр.

Вибір кольорів для прапора, що є символом народу, держави або роду надає йому специфічних якостей та вибору долі. Такими питаннями найбільше займаються теософія та езотеріка.

Вибір прапора є справою традиції та ритуалу, тобто визначення способу співіснування, формування відносин і їх взаємодії. Верховна Рада України, зважаючи на кількасотлітню традицію національних кольорів, вибрала і затвердила двоколірне полотнище у рівній пропорції жовтого та блакитного кольорів.

Жовтий або золотистий колір є символом Венери. У міфологічному та символічно-му аспектах планета Венера шанується у подвійному характері Любові та Мудрості. В душі великого чоловічого Архетипу вона складає частину жіночу і плодоносну.

Блакитний є ознакою Юпітера, який символізує владу. Юпітер – символ авторитету (у соціальній сфері), благородного і толерантного. Керує функціями законності, порядку, відносин, теології. Вібрації його електричні, натхненні, добродійні.

Рівновеликі частини прапора лежать в одній площині. І мають визначену вібрацію або частоту.

Дискусії в інформаційних полях про перевертання прапора свідчать про некомпетентність диспутантів або мають намірений лобістський характер.

Українське прапорництво набуло великого розвитку в героїчну козацько-гетьманську добу. Йшло збагачення форм полотниць, колірної гами, посилення національних прикмет у формі і змісті, створення системи військово-полкових, сотенних стягів, прапорів для морських походів тощо. З тих часів залишилося багато писемних і речових пам'яток. Тоді ж з'являється новий прапорний колір – «малиновий», який став основним у запорозьких козаків. Окрім малинового, у козацьких полків були корогви різних кольорів: жовті, сині, зелені та ін. Свої прапори мали полки, сотні, запорозькі курені. Синя й жовта барви найчастіше траплялись в козацькому одязі часів визв. війни укр. народу під проводом Б. Хмельницького (1648-1654), а пізніше – гайдамаків часів Коліївщини.

У шведських музеях збереглися козацькі прапори (1651р.), які містять перехрещені промені блакитного та жовтого кольорів на малиновому тлі. Така традиція використання кольорової гами українських прапорів закорінена у глибшому часі.

Якщо заглянути «У Зібрання морських прапорів світу», видане на початку XVIII ст. у Франції, окремо представлені прапори Скіфії-Русі, Росії, Тартарії. На голландській таблиці представлено прапори Скіфії, Тартарії, а прапори російські значаться як прапори Московії.

В «Означенні всіх морських прапорів Світу», виданому 1709 р. в Києві, при особистій участі Петра-царя. Він визнав наявність держави Тартарія. А прапор малиново-блакитно-жовтий з перехрещеними шаблями віднесено до віце короля Русі. У такий спосіб російський окупант Петро-імператор закріпив підпорядкування українсько-сарматських територій.

Англійська таблиця прапорів 1783 р. містить блакитно-жовтий прапор Русі-Сарматії, а прапори Росії вказані, як прапори московського царя.

Австрійські та німецькі енциклопедії дають опис «земельних кольорів» Королівства Галиції та Лодомерії, як синьо-червоні, червоно-сині, синьо-червоно-жовті (за кольорами австрійського герба Галиції) або малиново-білі і посилаються на такий факт – русини неофіційно використовують синьо-жовті стяги.

Із жовто-блакитними прапорами в часи Австрійської Весни народів 1848 р. вийшли на маніфестації русини-українці.

Прототип сучасного синьо-жовтого прапора був вперше публічно зафіксований 25 червня 1848 р. у Львові, який українці Королівства Галичини та Володимирії вивісили над Львівською ратушою як національний прапор. Відтак, після цього випадку синьо-жовтий стяг набував все більшої популярності в українців, а після революції 1905 р. його стали використовувати і в Наддніпрянській Україні.

Варто пригадати прапори на картині Іллі Репіна «Козаки пишуть листа турецькому султанові». Перед купівлею цього полотна царська сім'я замовила експертизу полотна на предмет достовірності жовто-блакитних козацьких прапорів і отримала підтвердження про історичну правдивість і доказову базу.

У проекті Конституції УНР 1920 р. записано:

«Артикул 10. Державними барвами Української Держави є барва синя і жовта.

Артикул 11. Прапор військової фльоти є синьо-жовтий з державним гербом золотой барви в лівому розі синьої частини прапора. Прапор торговельної фльоти є синьо-жовтий».

Крайовий синьо-жовтий прапор було ухвалено 20 березня 1920 р. для Закарпатської України як складової частини Чехословаччини.

15 березня 1939 р. він був прийнятий як державний прапор Карпатської України. Прапор організації українських націоналістів (ОУН), створеної у Відні 1929 р., а пізніше УПА – Української повстанської армії як політ. угруповань, був червоно-чорний. Червона барва є символом Марса бога війни і відповідно – планети, тут відповідно і сила і хоробрість та звитяга. Чорна барва є символом смерті, загибелі, трауру, умиротворення. У композиції ці два кольори дають символ «Смерть у звитязі» або «Героїчна смерть». Трактуння цих кольорів від чорної землі та крові народної є безпідставними, простонародними. Прикладом системної смертності відповідно до символіки є прапори та стяги таких країн Дойчланду-Німеччини, де тільки у Другій світовій загинуло 13 мільйонів німців, Лівії, Сирії, Донецької області та «ДНР», де фігурують чорні барви тобто стрічки трауру на полотнищах! Над кольороскладом відповідних гербів та

прапоро-знамен працюють спеціалісти зла завчасно тобто ті, хто планують геополітичні ігри-війни. Головним у війнах є не причини їх початку, а функції воєн та результати воєн за мирними угодами, які завжди заплавані завчасно!

«Нова держава потребувала створення державної символіки, пантеону національних героїв, встановлення системи державних свят – усього того, що свого часу англійський історик Ерік Гобсбаум назвав «винаходом традиції».

Відповідно до статті 20 Конституції України (28.06.1996): *«Державний Прапор України – стяг із двох рівновеликих горизонтальних смуг синього і жовтого кольорів».*

23.08.2004 р. – Київ, Президент України видав указ «Про День Державного Прапора України», який відзначатиметься щорічно 23 серпня.

Зауважимо, що й тут ситуація була далеко не безхмарною, – йдеться у книзі Леоніда Кравчука «С така держава – Україна».

Ще в роки перебудови націонал-демократи домоглися неформального визнання владою синьо-жовтого прапора – він почав усе частіше з'являтися на публічних заходах (раніше за його вивішування можна було потрапити до в'язниці).

З 1990 р. синьо-жовтий прапор уже став звичним. Попри заборони та невизнання офіційною владою, навесні 1990 р. національний прапор було підняте над будинком Тернопільської міської ради. Наступною прапороносицею стала Львівська міська рада.

24 липня 1990 р. за рішенням президії Київської міськради 21 скликання над будівлею міськради на Хрещатику поруч із державним прапором УРСР підняли синьо-жовтий прапор. Це сталося через тиждень після прийняття Верховною Радою УРСР Декларації про державний суверенітет України.

Над Верховною Радою національний синьо-жовтий прапор підняли 4 вересня 1991 р.

У вересні 1991 р. за ухвалою Верховної Ради його почали використовувати в протокольних заходах як державний прапор України. 28 січня 1992 р. – Київ, почала роботу п'ята сесія ВР України 12-го скликання. Парламент прийняв постанову «Про Державний прапор України», за якою синьо-жовтий прапор був затверджений як Державний прапор України.

У постанові ВР України закріплювалося, що: *«Державний Прапор України – це національний прапор, що являє собою прямокутне полотнище, яке складається з двох рівних за шириною горизонтально розташованих смуг: верхньої – синього кольору, нижньої – жовтого кольору, із співвідношенням ширини прапора до його довжини 2:3».*

В інтернет-ресурсах широко побутує та обговорюється легенда, запущена журналістами про китаєнку чи японку, яка приїхала до Леоніда

Кравчука і порадила пере-вернути прапор і нібито все сказане передбачено китайською «Книгою Перемін» ті ту же дають посилення на 12 гексаграму з цієї ж книги «І-дзін». Уточнюю, що це всього лиш легенда від журналістів, бо вказана гексаграма не регулює положення кольорів прапора. І більше того відповідно до Закону співвідношення у геральдиці має значення пропорція кольорів у знамені, а не їх положення у системі координат. Пропорція кольорів українського прапора – рівновеликі площини.

«Переконуючи колишніх товаришів по партії не відкладати в черговий раз презріле питання, Президент України Леонід Кравчук знайшов потрібні слова: *«Прапор, за який пропонується голосувати, уже «працює», хочемо ми цього чи ні. Без цього прапора зараз, повірте, і в дипломатичному, і в правовому міжнародному, і в реальному житті стає вже не просто важко, а стає соромно і смішно».*

Екс-народний депутат Верховної Ради України Василь Скальський у книжці спогадів «На зламі епох» так розповідає про боротьбу за національні кольори у сесійній залі Верховної Ради:

«Дещо порушуючи хронологію, звернуся до розгляду Верховною Радою 28 січня

1992 року питання «Про державний прапор України».

Пам'ятаю щодо розгляду цього питання у сесійній залі точилося багато роз-мов і висловлювалися різні думки відносно кольору прапора. Одні пропонували залишити синьо-червоний, інші червоний, а опозиція напоягала на синьо-жовтому. Це різнобарвне бачення кольору прапора припинив своїм рішенням Кравчук Л.М. Особисто він, Леонід Макарович запропонував тоді розглянути це питання на засіданні Верховної Ради.

На цьому засіданні Кравчук у своєму переконливому виступі наголосив, що синьо-жовтий колір вже працює. Він майорить на вулицях, його підтримує народ, а депутати повинні це зазначити у Законі. Він ще говорив, що колір прапора це життєва реальність і від неї ми не маємо права відвертатись. Той, хто не проголосує за прапор сьогодні, той не проголосує завтра, які б аргументи йому не надавалися.

Виступ Кравчука Л. М. був сприйнятий позитивно. Хоча окремі депутати, такі як О. Гарадєєв, Ю. Єльченко та деякі інші комуністи залишилися при своїй думці. Зауважу, що за нинішній державний прапор України голосування проходило двічі. Перший раз «За» проголосувало 218 депутатів, а після виступу Кравчука, другий раз – 253. Першого і другого разу віддав свій голос і я».

14-15 березня 1992 р. Надзвичайна Сесія Української Народної Ради схвалила постанови, про передачу 24 серпня 1992 р. грамоти, заяви, президентської Відзнаки (клейнода-хрест гетьмана Івана Мазени), президентських печатки і прапора останнім президентом УНР в екзилі Плав'юком

Миколою Васильовичем першому всенародно обраному Президентові України Кравчуку Леоніду Макаровичу. Таким чином, незалежна Україна є прямою правонаступницею Української Народної Республіки.

Хмельницька газета «Пробудження» від березня 1991 року опублікувала під прізвиськом Павла Гірника матеріал про закладку каменю під пам'ятника Тарасові Шевченку. У переліку виступаючих депутат Верховної Ради УРСР Анатолій Ткачук, священник УАПЦ отець Олег, який висвятив установчий камінь. Цитуємо за статтею з «Пробудження»:

«На урочистому відкритті було заледь 200 чоловік, а національний прапор, піднятий біля пам'ятного знаку, у ту ж ніч був знищений... Три дні лежав у болоті синьо-жовтий прапор, і не було кому його підняти, оборонити, захистити...».

У коментарі до події член проводу першого складу Хмельницького крайового руху Ігор Ключ повідомив, що прапори на флагштоці кілька разів поновлялися і були зірвані, незважаючи на те, що у інших містах ці жовто-блакитні прапори вже віддавна тобто з 1990 року регулярно майоріли.

У жовтні 2017 року були вручені відзнаки Хмельницького міського голови найактивнішим учасникам РУХу, патріотам України, які першими піднімали Український Прапор та боролися за Незалежну Українську Державу. Нагороди вручив секретар міської ради. Почесних відзнак удостоєні Володимир Кузьма, Іван Ваколюк, Володимир Любуня, Микола Бойко, Світлана Ширенкова.

Боротьба за національні символи тривала також у районах. 1988 року у Дунаївцях національний прапор на вершину заводської труби суконної фабрики встановив Павло Гай-Нижник, нині він – доктор історичних наук у Києві.

Державний прапор піднімається на будинках держустанов, посольств, консульств, місій, митниць тощо. У дні урочистостей посольства, місії, консульства вивішують державні прапори своєї країни. Державний прапор піднімається також при відкритті міжнародних конференцій, врученні міжнародних спортивних призов тощо. Крім державного прапора існують державні комерційні прапори, прапори військово-морські та ін. У дні національних свят державні прапори республіки вивішуються на будинках центральних і місцевих державних закладів, підприємств, громадських організацій, посольств, місій та торгових представництв України за кордоном, а також на залізничних станціях, водних пристанях, вокзалах, суднах військового і торговельного флоту, на житлових будинках.

Сьогодні композиція національних кольорів ні в кого не викликає сумнівів і є звичним атрибутом повсякдення українського народу.

За Богами та Символами

Московська «Енциклопедія символів» стверджує «Триzubець є одним із основних символів сучасної незалежної Держави Україна». З приводу семантики та походження висловлювалися різні думки. Наприклад, символом влади, геральдично-нумізматичною фігурою, українською монограмою, символом влади над трьома світами – небесним, земним та підземним. У численних варіантах триzub-символ впливає в історично-хронологічному контексті з часів князя Володимира та Ярослава Мудрого.

Історику М. Грушевському вдалося віднайти прообраз нинішнього герба – Триzubа у старих договорах між Константинополем та Руссю від 945 р., де на Київських печатках фігурував відбиток Триzubа. Також відомо, що київський князь Ігор мав печатку з триzubом, а князь Володимир карбував його на монетах.

Історія становлення українського герба містить цікаві моменти. У травні 1848 р. у Львові було створено «Головну Руську Раду», яка проголосила державним старовинний герб Галицько-Волинської Русі – зображення Золотого Лева на блакитному полі. Проте цьому символі не судилося стати загальноукраїнським. Минуло майже 70 літ часу, коли в Австро-Угорщині були створені військові формування українців під назвою Січових стрільців. Це сталося 6 вересня 1914 р. Вони були обмундировані загальноприйнятною формою одягу у габсбурзькій армії, але відрізнялися емблемами на кашкетах: спочатку то був лев, потім – триzub.

16 вересня 1917 р. газета «Народна воля» опублікувала статтю Голови Центральної ради М. Грушевського з проблем української державної символіки.

У листопаді 1917 р. було створено геральдико-прапорову комісію. Дискусії навколо символічного наповнення герба тривали.

У грудні 1917 р. було затверджено зразок першого державного кредитного білета. У його офіційному описі зазначалася: «Сітка передньої частини білета... складається з хвилястих ліній, в ній знаходяться білі відбитки Володимирського знака». У такий спосіб зображення Триzubа вперше увійшло до офіційних документів УНР.

18 січня 1918 р. було прийнято проект військово-морського прапора України: на синій смузі – золотого кольору Триzub з хрестом.

12 лютого 1918 р. Рада Міністрів УНР прийняла Закон про затвердження державним гербом України «прийнятий Морським флотом герб Володимира Великого(без хреста)». Архітектору Василеві Кричевському доручили підготувати проекти малого і великого гербів і відповідні печатки. В обох гербах триzubи обрамовували оливкові гілки.

22 березня 1918 р. проекти гербів і печаток були затвердженні.

Наступники у владі гетьман Скоропадський та Директорія тризуб зберегли. При Скоропадському тризуб уперше стає атрибутом військової форми – його почали зображувати на блакитній емалі кокард.

22 січня 1919 р. тризуб увійшов у крайовий герб Західної області УНР. Вперше тризуб як державний герб був оформлений конституційно у травні 1920 року Всеукраїнською Національною Радою.

1939 р. тризуб стає державним гербом незалежної Карпатської Русі. У часи російсько-радянські тризуб як символ національно-визвольного руху піддається дискредитації.

Цьому символу присвятив велику роботу «Феномен України» дослідник національної історичної символіки киянин Братко-Кутинський.

Адепт Володимир Шаян стверджував: *«Значення символу Тризуба, що його можу сьогодні подати до відома, є екзотеричне. Зрозуміння цього символу є одночасно ініціацією, тобто втаємниченням високого ступеня в Ордені».*

Тризуб – це один із старинних символів і тільки у світі старинної Тайної Мудрости, у вченні символіки і магії, можемо знайти деякі натяки, потрібні до розв’язки його справжнього містичного значення.

Хто відкидає містику і символіку, тому ми скажемо, що він не повинен уживати ніяких символів, бо вони для нього не мають ніякого значення. Однак факт, що неграмотний або відкидає, або не сприймає значення азбуки, зовсім не означає, що азбука не має ніякого значення.

Значення символів було відоме тільки втаємниченим, тобто – адептам. Було великою таїною старанно береженою від негідних. Розуміння символу створило дорогу до пізнання вищих правд, а отже до потуги у зовнішньому світі. Знання символів могло бути надужите для низьких цілей чорної магії.

Звичайно, було теж два значення символів: екзотеричне, тобто призначене для розповсюдження на зовні, і езотеричне, тобто таємне, призначене тільки для адептів. Часто подавалося як таємне і езотеричне таке значення символу чи правди, що було по суті тільки першим кроком до знання таємного, а часто навіть ще у межах призначеного для екзотеричного розповсюдження. Тут важив рівень слухачів. Навіть екзотеричні трюїзми могли видаватися таємними для початкуючих учнів.

Велич Символу Тризуба освячена життям мільйонів героїв. Навпаки, кожна злочин- на спроба матеріялістів зневажити святість Символу звернеться безпосередньо проти спрчинника зневаги і станеться причиною його моральної і фізичної смерті.

Ми мусимо зачати від значення символу взагалі.

Символ – це зовнішній знак для уявлень, емоцій і ідей, що не дадуться виразити інакше у слові.

Символ є отже якістю вищою від слова.

Символ є комплексом слів і ідей, вираженими одним знаком.

Символ виказує все те, що закладене в цілій системі ідей, а рівночасно щось більше, щось, що в даній системі ідей не дасться висловити ні словом, ні в жоден інший спосіб.

Думаючи про символ, чи викликаючи його в нашій свідомості чи теж у магічній дії, ми немов «одним словом» заторкуємо увесь комплекс з усією його ідейно-моральною висотою і глибиною. Через цю свою властивість символ стається святістю для його визнаців, чи це буде релігійний рух, військо чи нація.

Не зрозуміння старинної мудрості полягає на тому, що новочасні дослідники не зуміли відрізнити слова від слово-символу. Проте, ці міркування виходять поза межі нашого листа. Більшість із символів виникає на світанку людської історії, в добі героїчних летів людської душі.

Пророк український Лев Силенко говорить, що кожен народ пізнається за його Богами та символами. Історик Микола Костомаров назвав герб князів України-Руси тризубом. Лев Силенко каже, що ця емблема не має нічого спільного із зубами. Вона така стара, як історія культури і цивілізації людства (пелазги-гітїти-скити-кияни). Ця емблема у санскриті зветься «Трисута».

«Книга Велеса» (давній літопис України-Руси) пише: *«Перше Триглаву поклонялися маємо і йому велику славу співаємо».*

Скити (українці-русичі) вірили, що основу людського ества творять три суті (три глави): Нав (духовне буття), Яв (явне, матеріальне буття) і Прав (правила духовного і матеріального буття). І «Велесова Книга» пояснює, що буття (суті) перебувають «в естві людини, і вони переборюють сили темряви і ведуть до добра». І вони ознаменовані емблемою: ми її звемо Трисуття (тризуб).

У цій емблемі втілено заповіт Предків наших, який має немеркнучий зміст: розумними правилами (законами) самовдосконалюй духовну і тілесну силу, то «перебореш сили темряви і ошчасливишся добром». Будова такої держави, як Україна-Русь, потребує, щоб її архітектори були добрими знавцями історії людства».

19 лютого 1992 р. – Київ, ВР України прийняла постанову, за якою затвердила тризуб як малий герб України, вважаючи його головним елементом великого герба України.

Зображення Державного герба України поміщується на печатках органів державної влади і державного управління, грошових знаках та знаках поштової оплати, службових посвідченнях, штампах, бланках державних установ.

Відповідно до статті 20 Конституції України (28.06.1996): *«Великий Державний Герб України встановлюється з урахуванням малого Державного Герба України та герба Війська Запорізького законом, що приймається не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України. Головним елементом великого Державного Герба України є Знак Княжої Держави Володимира Великого (малий Державний Герб України)».*

У сьогоденні великий Державний Герб України не прийнятий, але використовується у протокольному порядку.

Майданне протистояння у грудні 2004 р. посприяло завершенню боротьби між двома кандидатами на пост Президента України. Ним став один із трьох символічних руйнівників. (Ім'я Віктор у символіці тлумачиться як Руйнівник). У перекладі з латини Віктор – переможець. Переможці, які не перебирають у засобах – не бувають осудними.

Несподівано напередодні інаугурації майбутній гарант Конституції вирішив відмовитись від повноважень, якими володів його попередник на посаді Президента – символічний цар Леонід Кучма. За спиною царя Леоніда перебував політтехнолог Віктор Медведчук, який просував конституційну реформу під майбутнього Прем'єр-Міністра. Така реформа була запроєктована у сусідній Москві. Виборча кампанія зразка грудня 2004 року стала оригінальною завдяки вперше застосованій символіці: жовті та помаранчеві прапори, гасла «Вірю! Знаю! Можемо!» і «Так!» разом із символом успіху – підковою – все працювало на позитивний імідж кандидата від коаліції.

Передаючи повноваження Президента України на Верховну Раду та Кабінет Міністрів України новий гарант з січня 2005 року перетворився в ритуальну фігуру. Пропрезидентська коаліція від опозиції поступово розбрілася по різних антиукраїнських формуваннях. Три символічних Руйнівники довгих 10 років ламали Українську Державу (2004-2014).

«У 2009 році Кабінет міністрів запропонував проект Великого державного герба України, на якому обабіч щита з Триглавом (тризубом) його творці зобразили Лева та Козака. Він і досі залишається проектом, бо прийняти остаточне рішення по ньому має право лише Верховна Рада України. Коли дійде черга до розгляду цього питання не відомо. Натомість камінівський проект із хрестом вище Триглава (його тут називають Малим гербом України), карикатурними коронованим левом, що ніби хоче прококтнути герб, і козаком із жіночими стегнами, уже нав'язується людям через засоби масової інформації».

У символі Лева проглядається царська сила і можуть роду Данила Галицького. Сим- вол козака з мушкетом на плечі є ознакою історичної воїнської доблесті періоду Козацької Держави під проводом Б. Хмельниць-

кого. Нав'язування карикатурних композицій для обговорення носить антиукраїнський лобістський характер, північно-східного походження і не тільки.

Лобістський характер носить публікація-книжка запорізьких авторів Белова та Шаповалова за 2008 р., в якій вони активно просувають концепцію-стереотип про нібито російсько-новгородське походження тризуба і проєктують на тризуб сокола та морський якір, що є нонсенсом у нашій конкретній ситуації. Множинне число відео-лекцій поширені сучасними російськими лекторами в соцмережах, де вони активно пропагують хибні по суті напрямки тлумачень української державної символіки. Намагання авторів із Запоріжжя розкритикувати національну концепцію Братко-Кутинського і зорієнтувати читача на російські новітні теорії є червоною ідеєю, яку активно тиражує на телебаченні і в інформаційних мережах релігійний діяч Світловит Пашник. Він закликає перевертати тризуба аби він мав вигляд польоту і був схожим на сокола-птаха. Очевидно таки й професійний дилетантизм розрахований на якнайширше коло непосвячених у тему громадян України.

В геральдиці діє Закон співвідношення сил у площинах або на планах. Також у геральдиці діє спеціальна геральдична мова «Блазон», яка застосовується для порядкового відчитування символів у гербах. Ця мова придумана першими герольдами, які розробили правила складення гербів, відрізняючи знаків для людей, родів, королів, князів, населених пунктів, міст, країн, релігій, організацій, професійних груп.

У попередніх абзацах, мною подані думки та візії на український державний Герб. Найдавніша його двовимірна проєкція на папері віднайдена на договорах Києва з Константинополем у 945 р., що поглиблює його давність від князя Володимира більш як на півстоліття. Уразі розгляду Тризуба, яким той не є, у трьохмірній проєкції ми побачимо королівську корону.

Королівська корона є символом найвищої державної влади, якою вона була у кня- зів Русі. Русь з центром у Києві була наддержавою зі всіма атрибутами колоніальної держави-імперії. Тамгу зі знаком київського князя отримували всі колоніально-залежні від Києва території.

Надання тамги київського князя тривало до 13 століття, до часу перепідпорядкування київських колоній чингіздами, а конкретно Бату-ханом та його онуком Джанібек-ханом. Чингізід Джанібек відкрив еру двоголового орла в улусах Орди та під- контрольних йому земель, які були ним та його предками набуті шляхом воєнних походів на Києво-Руські та Литовські землі.

Завершуємо дослідження про Тризуб-герб визначенням його у тримірній проєкції, як королівської корони – ознаки найвищої царсько-князівської, а в Європі королівської влади. В окультній науці такий тризуб-корона має символ КВАДРАТА.

Звуковий символ – славень України

Кожен народ має духовні скарби, які одухотворяють його в боротьбі за національне визволення, соціальну справедливість, збагачують неперехідними естетичними цінностями. До таких скарбів належать, зокрема, пісні-гімни, національно-поетична та словесна символіка. У процесі національного становлення народ витворив чимало високопатріотичних пісень, які зігрівали його душу в тяжкі роки неволі, наснажували на боротьбу за краще майбутнє, вселяли віру в торжество української правди. У таких творах сконцентровані думи й почуття народу, сконцентровані найсокровенніші мрії та сподівання. Пісні-гімни прославляють невмирущість українського народу, його віковічні поривання до волі, національної єдності, відображають особливості українського менталітету.

Гімн-славень «Ще не вмерла Україна» народжувався у поетичні й конкурентні з такими відомими творами, як пісня Григорія Труха «Ой у лузі червона калина похилилася», О. Грицяя «Для України живем», І. Гушалевича «Мир Вам, браття», пісня Ю. Добриловського «Дай, Боже, в добрий час», пісенні твори Б. Духновича «Я русин був», І. Франка «Не пора, не пора», Ю. Федьковича «Нова Січ», О. Кониського «Боже великий, єдиний», Олеса Бабія «Зродились ми великої години».

Автором тексту «Ще не вмерла Україна» є етнограф, письменник Павло Чубинський, який написав вірша у Києві у домі купця Лазарева, що по вулиці Великій Васильківській. Павло Чубинський був звинувачений шефом поліції у авторстві «возмутительних песен и прокламаций», «за вредное влияние на умы простолюдинов». У 23-річному віці його було вислано на проживання під наглядом поліції в Архангельську губернію власне за авторство цього «возмутительного» вірша. Спочатку музика – відомого галицького композитора Михайла Вербицького – була написана для гітари, а вже згодом автор адаптував її для хору.

Пісня написана 1863 р. на вірші Павла Чубинського, а вже 10 березня 1865 року вперше прозвучала у Перемишлі під час першого на західно-українських землях шевченківського концерту (Вербицький особисто співав у хорі). Пісня стала популярною дуже швидко.

1910 року пісня «Ще не вмерла Україна» була записана на грамплатівку у виконанні відомого тенора Модеста Менцинського.

Як державний гімн-славень твір уперше прозвучав у добу УНР 1917 року. Після програшу визвольних змагань цей твір був заборонений аж до січня 1992 року, коли Верховна рада України затвердила музичну редакцію Державного Гімну, про що зроблено відповідний запис у Конституції України.

«У січні 1992 р. Президія Верховної Ради затвердила музичну редакцію державного гімну «Ще не вмерла України...» (автор музики М. Вер-

бицький). Слова гімну, які написано у XIX ст., не було затверджено з мотивів ідеологічних, оскільки вони містили пасажі, неприйнятні за сучасних умов. Деякі офіційні поети дістали завдання скласти слова гімну, проте захід провалився, і після прийняття Конституції України 1996 р. офіційним текстом гімну стали перші два куплети й приспів», – пригадував Георгій Касьянов у книзі «Україна 1991-2007».

6 березня 2003 року Верховна Рада України ухвалила Закон «Про Державний Гімн України», змінивши перший рядок оригінального тексту «Ще не вмерла Україна...» на «Ще не вмерла України і слава і воля...». Затверджений Гімн України – це перший куплет і приспів Павла Чубинського.

У 2005 р. була випущена ювілейна монета номіналом 10 гривень «Державний гімн України», присвячена державному символу і 140-й річниці його першого публічного виконання. Монета належить до серії «Відродження української державности».

У недалекому радянському минулому за виконання цієї пісні, за поширення її тексту можна було тяжко поплатитися і на батьківщині П. Чубинського, адже згаданий вірш був заборонений, не входив у жодні видання. І от у кінці 1989 р. над відновленою могилою П. Чубинського на Книшевому кладовищі в Борисполі згадана пісня, мов фенікс, воскресла із мертвих, знову зазвучала в рідному краю поета у виконанні народного хору під диригуванням Леопольда Яценка.

Пісню підхопили ті, хто прийшов вшанувати пам'ять вірного сина свого народу.

Це не єдиний випадок, коли пісня, тривалий час замовчувана і переслідувана, знову відроджується, розправляє поламані крила. А на західно-українських землях, де народилася і тривалий час, власне, до вересня 1939 р., була найпопулярнішою українською патріотичною піснею – вона ніколи не забувалася.

Вдруге на широкому громадському зібранні пісня розправила крила 9 березня 1990 р. біля пам'ятника Т. Шевченкові, де її виконав Кубанський народний хор під диригуванням І. Захарченка, отримавши в цей день Державну премію Української РСР ім. Т. Шевченка. Зауважмо, що згадана пісня «прижилася» серед українців Кубані в 70-роках XIX ст., підтримувала їхні волелюбні прагнення, почуття кровної спорідненості зі своїми братами.

Доля багатьох пісень подібна до долі нашого народу. Коли він оживав, воскресав – оживали, воскресали і його пісні. Коли його гнітила неволя, духовне рабство – замовкала й народна душа, хоч ніколи не завмирала. Багато патріотичних пісень продовжували існувати нелегально, вселяючи у серця віру в краще майбутнє. Власті суворо забороняли багато пісень, у тому числі й «Ще не вмерла Україна», але вбити їх не змогли.

Вони злітали і над могилою Шевченка, зливаючись із «Заповітом», і на селянських вічах, студентських зібраннях кінця XIX – початку XX ст., і під патріотичних маніфестацій, що проводилися на знак протесту проти чужоземного поневолення українських земель. Пісні були з народом у всі радісні й сумні моменти його історії, виконуючи свою визвольну революційну місію.

Виникнення твору «Ще не вмерла Україна» спочатку як поетичного тексту, а згодом як пісні пов'язане із суспільно-політичними умовами, в яких жив український народ у другій половині XIX ст., а точніше, у 60-ті роки. На східно- і західно-українських землях це був період певного піднесення національно-визвольного руху. Виникали нові українські видання (журнали «Основа», «Мета», «Вечорниці» та ін.), недільні школи, товариства, серед них «Київська громада», навколо якої об'єдналися представники передової української інтелігенції (В. Антонович, Т. Рильський, М. Драгоманов, П. Чубинський та ін.).

У Галичині міцнів народовський табір, у середовищі якого все більшого поширення набирали ідеї духовного об'єднання двох частин України. Зростало почуття історичної і культурної спорідненості слов'янських народів, яке свого часу почало утверджувати у програмних документах Кирило-Мефодіївське товариства.

На хвилі національного піднесення, що виникла в 60-ті роки, особливо зміцніла роль творчості Т. Шевченка, з іменем і віщим словом якого пов'язувалися сподівання на духовне відродження.

Роль, місце і значення територіальної символіки

Символіка, що прийшла до нас з минулого, дісталася від феодалів, лицарів, князів та князівств. Тому вона має переважно родові призначення. А родова свідомість містить у собі ознаки і символіку спадщини, яка проявляється в емблемі-гербі. Цехи та структури самоврядування – магістрати – також користувалися відмітними знаками-гербами та печатками для їхньої ідентифікації чи краще сказати розпізнання.

Герби зображують на прапорах, хоругвах, монетах, печатках, документах тощо. Навколо форми гербів точаться дискусії, як правило, нефактивців. В основі формування символу лежить Закон співвідношення. Тому вибором символу мають займатися адепти й окультисти. Він, як знак накопичення інформації, формує агрегор на різних планах. Агрегор, як інформаційне поле, живить соціальну атмосферу в суспільстві і взаємодіє з рештою інформаційних полів. Це вже не рівень краєзнавців, бо тут мова про математичні та знання фізики і квантової механіки.

У місті Хмельницькому діють і проживають геральдисти, які справно читають за знаками сконцентровану інформацію. В геральдичному цеху:

Валерій Нап'іткін, Валентин Ільїнський, група краєзнавців. В. Нап'іткін, В. Ільїнський та інші є авторами геральдичних проєктів та діючих гербів.

22 лютого 2018 р. з ініціативи Хмельницької міської ради та управління культури було проведено круглий стіл на тему «Символи національної ідентичності». Не всі заявлені на виступ авторитетні особи прибули на засідання столу. Наприклад, Голова геральдичного товариства Хмельниччини В. Ільїнський озвучив власну позицію через радіоінтерв'ю. Його позиція про відсутність національних символів в українців збігається з позицією російських інтернет-ресурсів та лекторів, які енергійно переконують аудиторію, в тому що такі символи з'явилися не раніше 1917 р., року проголошення Української Автономії. У полеміці кандидат історичних наук Віктор Адамський навів численні архівні повідомлення про масове поширення жовто-блакитних прапорів на Поділлі в період проголошення та становлення Української народної республіки. Ці документальні матеріали про символіку в українців з 1917 р. сьогодні є доступними. Звертаючись до традиції гербоутворення зауважимо, що не всі або скоріше більшість з новоутворених чи Perezatverdzhених гербів з сучасного українського гербовника не містять українських державних символів. Документом і джерелом про стан символічної дії на території Поділля – Хмельницької області є книжка «Символіка Хмельницької області» (2016). Автор подає детальну інформацію в традиції формування гербів Російської імперії та іншу краєзнавчу деталізацію.

Зупинюся на тому факті, що 2002 р. Хмельницька обласна рада схвалила проєкт художника М. Мاستикаша, який не містив державних символів України і національної кольорової символіки. Територіально-етнографічна символіка у проєкті герба Хмельниччини також відсутня. Очевидно, обласна рада скликання 2002 р. мала в меншості українських свідомих націонал-патріотів або загалом обізнаність народних обранців у цій справі була дуже обмежена.

Поряд з іншими, у книжці «Символіка Хмельницької області» подано не повністю правомірний проєкт герба Хмельницької області з увінчанням Тризуба на блакитному щиті і з оздобленням вінка-картуша, як його називає автор книжки, жовто-блакитною символічною стрічкою. Цей проєкт виконав геральдист Валентин Ільїнський. Правда, щит, як носій герба, не містить національної чи національно-регіональної барвосимволіки, та й сам щит за формою є французьким. Більше того, в останні 15 років будь-яка дискусія на захист національно-регіональної символіки у місцевій пресі відсутня.

Подібна ситуація і з гербом Хмельницького, який є носієм символіки польського феодала Замойського. Державний символ Тризуб та барва національного прапора – жовта – також відсутні. Крім того в основу герба

покладено іспанський щит. Подаю опис за «Рішенням тринадцятої сесії №13 від 22.03.2017 «Про затвердження Положення про герб міста Хмельницького, Положення про прапор міста Хмельницького, Положення про прапор (штандарт) Хмельницького міського голови та втрату чинності рішень міської ради». Опис у додатку «Герб являє собою гербовий щит з фігурою – три золоті (жовті) перехрещені стріли (середня – вістрям донизу, дві – під кутом 90 градусів – вістрям вгору на синьому (лазуровому) тлі. Обрамлення щита золоте (жовте). Форма гербового щита – іспанський закруглений щит. Співвідношення ширини гербового щита до його довжини 2:2,8. Фігура розташована посередині щита і займає (по середній стрілі) 2/3 довжини щита. Щит герба обрамлено золотим (жовтим) декоративним картушем, увінчаним срібною мурованою (міською) короною з трьома зубцями». І щоб то мали означати всі ті три стріли?!

Тому видається слушним побажання обом радам – міській та обласній – повернутися до геральдичної роботи з огляду на виняткове значення символів для подальшого розвитку держави. Та й внесення національної символіки на прапори та герби міста Хмельницького й області є справою честі лицарів!

Джерела та література:

1. Багнюк А. Символи українства. – Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2010.
2. Блаватська Олена. Тайная Доктрина. Том 2. Еволюція символізму. – Донецьк: Сталкер, 1999.
3. Братко-Кутинський. Феномен України. – Вечірній Київ, 2000.
4. Брецько Ф., Дрік А., Майор Л. НЕЗАЛЕЖНА УКРАЇНА. Хроніка державотворчого процесу (1991- 2009). – Ужгород: Гражда, 2009.
5. Бургон Томас Генрі. Свет Египта. – REFL- book, 1994.
6. Славянская Книга Перемен в притчах. – Пенза: Золотое сечение, 2007.
7. Воротиленко Микола. Заповіт Петра I. – Київ: Новий Друк, 2007.
8. Гирич Ігор. Політична публіцистика В'ячеслава Липинського (1908-1917) у кн. Липинський В. «Суспільно-політичні твори». – Київ-Філадельфія: ВД «Простір», 2015.
9. Гнатевич Д-р Богдан, сотник У.С.С. Українські січові стрільці.
10. «Городоцький вісник» №28 від 13 липня 2018 року.
11. Естес Клариса Пінкола. Бегущая с волками. – ВД «Софія».
12. Жайворонек Віталій. Знаки української етнокультури. – Київ: Довіра, 2006.
13. «І-дзин». Книга перемін. – СПб Мидгард, 2007.
14. Касьянов Георгій. Україна 1991-2007. – Київ: Наш Час, 2008.
15. Конфуцій. Афоризми. – БМВ.

16. Лангевіше Дітер. Нація, націоналізм, національна держава у Німеччині та у Європі. – Київ: Кіс. 2008.
17. Магія Чисел. – Харків: Торгсін, 2006.
18. Мусіхіна Лілія. Звірорлов. – Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2013.
19. Напіткін Валерій. Символіка Хмельницької області. – 2016.
20. Нестеренко. Історія українського екслібрису. – Київ: Темпора, 2010.
21. Ніцше Фрідріх. Мудрість Зла. Вибрані твори. – Мысль, 1990.
22. Однороженко О. Геральдика князів Остозьких у світлі нововиялених джерел.
23. Піддубний Сергій. Українська цивілізація. Ведія. – Київ: ФОП Стебеляк, 2017.
24. Погребенник Федір. Пісні-гімни. Пам'ятки України. – 1992. 26. «Подільські вісті». №16, 18, 19, 22, 31, 2018.
27. Почепцов Георгій. Мерлін, супермен і Гаррі Поттер. – Київ: Спадщина, 2013.
28. Різників Олекса. Украмарс. Супер-фантастика. – Одеса: Сімекс-прінт, 2016.
29. Силенко Лев. МАГА ВІРА. Мудрість української правди. – Львів: Скитія, 2008.
30. Скальський Василь. На зламі епох. – Городок: Бедрихів край, 2016.
31. Соболева Т.А., Суперанская А.В. Товарные знаки. – Москва: Наука, 1986.
32. Хасевич Ніл. Воїн, митець, легенда. – Луцьк: Терен, 2010.
33. Шаповал Юрій. Держава. Ілюстрована енциклопедія. – Київ: Балтія-Друк, 2008.
34. Шаян В. Українська символіка. – Гамільтон «UNFCh», 1990.
35. Шейнина Я. Енциклопедія Символов. – Аст, 2001.
36. Юнг Карл Густав. Психологія і Алхімія. Архетип і колективне. – Львів: Астролябія, 2013.
37. Пчілка Олена. Викинуті українці. – Київ, МАУП, 2006.
38. Гай-Нижник П. Під яким прапором здобувалася й існувала українська державність (Про Державний прапор України на підставі історії та фактів, а не емоцій) //Музеї України. – 2014. – 3 січня [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.museum-ukraine.org.ua/index.php?go=News&in=view&id=9725>
39. Андрій Гречило. Синьо-жовтий чи жовто-блакитний? Міфи про «перевернутий» прапор

Мороз В.С.
м. Хмельницький
Мороз В.С.
м. Дніпро

ЗНАХІДКА СТОЛІТТЯ

В статті йдеться про життєвий путь та науковий подвиг відомого археолога Б.М. Мозолецького, результати його розкопок Хомової та Товстої Могили, знахідки артефактів кінського захоронення в Хомовій Могилі та предметів побуту ф золотих прикрас в могилі скіфської цариці і саркофазі її дочки, царську золоту пектораль у Товстій Могилі.

Ключові слова: *Інститут археології, експедиція, кургани, срібна чаша, золоті браслети та перстні, золота царська пектораль.*

Одержимий і невтомний трудівник, ентузіаст і оптиміст, блискучий знавець скіфського степу, мрійник і поет, вчений-археолог і заввідділом Інституту археології АН України. Зробив сенсаційні знахідки, найблисучіші і найвагоміші за останні 100 років знайшов у Товстій Могилі на Нікопольщині один із най видатніших шедеврів світового мистецтва – царську золоту пектораль.

Борис Миколайович Мозолецький (4.02.1936–3.09.1993) народився на Миколаївщині. Доля не була ласкавою і щедрою до сільської дитини. Над сім'єю висіла примара страху та втрат Дід загинув Соловках, батько на фронті. З ранніх літ хлопчик зазнав важкої праці та злиденного життя. Пережив окупацію. Після визволення села мати з іншими вдовами-солдатками своєю корівчиною орали колгоспне поле. Малий Борис пас гусей. Підрісши, піз час жнив допомагав дорослим збирати хліб.

Його з дитинства манило небо. П'ять років навчався в Одеській спецшколі ВПС, потім в Сійському вищому військово-авіаційному училищі. Відоме скорочення збройних сил 1960 р. на 1,2 млн. поставило жирну крапку над і. Довелося з неба спускатися на землю. Саме земля принесла йому славу та визнання. Шлях до цього був довгим і важким.

Після краху надій стати льотчиком Борис приїздить до Києва. Хліб фізичний давала кочегарка, а духовний – навчання на історичному факультеті Київського університету. Випускник працює редактором «Наукової думки». Разом із Е.А.Лейбзоном редагував працю О.М.Апанович «Збройні сили України XVIII ст.», яка побачила світ у 1969 р. Ідеологи компартії України були ошелешені. Які це збройні сили України, складової частини «єдиной и неделимой». Працю визнали шкідливою. «Збройні сили України» та ряд

інших творів пустили під ніж [2, с.709]. Редактор Мозолевський, наскільки відомо, не постраждав, перебуваючи значну частину року в археологічних експедиціях. Правда, з «Наукової думки» його «пішли».

На самих перших порах доля звела Бориса Миколайовича з відомим істориком доктором історичних наук з 1957 р., зав відділенням археології ранньої залізної доби Інституту археології АН України автором монографії «Предскифський період на Дніпровском Правобереж'ї» (1961) і «Кимерийці» (1976) Олексієм Івановичем Тереножкіним (1907-1981). Звернув увагу на рядового робітника, сумлінного та допитливого, як виявилось із фаховим дипломом історика. Під його керівництвом Мозолевський робив перші кроки як археолог, вдосконалював практичні навички на розкопках.

В 1966 р. в Запорізькій області почалось будівництво Північнорогачинської зрошувальної системи. На трасі майбутнього каналу стояла сотня курганів. Для їх вивчення Інститут археології створив експедиційні загопи на чолі із О.І. Тереножкіним, а заступником призначили Бориса Миколайовича разом із Варварою Андріївною Ілінською. Розкопали 30 курганів, які виявились пограбованими.

Важливо відмітити, що історія археологічних експедицій, починаючи з розкопок Тереножкіна 1964 р. нерозривно пов'язана з іменем директора Орджонікідзевського гірничозбагачувального комбінату Героєм Соціалістичної Праці, лауреатом Державної премії України Григорієм Лукичем Середою [3, с.131]. Очолюване ним підприємство фінансувало проведення розкопок.

Керівником наступного археологічного сезону 1969 р. Тереножкін призначив В.І.Бідзілі, Мозолевського – заступником. Розкопки Гайманової Могили принесли вагомий результат. Серед багатьох знайдених артефактів вражала дивовижної краси срібна чаша із зображенням скіфів і два обкладені сріблом і золотом ритони.

В квітні 1970 р. розпочалась перша самостійна експедиція Бориса Миколайовича на Дніпропетровщині. Дослідження проводились поблизу Шевченківського кар'єру в околицях м. Орджонікідзе. Місцеве населення називало курган Хомова Могила. Археологам відкрилась цілісні цінні кінські поховання. Вузечками на них міг позаздрити навіть цар, похований в Чортотлицькому кургані. Обидва набори вражають незвичністю. Один із них срібний із великими прямокутних і круглих пластинок і поспіль вкритих не характерними для Скіфії геометричним орнаментом.

Другий же срібний, покритий тонким листовим золотом. Бляхи містили своєрідні стилізовані зображення фантастичних істот. На масивному нахрапнику відштамповане двох орлів, що клюють голову левиці, а над ними – фігурку лева з розкритою пащею, який споглядає цю картину.

В пограбованій жіночій могилі виявилось сотні золотих пластинок від вбрання та дві срібні посудини для вина, золоту сережку, веретено, залишки кістяних статуєток із дикого кабана.

В 1971 р. наступив зоряний час для археолога і скіфознавця-подвижника. Подальший перебіг подій подаємо зі слів вченого. Повертаючись в Орджонікідзе повз Товсту Могилу Григорій Лукич Середа замріяно промовив: «Кабан хоч і золотий, знайти чашу із зображенням скіфів». Мозолевський показав йому на Товсту Могилу і сказав, що подібне може ховатись тільки в такому величезному кургані. Зійшовши на його вершину, директор зітхнув. Навіть його бентежив величезний об'єм насипу та складність робіт. При кожній нагоді археолог наполегливо переконував Григорія Лукича в необхідності розкопок, маючи заманливу перспективу нечуваних знахідок.

В лютому 1971 р. ентузіасту повідомили про можливість зняти насип кургану. Та з непередбачених обставин розкопки відклали. В кінці березня Борис Миколайович прибув в Орджонікідзе і підписати договір про проведення фінансування досліджень. Несподівано з'ясувалось, що через весняне бездоріжжя простоює бригада скреперів. Протягом кількох днів техніку можна було використати для робіт на Товстій Могилі. 30 березня о 7 год. 30 хв. Мали розпочатись роботи. Перед сходом сонця археолог вже був на кургані. До нього вже йшли скрепери і бульдозер. Про неймовірно напружений ритм роботи вчений писав: «Два тижні підряд я прокидався о 5-ій по 16 годин щоденно без відпочинку і вихідних, до болю в очах вдивлявся в землю, намагаючись прочитати кожну її грудку, чистив і зміряв і знову все кидав і бігав від скрепера до скрепера, хапався за лопату, креслив і описував. Незабаром до мене приєднався лаборант Сашко Загребельний щойно демобілізований із армії. Ми повертались близько опівночі до готелю, задубілі від холоду і глухі від реву машин і навіть не вмиваючись, мертвими падали на ліжка, щоб завтра знову продовжити той шалений герць» [3, с.146, 147].

Спочатку курган розрізали навпіл щоб зрозуміти його конструктивні особливості. Першими знахідками були великий комплект прикрас (оздоба) воза, кілька наборів вуздечок, близько 200 різної форми блях, кільканадцять дзвіночків та шість великих ажурних на вершників.

До складу Орджонікідзевської археологічної експедиції ввійшли співробітники Інституту археології відомий скіфознавець Є.В.Черненко, Наталія Закрайська та Геннадій Євдокимов, взяла участь доктор Регата Ролле із ФРН. Основні прохідницькі та кріпильні роботи здійснювали колишні шахтної. Мозолевський відкрив не зачеплену грабіжниками господарську нішу із цілими амфорами, бронзовим котлом, сковорідкою. Та все це було нічим порівняно із виявленим Борисом Миколайовичем похованням мо-

лодої цариці. Все її вбрання було розшите великими і малими золотими платівками. Шию прикрашала велика лита золота гривня вагою 478,5 грам. На скронях колись висіли золоті підвіски із зображення богині на троні. Зап'ястя охоплювали три широкі золоті браслети та дві перев'язки із намиста, на пальцях 16 перстнів, біля узголів'я – срібний келих та засоби косметики – рум'яна, білила та шпильки для волосся. Поруч із мамою в прикрашеному алебастровому саркофазі лежала дитина майже повністю вкрита золотими оздобами. Серед них три мініатюрні срібні посудини для вина. У правій руці був важкий золотий браслет. Після поховання археологи першими спустились в могилу матері та дитини.

Великих хвилювань завдав виявлений грабіжницький хід, вів в могилу цариці повністю пограбований. Біля спуску в склеп лежали не помічені грабіжниками речі – парадні окуті золотом меч і нагай та велика нагрудна прикраса – золота царська пектораль.

Це сталося 21 червня 1971 р. о 14 год. 30 хв. Містика, що грабіжники не помітили такого дорогоцінного скарбу. Варто було їм лише простягнути руку на 10 см і пектораль була б назавжди втрачена для людства. Вага виробу – 1050 г., діаметр 30,6 см.

Пектораль поділена на три місяцеподібні яруси. Нижній і верхній заповнювали скульптури композиції, середній оздоблювався рослинним орнаментом. У центрі нижнього ярусу сцени боротьби коня з двома грифонами. Далі поєдинок дикого кабана та оленя із леопардом і левом та гонитва собаки за зайцями. Середній пояс прикрашають великі квіти, інкрустовані блакитною емаль та п'ятьма скульптурами птахів. Загальну увагу привертає сцена посередині верхнього ярусу. Двоє роздягнутих по пояс скіфів мують хутряну куртку, розтягнувши її за рукави. Ліворуч і праворуч від центральної сцени стоять кобила і корова з малятами. За ними розміщені фігури двох молодих скіфів, які доять овець. З обох боків стоять кози з козенятами.

Звістка про знахідку блискавично облетіла світ. Сенсація зарясніла на сторінках газет і телеканалів. Археолог, захищаючи свої права, розіслав телеграми до редакцій центральних видань, а Перший секретар ЦК КПУ П.Ю. Шелест надіслав Борису Миколайовичу телеграму такого змісту: «Поздоровляю видатного археолога із знахідкою» [1]. Петро Юхимович приїхав на розкопки, щоб подивитись на це чудо – пектораль або як її називали «симфонією скіфського степу» і, мабуть, був єдиним високопосадовцем, який не приміряв знахідку на собі. Більше того, питав дозволу взяти її в руки. Олесь Гончар назвав пектораль шедевром степового античного генія. Щасливому досліднику йшли вітання з провідних столиць світу. Дома таких шанувань він не мав. Більше того, незалежність у світогляді і висловлюваннях привернула увагу КДБ. Пектораль принесла археологу світову популярність і славу. В Україні він до кінця життя залишався невідомим.

Борис Миколайович по результатах досліджень на Нікопольщині захистив кандидатську дисертацію і написав наукову монографію «Товста Могила». В 1983 р. побачила світ блискуче написана і прекрасно ілюстрована науково-популярна книга «Скіфський степ». В ній багато поетичних рядків автора, І.Драча, Л.Череватенко та ін. З властивою йому манерою дослідник розповідав не тільки про скіфське суспільство і видатних археологічних пам'ятниках, але про дивовижні цікаві історії, їх відкриття, вивчення. Зворушливу теплу передмову до книги написав однокашник по школі пілотів льотчик-космонавт Герой Радянського Союзу генерал-майор авіації Георгій Шонін. Він підкреслив, що це глибоко патріотична книга, своєрідний місток між минулим і сучасним, яка вчить дорожити і пишатись нашим яскравим минулим. Згадуються його приїзди в Дніпропетровськ і блискучі виступи перед студентами історичного факультету. Радісний і щасливий він аж світився в дні його тріумфу дослідника і вченого.

Ставши заввідділом Інституту археології АН України, кандидат історичних наук продовжив розкопки на Нікопольщині. Якось влітку 1980 р. автор і директор місцевого краєзнавчого музею і бандурист відвідали Мозолецького. Його намет стояв на березі ріки Кам'янки, притоки Базавлука. Борис Миколайович був сам, мав хворобливий і пригнічений настрій, мовчазний і неговіркий. Він відмовився від вечері з ними і покупатись. Перед наметом лежав понівечений корозією бронзовий панцир, пластинки якого зварились в одне ціле. Що його гнітило? Невдалий польовий сезон, стан здоров'я, взаємовідносини в колективі? Невідомо. Відкривати душу перед малознайомими людьми він не хотів.

Археолог все частіше задумується над земним буттям. Його турбують неприємні передчуття та думки про потойбічне. В голову настирливо лізли думки про таємничу і несподівану смерть без будь-яких вагомих передумов. Багатьох членів експедиції і відкриття гробниці фараона Тутанхамона. Переживання та передчуття вилилось в такі рядки: «От і я давно помітив: як важливе знайдеш – так когось забере на поживу. Багато людей вже загинули і забере на пожертву. Багато людей вже загинули». Думки про смерть мали під собою основу. Важка хвороба вбивала фізично і морально. Друзі і знайомі збирали кошти на його лікування. Лікарі попередили: не поспішайте витратити кошти на лікування. Воно вже не допоможе ні наше, ні зарубіжне. Вчений розкопав 150 курганів, знайшов безліч раритетних золотих виробів. Для своєчасного лікування археолога, який прославив вітчизняну і світову науку, а в державі на лікування грошей не знайшлося.

13 вересня 1993 р. Борис Миколайович відійшов у вічність. І на думку спливають слова Юрія Шилова: «Мозолецькому вперше серед копачів «степових пірамід» відкрилась реальність потойбічного світу з історични-

ми та безсмертними душами, реальність дії могил, як конденсаторів душ і духовності».

Відкриття Б.М.Мозолецького навічно занесені в книгу видатних археологічних знахідок і обезсмертили його ім'я. Скарби Товстої Могили зберігаються в Київському музеї історичних коштовностей. Борис Миколайович залишив нам поетичні збірки «Червоне вітрило» (1972), «Веретено» (1980), «Кохання на початку осені» (1985), «І мить, як вік» (1986), «Дорогою стріли» (1991).

Джерела та література:

1. Звірко В. «Сизим свистом над синім степом славить скіфське ім'я» // В. Звірко. Наше мануле славить вітер. Від 7. 02. 2001.
2. Мицик Ю. Козацька мати / Ю.Мицик // О.Апанович. Козацька енциклопедія для юнацтва. – К.: Веселка, 2009.
3. Мозолецький Б.М. Скіфський степ / Б.М.Мозолецький. – К.: Наукова думка, 1983.
4. Фіалко О.Б. Мозолецький Б. М. / О.Б.Фіалко // Енциклопедія історії України. – К.: Наукова думка, 2010, т.7.
5. Череватенко Л. Степ мій полиновий // Л. Череватенко // Дніпро, 1996№11.
6. Шонін Г. В. добру путь / Г. Шонін // Б. М. Мозолецький Скіфський степ. – К.: Наукова думка, 1983.

Синиця Н.М.

м. Хмельницький

ІСТОРІЯ БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ НА ХМЕЛЬНИЧЧИНІ У ВИДАННЯХ ПОЧАТКУ ХХІ ст.

У статті розкривається історія бібліотечної справи на Хмельниччині, яка висвітлена у виданнях початку ХХІ ст. Це видання, які виходили до ювілеїв бібліотек, матеріали науково-практичних конференцій, монографій. Подається матеріал на основі фонду Хмельницької ОУНБ.

Ключові слова: бібліотека, публічна бібліотека, наукова бібліотека, родова бібліотека, книга, екслібрис історія бібліотечної справи, дослідження, видання, краєзнавство, конференція, монографія.

Вивчення історії бібліотек краю, їх становлення і розвитку є важливим завданням бібліотек, оскільки як Україні в цілому, так і окремим її регіонам властиві свої специфічні бібліотечні процеси, власні підходи до роз-

робки як загальних, так і окремих проблем бібліотечної діяльності. Окрім того історія бібліотечної організації, розвитку, становлення є ключем до пізнання процесів, що відбуваються у бібліотечній справі сьогодні.

У вивченні історії бібліотек України у XIX – XX ст. чільне місце посідає біографічний напрям досліджень, у т. ч. дисертаційних. Зростаючий потік наукових публікацій був обумовлений намаганнями як ліквідувати «білі плями» в історії бібліотечного руху, так і об'єктивно переосмислити внесок тих чи інших діячів у бібліотечну і бібліографічну науку і практику – Д. Багалія, Л. Биковського, Б. Боровича, Б. Грінченка, О. Грушевського, Є. Кивлицького, І. Корнейчика, І. Кревецького, А. Маркевича, С. Маслової, Ю. Меженка, І. Огієнка, С. Постернака, С. Сірополка, Ю. Сіцінського, М. Сумцова, Н. Фрідьєвої, Л. Хавкіної, М. Ясинського та багатьох ін.

Історія бібліотечної справи за доби Незалежності України має незаперечні здобутки і зберігає позитивну динаміку в наукових дослідженнях. Водночас багато аспектів історичного минулого бібліотечної справи в Україні ще залишаються недослідженими, як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях.

Історія бібліотек Хмельниччини віддзеркалює історію становлення і розвитку культури краю, розкриває історичну місію бібліотек, їх функцій у суспільстві у різні хронологічні періоди. Історія кожної бібліотеки особлива і багатогранна, тому вивчення власної історії кожною бібліотекою області сприяє підвищенню її престижу, є вагомим внеском у розвиток бібліотечного та історичного краєзнавства, невід'ємною частиною документального та достовірного висвітлення культурної спадщини.

Історія бібліотек Хмельницької області висвітлювалась у працях науковців, дослідників-краєзнавців О.М. Завальнюка, П.Я. Слободянюка, О.П. Григоренка, С.М. Єсюніна, О.Б. Комарницького, В.С. Прокопчука, Т.К. Прокопчук, Ю.А. Хоптяра, І.К. Михалевича та інших.

У XX ст. вивченням історії бібліотечної справи області та зокрема публічних (масових) бібліотек, обласної універсальної наукової бібліотеки займалися директори обласної бібліотеки М. І. Мілютин, який у 1958 р. підготував історичний нарис про бібліотеки «Бібліотеки Хмельниччини в минулому і тепер» [10], В. П. Гусько, С. Л. Карван, Н. М. Синиця. Значний внесок у вивчення історії бібліотек вніс перший керівник Хмельницького обласного історико-краєзнавчого товариства, головний бібліограф ОУНБ С.К. Гуменюк – автор понад 500 праць з історії та культури Поділля. У 1991 р. на конференції «Хмельницькому-500»] на бібліотечній секції, присвяченій 90-річчю Хмельницької ОУНБ, були розглянуті питання історії бібліотечної справи, роль бібліотек у культурно-національному відродженні, роль краєзнавчої бібліографії у діяльності бібліотек, вперше заговорили про Національну програму «Документальна пам'ять України».

У тому ж році підготовлено і видано рекомендаційний бібліографічний список «Ювілей книгозбірні».

Аналіз видань матеріалів з історії публічних бібліотек Хмельниччини, показує, що готувались видання, в основному, до відзначення ювілейних дат.

У 2001 р. з нагоди 100-літнього ювілею Хмельницька обласна універсальна наукова бібліотека підготувала ряд видань: збірник «Бібліотека і час» [8], який став своєрідним літописом бібліотеки; збірник науково-практичної конференції “Бібліотеки в інформаційному суспільстві” [2], бібліографічний покажчик «Покликання-бібліотекар» [1]. Бібліотекою щороку готуються бібліографічні покажчики, які розкривають різні аспекти бібліотечної діяльності: щорічники «Літературна Хмельниччина», «Література про Хмельницьку область», «Календар знаменних і пам’ятних дат», «Книга Хмельниччини», тематичні – «Бібліотечний раритет Хмельниччини» (2006), «Бібліотека – регіональний центр інформації: (з досвіду роботи бібліотек-музеїв)» (2007), «Науково-дослідна робота в бібліотеках Хмельниччини. Вип. 1-12» (2005-2017), «Об’єднуємось за покликом душі: за підсумками обласного огляду-конкурсу на кращу організацію роботи клубу (об’єднання) за інтересами для дорослих користувачів бібліотек» (2010), «Герої України: Хмельницька область» (2016), «Хмельниччина в літописі Незалежної України» «2001, 2017). У 2017 році колективом бібліотеки підготовлено і видано перший випуск ретроспективного каталогу «Газети Хмельниччини 1944-2017 роки», де подається інформація про місцеві газети, які зберігаються у фондах бібліотеки. У виданні в алфавітному порядку подано повний бібліографічний опис сучасних назв газет. Каталог доповнений географічним покажчиком. Видання характеризує історію формування фонду бібліотеки газетними виданнями і дає науковцям і краєзнавцям джерельну базу для нових досліджень [7].

Велику пошукову роботу по вивченню своїх установ здійснюють наукові бібліотеки навчальних закладів. Колектив наукової бібліотеки Кам’янець-Подільського університету імені Івана Огієнка досліджує історію бібліотечної справи на Поділлі, видав три випуски «Наукових праць» серії «Бібліотекознавство. Книгознавство», в якому розглядається історія бібліотек і бібліотечної справи в різних аспектах: Видатні постаті в царині бібліотечної праці; Бібліотечна справа в Україні: історія становлення і розвитку; Традиції та інновації в діяльності бібліотек ВНЗ; Бібліотечне краєзнавство та регіональні дослідження; тощо. Велике значення для вивчення історії бібліотечної справи має науково-бібліографічна діяльність наукової бібліотеки, вагомий доробок якої належить В. С. Прокопчуку. Він також брав участь у створенні зведеного каталогу і розпису змісту усіх 12-ти випусків “Трудов Подольского епархиального историко-статистического комитета” за 1876-1916 рр.

На початку XXI ст. чимало науковців почали активно вивчати невідомі сторінки історії бібліотечної справи як в Україні так і на території сучасної Хмельниччини (Поділля, Волинь). Директор наукової бібліотеки Хмельницького національного університету О.Б. Айвазян досліджує історію бібліотечного будівництва в краї у другій половині XIX – на початку XX ст. Підсумком дослідження стала монографія О.Б. Айвазян (наук. керівник В.С. Прокопчук) «Бібліотеки Поділля (друга половина XIX – початок XX ст.)» [1]. У монографії проаналізовано процес формування мережі бібліотек у Подільській губернії в другій половині XIX – на початку XX ст., встановлено кількість бібліотек, склад їх фондів, роль держави, громадських організацій, церковних, освітніх і громадських діячів у формуванні мережі, організації діяльності бібліотек краю. Наукова новизна одержаних результатів у тому, що тут «вперше: комплексно проаналізовано факти, що стосуються становлення і розвитку бібліотек Поділля в досліджуваний період; розроблено періодизацію розвитку бібліотечної мережі Подільської губернії; введено до наукового обігу низку раніше невідомих архівних документів і матеріалів, які розширюють фактологічну базу поділлєзнавства та бібліотекознавства.

Ще однією сторінкою, яка потребує ґрунтовного дослідження історії бібліотечної справи є вивчення історії приватних, родинних та родових бібліотек, що існували на території сучасної Хмельниччини. Їх фонди є частиною книжкової спадщини України. Певний час вони були вилучені із суспільного та культурного середовища. Проте коли в Україні розпочалась робота по реєстрації національного культурного надбання ці книги були введені до національного культурного реєстру. Серед останніх книг, які розкривають це питання і надійшли до Хмельницької ОУНБ є монографія Оксани Рабчун «Бібліотека Загінецька» [3]. Значна увага у виданні приділяється долі зібрань, що були розпорошені у XX ст. під час воєн, революційних подій, репресій тощо. Це цікава історія родового книжкового зібрання польського роду Урбановських та Стажинських, відоме також і за назвою «Бібліотека Загінецька», що походить від назви села Загінці на Хмельниччині (Деражнянський район) – останнім місцем перебування у власності представників названого роду (*родова бібліотека це бібліотека, яка передавалась у спадок не менше як три рази*). За оцінками дослідників, його книжкове зібрання було одним з найбільших і найкращих на Волині в першій половині XIX століття. Станом на 1835 рік воно налічувало близько 13 тисяч томів. Син Едварда Стажинського Болеслав у 1863 році перевіз бібліотеку з Городця у с. Загінці, де для неї добудував окреме двоповерхове приміщення. Пізніше до неї була долучена власна бібліотека Болеслава, який був справжнім бібліофілом. У 1896 році бібліотека його стараннями налічувала вже 16 тисяч томів. На жаль маєток Стажинських не зберігся. На місці садиби нині розміщено парк, що є пам'яткою парко-

вої культури. Він занесений до реєстру пам'яток Деражнянського району Хмельницької області та є часткою державного Музейного фонду України.

Дуже цінним є те, що у книзі подається джерельна база дослідження, яка спирається на архівні документи Наукової Бібліотеки України імені Вернадського, де нині зберігається значна частина зібрання. Загальна частина зібрання бібліотеки, яка знаходиться у НБУВ становить 6314 одиниць. У книзі є чимало ілюстрацій власницьких та дарчих написів, зображення екслібрисів, прикладів форзаців книг, оправ, виготовлених з картону та шкіри. Подано іменний і географічний покажчики.

Монографія доктора історичних наук Т.Р. Каросевої «Провінція у галактиці Гутенберга: книжкова культура подолян другої половини ХІХ – початку ХХ ст.» [8] розкриває розвиток книжкової культури, роль бібліотек у її формуванні. У книзі подається велика джерельна база, з яких велика кількість неопублікованих документів знаходиться у Державному архіві Хмельницької області. Серед опублікованих джерел подаються збірники документів, законодавчі матеріали, статистичні збірники, діловодні документи, довідкові, бібліографічні видання тощо. Особливо цінними є додатки, яких у книзі – більше десяти. Серед них – Список Родових бібліотек Подільської губернії другої половини ХІХ – поч. ХХ ст. Важливим є те, що у списку вказується і сучасна адміністративна приналежність населених пунктів, з яких 58 – на території сучасної Хмельниччини. У книзі представлено більше ста штампів, печаток книгарень та бібліотек, в тому числі і штампів, які є на книгах Хмельницької ОУНБ, що дає можливість простежити формування фонду та реорганізації бібліотек. Це говорить про велику роль книги у житті жителів краю, дає поштовх дослідникам до нових пошуків у вивченні бібліотечної справи на території сучасної Хмельниччини. Введення до наукового обігу родових зібрань є новим джерельним шаром історії книжкової культури і новою базою для істориків, книгознавців, бібліотекознавців, біографістів, усіх, хто цікавиться історією та культурою краю.

Вивчення досвіду минулого може допомогти в усвідомленні місця книжкової культури, значення бібліотек і читання сьогодні.

В Україні формується нова політика держави в галузі культури, науки, освіти, бібліотечної справи. Децентралізація дає можливість створити такі бібліотеки, які потрібні саме конкретній громаді. Здійснюються активні пошуки оптимальних моделей розвитку бібліотек, найбільш прийнятних конкретній ОТГ враховуючи її економічні можливості, демографічну ситуацію населення, природничо-географічне розташування, відстань між населеними пунктами, характеристику закладів культури.

І варто пам'ятати, що сьогоднішній день завтра також стане історією, тому дуже важливо достовірно і конкретно фіксувати роботу бібліотек, не залишати «білих плям».

Джерела та література:

1. Айвазян О.Б. Бібліотеки Поділля (друга половина XIX – початокXX ст.): монографія / О.Б. Айвазян, В.С. Прокопчук. – Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д.Г.,2016. – 256 с.
2. Бібліотека в інформаційному суспільстві: матеріали наук.практ конф., присвяч. 100-річчю Хмельниц. ОУНБ ім. Островського 21 вересня 2001р.- Хмельницький, 2001.-332с.
3. Бібліотека Загінецька : монографія / Оксана Рабчун – М.: Издательство Перо, 2017. – 266 с.
4. Бібліотека і час: ювіл. збірн, присвяч. 100 - річчю з часу заснування Хмельниц. ОУНБ ім. Островського. – Хмельницький, 2001.-116 с.
5. Бібліотека університету: витоки та сучасність : зб. наук. ст. та матеріалів, присвяч. 50-річчю з дня заснування наук. б-ки ун-ту / редкол.: О. Б. Айвазян, В. О. Глухенька, О. О. Мацей, О. М. Великосельська, О. О. Костюк. – Хмельницький : ХНУ, 2012. – 296 с. .
6. Бібліотеки у створенні єдиного інформаційного простору Хмельниччини : матер. обл. міжвід. наук-практ. конф. –Хмельницький, 2004. – 146 с. .
7. Газети Хмельниччини 1944-2017 років у фондах обласної універсальної наукової бібліотеки:каталог. Вип.1./Упр. Культури, національностей, релігій та туризму Хмельниц.облдержадмі.; Хмельниц.ОУНБ. – Хмельницький: ФОП Цюпак А.А., 2017. - 100с.
8. Кароєва, Т. Р. Провінція у галактиці Гутенберґа: книжкова культура подолян другої половини XIX – початку XX ст. : монографія / Тетяна Кароєва ; М-во освіти і науки України, Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. – Вінниця : Нілан-ЛТД, 2014. – 472 с. : іл.
9. Література: Бібліотека і час: Зб., присвяч. 100-річчю ОУНБ/ Упр. культури Хмельниц. облдержадмін; Хмельниц. ОУНБ. – Хмельницький, 2001.-116 с.
10. Мілютін М. Бібліотеки Хмельниччини у минулому і тепер:короткий іст. нарис / М. Мілютін. – Хмельницький, 1958. – 57 с
11. Покликання-бібліотечар: (Бібліогр. покажч.)/ Управління культури Хмельниц. облдержадміністрації; Хмельниц. держ. обл. універс. наук. б-ка ім.М.Островського; Упоряд. С.Михайлова. – Хмельницький, 2001.
12. Хмельницька обласна універсальна наукова бібліотека ім. М. Островського в інформаційному просторі / Упр. культури, туризму та курортів Хмельниц. облдерж адмін.; Хмельниц. ОУНБ.- Хмельницький, 2006.- 44 с.

КРАЄЗНАВЧА БІБЛОГРАФІЯ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ: СУЧАСНИЙ ТА ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТИ

У статті подається спроба узагальнення перших бібліографічних видань історичного та бібліотечного краєзнавства, які є у фондах Хмельницької ОУНБ. Так як границі території сучасної області змінювались неодноразово, подається інформація про найбільш відомі видання, які охоплюють все Поділля. Показано значення сучасних інформаційних технологій для збереження бібліотечних раритетів та отримання віддаленого доступу до повнотекстових даних.

Ключові слова: бібліографія бібліографічні видання, бібліотека, історія, краєзнавство, Хмельниччина, Поділля, електронний каталог, покажчик, база даних.

Створення краєзнавчих бібліографічних посібників, що відображають документи, які за змістом і походженням пов'язані з певним регіоном є одним із головних завдань бібліографії. Вони є важливим джерелом розвитку краєзнавства, адже лише на відстані часу можна пильніше роздивитися історичні події, осмислити їх значимість. І повернутися до них дозволяє джерельна база краєзнавства, важливою складовою якої є бібліографічні посібники.

Історичні джерела про Хмельницьку область знаходяться у різних областях колишнього Поділля та Волині і потребують детального вивчення та аналізу, над чим працювали і продовжують працювати дослідники Хмельниччини. Важливим джерелом для краєзнавців та дослідників Поділля різних періодів є Подільські та Волинські губернські відомості, де розміщені публікації документів і матеріалів про сучасну територію Хмельниччини.

Спроби створення бібліографічних посібників публікацій, що охоплюють все Поділля були неодноразово. На початку ХХ ст. в Україні розпочалось українське культурне відродження, внаслідок чого розпочався розвиток краєзнавчого руху. Кабінет виучування Поділля, який діяв на базі Вінницької філії Всенародної бібліотеки України майже 10 років, вніс суттєвий внесок у теорію і практику краєзнавчої бібліографії [1].

Першим найбільш повним виданням був історично-бібліографічний збірник під редакцією Валентина Отамановського «Часописи Поділля». Авторами-укладачами збірника були колишні працівники Вінницької Фі-

лії Всенародньої бібліотеки України при Всеукраїнській Академії Наук Микола Білінський (Розділ I: Часописи Поділля: 1838-1927 рр. (В межах УРСР), Ніна Співачевська (Розділ II: Бібліографія Часописів Поділля 1838-1927р.р (В межах УРСР) та директор Бібліотеки Наук Товариства імені Шевченка у Львові Іван Кревецький (Розділ III: Часописи Галицького Поділля 1882-1927 рр.). Збірник був випущений з нагоди 150-ліття першої газети на Україні (1776-1926) та 10-ліття існування УСРР [2]. На жаль у фонді Хмельницької обласної універсальної наукової бібліотеки цього видання немає, проте завдяки новим інформаційним технологіям користувачі можуть ознайомитись з ним у Електронній бібліотеці України [3]. Електронна бібліотека України – це інтегрований інформаційний ресурс, що містить інформацію про цифровий контент, вироблений публічними бібліотеками України. Вона представлена в мережі Інтернет у вигляді електронного каталогу, що працює в режимі реального часу, складається з бібліографічних описів електронних копій друкованих видань з можливістю переходу на повний текст видання на сайті відповідної бібліотечної установи. Склад документів відображених у зведеному каталозі оцифрованих видань включає цифрові копії документів на твердих носіях (папір, плівка), крім періодичних видань, з врахуванням законодавства з авторського права і суміжних прав. Станом на 1 липня 2017 р. в електронній бібліотеці 8307 документів.

Якісно новий етап у створенні бібліографічних видань розпочався у 60-х роках ХХ ст. Він був пов'язаний із створенням багатотомної «Історії міст і сіл України». У результаті спільної діяльності науковців, працівників культури, бібліотекарів обласної наукової бібліотеки, вчителів, краєзнавців – дослідників рідного краю було підготовлено фундаментальну наукову працю «Історія міст і сіл УРСР: Хмельницька область». У ній вперше всі міста, селища і села отримали свою, нехай коротку, але письмову біографію, в якій зафіксовані дати утворення та основні етапи розвитку. Тоді ж обласна наукова бібліотека розпочала створення Зведеного краєзнавчого каталогу, обсяг якого складає 287 тис. карток. А з 2005 року ведеться електронний Краєзнавчий каталог у якому Краєзнавча (Хмельницька область) зведена бібліографічна база даних представляє склад та зміст традиційних краєзнавчих фондів бібліотеки з 2005 року. У БД понад 37 тисяч записів, де відображаються фонди відділу краєзнавства, інших структурних підрозділів бібліотеки та посилання на фонди інших бібліотек [4].

У фондах неопублікованих документів Хмельницької ОУНБ є бібліографічний покажчик «Література про Хмельницьку область (з XVIII ст. до 1963 р.). Це 2-томне видання (видрукуване на друкарській машинці з грифом «Для службового користування») складено за фондами Хмель-

ницької ОУНБ, а також літератури про Хмельниччину з фондів Державної історичної бібліотеки УРСР (НІБУ), Державної бібліотеки Академії наук УРСР (НБУВ), Державної республіканської бібліотеки (НБУ ім. Ярослава Мудрого), Державних бібліотек Москви і Санкт-Петербурга, бібліотек Хмельницького обласного архіву, обласного музею, а також інших бібліотек України. Складено його у 1964 р. фахівцями бібліотеки Р. Ф. Шпилько, В. М. Яровою, М. І. Мілютіним [5].

Для зручності пошуку і використання біля кожного джерела, якщо фондоутримувачем не є обласна наукова бібліотека вказано сигл бібліотеки, де знаходиться література.

Показчик охоплює літературу, що висвітлює історію області з найдавніших часів до 1963 року, видану українською і російською мовами з 18 століття по 1963 рік включно. Він включає книги, газетні та журнальні статті. Як і більшість видань того часу є дещо політизованим. Нового прочитання сьогодні потребує розділ «Боротьба за встановлення і зміцнення Радянської влади на Поділлі (1917-1920 роки), питання Української національної революції 1917-1921 рр.

Література в посібнику згрупована за такими розділами:

1. «Література про Хмельницьку область. Загальні матеріали», до якого включено джерела з історії, що мають відомості про область. Тут літературу систематизовано за періодами та хронологією, а в межах цих підрозділів за темами та алфавітом.

2. «Міста і села Хмельниччини. Загальні матеріали». Література подається по окремих населених пунктах. Розділ поділено на 2 періоди: до-революційна література і література після 1917 року.

3. «Міста і села Хмельниччини». Тут подаються матеріали про міста Хмельницький, Кам'янець-Подільський, Дунаївці, Славути, Шепетівку, а далі - вміщені матеріали спочатку про район в цілому, потім про села району – за алфавітом.

4. Література про окремих діячів науки, літератури, мистецтва, уродженців Поділля та життя яких пов'язано з Поділлям, подано в розділі «Наші земляки – діячі науки, культури та мистецтва».

Цей показчик неодноразово використовувався фахівцями бібліотеки для складання бібліографічних посібників різного тематичного спрямування.

У 1965 р. краєзнавець, бібліограф Поділля А.Г. Паравійчук підготував рукописний «Бібліографічний показчик літератури і публікацій з історії Подільського краю (з найдавніших часів до 1964 р. включно)» [6]. Він включає 3400 назв літератури. До показчика включено історичну літературу і публікації з давніх часів (XVI ст.) і по 1964 р. Цінним цей показчик є тим, що у ньому систематизовано літературу, яка охоплює все Поділля

(Вінницька, Хмельницька, Житомирська, Чернівецька, Тернопільська області), а також видання про край, здійснені польською, німецькою, французькою і англійською мовами.

У підготовці покажчика використані і рукописні списки літератури, складені працівниками історичної бібліотеки УРСР (НІБУ): зав. бібліографічним відділом В. А. Титаренко і старшим бібліографом Н. С. Селівачовою.

Полегшує користування покажчиком історична розвідка про політичне підпорядкування і адміністративний поділ Поділля в минулому та головні дати в історії краю. На 23-х сторінках машинописного тексту схематично прослідковується історія Поділля від XI ст. по 1944 роки. Велику наукову цінність для сучасних дослідників має розділ «Бібліографія», який включає в себе 72 позиції покажчиків про Поділля та покажчики, в яких є розділи про Поділля.

Якщо проаналізувати зміст покажчика, то видно, що він включає як загальні питання про Поділля, так і матеріали про окремі міста, повіті, округи і області: Вінничина, Кам'янецьчина, Брацлавщина, Гайсинщина, Летичівщина, Могилівщина, Проскурівщина, тощо.

Також включено матеріали про Південно-Східну Волинь, колишні повіті якого входять до сучасного Поділля: колишні повіті Ізяславського та Старокостянтинівського, Кременецького та частини повітів Новоград-Волинського і Острозького, а також Західного Поділля (Тернопільська область) та Північної Буковини (Малого Поділля). Крім того автором використано понад 1600 назв і позицій власних підбірок з прикнижкових бібліографій і газетних статей. Окремі розділи і підрозділи у покажчику подані за топографічним принципом політичного підпорядкування Поділля в окремі періоди його історії.

У кожному розділі спочатку подана література, видана в радянській період, далі – дореволюційна, а потім – іноземними мовами.

У процесі роботи над цим посібником автора консультував український бібліограф-енциклопедист, книгознавець Ф.П. Максименко, який є автором відомого краєзнавчого бібліографічного покажчика другого ступеня «Матеріали до краєзнавчої бібліографії на Україні».

Велика роль у розвитку краєзнавства на Хмельниччині належить Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України при Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка. За роки діяльності ця науково-громадська установа разом з дійсними членами Центру, краєзнавцями, працівниками освіти, музеїв і бібліотек створила велику базу джерелознавства Поділля в цілому і Хмельниччини зокрема.

Центр дослідження історії Поділля розвиває та удосконалює різні форми і методи створення загальної і тематичної бібліографії історії регіону,

так і можливості через свої періодичні науково-краєзнавчі видання, різноаспектні бібліографічні покажчики та збірники науково-практичних і науково-краєзнавчих конференцій, симпозіумів і круглих столів для широкого інформування загалу дослідників, краєзнавців, освітян, працівників культури та інших категорій зацікавлених читачів. Хмельницька обласна універсальна наукова бібліотека співпрацює з Центром у питанні створення «Зведеного краєзнавчого каталогу», підготовці «Календарів знаменних і пам'ятних дат Хмельниччини», проведенням форумів, конференцій, залученні науковців і краєзнавців бібліотек до науково-дослідної та науково-методичної роботи, популяризації краєзнавчих видань.

Неоціненну допомогу краєзнавцям у своїх пошуках надає книга історика-краєзнавця, доктора історичних наук, професора Кам'янець-Подільського Національного університету ім.І.Огієнка, голови Хмельницької обласної організації НСКУ Лева Васильовича Баженова «Поділля в працях дослідників і краєзнавців ХІХ–ХХ ст.: історіографія. Бібліографія. Матеріали», видана у 1993 році [7].

У цій книзі автор підсумував і систематизував діяльність дослідників і краєзнавців Вінницької, Хмельницької і Тернопільської областей з різних напрямків краєзнавства – історії, географії, фольклору, етнографії, літературознавства, природознавства, бібліографії, освіти за два останні сторіччя.

У історіографічному нарисі «Основні етапи розвитку – поділлязнавства у ХІХ–ХХ ст., що становить перший розділ книги, подається характеристика-опис основних етапів розвитку історії краю, які розкриті у дослідженнях «Вивчення Поділля в першій половині ХІХ ст.», «Дослідження Поділля в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.», «Поділлязнавство у 20-х – на початку 30-х років ХХ ст.», «Вивчення Поділля у середині 30-х – середині 50-х років ХХ ст.» і «Поділля у працях дослідників і краєзнавців кінця 50-х – початку 90-х років ХХ ст.».

У книзі дуже цінним є «Бібліографічний довідник», який складає основну частину книги. В ньому вміщено 692 бібліографічних довідки про дослідників краю різних періодів, різних напрямків. Подані у довідках біографічні дані про поділлязнавців, їх праці, література, де про них можна прочитати, дають змогу визначити стан і напрямки вивчення краю, та сприяють більш успішній координації, налагодженню наукових стосунків між сучасними дослідниками.

У «Додатку до бібліографії» внесені відомості про дослідників і краєзнавців Поділля ХІХ–ХХ ст., бібліографічні дані яких повністю не відомі.

У розділі «Матеріали» зроблено перелік основних археографічних видань, які відображають історію Поділля в документах і матеріалах, що були опубліковані в ХІХ–ХХ ст. У хронологічному порядку надано

опис понад 60-ти збірників документів і матеріалів, записів з історії Поділля, починаючи з 35-томного видання документів і матеріалів «Архива Юго-Западной России» (1859-1914) до видань 1992 року, систематизовано близько 60-ти назв збірників наукових, науково-практичних і науково-теоретичних конференцій, присвячених історії, народознавству, культурі, природознавству, славетним діячам подільського краю, проведених протягом 60-х на початку 90-х років.

Також подається своєрідний путівник – список найбільш важливих бібліографічних покажчиків, що відображають літературу про різні сторони минулого і сучасного життя подільського краю, які були видані з 1888 по 1992 рік.

Для зручності користувачів в кінці книги подано іменний покажчик та список умовних скорочень. Ця книга сьогодні є найбільш використовуваним джерелом краєзнавців Хмельниччини.

Понад 12,5 тисяч публікацій про Поділля спільно з працівниками краєзнавчого відділу зібрав відомий бібліограф, кандидат історичних наук С. К. Гуменюк. На основі зібраних матеріалів було підготовлено і видано цілий ряд тематичних покажчиків: «Хмельницькому-500» (1992), «Пам'ятники Хмельниччини» (1987,) «Історія міст і сіл Хмельницької області» (1988), «Вчені Хмельниччини» (1988), «Письменники Хмельниччини» (1989), «Народознавство Поділля» (1992) та ін. [9]

У 1992 році в Україні проводилось республіканське наукове дослідження «Краєзнавча робота бібліотек», в рамках якого було здійснено вивчення кількісного і якісного складу краєзнавчого фонду бібліотек області. За його результатами створено «Зведений друкований каталог краєзнавчої літератури по Хмельницькій області».

Зараз фахівці Хмельницької ОУНБ працюють над створенням електронних копій цих важливих бібліографічних праць для виставлення у повнотекстовій базі Хмельницької ОУНБ та в Електронній бібліотеці України з метою надання доступу всім зацікавленим користувачам.

Сьогодні на основі використання інноваційних інформаційних комп'ютерних бібліотечних технологій в Україні здійснюється наукове опрацювання історико-краєзнавчих документних масивів з метою забезпечення оперативного і повного відображення результатів обробки інформації в каталогах і картотеках.

На сайті НБУ розміщено «Електронний путівник по краєзнавчих веб-ресурсах бібліотек України», який створено за результатами досліджень «Повнотекстові краєзнавчі документи на сайтах регіональних бібліотек України» (2011).

Спочатку «Путівник» містив інформацію про краєзнавчі ресурси бібліотек сфери впливу Міністерства культури України, а зараз для підви-

шення інформаційного потенціалу «Путівник» доповнено відомостями про контент краєзнавчого змісту на веб-сайтах бібліотек провідних вищих навчальних закладів країни. (У 2016-2017 рр. додано інформацію про краєзнавчі ресурси Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка). Сторінка кожної установи в Путівнику містить інформацію про різні види електронних ресурсів – довідкові бази, мультимедійні ресурси, повнотекстові видання, тощо – та гіперпосилання на них. Безпосередньо з Путівника можна перейти на сайт установи і отримати потрібну інформацію.

У вивченні історії подільського краю залишається чимало не висвітлених і не досліджених сторінок, тому нагадування про ці бібліографічні матеріали дасть змогу ще раз повернутися до джерельних витоків Поділля, розширити коло дослідників і краєзнавців для розв'язання проблем у поділлязнавстві, висвітленні невідомих сторінок історії Хмельниччини, розвитку історичного, географічного, етнографічного, бібліотечного краєзнавства.

Джерела та література:

1. Отамановський В.Д. Про потребу утворення кабінетів виучування території у культурно-економічнихосередках УССР міжокругового (краєвого) значення /В.Д.Отамановський //Вісті ВУАН. – 1929. №7 – с.31.
2. Часописи Поділля: Історично-бібліографічний збірник з нагоди 150-ліття першої газети на Україні (1776-1926) та 10-ліття існування УСРР / Микола Білінський, Ніна Співачевська, Іван Кревецький; Ред. В. Отамановський; Вінницька Філія Всенародньої бібліотеки України при Всеукр. Акад. Наук; Кабінет виучування Поділля (Вип. 20). – Вінниця: 1927-28. – VII, 31, 146, 21, 4, III с. – (Матеріали до історії друку та до бібліографії Поділля; т.1)
3. Зведений каталог оцифрованих видань [електронний ресурс]: веб-сайт / Нац. б-ка України ім. Я. Мудрого. – Київ: Нац. б-ка України ім. Я. Мудрого, 2002 – Режим доступу: <http://digit.catalogue.nplu.org/> (дата звернення: 31.07.2017). – Назва з екрана.
4. Зведений електронний каталог Хмельницької обласної універсальної наукової бібліотеки [Електронний ресурс] : [база даних містить відомості про всі види літ., що надходять до фонду б-ки] / Хмельниц. обл. універс. наук. б-ка. – Електрон. дані. – Хмельницький, 2005 – Режим доступу: <http://ounb.km.ua/ecatalog/kraj.php>, вільний (дата звернення: 23.10.2017). – Назва з тит. екрана.
5. Література про Хмельницьку область (з XVIII ст. до 1963 р.): Бібліогр. пок. у 2-х т. / Хмельниц. обл. упр. культури,; Хмельн. держ.обласна бібліотека ім. М. Островського. – Хмельницький, 1964- 584с.
6. Бібліографічний покажчик літератури і публікацій з історії Подільського краю (з найдавніших часів до 1964 р. /Упоряд. А.Г.Парвійчук. – Кам'янець-Подільський, 1965. – 504с.

7. Баженов Л.В. Поділля у працях дослідників і краєзнавців XIX-XX ст: Історіографія. Біобібліографія. Матеріали. – Кам'янець-Подільський, 1993. – 450с.
8. Бібліотека і час ювілейний збірник. Присвячений 100-річчю ОУНБ/Управл. культури Хмельниць. ОДА, Хмельницька ОУНБ. – Хмельницький, 2001, 116с.з іл.

Трембіцький А.М.
м. Хмельницький

АРХІТЕКТОР, МИСТЕЦЬ, МУЗЕЄЗНАВЕЦЬ ОЛЕКСА ПОВСТЕНКО

У статті розкрито життєві шляхи і діяльність талановитого українського архітектора, арт-майлара, історика українського церковного мистецтва, інженера-будівельника, музеє- і мистецтвознавця, дійсного члена багатьох наукових установ, рятівника Святої Софії, подолянина Олексія Повстенка (1902-1973).

Ключові слова: *архітектор, мистець, Олекся Повстенко, Поділля*

Ім'я всесвітньовідомого мистця-українця, за радянських часів намагалися викреслити з анналів історії української культури, сьогодні воно майже не відоме нікому, крім вузького кола істориків і мистецтвознавців. В українській історіографії XX – початку XXI ст. інтерес до життєвих і творчих шляхів та мистецької спадщини одного з учасників Визвольних змагань українського народу 1917-1921 рр., талановитого українського архітектора, арт-майлара, історика українського церковного мистецтва, інженера-будівельника, музеє- і мистецтвознавця, дійсного члена багатьох наукових установ, члена наукової ради Софійського архітектурно-історичного музею (1939-1941), рятівника Святої Софії, подолянина Олексія Повстенка, обмежувався лише оприлюдненням стислих згадок та біографічних розвідок М. Кресальним (1960) [1], П. Одарченком (1973, 1999, 2006) [2; 3; 40; 43], В. Біляєвим (2003) [4], М. Криницькою (2003) [5], В. Магдинцем (2003) [6], М. Степановим (2006) [7], С. Котом (2006) [8], А. Трембіцький (2009, 2011) [9]. Досить короткі гасла про нього подано в довідково-енциклопедичних виданнях [10; 11; 12], різних часописах [13; 14], виданні української діаспори – «Свобода» [23-39; 41-45].

Олекся Іванович Повстенко народився 25 лютого 1902 р. у селянській родині в містечку (*нині – село*) Хашовата Гайсинського повіту на Східному Поділлі. Під час Визвольних змагань українського народу (1917-1921) до-

бровільно став козаком першого українського збройного формування легендарного Богданівського полку 6-ої Запорізької дивізії армії Української Народної Республіки [3, с.76; 5; 6; 7; 12; 13; 40], де й прослужив до осені 1919 р. [5]. Після падіння УНР Олекса Іванович обрав фах будівельника. В 1927 р. закінчив Волинський індустріальний політехнікум (Житомир) і відправився підкорювати столицю радянської України Харків. Після закінчення аспірантури при Науково-дослідному інституті промислового будівництва в Харкові [3, с.76; 5; 6; 7; 40] п'ять років (1929-1934) читав у Харківському будівельному технікумі курс «будівельної справи» та «будівельної механіки», одночасно – доцент інженерно-будівельного інституту (викладав курс «будівельні матеріали») [3, с.76; 5; 6; 11; 13; 40; 43], інженер-архітектор Науково-дослідного інституту проектування металургійних заводів (ГППРОМЕЗ), головний інженер-архітектор на будівництві Харківського центрального поштамту [3, с.76; 6].

У 1935 р. талановитий архітектор разом із багатьма відомими українськими зодчими переїхав у Київ, де працював архітектором будівельного відділу Народного комісаріату освіти УРСР, одночасно – архітектором проектного відділу Управління Південних залізниць. В 1937 – став завідувачем кабінетом архітектури й керівником відділу підвищення кваліфікації архітекторів при Республіканському правлінні Союзу архітекторів України [3, с.76; 5; 6; 7; 11; 13; 40; 43].

В другій половині 30-х рр. ХХ ст. він посідає високі посади і проводить активну будівничу діяльність. Талановитий архітектор реалізує свої архітектурні проекти освітніх та культурних споруд, серед яких, Черкаський педагогічний інститут (нині – старий корпус Черкаського національного університету) [3, с.77; 5; 6; 7]. Втілюються в життя численні «невеликі проекти шкіл, просвіт тощо, але більша моя архітектурна праця – Сільськогосподарський інститут в Кам'янець-Подільському – моему губернському місті – датується також 1931 р.», – пізніше згадував О. Повстенко [8, с.88], проекти житлових і громадських будинків в Україні – Науково-дослідного інституту педагогіки в Харкові й Харківської астрономічної обсерваторії (коло міста Люботина). Крім того, він виконав проекти будівель для Криворізького педінституту і Південної залізниці, житлового будинку інженерно-технічних робітників у Харкові. Загалом у довоєнний період за його архітектурними проектами побудовані бібліотеки, клуби і школи в Дніпропетровську, Запоріжжі, Києві, Новоград-Волинському, Переяславі, Умані, Харкові, Херсоні, Шепетівці, але найбільше шкіл побудовано на Донбасі [3, с.77; 5; 6; 7; 11; 43] та інші об'єкти.

В цей період, крім творчої діяльності, О. Повстенко значну увагу приділяв науковій роботі, опублікувавши чимало праць. Учений згадував, що перші «мої друковані праці датуються 1931 роком...» [8, с.88]. Зага-

лом в довоєнний період він опублікував такі праці: «Будівельна справа. Курс підвищення кваліфікації робітників» (1931), «Проекти шкіл» (1932), «Проект одноклассової школи-семирічки» (1932), «Альбом проектів сільськогосподарського будівництва» (1933), «Батьківщина Т. Г. Шевченка в її минулому і сучасному» (1939), «Архітектурні роботи Т. Г. Шевченка» (у співавторстві з І. Машиковим, 1939), «Стильові особливості барокко на Україні в XVII – XVIII ст.» (1940) та інші. Посилання на деякі його роботи були й у післявоєнній радянській літературі. Так, М. Шагинян у праці «Тарас Шевченко» (1946) згадує його роботу «Архітектурні роботи Т. Г. Шевченка», проте вже в більш пізніх виданнях це посилання відсутнє. Дві праці «Архітектурні роботи Т. Г. Шевченка» та «Батьківщина Т. Г. Шевченка в її минулому і сучасному» відзначено в академічному виданні «Т. Г. Шевченко. Бібліографія літератури про життя і творчість» (Т. 2, 1963) [3, с.77; 6; 40; 43]. Але, на превеликий жаль, майже всі його наукові здобутки, вже через декілька років тоталітарним режимом були захоронені в спецховищах [5].

Впродовж 1939-1941 рр. журнал «Архітектура Радянської України» майже в кожному числі публікував створений ним «Словник архітектурних термінів», який «некоректно» використали фахівці-мовознавці з Інституту мовознавства ім. О. Потебні при створенні «Словника української мови» (1970). Вони подали архітектурні терміни О. І. Повстенка – «абака», «акант», «атланти», «бароко», «візантійська архітектура» та ін., з точним зазначенням чисел журналу «Архітектура Радянської України», але без згадування імені автора термінів [3, с.77-78; 6; 43].

Видатний український архітектор, історик мистецтва О. Повстенко у 1939-1941 рр. не просто досліджував Святу Софію, але, як член наукової ради Державного архітектурно-історичного заповідника «Софійський музей», опікувався Святинєю українського народу в надзвичайно важкий для неї воєнний час, будучи в 1941-1943 рр. її директором [3, с.76; 5; 6; 12; 40; 43]. При цьому важливо зазначити, саме Олексі Повстенкові маємо завдячувати, що Святу Софію Київську не спіткала доля Успенського собору Києво-Печерської лаври. В 1941 р., коли більшовики панічно втікали з Києва, і до приходу німців залишалися лічені години, на територію Софійського собору в'їхала вантажівка з вибухівкою. Енкаведисти мали намір замінувати його, проте директор музею О. Повстенко не допустив цього злочину і зробив усе можливе, щоб варвари-чекісти не зруйнували Святу Софію [3, с.72; 5; 13; 43]. Йому вдалось переконати «патріота у військовій шинелі (що мав замінувати Собор) машину з вибуховими речовинами повернути назад», – писав Леонтій Форостівський в праці «Київ під ворожими окупаціями» (Буенос-Айрес, 1952) [3, с.76; 13; 40; 43], і не робити злочину перед історією [7]. Про цей факт згадав і І. Коляска у книжці

«Twoyears in Soviet Ukraine» (Торонто, 1969) [43]. Ніна Булавицька в приватному листі до О. Повстенка про цей відважний і дуже ризикований в ті часи спротив, писала: «Не раз згадую Вас і той день, коли Ви врятували Софію від руїни. Я абсолютно певна, що лише Вам треба завдячувати, що ми не втратили і Софії, бо ж я була чи не єдиним свідком розмови між Вами і солдафоном, який перед відступом Червоної армії прийшов шукати підвалів у Софії. Чи знають за це на Україні і чи Загребельний використав це у своєму творі (хоч і вживаючи зовсім інших загарбників)» [3, с.77; 43]. Пізніше О. Гончар написав про це в «Записках на окремих аркушах» [7]. І якби О.Повстенко не зробив більше нічого, крім порятунку собору Святої Софії від знищення, вже за це ім'я подолянина гідно бути в числі видатних синів України [6].

Друга світова війна не обійшла стороною й О. І. Повстенка, поділивши його життя й діяльність на радянський і «пострадянський» періоди. Зберегати українську культуру та історичні пам'ятки українського народу в плани німецьких завойовників не входило і тому «пам'ятки софійського подвір'я «прийшли до ще більшого занепаду» [3, с.72]. Після втрати роботи в соборі Святої Софії, він у 1943-1944 рр. читав курс історії українського мистецтва в Мистецько-промисловій школі у Львові під керуванням подолянина Олекси Новаківського (*родом із Слобідки-Ободівської Ольгопільського району на Вінниччині*). Тут же в часопису «Наші дні» надрукував свою статтю «Княжий Чернігів» (1944) [3, с.78]. Однак уже в середині 1944 р. Олекса Повстенко разом з іншими видатними діячами української культури був вивезений до Німеччини й поміщений в концентраційний табір [6; 7], з якого його в 1945 р. звільнили американці і помістили в табір для переміщених осіб [5; 6].

Живучи великою ідеєю і незважаючи на дуже несприятливі умови таборового та еміграційного життя в Німеччині, Олекса Іванович невтомно працював над досягненням своєї високої мети – вивчати й популяризувати архітектурні та мистецькі пам'ятки українського народу. Внаслідок цієї плідної і наполегливої науково-дослідної роботи в 1946-1949 рр., навіть у таборах біженців, він написав і зумів опублікувати ряд цінних праць з історії київських пам'яток і українського мистецтва. Серед них «Київ. Альбом архітектурних пам'яток» (Авгсбург, 1946) [3, с.78; 13; 43], у якій висловив свою мрію про ті часи, «коли, нарешті, повстане Українська незалежна держава і над Києвом триумфально замайорить жовто-блакитний прапор волі з маєстатичним тризубом, тоді український народ розбудує свою чарівну столицю і увінчає її золотою короною, відбудувавши всі знищені архітвори – її золотобанні храми. І тим повернена буде Києву його давня традиційна назва Золотоверхого» [3, с.73]; «Наш Київ святий» (Авгсбург, 1946); «Фрески і мозаїки катедри Св. Софії в Києві» (Мюнхен,

1946) [3, с.78; 13]; «Історичні плани Києва» (Авгсбург, 1947; у співавторстві з професором П. Курінним) [3, с.78; 13; 40]; «Українське мистецтво» (1947) [40]; «Фрески і мозаїки Михайлівського (Дмитрівського) монастиря в Києві» (Мюнхен, 1947), в якій зробив висновки про «місцеве, київське походження плану й загального вигляду катедри Св. Софії, а не про яесьь греко-візантійське», хоча деякі «конструктивні особливості Київської Софії, як і її архітектурні форми та внутрішня оздоба, хоч і наслідують візантійсько-романські впливи, проте мають своєрідний давньоукраїнський характер». Ці твердження підтримав професор В. Кричевський, який писав, що «висновок архітекта Повстенка має солідну історичну основу. І от, всупереч іншим дослідникам, які намагалися відшукати першовзір Св. Софії і в Царгороді, і в Солуні та в інших містах Візантії, в Болгарії й Грузії, архітект Повстенко вказує, що її першовзір був тут же, в Києві в Десятинній церкві. П'ятинавовий план храму Св. Софії з п'ятьма вівтарними апсидами й двома галереями, є повторений, розвинутий і поширений план київської Десятинної церкви, яка мала три нави й три апсиди й партерові галереї»; «Київська катедра Св. Софії як оригінальна пам'ятка української національної архітектури» (Ульм, 1949) [3, с.78-79] та інші.

Олекса Повстенко також розпочав працю над «Історією українського мистецтва» і, на жаль, видав лише першу її частину (Нюрнберг-Фюрт, 1948) [3, с.78; 13; 40; 43], про це професор В. Щербаківський писав: «Перший випуск праці... свідчить про нього як про визначну наукову силу. Він є автором цікавим, має у своєму розпорядженні багато наукового матеріалу, і то доброго, і, неважаючи на незвичайно тяжкі обставини, в яких перебуває, робить добре діло. Видно, він має багато енергії і впертості, має здібності й знання, а до того є добрим рисівником, про що свідчать його рисунки» (1949) [3, с.78].

Варто також відзначити, що перебуваючи в 1946-1949 рр. у Німеччині, Олекса Іванович проводив значну педагогічну і наукову роботу в Українському вільному університеті [3, с.78; 7; 40], де читав лекції з історії українського мистецтва [43], а також наукову – в Українській вільній академії наук [3, с.78; 7; 40], де на мистецтвознавчих конференціях читав доповіді «Стильові особливості і самобутні національні форми бароко України в XVII – XVIII ст.» (Авгсбург, 1946), «Внутрішнє і зовнішнє оздоблення будов і храмів гетьмансько-козацької доби» (Новий Ульм, 1946) [3, с.81]. Був співробітником редакційної колегії «Енциклопедії Українознавства» [43]. Крім того, на замовлення розробив проект будинку управління електростанції в м. Нітра (Словаччина) [3, с.78].

В 1949 – Олекса Повстенко, разом з подолянами-емігрантами – Володимиром Січинським, Віктором Приходьком та іншими, переїхав до Сполучених Штатів Америки [5; 7; 13]. Перші роки еміграції в Америці

були дуже важкі, але він як добрий архітектор був серед тих небагатьох новоприбулих українців, що одразу мали змогу зайнятися своєю фаховою діяльністю. Йому доводилося працювати в різних приватних архітектурних фірмах [40]. Так, фірма Гораса Пізлі й Франка Кола доручила Олексі Івановичу оформити проект реконструкції «Космос-клубу» та будинку корейського посольства у Вашингтоні. А найбільша у Вашингтоні фірма Mills, Petticoro & Mills дала йому можливість виявити свої вміння в архітектурному оформленні фасаду музею Смітсонівського інституту [3, с.74; 6; 13], численних житлових і громадських будинків [11] та інших споруд.

Цінний внесок зробив О. Повстенко і в церковне будівництво. Так, на замовлення української діаспори він безкорисно у співавторстві з архітектором Ю. Корбіним виконав архітектурний проект собору Пресвятої Трійці (Вінніпег, 1949) [3, с.82; 11; 40; 43]; за його проектом виконано іконостас української православної церкви Святого апостола Андрія Первозванного (Вашингтон); проект репрезентативного храму Української Автокефальної Православної Церкви Святого Симона (Париж, 1956) [8, с.89; 40; 43]. Цей храм, «присвячений Святому патронowi Головного отамана Військ Української Народної Республіки – як символ незламності української нації і невмирущості її споконвічної слави визвольних змагань і як символ непохитної віри у світле майбутнє незалежної України» [8, с.89], мав бути виконаний «в українському стилі, прикрашений українськими мистцями» [15] та відображати у своїй архітектурі характер церковної споруди в стилі українського бароко гетьмансько-козацької доби – «доби золотого розквіту українського національного мистецтва» [8, с.84], створеного самим народом і, якого вимагає «наша національна гідність і центральне положення Парижа в культурному світі» [16]. Вважаючи цей проект своїм «скромним громадським і вояцьким обов'язком» [8, с.84], він увесь свій гонорар у 750 дол. пожертвував на побудову [3, с.82; 8, с.83] храму-пам'ятника, яким передбачалось вшанувати «пам'ять інших Великих Синів України... що спочивають вічним сном у Парижі» [16]. Але, на жаль, плани спорудження храму Св. Симона залишилися нереалізованими [8, с.84].

Репродукції цих проектів потрапили в книгу анналів музею й послужили О. Повстенкові добрим атестатом для маловідомого американцям українського зодчого і завдяки цьому, в 1959 р. він одержав третю по значимості посаду архітектора-проектувальника в службовій ієрархії архітектурного відділу канцелярії головного будівельника Капітолію [3, с.74; 5; 6; 7; 11; 12; 43]. Майже тринадцять років він віддав важкій і виснажливій праці в архітектурному відділі, часто стоячи виконував свої архітектурні проекти в майстерні без вікон до глибокої ночі, проте «йому, як архітекторові, ця робота була дуже до вподоби, вона була цікава для нього своєю багатою різноманітністю, вільним вибором високоякісних будівельних

матеріалів», найефективніших порід мармурів США, «орнаментального металу, бронзи». Олексі Івановичу часто доручали переважно репрезентативні роботи – проект орнаментованого визолоченого диску із зображенням президентського символу і могутності США – американського орла, «де треба застосовувати акварель, тонкий орнаментальний рисунок для дереворізьби, бронзових відливів», хоча «йому не бракувало й звичайної щоденної архітектурної роботи» [3, с.73-74], проекти скульптурних деталей канелюрованих пілястр з йонійськими капітелями, бронзових канделябрів в головних канцеляріях Капітолія і Бібліотеки Конгресу [13], бронзові меморіальні таблиці, різьблені оздоби годинників у Капітолію, бронзові ліхтарі в портиках Сенату й Конгресу, графічні роботи для видань Капітолія [3, с.75] тощо. Варто зазначити, що майже вся технічна частина проектування була підпорядкована О. Повстенкові, який розробляв проекти інтер'єру великої зали – вестибюля й вітальні особливого призначення в центральній частині нової східної добудови Капітолія для прийому видатних гостей, шкיצевого проекту підземних гаражів для Конгресу (1962), чотириповерхової забудови внутрішнього двору для додаткових приміщень Конгресу, архітектурної експозиції для центральної ротонди першого поверху Капітолія, стендів експозиції для рідкісних книг, гравюр, авторських рукописів і музичних набутків у будинках книгозбірні Конгресу (1961), експозиції для важливих історичних актів та інших документів Верховного суду США, Палати представників, Державного ботанічного саду [3, с.74; 5; 6; 7; 11; 12; 40], фасаду планованої добудови нового Сенатського будинку, загальних і детальних малюнків фасаду тощо. До речі, з дозволу головного архітектора Капітолія його проект виставкових стендів Бібліотеки Конгресу використав Королівський музей у Лондоні [3, с.75; 6]. На жаль, «прості громадяни не мають можливості споглядати витвори» славетного подолянина, який щасливо сполучав великий досвід «фахівця-архітекта з мистецькими здібностями і мистецьким хистом» [40].

О. Повстенко, як талановитий архітектор, разом із відомим скульптором С. Литвиненком приймав активну участь в роботі мистецької комісії Крайового комітету пам'ятника Шевченкові у Вашингтоні (*голова С. Гордінський – авт.*). Так, 13 січня 1961 р. комісія оглянула чотири запропоновані публічні площі-сквери у Вашингтоні, на яких можна було б здвигнути пам'ятник Т. Шевченку в 100-річчя його смерті, згідно із схваленим Конгресом та підписаним президентом США законом. Комісія незважаючи на те, що в «Літературній газеті», появились «повні люті і лайок виступи проти українців за акцію в справі будови пам'ятника», неодноразово (24 січня, 28 квітня, 17 листопада) проводила свої засідання, в яких брав участь ще один подолянин, член Екзекутиви Комітету, Г. Костюк [34; 36; 39]. Діяльність комісії завершилась побудовою величного пам'ятника

славному сину України. Дуже бажано, щоб сучасні державні діячі України «пам'ятали про його роботи й придивилися до них уважніше. І при нагоді нагадали про це американцям. Повинні ж ми мати свою національну гордість» [6].

У розпал холодної війни подолянин, мистецтвознавець Олекса Повстенко, не зважаючи на втрати в духовній сфері та виснажливу заробітччанську працю емігранта, не маючи доступу до джерел, знаходив час і для наукової та мистецької праці. Він витворив значну резонансну працю про руйнування культурно-історичних пам'яток у Києві, в яких дав загальне уявлення про проблему нищення пам'яток історії. Він не тільки врятував українську святиню – Святу Софію від знищення під час Другої світової війни, але й написав і видав про неї на українській та англійській мовах, при сприянні Української Вільної Академії Наук, у середовищі не надто сприятливо наставленому до українства, цінну, чудово ілюстровану монографію «Кафедра Св. Софії в Києві» (Нью-Йорк, 1954; Київ, 1997) [5; 7; 17; 18]. Славнозвісна праця стала найвищим досягненням професора О. Повстенка, «монументальний твір» (472 с., 336 іл., текст подано двома мовами, українською і англійською) [43], являє собою першу в історії новочасного українського мистецтвознавства монументальне дослідження визначної пам'ятки давньоруської архітектури, яку О. Повстенко назвав «найвидатнішим Українським Палладіумом». Про цю, майже тисячолітню пам'ятку й досі залишаються дискусійними міркування щодо дати її заснування, характер, своєрідність і прототипи її архітектури, сюжетний зміст світських фресок, походження й час виготовлення саркофага Ярослава Мудрого тощо [3, с.72].

Вчений не лише якнайповніше для свого часу розповів про Святу Софію, а й глибоко проаналізувавши історичні відомості про неї, її архітектурно-мистецьку спадщину, дослідницькі здобутки у вивченні пам'ятки, стверджує, що історія «Святої Софії за московсько-комуністичного панування була не менш драматичною, ніж за монголо-татарського ярма» [13]: більшовики конфіскували дорогоцінні речі, по-варварськи знищено іконостаси та мистецькі цінності. Багато цінних експонатів музею вивезли німецькі окупанти. Докладно проаналізувавши архітектурні особливості Собору і подавши опис його внутрішньої оздобы, він стверджує про українську автохтонну оригінальну архітектуру й мистецьку красу Святої Софії. Він, зокрема, довів, що «високомистецька різьба, що нею оздоблена гробниця фундатора Софійського Собору великого князя Ярослава Мудрого, виконана руками місцевих українських майстрів» [43], а план Собору «має безпосередньо київське походження» [3, с.80].

Ця монументальна праця професора здобула високу оцінку іноземних фахівців і численних рецензентів [40; 43], знаних архітекторів і мистецтвоз-

навців – Артура Войса, Джорджа Гамільтона, Коннета Конанта та ін., які стверджували, що «автор книги правильно зазначає, що на цій величній будові від самого початку був український вплив». Один із професорів Колумбійського університету сказав президенту УВАН у США професору М. Ветухову: «Якби ваша Академія більш нічого не зробила за увесь час своєї діяльності, то все одно вона цим виданням виправдала б своє існування». Відомий мистецтвознавець С. Гординський писав: «Це чудова книжка, яка кожного зачарує почуттям прекрасного і буде одночасно відкриттям для наукового світу, бо жодна інша книжка про катедру Св. Софії не містила подібного багатства прекрасно виконаних ілюстрацій» [3, с.80].

В радянській Україні офіційні чиновники були дуже занепокоєні виходом у світ цієї монументальної книги про Софійський собор у Києві, та ще й англійською мовою [3, с.81]. Саме тому, неупереджену, правдиву розповідь автора-емігранта про велично-радісні і сумні сторінки в долі Святої Софії, монастирських споруд XVIII ст., було заборонено, а лічені її примірники, що дісталися на Батьківщину, закрито в спецховищах [3, с.72]. При цьому, радянський вчений М. Каргер, погоджуючись з О. Повстенком про споріднення архітектурних планів і будівельних конструкцій катедри Святої Софії й Десятинної церкви, виконуючи замовлення своїх господарів, все ж назвав Олексу Івановича «войовничим українським буржуазним націоналістом» і писав, що його праця «Катедра св. Софії у Києві» має «злобно-брехливий характер» (1961) [3, с.81; 13]. Водночас, ця праця стала «поштовхом для видання аналогічних праць у Києві, бо цілком можливо, що тільки після появи цієї праці українські вчені добилися того, що їм дозволили написати й видати їхні праці про нашу українську святиню» [40].

Рятуючись від «еміграційного лихварства» Олекса Іванович, маючи гіркий досвід співпраці з видавництвом «Українське слово» в Парижі, щодо видання своєї праці «Українське національне мистецтво», писав, що «буває значно гірше, коли ви вже попалися якомусь видавництву. Здали туди все готовісіньке до друку: тексти кількома мовами, графічні роботи до кожного розділу, кольорові вкладки, кліше тощо. І от редакція, прибравши все це до рук ще в 1947 році, і не думає про видання книжки. Автор перестав існувати для неї» [3, с.80].

Свої великі здібності вченого архітектора і мистецтвознавця і одночасно талановитого художника Олекса Повстенко виявив у своїй прекрасній праці про високомистецькі пам'ятки столиці України «Золотоверхий Київ» (1954). Самотужки, у «мізерних емігрантських умовах, відірваний від українських музеїв і бібліотек» [3, с.73], працюючи на веритайпері, видав її окремими зошитами [3, с.79; 11; 40]. В текстову частину планував включити «розділи: 1) Великокняжий Київ X – XIII століття; 2) Київ за переходової доби XIV – XVI століть; 3) Гетьмансько-Козацька

доба Києва; 4) Київ в ХІХ й ХХ століттях», а також ілюстрації [45, с.2]. Зокрема, в передмові до першого зошита професор писав: «Київ, прекрасна, чарівна столиця Великої Соборної України, мальовничо розташована на горах і долинах правого і рівнині лівого берегів Дніпра-Славути, за своєю природною красою займає одне з перших місць серед столиць усієї Європи ... Величезні багатства України, блиск і краса її надзвичайно мальовничої, золотоверхої столиці впродовж віків притягали до себе різні орди загарбників. Монгольські, татарські, московські орди: Батия, Едігея, Менгли-Гірея, Андрія Боголюбського або новітні московсько-большевицькі ватаги Муравйова чи цілком подібні до них орди Гітлера приходили одні за другими і доруйнували та дограбовували те, чого не встигли їх попередники. В наслідок останньої жадливої війни ... були знищені московськими й німецькими окупантами найкращі пам'ятки архітектури Києва й центральна частина міста [45, с.2].

Відомий український вчений, професор В. Щербаківський (Лондон, 1955) високо оцінивши зміст і мистецьке оформлення книжки, у своїй рецензії писав: «Цю працю він міг здійснити тільки завдяки тому, що був керівником Києво-Софійського музею-заповідника, і треба дякувати Богові, що саме він, а не хтось інший ним був...» [3, с.73], адже Олекса Повстенко, – це «вчений архітект і мистецтвознавець, одночасно артист-маляр. Він сам креслить плани київських церков і подає власні реконструкції, дуже добросовісно й гарно виконані. Накреслені ним різьблені оздоби кам'яних плит на хорах Св. Софії, а також орнамент підлоги – роблять сильне враження. Виклад стислий і науковий... Книга ... буде правдивою оздобою кожної бібліотеки, а в кожного українця буде дорогоцінною настільною книгою, якою він може похвалитися перед кожним чужинцем, показуючи йому наочно висоту культури нашої старої столиці, витвір нашого, а не московського народу...» [3, с.79-80]. «Золотоверхий Київ» ... це розкішний плід його довголітньої праці, великого ентузіазму та глибокої любові до українського мистецтва і української національної справи» [43; 45, с.2]. «Виклад книги стислий і науковий, але так легко стилізований, що його може читати й легко розуміти і зовсім невчений чоловік» [45, с.2].

Д. Бучинський писав, що ім'я професора «дає повну гарантію про високу класу «Золотоверхого Києва» як під оглядом науковим, так і мистецьким. Ніяких найменших застережень не залишають ні за читачем, ні за критикою перші чотири зошити, а навпаки, вони ясно говорять, що книга достойна не тільки автора, нашої науки ... а достойна нашого національного імені. Сам факт, що автор взявся за видання цієї книги, подиву гідний... Багатство ілюстративного матеріалу: плани, фотографії наших старих рукописів і перводруків, фотографії церков, зразків церковного мистецтва, репродукції старих гравюр, фресок, фотографії мозаїк, орнаментів хрестів

– такі чудові й рідкісні, що дійсно годі ними налюбуватися, годі здержати подив до великого мистецького духу наших предків... Автор все, що від нього було залежне, зробив. Остання відповідь за нашою громадою» (1957) [3, с.79-80].

Професор П. Василенко в часопису «Свобода» писав: «...Науковий характер книжки сполучено з популярним викладом, тому ця праця однаковою мірою цінна буде і для науковців і для найширших мас читачів. На високому рівні стоїть мистецьке оформлення книжки. Автор, сполучаючи в своїй особі фах інженера-архітектора, талановитого мистця-художника, педагога-професора високої школи і науковця та літератора, зумів показати всі свої здібності у виданні цієї прекрасної праці про столицю України» [45, с.4].

На «Золотоверхий Київ» були подані рецензії і часописах української діаспори: «Ця серйозна праця повинна знайти сильний відгомін, а головне – поважне зацікавлення всіх, хто не байдужий до виявів нашої культури у минулому. Автора, відомого нашого вченого, щиро вітаємо з випуском цієї совісної і актуальної праці» («Овид») [45, с.2]; «Це прекрасне видання про нашу столицю, про яке ми вже раз інформували наших читачів, успішно посувається вперед – про це свідчить поява другого зошиту. Проф. О. Повстенко, який взявся за цю працю, робить велику, сьогодні ще не оцінену, прислугу нашому народові, даючи повний і вичерпний нарис про нашу столицю. На таке видання не можуть сьогодні спромогтися й в Україні, хоч там є більші можливості, зате нема волі» («Нові Дні») [45, с.2, 4].

На жаль, через недугу, брак видавничих фондів і передчасну смерть професорові «не довелося закінчити свого задуму до кінця» і друком із 12 запланованих зошитів вийшли тільки 1–4-й і 6-й, до текстів подано – ілюстрації історичних планів і краєвидів столиці, цілих архітектурних ансамблів, найкращих вулиць, площ, мальовничих видів Дніпра та околиць міста; рисунки планів й розрізів головних будов, їх деталей; світлини інтер'єрів, видатних зразків мистецьких творів та артистичного ремісництва [45, с.2].

Важливо зазначити, що в зв'язку з виданням «Золотоверхого Києва» професор також видав серію марок (комплект 12 штук) із зображенням найцікавіших церковних об'єктів Києва, з яких більшість, на жаль, – зруйновані [45, с.4].

Досліджуючи і пропагуючи українську архітектуру і мистецтво О. Повстенко опублікував багато цінних праць про архітектурну й мистецьку красу київських церков [43], серед них брошури «Катедра Св. Софії у Києві й доля архітектурних пам'яток Великокняжої доби України» (Нью-Йорк, 1969) і «930-ліття катедрального храму київської Св. Софії і доля архітектурних пам'яток великокняжої доби України» (Нью-Йорк, 1968). А

також багато статей, в т. ч. у журналі «Нові дні» – «Золоті Ворота» (1953), «Церква Св. Андрія Первозванного у Києві» (1954), «Церква Різдва Христового у Києві на Подолі (церква-усипальниця Великого Кобзаря)» (1972) [3, с.81], уривок з якої передруковано в «Пам'ятках України» (2003) [19, с.69]; журналі «Нотатки з мистецтва» – «Мистецька данина Шевченкові у творчості київських графіків» (1966), «З рідним народом – до вершин рідного мистецтва» (1966); часописах: «Свобода» і «Новий шлях» – «Лемківщина та її мистецтво» (1968); «Нові дні» – «Саркофаг Великої княгині Ольги» (1970) [3, с.81]. Його працю «Пограбування релігійно-мистецьких цінностей Софії Київської» частково передруковано в журналі «Народна творчість та етнографія» (1997) [18].

Крім того, Олекса Іванович знаходив час для наукової роботи в ділянці української архітектури і українського мистецтва [40], невтомно працював для української громади [43], впродовж 12 років був головою Вашингтонську групу УВАН [40; 43].

Часто виступав з доповідями перед українськими емігрантами Канади і США, на зборах різних громадських товариств, наукових засіданнях УВАН і НТШ [40; 43]. Так, 27 грудня 1954 р. на засіданні секції археології і мистецтва УВАН, яке відбулося в Колумбійському університеті (Нью-Йорк) прочитав реферат «Катедра св. Софії в Києві в світлі останніх досліджень», в якому розповів «про працю над дослідженням св. Софії 20-30-х років» і продемонстрував «прекрасні фотографії та інший ілюстрований матеріал, приготовлений для згаданого видання» [24]. Президент УВАН, професор М. Ветухів у своєму виступі 18 червня 1955 р. на річних зборах відзначив, що найбільшим досягненням, є видання О. Повстенком «Святої Софії у Києві». Сам дослідник прочитав доповіді «Синтеза українсько-візантійського мистецтва в катедрі Святої Софії у Києві» [23] та «Про українсько-візантійський стиль в архітектурі», де він зазначив, що видання «дає об'єктивну характеристику величній пам'ятки української архітектури», яка советськими мистецтвознавцями зарахована до «пам'яток російського архітектурного мистецтва». В ньому «вперше запроваджено поняття «українсько-візантійський стиль», що характеризував архітектуру Києва. Загалом у фресках відбилась декілька митецьких шкіл, а «вплив московського мистецтва на Катеру Святої Софії виключений, бо в ті роки московське мистецтво тільки народжувалось» [25].

8 червня 1958 р. за участю президента УНР в екзилі С. Витвицького та архієпископа УАПЦ Палладія, відбулись річні збори УВАН (Нью-Йорк), на яких виступаючими звернуто увагу на те, що «такі видання Академії, як «Катедра св. Софії в Києві»... добре розходяться, але все ж треба приділити ще більше уваги їх розповсюдженню». Водночас звернено увагу присутніх на те, що конференції відбувалися і в осередках УВАН у Ден-

вері, Дітройті, Вашингтоні, де з доповідями виступали знані подоляни О. Повстенко, І. Розгін та ін. [33]. Загалом же, за десять літ свого існування УВАН чимало додала «до скарбниці української та світової науки», а її «розкішні спеціальні видання, як, наприклад, книжку-альбом «Катедра св. Софії в Києві», можна знайти в бібліотеках усіх більших університетів США і Канади, в багатьох кращих бібліотеках світу і в Києві», вона є «в бібліотеці одного з правлячих монархів Європи, в бібліотеці Міністерства Закордонних Справ Англії, в бібліотеках найвищих церковних достойників світу» [37]. Учасники річних зборів визнали, що часопис УВАН «Анали» має велике «значення для української історичної науки», адже це «єдиний український науковий журнал в англійській мові», в якому друкувалися статті О. Повстенка з історії мистецтва [38, с.4].

На мистецтвознавчих конференціях УВАН прочитав доповіді «Архітектура старого Києва» (Нью-Йорк, 1950), «Архітектура княжої України за часів Ярослава Мудрого» (18 грудня 1955 р.) [26], «Українська архітектура в малярській творчості Шевченка» (1964), «Межигірський Спас у творчості Шевченка» (1966), «Чигирин і Суботів у поетичній і малярській творчості Т.Г. Шевченка» (Вашингтон, 1967), «Шевченкова «Мальовнича Україна» (Вашингтон, 1968).

13 грудня 1968 р. на урочистій науковій конференції НТШ (Нью-Йорк), присвяченій 930-літтю Катедрального храму Київської Святої Софії виступив із доповіддю «930-ліття Святої Софії і доля архітектурних пам'яток великокняжої доби в Україні», проілюструвавши її численними світлинами [44], а на конференції НТШ (Вашингтон, 1969) – доповідь «Саркофаг Великої княгині Ольги» [3, с.81].

Брав участь у спільних Шевченківських конференціях, які проводили Вашингтонська група УВАН і місцевий осередок НТШ. Так 16 березня 1958 р. прочитав доповідь «Київ за часів Шевченка» [29], а 12 березня 1961 р. на конференції, присвяченій 100-літнім роковинам з дня смерті геніального поета і національного пророка України Т. Г. Шевченка, «показав на екрані деякі фотознімки, що стосувалися одного епізоду похорону Шевченка» [35].

На засіданнях в Літературно-мистецькому клубі в Нью-Йорку прочитав доповіді «Про проект храму Святого Симона в Парижі» [8, с.88], Літературно-мистецькому клубі у Філадельфія – «Золотоверхий Київ впродовж віків» (19 жовтня 1957 р.) [28], Українському архіві-музеї (Чикаго) – «Київ часів Т. Шевченка» (18 травня 1957 р.) і «Сучасна архітектура Києва» (19 травня 1957 р.), що було доброю нагодою «почути і побачити історичний і сучасний Київ від спеціаліста» [27]. Проте, це лише невелика частина численних виступів подолянина перед українцями діаспори.

Водночас, талановитий архітектор-інженер, автор багатьох архітектурних і мистецьких проєктів, видатний історик українського церковно-

го мистецтва, арт-маляр Олекса Повстенко, створив багато оригінальних картин [7]. Починаючи з 1937 р. разом з іншими знайомими мистцями-подолянами Василем Дядином (Могилів-Подільський), Миколою Битинським (Літин) та ін., досить часто брав участь у мистецьких виставках в Україні (Київ, Львів, Москва, Одеса, Харків) [3, с.77; 5; 6; 40], його картини демонструвалися на виставках в Німеччині (Авгсбург, Баден-Баден, Берхтесгаден, Карсфельд, Мюнхен) [3, с.78; 11; 40; 43] та США (Вашингтон, Нью-Йорк, Філадельфія) [3, с.82; 11; 40; 43].

За велику й різносторонню діяльність професор був обраний дійсним членом Української вільної академії наук і Наукового товариства ім. Т. Шевченка [3, с.82; 5]. 18 жовтня 1958 р. за дорученням Сенату Українського Вільного Університету «проф. П. Ковалів, гол. делегатури УВУ, проф. д-р І. Мірчук, ректор УВУ» [31] і «проф. УВУ д-р Василь Стецюк» [32] провели в залі НТШ (Нью-Йорк) промоцію відомого знавця історії українського мистецтва професора Олекси Повстенка на доктора філософії УВУ [30], в якій «взяло участь кілька десятків осіб з наукових і громадських кол., між ними і д-р Степан Витвицький, президент УНР в екзилі» [32].

Крім того, він, разом із відомими подолянами – Ярославом Січинським (внук Є. Сіцинського), Миколою Кравчуком (Голова Товариства подолян), Віктором Приходьком (радник голови Комітету), Тетяною Солухою-Приходько (донька К. Солухи), Оленою Чехівською (Сіцинською) [20, с.386], Миколою Битинським, Ольгою Ватич-Приходько (дружина Олекси Приходька, брата В. Приходька), Ольгою Мак та ін., наприкінці 60-х років ХХ ст. приймав активну участь у створенні, а в подальшому, і в діяльності Товариства подолян при Українській Вільній Академії Наук (США) [20, с.387]. 28 травня 1966 р. ініціативний гурток подолян утворив Організаційний Комітет (керівник Я. Січинський, в середині 70-х рр. відійшов від керівництва) з відзначення в 1968 р. 900-ліття міста Кам'янець-Подільського. Після святкування річниці, Президія УВАН 4 вересня 1969 р. реорганізувала Комітет в Управу Товариства подолян і створила при історичній секції УВАН Кабінет дослідження Поділля ім. Ю. Січинського [20, с.385], в якому Олекса Іванович також брав участь.

Видатний вчений, дійсний член УВАН, НТШ, ОМУА, знаний архітектор, інженер, історик, мистець і мистецтвознавець, заслужений діяч української мистецької культури [41; 42], автор багатьох цінних праць з української архітектури і мистецтва, видатний громадський діяч [40] Олекса Іванович Повстенко помер «після довгої й тяжкої хвороби» 15 січня 1973 р. у Вашингтоні. Похований в українському православному центрі в Банд-Бруці (South Bound Brook, New Tersey, США), поряд із відомими подолянами Оленою Чехівською (Сіцинською), Володимиром Січинським, Віктором Приходьком та багатьма іншими [3, с.73; 5; 6; 7; 12].

П. Одарченко згадуючи Олексу Івановича писав, що в останні роки він, «немов передчуваючи близький кінець, був особливо активний ... дуже багато працював, надмірно працював, намагаючись здійснити свої задуми й пляни». Він «мріяв про видання своїх ще не опублікованих праць – про Михайлівський монастир, про архітектурні пам'ятки України-Руси, про гетьмансько-козацький стиль барокко, про українську архітектурну термінологію». На жаль, «невблаганна смерть перервала цю кипучу діяльність енергійного вченого» [40].

16 січня 1983 р. з нагоди 10-річчя з дня смерті відбулося спільне засідання Вашингтонської групи УВАН і осередку НТШ, присвячене світлій пам'яті О. Повстенка, а також у залі УПЦ св. ап. Андрія Первозванного була влаштована виставка його друкованих праць та мистецьких творів [43]. На жаль, доля унікальних матеріалів творчого архіву відомого архітектора, мистецтвознавця й громадського діяча, подолянина Олекси Повстенка – фотонегативів і світлин із зображеннями пам'яток архітектури та їхніх фрагментів, архітектурних планів та обмірів, нотаток і рукописних матеріалів з історії українського монументального мистецтва, в т. ч. підготовленої до видання ґрунтовної монографії, присвяченої київському Михайлівському собору, й досі залишається невідомою. Віднайдено лише незначну частину його книгозбірні та деякі розрізнені матеріали щодо його діяльності [8, с.83]. Серед них невеличка тека з добіркою газетних публікацій, звернення ініціаторів акції до громадськості, копії декількох його листів, щодо участі в спорудженні храму Святого Симона в Парижі [22].

Незважаючи на всі дуже несприятливі умови для творчої й наукової праці, подолянин Олекса Повстенко, який не любив самореклами, не гнався за славою, за похвалами критики, зробив дуже великий внесок в українську національну і в загальнолюдську науку та культуру [3, с.82]. Майбутні біографи та історики, ще мають детально висвітлити і проаналізувати діяльність «енергійного і талановитого» Олекси Івановича Повстенка [40]. А сучасне українське патріотичне громадянство в цілому, і подоляни зокрема, мають своїм обов'язком сприяти поверненню із штучного забуття доброго імені і слави цього славетного подолянина, визначного вченого-мистецтвознавця й архітектора-практика.

Джерела та література:

1. Кресальний М. Софійський заповідник у Києві: Архітектурно-історичний нарис / М. Кресальний. – К.: Держбудвидав, 1960. – 185 с.
2. Одарченко П. Олекса Повстенко – архітектор і мистецтвознавець / П. Одарченко // Сучасність (Мюнхен). – 1973. – Ч. 9 (153); Передрук: К.: Смолоскип, 1999. – С. 7-23.

3. Одарченко П. Олекса Повстенко: архітектор і мистецтвознавець / П. Одарченко; Вступ. ст. Н. Нікітенко // Пам'ятки України: історія та культура. – 2006. – № 3. – С. 72-82.
4. Біляїв В. На неокраєнім крилі... / В. Біляїв. – Донецьк: Східний видавничий дім, 2003. – 348 с.
5. Криницька М. Наш земляк проектував Капітолій / М. Криницька // Волинь (Луцьк). – 2003. – № 84. – 21 серпня.
6. Магдинец В. Он спас Святую Софію / В. Магдинец // Аспекти. – 2003. – № 17. – 25 апреля – 1 мая.
7. Степанов М. Рятівник Святої Софії / М. Степанов // «Прес-Центр». – 2006. – № 12. – 15 березня.
8. Повстєнків проект храму Святого Симона в Парижі / Вступ. ст. та прим. С. Кота // Пам'ятки України: історія та культура. – 2006. – № 3. – С. 83-89.
9. Трембіцький А. М. Подолянин Олекса Повстенко – служив у Петлюри, будував інститути для Сталіна, врятував Собор Святої Софії від більшовиків, проектував і перебудовував Капітолій у Вашингтоні / А. М. Трембіцький // Вінниччина: минуле та сьогодення. Краєзнавчі дослідження. Мат. XXII наукової історично-краєзнавчої конференції. – Вінниця : О. Власюк, 2009. – С. 376-391; Його ж. Життєві і творчі шляхи та мистецька спадщина подолянина Олекси Повстенка // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2011. – Т. 17: Пам'яті академіка Петра Тимофійовича Тронька. – С. 230-252.
10. Повстенко Олекса Іванович // Ukrainians in North America. – New York, 1950. — P. 393.
11. Повстенко Олекса // Енциклопедія Українознавства-II. – Львів: НТШ, 1996. – Т. 6. – С. 2122.
12. Повстенко Олекса Іванович // Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Повстенко_Олекса_Іванович
13. Більшовицька «турбота» про Софію Київську. Свідчить Олекса Повстенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www/test.interesniy.kiev.ua/old/relig/53-33k
14. Повстенко О. І. Катедра Св. Софії у Києві в 1920-1940 роках. Уривки / О. І. Повстенко // Пам'ятки України: історія та культура. – 1996. – № 3–4. – С. 12-15.
15. Плевако П. Невідкладна справа / П. Плевако // Відомості Генерального церковного управління УАПЦ у Великій Британії. – Лондон, 1956. – Ч. 9-10. – вересень-жовтень. – С. 13.
16. Звіт з діяльності Будівельного комітету // Українське слово. – 1955. – Ч. 734. – 4 грудня.
17. Повстенко О. І. Катедра Св. Софії у Києві / О. І. Повстенко. – [New York], 1954. – 472 с.
18. Повстенко О. І. Пограбування релігійно-мистецьких цінностей Софії Київської / О. І. Повстенко // Народна творчість та етнографія. – 1997. – № 4. – С. 80-87.

19. Лосицький Ю. Відтворення Церкви Різдва Христового у Києві на Подолі / Ю. Лосицький // Пам'ятки України: історія та культура. – 2003. – Ч. 4. – С. 63-73.
20. Легун Ю. В. Товариство Подолян при Українській Вільній Академії Наук у США (кінця 1960-х – початку 1970-х рр.) / Ю. В. Легун // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Вип. 14. Серія: Історія: Збірник наукових праць / За заг. ред. проф. П. С. Григорчука. – Вінниця, 2008. – С. 384-389.
22. Бурко Д. М. А. Плевако / Д. М. Бурко // Українське слово. – 1956. – Ч. 758.
23. Річні Збори УВАН у ЗДА // Свобода (Джерзі Сіті). – 1955. – Ч. 118. – 22 червня. – С. 1.
24. З Наукового з'їзду в Нью Йорку. Праця Секції археології і мистецтва // Свобода (Джерзі Сіті). – 1954. – Ч. 10. – 3 січня. – С. 3.
25. «Л. Д.» Річні збори УВАН у ЗДА / Л. Д. // Свобода (Джерзі Сіті). – 1955. – Ч. 133. – 18 липня. – С. 3.
26. Пленарна конференція // Свобода (Джерзі Сіті). – 1955. – Ч. 242. – 16 грудня. – С. 3.
27. Виклади проф. О. Повстенка в Шикаго // Свобода (Джерзі Сіті). – 1957. – Ч. 94. – 17 травня. – С. 3.
28. Доповідь Олекси Повстенка // Свобода (Джерзі Сіті). – 1957. – Ч. 197. – 12 жовтня. – С. 3.
29. Українська хроніка // Свобода (Джерзі Сіті). – 1958. – Ч. 63. – 3 квітня. – С. 1.
30. Промоція О. Повстенка на доктора філософії // Свобода (Джерзі Сіті). – 1958. – Ч. 200. – 17 жовтня. – С. 3.
31. Сенат Українського Вільного Університету // Свобода (Джерзі Сіті). – 1958. – Ч. 200. – 17 жовтня. – С. 3.
32. Проф. Олекса Повстенко промований на доктора УВУ // Свобода (Джерзі Сіті). – 1958. – Ч. 202. – 21 жовтня. – С. 1.
33. Річні збори УВАН у ЗДА // Свобода (Джерзі Сіті). – 1958. – Ч. 125. – 2 липня. – С. 4.
34. Мистецька комісія оглянула площі для пам'ятника Шевченкові у Вашингтоні // Свобода (Джерзі Сіті). – 1961. – Ч. 10. – 18 січня. – С. 1.
35. Українська хроніка // Свобода (Нью-Йорк). – 1961. – Ч. 56. – 25 березня. – С. 1.
36. Комітет Пам'ятника Шевченкові відбув чергові наради // Свобода (Нью-Йорк). – 1961. – Ч. 80. – 2 травня. – С. 1.
37. Білінський Я. Молодші науковці на сторінках «Аналів УВАН у США» / Я. Білінський // Свобода (Нью-Йорк). – 1960. – Ч. 91. – 14 травня. – С. 4.
38. Соневицький Л. УВАН у США й українська історична наука / Леонід Соневицький // Свобода (Нью-Йорк). – 1960. – Ч. 91. – 14 травня. – С. 3-4.
39. Представники Комітету Пам'ятника Шевченкові відвідали Вашингтон. Мали конференцію в справі площі // Свобода (Нью-Йорк). – 1961. – Ч. 222. – 21 листопада. – С. 1.

40. Одарченко П. Олекса Іванович Повстенко / Петро Одарченко // Свобода (Нью-Йорк). – 1973. – Ч. 13. – 20 січня. – С. 3.
41. Олекса І. Повстенко [Некролог] // Свобода (Нью-Йорк). – 1973. – Ч. 15. – 24 січня. – С. 5.
42. Олекса Повстенко [Некролог] // Свобода (Нью-Йорк). – 1973. – Ч. 15. – 24 січня. – С. 5.
43. «П. О.» Пам'яті проф. О. І. Повстенка / [Петро Одарченко] // Свобода (Нью-Йорк). – 1983. – Ч. 36. – 21 січня. – С. 5.
44. НТШ відзначає 930-ліття Київської Святої Софії // Свобода (Нью-Йорк). – 1968. – Ч. 230. – 12 грудня. – С. 3.
45. Золотоверхий Київ // Свобода (Нью-Йорк). – 1983. – Ч. 76. – 23 квітня. – С. 2, 4.

Шкробот П.М.
м. Хмельницький

ГЕРОЇЗМ, ХОРОБРИСТЬ, ЧЕСТЬ – ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ ЛУКИ СУШКА

До 100-річчя з дня народження

Так по праву можна оцінити бойовий, трудовий шлях Луки Григоровича Сушка, уродженця села Вербка, що на Хмельниччині Летичівського району. Цьогоріч, у жовтні йому виповнилось би 100-років від дня народження.

Земляки, колишні воїни, всі хто з ним спілкувався, працював, бережуть добру пам'ять про Героя України, воїна Другої світової війни. На основі архівних документів, газетних публікацій, спогадів, знову і знову воскресаємо добру пам'ять про Героя.

Лука Григорович Сушко народився 16 жовтня 1919 р. в селі Вербка. З малих літ зазнав чимало горя і злигоднів. Особливо запали у пам'яті важкі голодні

1932-1933 рр. Пережив і колективізацію, репресії. Здобувши семирічну освіту Сушко поступив у Вінницький педагогічний технікум, працював учителем математики у школах Вінниччини.

У 1939 р. Луку Григоровича призвали до лав Червоної Армії. Молодого, здібного і грамотного солдата направляють у Сизранське піхотне училище, яке згодом переформовують, змінюючи профіль служби майбутніх офіцерів, на танкове. Адже війна, яка назрівала в Європі, мала бути війною танків і авіації.

Курсантські будні минали у напруженому вивченні армійських статутів, матеріальної частини, стройової підготовки, ознайомленні зразками військової техніки, водінні бойових машин. А у вихідні майбутні офіцери мали змогу познайомитись з життям місцевих жителів, історією краю, чарівною природою біля ріки Волги. І так – день за днем.

Недільний день 22 червня 1941 р. для Сушка і його товаришів по службі був пам'ятним і трагічним. По радіо прозвучали слова про напад нацистської Німеччини на нашу країну.

Трагедія покликала новоспечених лейтенантів Сизранського військового училища на захист Вітчизни. Танковий полк, у якому розпочав службу на Ленінградському фронті у жовтні 1941 р. лейтенант Л.Г. Сушко, виявився піхотним, у ньому не було жодної машини. Так, із танкіста лейтенанту Сушку довелося перекваліфікуватися у піхотинця. Він був призначений командуючим піхотної роти. Лейтенант Сушко хоробро вів бійців в полку, пройшов бойове хрещення.

Побачивши відвагу і сміливість молодого лейтенанта, командування 1 січня 1942 р. призначило Л. Сушка командиром розвідки 104-ї окремої танкової бригади, найбільш небезпечного підрозділу у танкових частинах. За рік особисто ним було захоплено 19 «язиків».

Луці Сушку були притаманні такі якості, як рішучість, холонокровність та глибока повага до бійців.

На війні, як на війні. Всього було... Бої змінювалися боями. Білорусь, Україна. Тут переходили його фронтів дороги. На погонах побільшало зірочок, груди прикрашали бойові відзнаки: ордени Червоного Прапора, Вітчизняної війни I та II ступеня, два ордени Червоної Зірки, медаль «За оборону Ленінграду».

Обіймав командні посади: заступник начальника штабу з розвідки, начальника штабу 105-го танкового полку, заступника командира 84-го гвардійського танкового полку 6-ї танкової армії.

В складі військ III Українського фронту вів бойові дії на території Угорщини, Австрії. Недалеко від м. Гант (Австрія) на залізничній станції підрозділ Сушка відбив ворожий ешелон з провізією та амуніцією. Були взяті чималі трофеї. А далі – містечко Блюмно, оточене зі всіх сторін «вод-

ними перепонами». Всі мости зруйновані, крім одного. Чи щось там не спрацювало у німецьких підричників, чи навмисне пастку залишили. Хто піде першим? Гинути нікому не хочеться як не як, а на дворі був квітень 1945-го. До закінчення світової бойні залишаються лічені дні. Чи міг капітан Сушко віддати наказ іти комусь з своїх підлеглих? Міг. Міг не ризикуючи своїм життям. Але тоді це був би не Сушко, який ніколи не ховався за стіни підлеглих, був завжди попереду бойового підрозділу.

Його танк рушив уперед – на міст і пройшов. А солдати – слідом за ним. І тут їх атакували. Біжать назустріч, гукають, плачуть, кричать! І при тому українською мовою. Як з'ясувалося, тут був розташований підземний німецький Завод, де працювали поневолені дівчата з України.

Важкі, кровопролитні бої за австрійську столицю Відень. Були великі втрати. А потім – вулиці залиті весняним сонцем Златої Праги... Перемога! Перемога!

Вишикувані лави 84-го гвардійського танкового тилу. Багатьом вручають нагороди... Крім Луки Сушка. Коли вручали ордени та медалі, командир полку оголосив: капітан Сушко представлений на звання Героя Радянського Союзу.

Війна закінчилася. Але нагороди Сушко не отримав...

Бойовий шлях Луки Сушка переконливо засвідчує, що його хоробрість глибоко осмислена, обумовлена свідомою необхідністю й обов'язком захисту Батьківщини.

Війна закінчилася. Але обіцяної нагороди – Золотої Зірки Героя Радянського Союзу Л.Г. Сушко не отримав. Він продовжував служити в армії. Загалом військовій службі віддав 30 років. Був командиром танкового батальйону і полку, військовим комендантом округу Потсдам, очолював обласний Куйбишевський ДТСААФ, працював старшим викладачем в одному з Київських вищих навчальних закладів. З 1975 р. у відставці. До 1999 р. працював у видавництві «Радянська школа». Сушко – автор кількох книг художньо-документальної прози.

Через багато років справедливість перемогла, заслужена нагорода знайшла Героя, 27 жовтня 1999 р. Луці Григоровичу Сушку присвоєно звання Героя України із врученням ордена «Золота Зірка» за особисту мужність і героїзм, виявлені в боях з фашистськими загарбниками під час Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр.

Лука Григорович – друга особа в Українській державі, відзначена цією нагородою після її заснування і не випадково. Адже все своє життя він був прикладом хороброї, мужньої, чесної та порядної людини, якій не байдуже майбутнє свого народу.

Звертаючись до нащадків, гвардії генерал-майор Л.Г. сушко заповідав:

«Будьте щирими за будь-яких обставин, не втрачайте совісті! Високо несіть ім'я Людини Честі. Сій Добро, Щастя і Любов!»

Генерал-майор у відставці Лука Сушко скінчив свій земний шлях у вересні 2011 р.

Земляки, громадськість Хмельниччини пам'ятають ім'я Героя. Нещодавно обласна ветеранська організація видала книгу: «Ратна і трудова слава Хмельниччини: пам'ять і шана». У визнанні йдеться розповідь про знатних людей краю – Героїв Радянського Союзу, Героїв Соціалістичної Праці, Героїв України. Серед них і ім'я Луки Григоровича Сушка. Висока шанують і бережуть пам'ять про свого земляка і на Летичівщині, в селі Вербка.

Відзначаючи славний ювілей захисника вітчизни Луки Сушка в своїх помислах і прагненнях маємо право сьогодні сказати про те, що життя продовжується, ще є сили і мудрість ідти далі, примножити в Україні високі цінності, яких дотримувався наш земляк.

КРАСЗНАВЧЕ ЖИТТЯ

Кузіна Б.С.

м. Хмельницький

ІНТЕРВ'Ю ПІД ПЕКУЧИМ СОНЦЕМ КАМ'ЯНЦЯ СВІТЛІЙ ПАМ'ЯТІ І.І.ВИНОКУРА ПРИСВЯЧУЮ

Іона Ізраїлевич Винокур, доктор історичних наук, академік, професор Кам'янець-Подільського державного університету, широко відомий не тільки в Україні, але і в країнах Європи та Америки. Його особистість давно привертала до мою увагу. В часи нашої тісної співпраці, у 90-х роках, коли я, працюючи у новоствореному інституті, організовував науково-практичні конференції, часто звертався до нього. То за порадою, то з проханням виступити і ніколи не чув відмови. Стосунки були, як мені видавалось, – дружні. А на одній з наукових конференцій – я навіть попросив його бути керівником дослідження теми моєї дисертації. Відмова не засмутила мене. Подумалось, і справді мій майбутній фах історіографа і його спеціальність – археологія не завжди тотожні.

У той час я тісно співробітничав із редакцією газети “Шолом Алей-хем” (Мир вам) і хотів помістити у ній статтю про цю велику людину. Мав навіть необережність пообіцяти Людмилі Піскловій, яка була найактивнішою співробітницею газети – написати нарис про нього. Але мені, для повної уяви, крім фактів, почерпнутих з друкованих матеріалів, бракувало деталей біографії, штрихів індивідуальної характеристики для повного портрета.

Чим більше заглиблювався у його біографію, то, з одного боку, все більше питань виникало, а, з другого – виразніше проступала серйозність та відповідальність своєї обіцянки, написати такий матеріал.

* * *

Час минав, я давно не бачив Іону Ізраїлевича. Тепер уже краще розумів велич цієї людини і тому не раз подумки ляв себе за необережну обіцянку. Навіть підготувавшись до майбутньої зустрічі, склавши перелік запитань, усе ж довго був неспокійний, хвилювався, як все це має статись. Та й нагоди для зустрічі в ту пору все не траплялось. Влітку, вирушивши у чергову археологічну експедицію у с. Губин, академік застудився.. Розпочалось тривале лікування.

Потім його викликали у справах до інституту історії України Національної Академії Наук, в Київ. А там – була низка невідкладних справ.

Нарешті, перебуваючи у довготерміновому відрядженні у Кам'янці-Подільському, я вирішив просто покластиє га щасливий випадок.

І ось 21 серпня цього ж 2003 року, у сонячний полудень, під розпеченим небом Кам'янця зустріч відбулась на Кам'янецькому ринку. Неспішно крокуючи торговими рядами, академік підшукував підходящих картопель. Такі ж справи цікавили і мене. Врешті «отоварились» і задоволені ми разом повертались додому.

Із перших же хвилин спілкування Іон Ізраїлевич відкинув усі мої попередні тріпотіння. Був веселий, дружелюбний. Мажорна обстановка південного ринку придала мені сміливості.

— Іон Ізраїлевич, я пообіцяв своєму редактору Ваше інтерв'ю – промовив я, подумки вираховуючи чи годиться Люда Пісклова на роль редактора (подальше життя показало, що це саме так).

— Не знав, що Ви журналіст. То що?

— Чи не погодитесь Ви відповісти на кілька запитань?

— Де? Тут? На базарі?

— Можемо йти до дому і трохи погомоніти, – наполягав я.

— Хм... – трохи погомоніти... А втім добре! Ось лише виберемось із натовпу.

* * *

— Отже, перше запитання : Ваш батько, якщо я не помиляюсь, був жерстяником. Не може бути, щоб він не хотів передати Вам свої майстерності. Що Ви можете сказати про своє відношення до цього фаху. Про свого батька.

— Вгадали батько і справді навчив мене усьому, що знав. І я відношусь до його професії з великою повагою. Але річ у тім, що він був жерстяником не простим. По-перше, веселий. Його почуття гумору, як кажуть, вистачило б на чотирьох. А по-друге, він вважався у колі професіоналів високим майстром. Є в українській мові слово «характерник» – у смислі неперевершений у сврій справі. Ось таким був мій батько. Професіонали називали його професором свого фаху. Навчав він мене поступово, ніби й ненавмисне. Але, звичайно, у вправності і у фасі я йому поступався. (Наука з того часу захоплювала мене усього). Тим не менше в роки раннього парубоцтва, у повоєнний період, коли, навчаючись в університеті, я приїздив у Житомир, на канікули, я одягав робу, брав інструменти і працював під його керівництвом. Мама була проти, умовляла: «Хай би відпочила дитина». Та батько був неблаганний: – «Хай знає, як своїми руками гроші заробляти!»

Отож, слушно згадати, якщо вже ми заговорили про його майстерність. Я пригадую, що не було речі, яку би не втілювали у метал батькові умілі руки.

— І лійки, ринви?

— Що там лійки, ринви, чайники, відра, покрівельні роботи! Це все - за іграшки було. Йому замовляли прилади, від яких усі житомирські майстри навідріз відмовлялися, кажучи, що такі витівки зробити ніхто на світі, ні за які гроші, не візьметься. ...А він розмірковував, робив креслення і брався! За найскладніше! Запамяталось, як одного разу викликали до головного інженера великого заводу. Треба було зробити хитромудре устаткування витяжної вентиляції.

Головний інженер розклав креслення на столі. Батько довго, скептично роздивлявся його.

— Що, – спитав Головний, – дуже складне для виконання?

— Ні, не в тому річ. Якщо зробити, як накреслено, система буде недієздатна. Не буде тяги. Ось тут і тут утворяться зустрічні потоки повітря.

— Добре, – сказав головний, – принесіть схему свого приладу.

Тиждень возився із своїми кресленнями батько. Але врешті-решт його система була схвалена і затверджена. А після виконання — діяла безвідмовно*.

— Це тільки один випадок. А а скільки їх було на людській пам'яті?... – Не перелічити...

* * *

— Іон Ізраїлевич, дозвольте ще запитання?

— Запитуйте.

— Ви майже все життя прожили на Поділлі, а житомиряни все ж вважають Вас своїм земляком. Що б Ви могли розповісти про Житомир. Що пригадується з юнацьких, дитячих років?

— Житомир – також для мене велике і славне, а головне – рідне місто. Тут пройшли моє дитинство та юність. Наша сім'я мешкала тоді на вулиці Мішанській (тепер Лесі Українки), біля Сінного ринку. Тут батьки купили дім і жили там всі разом: тато, мама, я і брат, а також сестра із чоловіком.

Це вже пізніше, коли померли батьки, я, одружившись, переїхав на Поділля.

* * *

— Розповідь захоплююча. Але все ж, професоре, мені потрібні факти про Ваше життя, Ваші враження, Ваші досягнення. Ось, наприклад таке запитання:

— Ви – професор, завідувач кафедри одного із найстаріших, в Україні історичного факультету Кам'янець-Подільського державного університету. Скажіть – хто із нині відомих доцентів, кандидатів, професорів, докторів історичних наук цього університету навчався у Вас? Почнемо із професора, ректора університету Завальнюка М.О., завідувача кафедри Степанкова В.С, професорів Баженова Л.В., Петрова М.Б.? Пригадайте.

—Що тут пригадувати! – Всі!!!

—Як?! Всі?!

— Дуже просто – всі ті, кого ви назвали, й іще з десятків-других доцентів, кандидатів, докторів наук. Всі вони були у мене , як тепер кажуть, класними студентами, про це приємно згадувати. Всі брали участь в археологічних експедиціях, студентських наукових семінарах, симпозіумах, конференціях.

— А у кого вчилися Ви? Хто допомагав Вам у науковому зростанні? Адже коли Ви працювали науковим співробітником Житомирського історичного музею і, водночас, викладали у педагогічному інституті, у Вашому житті було чимало складних моментів?

— Із таких моментів склалось все моє життя. А от долати перепони мені допомогло те, що в житті мені дуже поталанило на зустріч і дружбу людей незвичайних, безмежно відданих науці. Разом з тим – це були люди прості і сердечні. Це – доктори історичних наук: Коваленко Л.А., Довженюк В.Й., Брайчевський М.Ю., Петров В.П.

Віктор Платонович Петров, наприклад, був одночасно доктором філологічних та історичних наук. Він володів кількома мовами. І як володів! В роки Другої світової війни він багато пережив, працюючи в тилу у німців, в глибокому підпіллі.

— Іоне Ізраїлевичу, а чим Вам запам'ятались роки тієї страшною війни? Хоча б один-два епізоди.

—Так... Чим мені пам'ятні роки війни?.. – глибоко задумавшись повторив він. – Ну що ж, кілька епізодів Вас певно зацікавлять. У червні 1941 року в містечку Ружин Житомирської області (мені тоді було одинадцять років) я почув лемент і плач жінок, які бігали вулицями і голосили: – Ой, леле, війна! Людоньки! Війна!

Невдовзі позбігались до батька і матері всі члени нашої великої родини. Думки розділились. – Одні говорили, що треба негайно евакуюватись. Інші розмірковували: може ворога ще зупинять на кордоні, не треба панікувати. Але мати сказала твердо, а її голос був вирішальним: «Сьогодні і завтра збираймося і виїздимо! Негайно!»

Вона, як у воду дивилась. Ворог просувався дуже швидко. Вже через місяць-півтора він був під Житомиром. Ми – закарбувалось у пам'яті, евакуювались, розмістившись на просторих, відкритих залізничних платформах.

— Як зараз пам'ятаю один авіаційний наліт на наш ешелон. Це було у ясний, літній, сонячний день. Потяг проходить по безмежних пшеничних полях Подніпров'я. Ворожі винищувачі один за одним пролітали над нами, скидаючи бомби, поливаючи жінок, дітей, стариків свинцевим дощем. Їм було добре видно, що це їдуть беззбройні, беззахисні біженці, німечні люди. Звіряча личина фашизму уособлює для мене хижє обличчя пілота одного з літаків, що полював на нас. Він був без шолома. Щоб краще бачити пекельну картину зсунув на лоба льотні окуляри і, сповнений азарту, хижє посміхався. Це обличчя – втілення маски смерті для мене.

Потяг вів бувалий машиніст, він то пригальмовував, призупиняв ходу локомотиву, то стрімко посилав його вперед. Та це мало допомагало. Після кожної штурмовки літаків на платформах залишалось багато мертвих тіл, лилась кров, чулись зойки поранених, покалічених людей. Деякі, не витримавши цього жаху, стрибали на ходу потяга, в пшеницю. Але і там їх наздоганяли бомби та кулі. Мама зібрала всіх нас на одному краю платформи, обійняла зі словами: «Якщо виживемо то – всі, якщо ж помremo, то теж – всі». Але вижили... Це лише один із епізодів...

— Я вже говорив вам, що збирались ми нашвидкоруч, це означало, що не можна було запастись ні харчами ні водою – не було часу.

Якось уже у Фастові мама залишила нас із сестрою не платформі, а сама пішла із чайником не станцію, за окропом. Ми вже два дні не мали й rischi в роті, були змучені до краю. Я не всидів, пішов, перелізаючи через рейки, попід днищами вагонів до перону. Може, думаю, хоч опалих яблук десь назбираю. Мені пощастило. Перелізши три колії, я побачив військовий потяг, що мав йти на фронт. Неподалік його обідали червоноармійці. Як зараз пам'ятаю, рум'яний повар великим черпаком насипав гречану кашу у червоноармійські казанки. Я стояв і дивився. Бійці, отримавши свою порцію, відходили, влаштовувались на рейках, просто неба і ласували. Нікому не було діла до хлопчика, що нічого не просив, а просто давився на них.

— Гей, хлопче, почув я. – Повар поманив мене пальцем.

— Ану підійди!

— Їсти хочеш? – запитав він.

— Так, – відповів я. – Але я не один, зі мною ще – мама, сестричка...

— То підходь ближче, я вділю на всіх, – сказав він. – Давай котел! На жаль посудини не було.

— Ет, нетямущий, – покартав він мене. – скидай сорочку.

Він застібнув її на всі гудзики, зав'язав при горловині.

— Тримай!

І щедрою рукою доверху насипав у цю імпровізовану каструлю пахучої каші.

— На всю сім'ю, - промовив, посміхаючись. Цієї дружньої, щирої, батьківської посмішки я не забуду до кінця життя...

— Але що це ми все про мене? Я хочу декілька слів сказати про особливу гордість нашої сім'ї – мого внучатого племінника Вадима Глузмана. – От у кого доля склалась незвичайно. Його батьки – музиканти, працювали, отримавши вищу музичну освіту, в Сибіру, Згодом переїхали до нас, в Житомир. Тут Вадим закінчив музичну школу з класу скрипки. У цей час його батьків запросили у Ригу. Вадима, як такого, що закінчив музичну школу з відзнакою, без іспитів прийняли до Ризької консерваторії. Його віртуозну гру на конкурсах високо оцінили професіонали колишнього Радянського Союзу, хоча на той час він лише закінчив перший курс консерваторії.

Був 1991 рік – період розпаду Радянського Союзу. Відношення до «мігрантів» у Латвії було більш ніж холодним.. Отож, Вадиму разом із батьками довелось переїхати в Ізраїль. Тут, хоча й не одразу, домігся, щоб його прийняли на другий курс Тель-Авівської музичної академії. І от, коли він закінчував другий курс, сталась подія, яка різко змінила усе його життя. Якось музичну академію відвідав Ісаак Стерн, скрипаль – світова зірка першої величини. І ось, після гучного вшанування, привітань, Вадим, залишившись із ним сам-на сам, відважився попросити: – Пане Стерн, будь-ласка, послухайте мою гру!

– Ні! – Різко відрубав Стерн, – Ви не уявляєте, юначе, яка у мене насичена програма! На обліку не те що хвилини-секунди! Та й що дасть, якщо Ви декілька хвилин пограєте для мене!? Що від цього зміниться?

– Що я знаю... Але, – послухайте... Хоча б п'ять хвилин...

– От! Ну що ти будеш із ним робити – вигукнув маестро. – Добре! Але не п'ять хвилин, а програму! Слухати - то вже слухати! Хай по бороді тече.

Він завів Вадима в аудиторію. Справді відбувся не короткий, п'ятихвилинний концерт, а майже двогодинна програма. Вадим спостеріг, що з перших порухів його смичка Стерн замислився, зосередився і уважно-уважно дивився на молодого скрипала.

Коли партію було закінчено маестро запитав:

– Скажіть, юначе, а звідки у Вас цей інструмент?

– Ця скрипка старовинна, французької роботи. Наша родина сплатила за неї величезні гроші. Казали, що це найкращий у Ризі інструмент...

– Так-так.. найкращий інструмент, старовинна французька робота. Знайомий прийом, – замислено проговорив метр.

– Так от, знайте, юначе, що це звичайний ширвжиток. Як кажемо ми – професіонали, – звичайні «дрова»! Зрозуміли! Але давайте нашу зустріч розпочнемо з того, щоб у Вас з'явився хороший інструмент!

Він дістав із кишені мобільний телефон, зв'язався із Департаментом культури Ізраїлю. Його голос тут був відомий.

– Так, це – я, – сказав він у слухавку. – Я тут, в академії. І зараз послухав одного пристойного музиканта – скрипаль. Треба, щоб у нього була хороша скрипка! Так, так ви мене правильно зрозуміли - хороша - це означає з Національного фонду!

Через короткий проміжок часу Вадим отримав чудо-інструмент. Він беріг його так, як не всі батьки бережуть своїх дітей. Жартували, що він разом з інструментом лягає спати, разом прокидається. Я бачив цю скрипку, вона звучить, якщо її торкнешся долонею.

Вадим і маестро розпрощались. Стерн поїхав, Молодий скрипаль напружено відточував майстерність. Приймав участь у національних і міжнародних конкурсах молодих виконавців.

Через певний час Ісаак Стерн знову з'явився в Ізраїлі. Тепер він розшукував Вадима, розпитував про нього. А коли зустрів щиро зрадів:

- Як Ваші справи, юначе?! Наскільки Ви удосконалились?! Чи не маєте часу, щоб пограти для мене? Бачите – тепер я прошу Вас.

Знову порожня аудиторія. У ній екстра-скрипаль світу і мало кому відомий Вадим Глузман.

– Звичайно цей міні-концерт важко порівняти із попереднім. – Промовив задоволено Ісаак Стерн.

– Одне запитання до Вас, Вадиме. Чи не хотіли б Ви продовжити свою освіту?

– Звичайно, я хотів і зараз хочу. В академії я осягаю найкращу науку. Мене вчать відомі музиканти.

– Ні-ні! Ви мене не зрозуміли. Існує вища світова скрипальська школа, її назва «Джулія». Це – у Штатах. Навчаються там – два роки. Відбір – персональний. Я запрошую Вас навчатись там.

– Із радістю! Але я повинен погодити це питання із адміністрацією, – сказав Вадим.

– Ну що ж запросимо до розмови ректора.

Ректор з'явився швидко. А коли він довідався про що мова, замахавав руками, не знаходячи слів обурення.

– Ні в якому разі! – проголосив він, – Як ти можеш, Вадиме?! Ми робимо все для тебе. Тебе прийняли на другий курс без іспитів. Віддаємо тобі все найкраще! – Ні! Не поїдеш!

– Здається я вже виріс з пелюшок і моя думка теж щось важить. – проявив характер Вадим.

– Я хочу вчитись, удосконалюватись. Якщо мене візьмуть, я поїду будь-що!

У розмову м'яко втрутився Стерн:

– Пане ректоре, зважте, що я сам, особисто, рекомендую хлопця у «Джулію». Це не його ініціатива. Ну, я прошу Вас! Цьому Скрипалю потрібен вищий вишкіл. Відпустіть його!

...Наступні два роки Вадим провів у США, у школі вищої скрипальської майстерності. А після її закінчення разом із дружиною – концертмейстером Анжелою він об'їздив із концертами півсвіту.

Побував в багатьох країнах Європи, Азії, в Австралії. Згодом прийняв пропозицію викладати на музичному відділенні Чикагського університету в США.

* * *

Іон Ізраїлевич перервав свою розповідь і подивився на мене:

– Знаєте, Борисе, що мене найбільше потішило в цій історії. Це остання розмова Вадима із своїм батьком, так як той переказав її мені. Адже за кілька років після всіх цих перепетій молодому Скрипалю пощастило взяти участь у визначному конкурсі. На світовому міжнародному конкурсі, що відбувся у Монте-Карло, Вадим Глузман виступав із повним напруженням всіх своїх сил. Боротьба була надто важкою. Змагались найкращі скрипалі світу. Був наелектризований не тільки концертний зал, а все місто. Від туру до туру число конкурсантів зменшувалось. Ось їх – вісімнадцять. Наступного туру – дев'ять. І ось – фінал. Виступають троє: – висококласна майстриня з Японії, скрипаль-віртуоз із Німеччини та Вадим. Коли літній чоловік переказував це, я відчував, як тремтить його голос. На очі навернулись сльози.

Батько відчув, що і Вадим при цій розмові розхвилювався, як ніколи. Почуття переповнювали його, Батьку! – скрикнув він у слухавку. – Ти чуєш мене?! Я зіграв найкраще! Я це зробив! Зробив!

Як не радіти успіху онучати? Він же – з кореню Винокурів – Вадим Глузман – перша скрипка планети! Сам, чув як слухачі, прості люди, казали: “Послухав Глузмана, тепер можна й помирати”!

Від автора

Більше десяти років минуло з тієї пори, коли було написано це інтерв'ю. Після появи його в маленькій місцевій газеті, він привітав мене з успіхом. Я налаштувався на продовження роботи. Наші наступні зустрічі з академіком були присвячені цьому. В ту пору я не знав, що моєму дорогому наставнику доля відвела так мало часу життя. Адже в наступних наших зустрічах я продовжував записувати зміст наших розмов з Іоною Ізраїлевичем. Та його раптова смерть надовго вибила мене з творчої колії. З'явилась також нова перешкода для публікації продовження. З невідомої примхи долі текст навіть цього, як у нас кажуть, перевіреного опубліку-

ванням матеріалу, не був надрукований в жодному віданні – ні в науково-історичному, ні в методичному, ні в періодичній пресі куди я звертався. Не скажу, що я сприймав це, як катастрофу. Але на душі було бридко. Навіть учені, яких я вважав достойними друзями великої людини, виявились бай-дужими. Тому я, по-перше, як кажуть, пообіцяв собі, що воно з'явиться для читачів будь-що. А по-друге, що я обов'язково подам також на суд небайдужих людей і продовження інтерв'ю.

Кузіна Б.С.

м. Хмельницький

ВОГОНЬ В ОДЕЖІ СЛОВА
(про збірку поезій Валерія Грошка
«Наковальня радості і духу»)

Збірка поезій «Наковальня радості і духу» здобула чимало прихильників. Спробуємо і ми самотужки, неупереджено розібратись у її змісті та формі. Хочемо також розкрити ті особливості творчої лабораторії автора, які залишилися поза увагою попередніх рецензентів. Це – основний мотив написання даної статті.

Враження від першого ознайомлення із творчістю цього поета – почуття незвичності і творчої потуги. Ніби сильний потік думок прорвав запону, полився нестримно і дзвінко. «Вогонь – в одежі слова», так колись називали подібні вірші. Зауважимо, що книга не автобіографічна і, в той же момент, у ній багато

внутрішніх переживань автора, що постають, як оте щире:

*Нарешті грянуло з небес
І я біжу, біжу щасливий
Яке ж це чудо із чудес, –
Посеред літа перша злива!*

І читач опиняється у полоні особистих асоціацій, спогадів, переживань далекого і яскравого літа дитинства.

Але спочатку кілька слів про самого автора. Народився у 1953 році, у с. Миньківці Дунаєвецького району Хмельниччини, в сім'ї журналістів. Уявлення про роботу над словом мав змогу отримати із перших рук. За обставинами життя родині доводилось багато переміщатись по області

і Україні. Середню освіту В.М. Грошко завершив із золотою медаллю у середній школі №3, у м. Красиліві. Вищу освіту отримав на факультеті журналістики Львівського державного університету ім. Івана Франка.

З 1977 р. почав працювати в Одеській обласній партійній газеті «Чорноморська комуна» (тепер вона називається «Чорноморські новини»). У цьому місті він працював і у таких виданнях як: «Комсомольська іскра», «Одеські вісті», «Ах, Одеса», сформувався, як особистість, громадський діяч і творча особистість.

З 1999 р. живе у м. Хмельницькому, є провідним співробітником обласної газети «Подільські вісті». Весь цей період він творив свої поезії, особливо не переймаючись спробою їх оприлюднення. Так чинило у ті роки багато обдарованих авторів.

Цим можна пояснити, ту обставину, що перша збірка поета вийшла лише у 1993 р. Немало часу минуло поки з'явилась можливість надрукувати другу збірку – «Наковальня радості і духу» (2010).

Що хотів виразити поет у названій збірці? Як нам видається автор, вирішував такі творчі задачі:

- розкрити картину нашого бурхливого, динамічного буття,
- передати дух нашої національної історичної давнини,
- показати своє розуміння розвитку світової історії та культури,
- висловити поетичними засобами свою принципову позицію у боротьбі добра і зла,
- спробувати, наскільки можливо, за його висловом... «у майбутнє відчинити двері» с.27,
- показати мудрість вічних істин в українській і всесвітній культурі, які живі і актуальні дотепер, незалежно від часових і просторово-географічних рамок,
- а найголовніше – збудити у свідомості читача бадьорий, оптимістичний настрій, віру у Бога, у себе і своє призначення у цьому житті.

Саме цим пафосом – згадана збірка вигідно відрізняється від поетичних книг інших авторів Хмельниччини. Відчувається, що кожен вірш, вміщений у ній – вистражданий, виношений і вимагає серйозної роботи розуму і серця, як автора, так і читача. Той, хто звертається до неї, має змогу прийняти, або відкинути думки автора чи поміркувати над ними. Книга вийшла незвично об'ємна – 183 оригінальних поезій різних за жанровим і логічним змістом. При тому, що створювалась вона у незвичайних обставинах роботи поета.

У чому вони? Уже згадувалось, що автор збірки – журналіст. Люди знайомі із характером їх роботи, знають, що у репортерів, як у біржових маклерів, за висловом О. Генрі темп життя шалений *кожна година не тільки переповнена, але хвилини і секунди у ній тримаються за ремені і висять*

на буферах і підніжках... Сучасні репортери, яких «ноги годують», працюють я би сказав, надшвидко, і не дивно, що, за світовою статистикою, ця професія вважається однією із найнебезпечніших. Події Революції Гідності, на нашу думку, ще раз переконливо довели це.

Ті із публіцистів, які знаходять час іще й для додаткової творчої роботи – уніками. Такими екстремальними умовами для творчої роботи, на мій погляд, пояснюється поява коротких поезій Валерія Михайловича Грошка. Що ж до визначення афористичності стилю, цей термін, як похвалу, використовує дехто з дослідників, то у нас на це є своя думка.

Кілька слів про тематику і змістовну наповненість поезії Валерія Грошка. Хоча збірка складається із великого числа творів, тематика простежується досить легко. Здебільшого – це вічні теми. Найвиразніша, на наш погляд, тема роздумів про Бога, православну віру, про стосунки людини і Всевишнього. За тим на перший план Валерій Грошко поставив тему зміцнення козацького духу в душах кожного українця:

*Дух козацький нудиться в неволі,
Дух козацький, наче чародій...
Дайте духу вийти в чисте поле,
Дайте духу розпочати бій.*

*Він не поміщається у тілі,
Тіло--це в'язниця для нікчем,
Дайте духу проявитись в ділі,
Дайте розмахнутися мечем.*

*Дух козацький любить чи не любить,
Він з плеча рубас - наповал,
А коли дівчат цілує в губи,--
Шаленіє, як вогонь і шквал.*

*Дух козацький на шляху до Бога
На коні летить, а не іде.
Дух козацький прагне перемоги,
Він уперто діє, а не жде! С.75.*

У виданні також розвивається ідея любові до рідної землі, отчого краю. Авторські роздуми про Бога і віру розкриті в книзі щиро і глибоко:

*Все, - що від Бога
Радує серце.
Більше нічого
І не проси». С.3.*

Продовжуючи думку, поет показує, що шлях, який проходить людина у житті – це шлях пошуків віри у Бога. І він - у кожного свій. Благодійний тим, що він є водночас і дорогою самопізнання і способом осягнення свого призначення у житті :

«Тихо-тихо ти ідеши до Бога.

Він тебе чекає, будь, як він.

Залишай свої перестороги,

Слухай серце, серце – наче дзвін». с.86.

Теза продовжується закликом: «Вір у те, що Бог живе в людині». с.91. (Тобто – і в ньому, і в тобі, читачу – Б.К.). Поставивши запитання: хто сприяє особистості на шляху осягнення істинної віри? Сам відповідає : «Бог нас надихає і голубить, аби ми не вирости в нікчем» с.144. І далі розтлумачує - яку би сторону життя ми не взяли, у кожній з них є прояв Божий, його ласка і любов до своїх дітей. І це дуже важливо, бо успіхи людини, її доля значною мірою залежать від волі Всевишнього. Тому що діє священний імператив: «По вірі вашій дасться вам». Автор не тільки пояснює необхідність віри тим, що вона є природним психічним станом особи, і, щоби остаточно закріпити тезу, використовує досить рідко вживаний сучасними авторами прийом ідейного конфлікту. Спочатку відображає високе призначення віри, яка «дух людини, піднімає у небо, дає йому силу, насагу і крила» і доводить, що вона є міцна і правдива:

«Віра - міцніше якої немає.

Віра, яка нас у ціле єднає». С.85.

Згодом міркує про чужу віру, викриває ворожість її суті. І вже читач сам повинен вирішити своє ставлення до неї і свої подальші дії.

«Гірше чорної зради і звіра

І страшніша, ніж морок і тать,

Від чужинців принесена віра

У яку навернулася знать.

Бо тоді лихварям на догоду

У країні все йде шкереберть.

І осліплюють волю народу,

Перед тим, як віддати на смерть». С.66.

Звертання до Бога, до віри виражає значну духовну наповненість кожного твору, і саме це принципово вирізняє його збірку від інших.

Тема пробудження і посилення козацького духу для піднесення величі України, заявлена в заголовку, також проходить крізь увесь збірник. Цю обставину відмічають рецензенти і багато читачів. Тим не менше на окремих сторонах її розкриття варто зупинитись.

Сьогодні мало кого здивуєш звертанням до теми історії України, роздумами про її минуле, сучасне і майбутнє. Нинішній час духовного від-

родження нації, як бачимо, проходить бурхливо і неоднозначно. Поет своєму, розмірковує над цим питанням. Він розкриває свою ідею думками про історію через відтворення величних постатей рідної землі, які у нього завжди уособлюють пласти епохи. Зокрема знаходимо їх у, подібній за жанром до балади, поезії про легендарного козака Мамаю – «Світ його уже не упіймає». С.63. Це виразна, вражаюча за лаконічністю розповідь про легендарного характерника. Він залишив нащадкам досвід вправної боротьби із ворогами, приклад мужності, хоробрості і звитяги.

*Світ його уже не упіймає,
Ворог не побачить і не вб'є.
Дар до перевтілення Мамаю
В кожному із нас з дитинства є.
На майдані, чи біля дороги,
Він сидить дотепний у віках,
Підібгавши попід себе ноги,
І тримає кобзу у руках.*

*Він на ній повільно, мовчки грає,
У очах покірність і печаль,
А під нею назирці тримає
Гострого і спритного меча.*

*Погляд свій він спрямував за обрій,
Роззирає далі голубі.
Серцем він, немов буй-тур, хоробрий
І готовий кинутися в біі. С.63.*

Привертає увагу роздум про долю народного героя Северина Наливайка і зрадників, що віддали його катам на мученицьку смерть – «Що здійснити сила безпорадна» с.22. Осмислення життєвого подвигу Великого Богдана, який підняв увесь народ на битву і відновив державність України – «І не всім від Всевишнього дано» с. 26. Всі ці особистості на думку автора є – *символами епохи і віри в чорторях колишніх пожеж.*

Якщо названі нами вірші на попередні теми розсіяні по всій збірці, то описи куточків «малої Батьківщини» – Поділля, систематизовані. Це – ніби окремий пісенний збірник. Він продовжує тему величі України на прикладі *милого Поділля* високовзвучним, урочистим складом:

*В кожнім щирим слові
– Благодать і сила...
Світ такий чудовий,
а Поділля – миле . с.143.*

У піснях-роздумах про рідну землю є дивовижний Губин – відкрите на основі літописних джерел і досліджений подільськими істориками городище. І його древня фортеця с. 144, і Медобори, які шумлять «неначе бджоли перед медозбором» с.145; дзвінка, стародавня річка Ушиця с.146, прадавній Нігин с. 147, застигли у сні Антоніни с. 148, спогад про Малісєвський водоспад с. 150, а також про могутній щит Поділля – Жванець с. 151 та інші мальовничі історичні місцини нашого краю.

Тема кохання присутня у книзі досить виразно.

Поет розрізняє любов до України, і любов земну – чуттєву. У віршах Валерія Грошка годі шукати літературні штампи. Його любов до Батьківщини пристрасна, дієва, гаряча. Вона у тому, як він показує відчуття свого місця у житті і в роботі на благо держави. Вона у тому, як він із душевним болем переживає трагічну історію рідної землі. У тому, як у нього болить серце за бездумне переймання чужих звичаїв, за понівечені душі, за голодомор, за безпам'ятство. Нарешті – вона у тому, що у кожному вірші, де піднімається тема козацького духу, поет, як правило, закликає до боротьби за отчий край, за віру, за народ. Не буду наводити цитат і посилань. Хочу, аби кожен читач сам віднайшов у книзі ці полум'яні строфи. Так, –це справжній *вогонь в одежі слова!*

Інший напрям теми - любов чуттєва, яку поет так майстерно відтворив у збірці. Хоча і не без протиріч. На початку, це – звичайно, возвеличення жінки, всеперемагаючої сили її земної і душевної краси. Перш за все зачудування жінкою, як божественним витвором :

*«Хто вона? Богиня чи наяда?
В щедрім тілі первородний гріх...
Чарівна і радісна троянда!
Та, якій цей світ впаде до ніг» с.14.*

*Ти ідеш неквапною ходою
В ореолі власної краси,
Ангели милуються тобою,
Що ти їм на це відповіси?
У поставі граціозність лані,
Ув очах життя святковий блиск...
Що ти скажеш їм на це благаання
Із небес спуститися униз. С.93.*

Автор відтворює не лише зовнішню, але і внутрішню красу найдорожчого для нього створіння.

*Ти душа, що велінню природи послушна
І на поклик бажання готова прокинутись вмиць.
Океанським прибором на берег принесена мушля,
Що від свіжого бризу і від ураганів бринить. С.58.*

*Тасмнича жіночність, і світла, як ранок, стихія:
Ти живеш і чаруєш, і сяєш у щедрій красі,
Прагнеш щастя у снах, у фантазіях щирих і мріях.
Хай вони, ради Бога, в майбутньому збудуться всі!*

Поет завершує цикл віршів про жінку і жіночність неспростовним аргументом :

*Промайнули царства і епохи
Серед загадкових пірамід,
А її тонкий жіночий профіль
Як стрімкої ластівки політ с.120.*

Це про Нефертіті, чий піднесений до ідеалу образ, переживши царства і епохи, дійшов до нас, являючи собою еталон жіночої довершеності

Оспівування жіночої краси продовжується в інтимній ліриці. Вона цнотлива. Поет уміє передати найтонші почуття: «Тіло хотіло ласки і волі» с.17, «Б'ють литаври, гучно грають труби» с.16, «Дві душі об'єднавшись в одну, відлетіли» с. 17.

Стиль автора незвичайний, перш за все, використанням багатьох різновидів форм поетичного викладу думки. Тут ми зустрічаємо короткі *замальовки*, як у циклі віршів про миле Поділля, але не тільки. Наприклад «Інструмент живе поки він грає» с. 39, «Сни бувають лагідні і добрі» (с.45), «Все, що нам дається – недаремно» с.47, «Запах щастя трепетний і гострий» с.59 та ін., відтворюють позитивне сприйняття оточуючого світу.

Ці поезії побудовані зі специфічних, сказати б, *ексклюзивних*, слів і завжди подають завершений образ. Значну площу займають вірші, які можна назвати - поетичними *порадами* : «Як у річці риба понад рінню» с.41. «Що таке неймовірність» с.48. «Біль принижень вирвався на волю» с.70 «Буде так, як вже відбулось вчора» 105. Зазвичай, саму сентенцію автор подає наприкінці останньої строфи вірша – «Як у річці риба понад рінню». Але може розмішувати їх і після кожної коротко висловленої тези – «Біль принижень вирвався на волю».

Є і *поетичні застереження* : «Ідучи від отчого порогу» с.38, у якому автор застерігає читача від спокуси підіграти тому, хто видає себе за «святого», «Не бери собі у друзі відчай» с. 40, і, особливо – «Де б не був ти у скрутну хвилину» с.43. Тут буде доречно навести саме таке застереження :

*Де б не був ти у скрутну хвилину,
Про найголовніше пам'ятай:
Ти – людина, ти – завжди людина,
А тому душі не продавай.
Я тебе про це молю і прошу,
Хоч яка б не сталася біда,
Не міняй на золото і гроші
Те, що Бог тобі одному дав. С. 43.*

У збірнику багато поезій, які можна класифікувати, як мініатюрні експресивні *враження*. Їх можна назвати *поетичними акварелями*. І ось чому. Від живописця поета відрізняють лиш засоби відтворення реальної дійсності. У маляра це – лінії, фарби, відтінки. У поета – слово. Але і словом можна малювати. Вчителі - словесники проводять спеціальні творчі уроки для того, щоб навчити дітей саме так працювати із мовним матеріалом. На ці роздуми наштовхують захоплююче яскраві поетичні акварелі Валерія Грошка, присвячені рідному Поділля. Його вірші - малюнки настільки живописні і виразні, що в уяві читача вони одразу перетворюються у чіткі, завершені образи. При цьому треба сказати і про їх велике змістовне наповнення. До них відношу: «В небі сонце ясне» с.138, «Бог нас надихає і голубить» с.144, «У Медобори вранці піднімись» с. 145, «Далеч манить, гомонить і кличе», с.146, «З висоти – усе, як на долоні» с. 147, «Можуть бути величними навіть маєтку руїни» с. 148, «Я сказати гарно так не вмію» 150.

Окремий жанровий різновид складають *філософські роздуми*. У виданні їх – чи не найбільше: «На війні, як, на жаль, на війні» с.62, «Світ його уже не впіймає» с.63, «Може хтось б і хотів за валюту її продавати» с.65. На жаль не маємо змоги назвати всі. Проте саме у віршах такого плану Валерій Грошко відкриває свої найбільш значущі ідеї і переживання. Це – відношення людини до Всевишнього, і до віри, до історичної долі України, турбота про те, щоб «дух козацький летів на коні, прагнув перемоги і уперто діяв, а не ждав». Тут таки ставлення людини до подій сучасного життя, оспівування жіночої краси, лірика.

Значну частину поезій, на нашу думку, можна віднести до *закликів* : «Вимір сонця, вимір правди слова» с.76, «Попрощайся назавжди з журбою» с.77, «Піднімись, не бійся, стань до бою!» с.104. Уже самі перші рядки, кожного твору на мою думку розкривають його зміст. Звичайно, ми перерахували лише найбільш поетичні виразні прийоми.

Мова поезій цього автора, часом, відрізняється незвичністю побудови фраз. Він використовує такий порядок слів, який на його думку, найбільше слугує виразності, конкретики твору. Наприклад: «На війні, як, **на жаль**, на війні», «Може **б** хтось **і хотів** за валюту її продавати», «Перед Богом **назавжди** з'явилися ми щирі, **як нині**». У цих прикладах використана така побудова речень, що слова порушують плавний рух думки (виділено нами – Б.К.). Але це не помилка. Це – особливий прийом. Вражаючи незвичністю, він дозволяє читачу краще запам'ятовувати ідею і зміст. Крім того він підвищує напругу думки. Ми навели лише три приклади. У збірці їх набагато більше. Внаслідок використання такого прийому поглиблюється значущість кожної мовної одиниці, що свідчить про ретельну роботу автора над словом. Разом із тим, в поданих віршах ми не бачимо невірних, немотивованих за смислом слів.

Дещо про особливості віршування. Поет здебільшого використовує класичні форми вірша. Найчастіше це чіткі ямби :

*«Запах щастя трепетний і гострий
І солодкий, як нектар, на смак». С.59.*

А також плавні амфібрахії:

*«Ти – душа, що велінням природи послушна,
І на поклик бажання готова прокинутись вмить.
Океанським прибоєм на берег принесена мушля,
Що від свіжого бризу і від ураганів бринить» с. 58.*

Автор не дозволяє собі спрощених, або банальних рим. Зазвичай він використовує сильну чоловічу риму, в якій, як відомо, римуються не лише іменник з іменником, чи прикметник з прикметником, чи дієслова, а, як правило, прикметник – іменник, або дієслово – іменник і т. ін..

*Я ще таких не бачив милих
Легідних таких не зустрічав
В неї ніжне пир'ячко на крилах
І жвавинки-іскорки в очах. С.139.*

А сильна рима – це ще одна з ознак експресивного стилю, яка служать образності авторської мови. До характерних сторін стилю віднесемо також майстерне володіння ритмом розповіді. Систематичний, помірний повтор у вірші певних, подібних між собою мовних одиниць, чергування довгих і коротких складів надає віршам розміреність, особливу організацію і також є розпізнавальною стилевою ознакою. Наприклад:

*Віра у добре, віра у чисте,
Віра натхненна, свята, урочиста,
Віра, яка піднімає у небо,
Віра у Бога, віра у себе. С.85.
«Жінка так малює, як годує,
Як дитину нестить на руках,
Як порядок Всесвіту ладує,
Як тримає небо на гілках» с.123.*

Багатьом читачам недостатньо зрозуміла назва книги. А у той же час, проникнути в її смисл досить просто. Треба лиш добросумлінно і уважно прочитати збірку до кінця. Тоді, дійшовши до поетичної *акварелі* про – *Кам'янецький Нігин*, кожен одразу з'ясовує для себе внутрішню, глибинну суть назви:

*...Є краса і є прадавній Нігин
І чуття, що йдуть із глибини.
Наковальня радості і духу,
І натхнення, що не має меж.
На горі ти – наче купка пуху
Ти уже не мрієш, а пливеши! С.147.*

У цьому вірші поет закликає прийти і, стоячи на вершині, звернутися до Всевишнього, бо саме тут, на його думку, відбувається остаточне духовне наповнення людини, а також її прозріння.

Разом із тим варто відмітити наявність у деяких поезіях граматичних помилок, використання калькованих слів. Ще більш прикрі огріхи змістовного плану. Нам видається неправомірним припущення історичної особи – «Появляється іноді шанс» с.18. Невдалою, як на наш погляд, є поезія, присвячена осмисленню боріння пристрастей в епоху Відродження «Замість того, щоб сказати прямо» с.21. Це такі прикрі помилки, які можуть негативно вплинути на розуміння творчості автора. Тут справа не в оцінці ним ситуації, а в його підході до вимірів подій світового рівня.

Своє дослідження поетичної збірки Валерія Грошка ми зробили на основі власних спостережень і висновків. Вони, звичайно, суб'єктивні. Як перевірити ці, в основному, теоретичні визначення практикою?

Як іноді буває, допоміг випадок. Рецензенту довелось бути присутнім в рекреаційному центрі «Берег надії» Хмельницької міської державної адміністрації на урочистому вечері, присвяченому Дню захисника Батьківщини. Організували його самі пацієнти, пенсіонери. Це – у переважній більшості, високоосвічені, умудрені життєвим досвідом люди. У багатьох незвичайна доля. Пройшов вечір жваво і змістовно. За побажаннями організаторів кожен мужчина - захисник Вітчизни, повинен був коротко розповісти про себе і свою службу в українській армії. А також проілюструвати свій виступ віршем, –вибрати і прочитати уривок із будь-якого поетичного твору.

В бібліотеці Центру рекреації є чимало книжок поетів і письменників - співців нелегкої військової служби. Серед них – українські: О. Гончар, М. Бажан, П.Загребельний, Л. Первомайський, М. Далекий, російські – К.Симонов, М. Светлов, О. Твардовський. У принципі твори цих авторів були представлені. Але, на наше здивування, майже половина віршів, які прозвучали тоді, склали поезії з книги В.М. Грошка «Наковальня радості і духу». Я поцікавився у читців, чим мотивувався їх вибір. Відповіді були такі.

Трошина Лідія – підприємець: «Поезія «Піднімісь, не бійся, стань до бою» нагадала мені тяжкі роки другої світової війни. У мене залишилось враження, що за своєю актуальністю і злободенністю значно перевищує вірші багатьох сучасних українських, російських і інших поетів. Особливо мені сподобались такі строфи:

*Йти у бій тебе благословили
Віра в рідний дім і в рідну кров.
Ненавість завжди велика сила, -
Після неї з'явиться любов.*

Сьогодні такі вірші Валерія Грошка мобілізують нас, українців на боротьбу за правду і справедливість, зміцнюють віру у перемогу добра».

Куречко Василь, колишній провідний архітектор інституту Укржитло-ремпроект: «Мені поезії цього автора дуже припали до серця і тому я читав на вечорі, присвяченому захисникам Вітчизни, вірш «Аби наша сила не ослабла». Де є такі слова:

*Ми своїх Богів уголос славим,
Посилаєм в небо славоспів,
Ми плече в плече стаємо в лаву
І не боїмося врозів!*

Мартинюк Любов підприємець: «Я уважно слідкую за виходом нових поезій і вважаю, що вся книга Валерія Грошка, проникнута такою великою любов'ю до народу України, до рідної землі, Поділля, якої я давно не зустрічала на сторінках інших хмельницьких письменників. Тому на вечорі, присвяченому вшануванню захисників вітчизни, я з великим почуттям прочитала вірші: «Скільки ворог нас і брив і стриг». «Гірша чорної зради і звіра».

Підполковник запасу, кандидат психологічних наук *Володимир Загородний* «Крім тих виразних віршів про любов до Батьківщини, красу Поділля, чарівність наших українських жінок особливе місце у його книзі займають вірші про зміцнення національного козацького духу. Я думаю саме таким духом були проникнуті всі наші доблесні захисники України, які боролись і борються за кращу долю народу на київських барикадах Майдану. Я – колишній викладач Академії прикордонних військ і все життя присвятив роботі по зміцненню цього духу у моїх підопічних, майбутніх офіцерів – прикордонників. Тому вірші цього поета для мене, всіх педагогів-вихователів, – як ковток свіжої води для спраглого».

Таким чином, здійснивши мандрівку по сторінках оригінальної поетичної книги, почувши відгуки пересічних читачів, можемо зробити висновок, що її автор досвідчений, вмілий майстер українського художнього слова. Він – з ряду тих сучасних письменників, які, не зважаючи на життєві перепони, успішно творять літературу майбутнього Він виробив свій оригінальний поетичний стиль, а головне показав глибоке знання життя, і виявив чітку принципову позицію по найбільш актуальних проблемах сьогодення.

Безумовно, ми не змогли охопити аналізом всі сторони творчих пошуків цього самобутнього автора. Тому зупинились лише на найбільш характерних для нього прийомах і способах його творчої лабораторії. Не охоплені глибинні питання гносеологічного і семантичного плану. Це – окрема, велика тема дослідження. У той же час, навіть ті напрями творчості поета, які удалось простежити, створюють цілісний обрис головного критерію, за яким проводиться оцінка діяльності будь якого літератора

– його оригінального самобутнього стилю. Саме про це ми вже наголошували на початку нашого досліджу.

Все це дає можливість зробити висновок, що в особі Валерія Грошка ми маємо досвідченого, вимогливого до себе майстра художнього слова. Українська громадськість має право сподіватись, що у майбутньому автор ще порадує її своїми новими творами. На завершення варто побажати поету здійснення всіх його життєвих планів, досягнення нових творчих успіхів.

Література:

1. Грошко В.М. Наковальня радості і духу. – Симферополь. Доля, 2010 .
2. Волохівський В. Дзвінкої радості коваль. // Край Кам'янецький – 4.02.2011.
3. Тетяна Слободенюк. Світ – це щастя, а у ньому – ти // Подільські вісті, №188. 10.12.2010.
4. Петро Маліш. Поезії – немов ключі від неба // Подільський кур'єр. №1. 6.01.2011.
5. Волохівський В. Що наше щастя?Лиш пригорщі сміху і зерен // Подільські вісті, № 75 – 76 21.05.2013.
6. Качеровська Н. Під кобзу розпочати спів // Медобори №7, 2013.

Оніщак І.А.

м. Деражня

**КАРТИНИ МИХАЙЛА ОМЕЛЯНОВИЧА АНДРІЙЧУКА
У ФОНДАХ ДЕРАЖНЯНСЬКОГО РАЙОННОГО
ІСТОРИЧНОГО МУЗЕЮ**

Незабаром, 21 листопада, виповнюється дев'яносто перший рік від дня народження Михайла Омеляновича Андрійчука - Заслуженого художника України, лауреата обласних премій ім. Т. Шевченка, ім. В. Розвадовського, Хмельницької міської премії ім. Б. Хмельницького. У творчому доробку художника більше 30 персональних виставок, які проходили у найбільших містах України. Цьогоріч деражнянці мали нагоду відвідати персональну виставку Михайла Омеляновича й у районному історичному музеї. На згадку і добру пам'ять нам була подарована одна із серій робіт митця – «Шевченко на Поділлі». Спочатку художник передав лише шість картин, і тільки днями, спільними зусиллями його друзів по цеху музей отримав сьому роботу під назвою «У Проскуріві». Таким чином, сьогодні у нас є повна серія робіт, виконана у власному стилі майстра.

Кожна його робота – це цілий всесвіт

Народився художник у звичайній трудолюбивій сім'ї на Житомирщині. Із самого дитинства плакав, розвивав свій божий дарунок художнього мистецтва.

У 1962 році переїжджає до Хмельницького і починає працювати в художньо-виробничому комбінаті. Тут він стає зрілим майстром і до нього приходять визнання.

Творам Андрійчука притаманні висока майстерність, неординарність, філософська глибина. Своїми роботами розробив і утворив сучасний український стиль кольорової графіки на основі творчого переосмислення традиційного. Крім того художник ще володіє змішаною технікою: літографії, ліногравюри, монотипії, шовкографії, сангіни. Віртуозно володіє олівцем, тушшю, голкою, фломастером. Його об'ємна галерея налічує десятки портретів видатних подолян, подільських художників, поетів, композиторів... Нелегка доля й невмируща поезія національного генія Т.Г. Шевченка стала джерелом натхнення для художника і він створив цілу серію картин «Шевченко на Поділлі».

Шевченко очима художника

Саме нашому музею випала честь отримати у дарунок від митця безцінну серію цих робіт. Це ілюстрації до часів, коли Шевченко подорожував Поділлям. За дорученням генерал-губернатора Д.Г. Бібікова Тарас Григорович мав малювати історичні, археологічні пам'ятки, записати легенди і перекази. Подорож допомогла Великому Кобзареві більше вивчити свій край і народне життя, глибше зрозуміти прагнення народу.

У цих роботах Михайло Омелянович проілюстрував перебування Шевченка на Поділлі. Усі картини виконані у техніці цинкографії. Художник наносив малюнок на металеві цинкові пластини, а потім переносив цей відбиток на папір.

До серії входять сім картин: «Подільським шляхом», «У архієпископа Арсенія», «Зустріч з П. Чуйкевичем», «Зійшла зоря із вечора», «Свистунці на ринку», «На замальовках», «У Проскуріві». На кожній роботі зображено певний момент подорожі, зустрічі, спілкування з простими людьми...

Так, на картині «Подільським шляхом» молодий Т. Шевченко на бричці ґрунтовою дорогою прямує до Кам'янця. У роботі автор відтворює неповторні краєвиди мальовничого Поділля.

Робота «У архієпископа Арсенія» розповідає про знайомство Шевченка із єпископом, до якого молодий дослідник завітав із листом-проханням про дозвіл ознайомитись з історією та етнографією Кам'янця-Подільського. Як стверджують сучасні дослідники, подільський архієпископ 2 жовтня надіслав київському генерал-губернатору повідомлення про те, що він розпорядився сприяти Шевченку в його археографічній роботі.

Подільський губернатор 7 жовтня повідомив про надання йому допомоги з боку адміністрації губернії.

Картина «Зустріч з Чуйкевичем» передає приємну зустріч з другом Петром Чуйкевичем, учителем чоловічої гімназії, відомим збирачем пісень подільського краю. Відомо, що Чуйкевич включив до альбому Шевченка народні пісні, зібрані ним на Поділлі: «Пливе щука з Кременчука», «Зійшла зоря із вечора», «Ой, Кармелюче, по світу ходиш».

Надихнувшись розповідями Чуйкевича, Шевченко з головою поринає у народний фольклор. Про це наступна праця митця – «Зійшла зоря із вечора».

Блукаючи у пошуках цінних пам'яток Кам'янця, Т. Шевченко проходив ринковою площею міста, де його увагу привернув хлопчик із свистунцями. Так виникла картина «Свистунці на ринку». «На замальовках» – Шевченко в оточенні місцевої дітвори змальовував оборонні вежі фортеці.

До цього часу немає достеменних свідчень чи побував Шевченко у Проскурові. Але за міркуванням М.О. Андрійчука, прямуючи від Кам'янця до Почаєва, Тарас Григорович не міг не завітати до колишнього повітового центру. Тому сьома і остання праця художника називається «У Проскурові». На першому плані картини – сам Шевченко. Художник відобразив похмуру осінню пору в Проскурові та мешканців міста, які прямують по грязюці немощеними вулицями. Позаду – намальований план забудови міста, який був затверджений російським імператором Олександром.

Твори Михайла Омеляновича Андрійчука зберігаються у багатьох музеях України й приватних колекціях. Його прекрасні, наповнені глибоких роздумів роботи перетнули і межі нашої країни. Тож і наш музей гордиться таким безцінним подарунком.

Джерела і література:

1. Карвасарний В.І. Художники Хмельницького:альбом/ТзОВ «Терно – граф», 2013. – 104с.; іл.
2. Михайло Андрійчук Іупоряд. Т.М.Андрійчук.- м.Хмельницький:ФОП Сторожук О.В.,2016.- 201с; іл.
3. Хамазюк А. Районний музей отримав безцінні експонати // Вісник Деражнянщини – 2018. –17 травня.
4. Фонд Деражнянського районного історичного музею, група зберігання живопис.
5. Яковлєва Л.Завітайте на виставку // Вісник Деражнянщини – 2018. – 22 березня.

*М. Андрійчук на відкритті виставки
у Деражнянському районному історичному музеї, 2018 р.*

Роботи М. Андрійчука з серії «Шевченко на Поділлі»

НАШІ АВТОРИ

Адамський Віктор Романович, кандидат історичних наук, доцент кафедри суспільних дисциплін Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, член НСКУ

Баженов Лев Васильович, доктор історичних наук, професор, академік УАН, директор Центру дослідження історії Поділля і Південно-Східної Волині Інституту історії України НАН України, голова Хмельницької обласної організації НСКУ, Почесний краєзнавець України

Байдич Вадим Олександрович, вчитель історії Кузьминської ЗОШ І-ІІІ ст., член НСКУ

Байдич Олександр Васильович, директор Кузьминської ЗОШ І-ІІІ ст., вчитель історії, член НСКУ, Почесний краєзнавець України

Блажевич Ольга Іванівна, старший викладач Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

Блажевич Юрій Іванович, кандидат історичних наук, доцент Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, дійсний член Центру дослідження історії Поділля і Південно-Східної Волині Інституту історії України НАН України, член НСКУ, Почесний краєзнавець України

Григоренко Олександр Петрович, доктор історичних наук, професор, академік Міжнародної академії інформатизації, дійсний член Центру дослідження історії Поділля і Південно-Східної Волині Інституту історії України НАН України, член НСКУ

Єсюнін Сергій Миколайович, кандидат історичних наук, провідний науковий співробітник Хмельницького обласного краєзнавчого музею, дійсний член Центру дослідження історії Поділля і Південно-Східної Волині Інституту історії України НАН України, заслужений працівник культури України, член НСКУ

Зварич Юрій Михайлович, учитель Шумовецької ЗОШ І-ІІ ступенів Хмельницького району, магістрант кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Іваневич Лілія Анатоліївна, кандидат історичних наук, докторант Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, член НТШ і НСКУ

Кабачинський Микола Іллєч, доктор історичних наук, професор, Національна академія Державної прикордонної служби України ім. Богдана Хмельницького.

Казанцев Дмитро Юрійович, заступник голови громадської організації ХМСК «Проскуровський колекціонер», член НСКУ

Комарницький Олександр Борисович, доктор історичних наук, доцент кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного уні-

верситету імені Івана Огієнка, дійсний член Центру дослідження історії Поділля і Південно-Східної Волині Інституту історії України НАН України, член НСКУ

Кузіна Борис Станіславович, кандидат історичних наук, доцент дійсний член Центру дослідження історії Поділля і Південно-Східної Волині Інституту історії України НАН України, член НСКУ

Кукуленко Яна Іванівна, аспірантка кафедри всесвітньої історії Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

Куфльовський Валерій Іванович, директор видавництва «Бедрихів Край» (м. Городок), краєзнавець

Лавринчук Віталій Олександрович, методист БТДЮ Красилівської міської ради, член НСКУ

Мороз Віктор Степанович, кандидат економічних наук, доцент Хмельницького національного університету, член НСКУ

Мороз Володимир Степанович, старший викладач Дніпровського національного університету, заслужений працівник культури України, член НСКУ

Оніщак Ірина Аркадіївна, молодший науковий співробітник Деражнянського районного історичного музею

Синиця Надія Миколаївна, вчений секретар Хмельницької обласної наукової бібліотеки, заслужений працівник культури України, член НСКУ, Почесний краєзнавець України

Стельмашук Ліліана Олександрівна, вчитель історії Великоборозької ЗОШ І-ІІІ ст. Білогірського р-ну

Стельмашук Дарина Олександрівна, учениця 11 класу Великоборозької ЗОШ І-ІІІ ст. Білогірського р-ну

Телячий Юрій Васильович, доктор історичних наук, професор, начальник Управління контролю за діяльністю вищих навчальних закладів Державної інспекції навчальних закладів України (м. Київ), член НСКУ, Почесний краєзнавець України

Трембіцький Анатолій Михайлович, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, доцент кафедри права та правоохоронної діяльності Хмельницького інституту Міжрегіональної Академії управління персоналом, член НТШ і НСКУ, Почесний краєзнавець України

Редчук Олена В'ячеславівна, магістрантка кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Чабан Катерина Анатоліївна, директор Хмельницької обласної універсальної наукової бібліотеки

Шкробот Петро Михайлович, член національної спілки журналістів України, почесний ветеран України, член НСКУ

ЗМІСТ

НАШІ ЮВІЛЯРИ	3
<i>Чабан К.А.</i> СИНИЦЯ НАДІЯ МИКОЛАЇВНА – ПРОФЕСІОНАЛ БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ, КРАЄЗНАВЕЦЬ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ, ГРОМАДСЬКА ДІЯЧКА	4
ХРОНОЛОГІЧНИЙ БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК Н.М. СИНИЦІ ...	7
ВИЗНАННЯ ПЛІДНОЇ ПРАЦІ	15
МИТТЕВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	16
<i>Баженов Л.В., Блажевич Ю.І., Телячий Ю.В.</i> 80-РІЧЧЯ КУЗИНИ БОРИСА СТАНІСЛАВОВИЧА	21
ТВОРЧІЙ ДОРОБОК Б.С. КУЗИНИ	24
НАУКОВІ СТАТТІ	26
<i>Адамський В.Р.</i> ПОДІЛЬСЬКА ГУБЕРНСЬКА РАДА ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ: МЕХАНІЗМИ КОНСТРУЮВАННЯ ІНСТИТУЦІЇ	26
<i>Байдич В.О., Лавринчук В.О.</i> ДЕЯКІ ВІДОМОСТІ ПРО РЕПРЕСОВАНИХ ОСВІТЯН КРАСИЛІВЩИНИ	36
<i>Байдич О.В.</i> ДЖЕРЕЛА З ІСТОРІЇ СІЛ РАДОГОЩА ТА РАДОШІВКА XVI – ПОЧАТКУ XVII СТ.	50
<i>Блажевич Ю.І., Блажевич О.І.</i> УРОДЖЕНЦІ ЛІТИНСЬКОГО ПОВІТУ ПОДІЛЬСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ – ВИПУСКНИКИ КИЇВСЬКОЇ ДУХОВНОЇ АКАДЕМІЇ	55
<i>Григоренко О.П.</i> АНТИРЕЛІГІЙНА ПОЛІТИКА РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ НАПРИКІНЦІ 1950-х – НА ПОЧАТКУ 1960-х РОКІВ	65
<i>Єсюнін С.М.</i> ДО ІСТОРІЇ ФОРМУВАННЯ МЕРЕЖІ ВУЛИЦЬ МІСТА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО	75
<i>Іваневич Л.А.</i> КОСТЬ ШИРОЦЬКИЙ ПРО УКРАЇНСЬКУ ІНТЕРМЕДІЮ	84
<i>Кабачинський М.І., Стельмащук Л.О., Стельмащук Д.О.</i> 21-й ЯМПІЛЬСЬКИЙ ПРИКОРДОННИЙ ЗАГІН (1924-1940 рр.): ІСТОРІЯ В ОСОБАХ	101
<i>Казанцев Д. Ю.</i> ТАЄМНА СТАВКА ГІТЛЕРА «ВЕРВОЛЬФ»	116
<i>Комарницький О.Б., Зварич Ю.М.</i> ДІЯЛЬНІСТЬ САМОВРЯДНИХ ТА ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У СЕРЕДОВИЩІ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ У ПЕРІОД ПЕРЕБУДОВИ	127

Комарніцький О.Б., Редчук О.В. ЗАКЛАДИ ВИЩОЇ ОСВІТИ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ В УМОВАХ ПОЛІТИЧНОЇ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ ЛІБЕРАЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА: ХАРАКТЕРИСТИКА ВИКЛАДАЦЬКОГО ТА СТУДЕНТСЬКОГО СКЛАДУ	132
Кукуленко Я.І. УЧАСТЬ ВИКЛАДАЧІВ ТА СТУДЕНТІВ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕДІНСТИТУТУ У НАУКОВО-ДОСЛІДНІЙ РОБОТІ НА ЗАВЕРШАЛЬНОМУ ЕТАПІ РАДЯНСЬКОЇ ДОБИ (1985-1991 рр.)	141
Куфльовський В.І. СИМВОЛИ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ	147
Мороз В.С., Мороз В.С. ЗНАХІДКА СТОЛІТТЯ	168
Синиця Н.М. ІСТОРІЯ БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ НА ХМЕЛЬНИЧЧИНІ У ВИДАННЯХ ПОЧАТКУ ХХІ ст.	173
Синиця Н.М. КРАЄЗНАВЧА БІБЛІОГРАФІЯ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ: СУЧАСНИЙ ТА ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТИ	179
Трембіцький А.М. АРХІТЕКТОР, МИСТЕЦЬ, МУЗЕСЗНАВЕЦЬ ОЛЕКСА ПОВСТЕНКО	186
Шкробот П.М. ГЕРОЇЗМ, ХОРОБІСТЬ, ЧЕСТЬ – ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ ЛУКИ СУШКА	203
КРАЄЗНАВЧЕ ЖИТТЯ	207
Кузіна Б.С. ІНТЕРВ'Ю ПІД ПЕКУЧИМ СОНЦЕМ КАМ'ЯНЦЯ	207
Кузіна Б.С. ВОГОНЬ В ОДЕЖІ СЛОВА (про збірку поезій Валерія Грошка «Наковальня радості і духу»)	215
Онїцак І.А. КАРТИНИ МИХАЙЛА ОМЕЛЯНОВИЧА АНДРІЙЧУКА У ФОНДАХ ДЕРАЖНЯНСЬКОГО РАЙОННОГО ІСТОРИЧНОГО МУЗЕЮ	226
НАШІ АВТОРИ	230

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ХМЕЛЬНИЦЬКІ КРАЄЗНАВЧІ СТУДІЇ

НАУКОВО-КРАЄЗНАВЧИЙ ЗБІРНИК

ВИПУСК 18

Підписано до друку 17.11.2018. Формат 60x84/16
Обл.-вид. арк. 13,6.

Надруковано: ФОП Стрихар А.М.
м. Хмельницький, вул Чорновола, 37.
тел.: (096) 709-11-10